

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

İDRİS-İ BİTLİSÎ
HEŞT BİHİŞT
OSMAN GAZİ DÖNEMİ
(TAHLİL VE TERCÜME)

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN

Vural GENÇ
20046052

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

İSTANBUL, 2007

Vural GENÇ tarafından hazırlanan İdris-i Bitlisi, Heşt Bihişt, Osman Gazi Dönemi, Tahlil ve Tercüme adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 26 / 06 / 2007

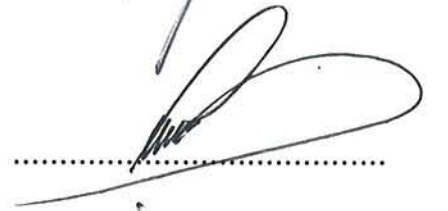
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Abdülkadir ÖZCAN (Danışman)

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Mehmet KANAR (İ.Ü.Öğr.Üy.)

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Feridun EMECEN (İ.Ü.Öğr.Üy.)

.....

ÖNSÖZ

Tarihi olayları anlayabilmek ve onları kendi dönemleri içinde değerlendirebilmek için o dönemin telif kaynaklarına müracaat etmek ve onlardan gereğince faydalanmak gerekir. Zira ana kaynak olarak kabul ettiğimiz bu telif eserler kendi dönemleri için çok büyük bir ehemmiyet arz eder. Bu telif kaynaklarını faydalanılabilir hale getirip onları ilim camiasına sunmak ise titiz bir çalışmayı beraberinde getirmektedir. İşte üzerinde çalışma yaptığımız konu bu tip çalışmalar kabilindedir.

Kuruluş devrinden itibaren sade ve arkaik bir Türkçe ile yazılmaya başlanan Osmanlı tarihleri, zamanla devletin sınırlarının genişlemesi ve bununla beraber gelen bazı etkileşimlerin neticesinde Arapça ve Farsça yazılmaya başlanmıştır. Yükselme dönemiyle birlikte İran edebiyatı ve tarihinin tesirleri altında kalınmasından dolayı Osmanlı tarih yazıcılığına da İran tarih yazıcılık tarzı hâkim olmaya başlamış ve bu yönde eserler kaleme alınmıştır.

İdris-i Bitlisî'nin çalışmamıza konu olan *Heşt Bihişt* adlı eseri, daha sonraki dönemlerin tarih yazıcılığında bir tarz olarak benimsenip, edebi yönünün ağır bastığı ve belagatin ön planda tutulduğu bir eserdir. Hemen hemen İdris'in adının anıldığı her yerde onunla birlikte zikredilen bu eseri II. Bayezid'e takdim edilmiş olup ilk sekiz Osmanlı padişahının vukuatını belagatli bir dille anlatır. Kendi dönemiyle ilgili olan bilgilerinin daha ayrı bir önem arz ettiği şüphesiz olan bu eser, kuruluş dönemiyle ilgili kıymetli bilgiler vermekte bu devir için kayıp olan bazı telifleri kaynak olarak kullandığını da gözler önüne sermektedir. Kuruluş devriyle ilgili olan kaynakların azlığına da dikkat çekecek olursak bu eserin önemini daha iyi kavrayabiliriz. Günümüzdeki birçok tarihçinin faydalanılamamış bir tarih hazinesi olarak değerlendirdiği ve üzerinde önemle durduğu bu kitabın üzerinde henüz tam teferruatlı bir çalışmanın olmayışı büyük bir eksiklik addedilmektedir.

Eserin önemi ilk olarak I. Mahmud (1730–1754) zamanında anlaşılmış ve bu dönemde padişahın teşvikleriyle eser, Abdülbaki Sadi Efendi tarafından Türkçeye

tercüme edilmiştir. Fakat bu tercüme, eserin zenginliğini ortaya koyacak kadar kapsamlı bir çalışma olmadığı gibi kitabın bir özeti niteliğindedir.

Tezimiz, bu kitabın Mukaddimesinin Osman Gazi'yi anlatan I. kefbesinin tercümesini ve bu esere kaynaklık eden ve bu eseri kaynak olarak kullanan diğer bazı teliflerle olan mukayesesini ihtiva eder. Tercümeğe esas olarak değerli hocam Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'ın teşviki neticesinde eserin en mutena müellif hatlarından biri olan Nuruosmaniye nüshası seçilmiştir. Bu çalışma hazırlanırken eserin Süleymaniye Kütüphanesindeki diğer nüshaları da göz önünde tutulmuştur.

Eserin dilinin pek belagatli olması hasebiyle tercümede buna hassasiyet gösterildi ve onun tertip tarzı ve şekline mümkün mertebe itina gösterildi. Bununla beraber yanlış olarak yazılan bazı yer ve şahıs adları da düzeltildi. Tezin ikinci ayağını oluşturan araştırma kısmı da *Heşt Bihişt*'in kaynakları ve kaynaklığından ibarettir. Eserin hiçbir şekilde açık olarak belirtilmeyen kaynakları üzerinde dururken büyük bir sabır ve gayretle onun ilgili kısmını kendisine kaynaklık edebilecek teliflerin ilgili kısmıyla mukayese ederek ve bu şekilde bazı sonuçlar çıkarma yoluna giderek müellifin kullanma ihtimali yüksek olan kaynaklarını değerlendirmeye çalıştık. Yine bu bağlamda *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullanan sonraki dönemlere ait telifler üzerinde de mümkün mertebe durduk.

İşte teşvikleri neticesinde üzerinde çalışmaya başladığım bu eserin uzun süren hazırlanması esnasında gereken yardımı ve ilgiyi esirgemeyen ve bu süre içerisinde sürekli bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN'a ayrıca bilgisayar imkânını sağlayan İrfan SEVİM'e ve tezin yazılması süresince gerekli düzenlemelerde yardımcı olan Mahir POLAT'a ve Bülent GENÇ'e sonsuz teşekkür ederim.

Mayıs 2007

KISALTMALAR

Ar	:Arapça
Belleten	:Türk Tarih Kurumu Belleteni
bkz.	:bakınız
çev.	:Çeviren
ef.	:efendi
Eİr	:Encyclopaedia Iranica
GAL	:Geschichte der Arabischen Litterature
h.	:hicri
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	:hazret
DİA	:İslam Ansiklopedisi
Ktp.	:Kütüphane
nr.	:numara
nşr.	:neşreden
Sad.	:Sadeleştiren
TED	:Tarih Enstitüsü Dergisi
TM	:Türkiyat Mecmuası
TTBD	:Türk Tarih Belgeleri Dergisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vd.	:ve devamı
vr.	:varak

ÖZET

Akkoyunlu sarayında Sultan Yakub'a hizmet etmiş olan İdris, 907/1501–1502 yılında bu devletin yıkılıp yerine Safevî saltanatının İran'da hâkim olmasından sonra buradan ayrılarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. Sultan II. Bayezid tarafından iyi karşılanan İdris burada Bayezid'in özel nişancısı olarak çalışmalarına devam etmiştir. II. Bayezid Osmanlı Devleti'nin kuruluşu olan 710/1310–11 yılından 908/1502–3 yılına kadar Osmanlı hanedanının tarihini yazmakla İdris'i görevlendirmiştir.

İdris de bu emir gereğince o bölgenin fazılları ve fasihlerinin kaleme alamadığı olayları, padişahların fetihlerini doğru olarak belagatli bir üslupla yazmaya başlamıştır. Vassaf'ın, Cüveynî'nin, Yezdî'nin meşhur tarihlerini örnek alarak yazmaya başladığı eserini iki yıl altı ay gibi kısa bir sürede tamamlamış ve onu Farsça *Heşt Bihişt*, Arapça da *Kitâbü's Sıfati's-Semâniyye fî Ahbari'l Kayâsreti'l Osmaniyye* olarak adlandırmıştır.

Üzerinde çalıştığımız *Heşt Bihişt*'in Mukaddimesinde müellif dua ve övgülerin ardından İran'dan göç etme sebeplerini, bin bir zorlukla Osmanlıya iltica ettiğini ve orada Sultan II. Bayezid tarafından bir Farsça tarih yazmakla görevlendirildiğini, tamamladığı bu eserin takdiminin ardından karşılığını alamadığını belirtirken kendisine yöneltilen asılsız iddiaları yalanlamıştır. Son olarak mukaddimesinde tarih bilgisinden ve hükümdarların tarihi iyi bilmelerinin zorunluluğundan bahseder. Devamında yer alan I. Ketibesinde Osmanoğullarının nesebinden, Selçuklu Devletinin son zamanlarından ve Çingiz Hanlıların Rum ülkesinde çıkardığı kargaşadan bahsedip bu karanlık noktaya ışık tuttuktan sonra Osman Gazi'nin tahta çıkmadan önceki ve tahta çıktıktan sonraki vakalarını mevzu bahis alır.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri ile ilgili hatırı sayılır bilgiler veren *Heşt Bihişt* yerli yabancı birçok araştırmacının müracaat ettiği bir eser durumuna gelmiştir

SUMMARY

One of the very famous Ottoman historian in the XVI. century İdris-i Bitlisî, who had served to Sultan Yakup at the Akkoyunlu State's palace after destruction of the Akkoyunlu State and foundation of the Safevi reign in İnan, had left his state and sheltered to Ottoman Empire in 1501-1502. İdris was respected by II. Bayazid and began to work as a special clerk at his palace. II. Bayazid had charged to İdris to write Ottoman dynasty history, from it's foundation in 1310–1311 until 1502–1503.

İdris, indirection of this order began to write kings conquest, some event which had not been written by this reigon historians, until that time with fluently manner. He took model of the Vassaf, Cüveynî and Yezdî's famous historical boks and completed his book within thirty mounts and named it in persian Hesht Bihisht, in arabic Kitab-al Sifat-al Samaniye fi Akhbar-al Kayasiret-al Osmaniye.

İn the introduction of this book that we are studying on it, writer had started his taking refuge from İnan to Ottoman lands with difficultly some reasons that encouraged him to move on and about his task to write a historical book in persian after some pray and praise. Also here he emphasized that when he presented this book to king, had not had enough donation which had expected in return of this book. At the and of this part he had answered some baseless claim that had been pointed to him, also he had mentioned history knowledge and obligation of the knowing history for kings.

At first part of this precious book writer had talked about Ottoman dynasty lineage, destruction of Seljuk's empire, Mongol's attact to Anatolia lands, some disorders which had been brought by Mongol's. After that he had written thirteen long legend about I. Osman and his reign years who is the first king of Ottoman empire.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
BÖLÜM I	IX
1.1. İDRİS’İ BİTLİSÎ’NİN HAYATI.....	IX
1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi.....	IX
1.1.3. Adı, Lakapları ve Mahlası.....	X
1.1.4. İdris’in Ailesi.....	X
1.1.5. İdris-i Bitlisî ve Akkoyunlu Sarayı.....	XII
1.1.6. İdris’in Osmanlıya İlticası.....	XIII
1.1.7. İdris’in Osmanlı Devleti’ndeki Faaliyetleri.....	XIV
1.1.8. İdris’in Edebî ve Siyasî Şahsiyeti.....	XVII
1.1.9. Ölümü.....	XIX
1.2. İDRİS-İ BİTLİSÎ’NİN ESERLERİ	XX
1.2.1. Farsça Eserleri.....	XXI
1.2.2. Arapça Eserleri	XXVI
1.2.3. Türkçe Eserleri.....	XXVII
1.2.4. İdris’in Sadece Adını Bildiğimiz Eserleri.....	XXVII
BÖLÜM II: HEŞT BİHIŞT.....	XXX
2.1. Eserin İsmi, Telif Sebebi ve Yazılış Tarihi Hakkında.....	XXX
2.2. Eserin Üslûbu ve Muhtevası.....	XXXIII
2.2.1. Mukaddime.....	XXXVI
2.2.2. I. Bihîşt.....	XXXVI
2.2.3. II. Bihîşt.....	XXXVII
2.2.4. III. Bihîşt.....	XXXVII
2.2.5. IV. Bihîşt.....	XXXVII
2.2.6. V. Bihîşt	XXXVII

2.2.7. VI. Bihişt.....	XXXVII
2.2.8. VII. Bihişt	XXXVIII
2.2.9. VIII. Bihişt	XXXVIII
2.3. Heşt Bihişt'in Nüshaları.....	XXXIX
2.3.1. Türkiye'deki Nüshalar.....	XXXIX
2.3.2. Heşt Bihişt'in Türkiye Dışındaki Nüshaları	XLIII
2.4. Heşt Bihişt Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	XLV
BÖLÜM III.....	XLVIII
3.1. HEŞT BİHİŞT'İN KAYNAKLARI.....	XLVIII
3.1.1. Âşık Paşazâde Tarihi	L
3.1.2. Şükrullah'ın Behcetü't-tevârih'i.....	LIV
3.1.3. Neşri'nin Kitâb-ı Cihannümâ'sı.....	LVI
3.2. HEŞT BİHİŞT'İN TESİRLERİ.....	LX
3.2.1. Tâcü't-tevârih.....	LX
3.2.2. Kühü'l-ahbâr.....	LXIII
3.2.3. Sahâifü'l-ahbâr.....	LXV
3.2.4. Târih-i Ruhî.....	LXVII
3.2.5. Bedâyiu'l-vekâyi.....	LXIX
IV. TERCÜMEDE TAKİP EDİLEN USÛL.....	LXX
METNİN İÇİNDEKİLER.....	LXXI
BÖLÜM V. HEŞT BİHİŞT'İN MUKADDİME VE I. KETİBESİNİN ÇEVİRİ METNİ.....	1-281
VI. KAYNAK DEĞERİ VE SONUÇ.....	282
VII. BİBLİYOGRAFYA.....	286
VIII. ÖZGEÇMİŞ.....	293

This very famous book Hesht Bihisht which gives some respectfull knowledges about first term of Ottoman empire had been considered by many foreign and local researchers.

I. BÖLÜM

1.1. İDRİS-İ BİTLİSÎ'NİN HAYATI

XVI. yüzyılın meşhur tarihçilerinden İdris-i Bitlisî, lakabının da gösterdiği gibi Bitlislidir. Hayatının ilk dönemiyle ilgili birkaç kaynağın verdiği sınırlı bilgilerin dışında pek fazla bilgiye sahip değiliz.

Zikredilen bu kaynaklarda verilen bilgiler pek az farklılıkla birbirlerinin tekrarı durumundadır. İdris'in Osmanlıya iltica etmesi ve sonraki dönemleriyle ilgili bilgilere birçok kaynaktan ulaşmamıza rağmen daha önceki dönemleriyle ilgili daha az kaynağa ulaşabilmekteyiz. İşte bu mevcut klasik kaynaklardan hareket edip, zaman zaman onun eserlerine de müracaat ederek ve buna onunla ilgili araştırmaları ekleyerek bir sentez oluşturma yoluna gideceğiz.

1.1.2 Doğum Yeri ve Tarihi

Adından da anlaşılacağı üzere İdris'in doğum yeri Bitlis'tir. Bundandır ki, tüm kaynaklarda İdris-i Bitlisî olarak geçmektedir. İdris'in daha ilk yıllarında Bitlis şehri önce Akkoyunlu'ların daha sonra da Safevî'lerin eline geçmiş en sonunda da İdris'in gayretiyle 1516 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır¹.

Hiçbir kaynaktan İdris'in doğum tarihiyle ilgili şimdiye dek bir kayda rastlanamamıştır. Onun doğum tarihini ancak bazı çıkarsamalarla değerlendirebiliriz. İdris *Hakku'l-Mubîn fi Şarhı Hakkû'l-Yakîn* adlı eserinin önsözünde gençliğinin 876 (1472–73) yılında Molla Cami'nin de arasında bulunduğu bir hac kfilesinin Tebriz'e geldiğini kaydeder. Bu durumu değerlendirecek olursak ve de gençlik yıllarını 15–20 yaş olarak kabul edecek olursak onun 856–861 (1452–1457) tarihleri

¹ Hasan Tavakkolî, *İdris-i Bitlisî'nin Kanun-ı Şahensahi'sinin Tenkidi Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, yayımlanmamış doktora tezi, 2

arasında doğduğunu söyleyebiliriz. Yine Sultan Selim’e yazdığı bir mektubunda elli altmış yıl ulema zümresinden sayıldığını belirtmiştir. 926 (1520) yılında da öldüğünü göz önünde tutarsak bu çıkarsamalar yukarıdaki doğum tarihini kuvvetlendirmektedir².

1.1.3. Adı, Lakapları ve Mahlası

Esas adı İdris olup, Mevlânâ Hâkimeddin İdris bin Mevlânâ Hüsameddin el-Bitlisî onun tam künyesidir. Bazı kaynaklarda İdris-i Bitlisî, bazılarında Mevlânâ İdris bazılarında da Molla İdris şeklinde de geçmektedir. Ayrıca İranlı yazar Said Nefisî onun “Kemâleddin” diye bir lakabının da olduğunu söyler³. Yine Şerefeddin Bitlisî Şerefnâme’de onun için “Hâkim” sıfatını kullanmaktadır⁴. Muhyî-i Gülşenî *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eserinde ondan Molla İdris-i Bitlisî şeklinde bahsetmektedir⁵.

Farsça, Arapça ve Türkçe yazdığı bütün şiirlerinde İdris mahlasını kullanmıştır. Mahlasına bir örnek olarak şu şiirini verebiliriz:

گرچه میس بود نقد تو ادريس
باکسرش ر سان از اهل تقدیس⁶

(İdris, her ne kadar senin nakdin bakır ise de onun iksiri takdis ehlinde gelir.)

1.1.4. İdris’in Ailesi

“Ümeray-ı ekrağ”⁷ güruhuna dâhil edilen İdris’in soylu bir aileden geldiği kesindir. Babası Bitlis’in âlim ve fazıl şeylerinden Hüsameddin Ali el-Bitlisî’dir.

² Tavakkolî, 3

³ Said Nefisî, *Tarih-i Nazm u Nesr der-İran ve der-Zaban-ı Farsî*, 253

⁴ Şerefeddin Bitlisî, *Şerefname*, nşr., V. Veliaminof-Zernof, . I, 342

⁵ Muhyî-i Gülşenî, *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî*, Nşr., T. Yazıcı, 81

⁶ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp.,3209 (Metin), 18a

Bununla beraber kaynaklarda onun annesinin ismi geçmemektedir. Devrin en fazıl mutasavvıflarından olan babası Hüsameddin Ali Bitlisi'nin Şeyh Ammar bin Yasir'in tarikatına intisap ettiğini bilmekteyiz. Babası Hüsameddin Ali tasavvufta Ammar bin Yaser'e intisap etmiş, orada mektep hocalığı yapmış saygın bir âlim ve kuvvetli bir mutasavvıftır⁸. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın hizmetinde bulunmuş başkentleri Diyarbakir (Amed) de saray kâtipliği yapmıştır. Başkent Diyarbakir'den Tebriz'e nakledilince Hüsameddin Ali de ailesiyle birlikte Tebriz'e gelmiştir. İdris *Hakku'l-Mubîn* adlı eserinin önsözünde babasının Tebriz'e gelen Molla Cami'nin de içinde bulunduğu meclislere katıldığını anlatır. Babası 900 (1494–95) de Tebriz'de vefat etmiştir ve orada medfundur⁹. Fazilet sahibi bir mutasavvıf olan Hüsameddin Ali'nin *İrşad Menzili'l-Küttâb* adlı bir tefsiri ile Abdürrezzak Kaşânî'nin *Istilahat-ı Sufiye*'sine, ve Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ına iki Arapça şerhi vardır¹⁰.

Kendisi de *Heşt Bihişt* adlı eserinde yeri geldikçe tasavvuf erbaplarından ve dönemin ünlü sufîlerinden bahseder. Eserinin birinci kefbesinde Türkiye Selçuklu saltanatını anlatırken sultanların meclislerinden ve o meclise katılan tarikat pîrlerinden çokça bahseder. Yine burada Şeyh Sadreddin Konevî'den, Mevlânâ Celâleddin Rumî'den, Sultan Bahaedin Muhammed'den, Sultan Veled'den, Seyyid Burhaneddin'den, Şeyh Şemseddin Tebrizî'den sıkça bahsetmektedir¹¹. Bu eserinde yeri geldikçe tasavvuf erbaplarından bahisler açması, anlattığı olayların tarikat pîrleri ve tasavvuf erbaplarından gizli olmadığını söyleyerek onları kendisine kaynak olarak göstermesi onun tasavvufla iştigal ettiği kanaatini desteklemektedir. Buna ek olarak aynı eserinde tarikat ve tasavvufla ilgili ibarelere sıkça yer verdiğini ve tasavvufi bir lisanla meselelere değindiğini görmekteyiz.

İdris tahsilini babasının hocalık yaptığı mektepte ikmal etmiş yani bir bakıma zamanın bütün bilimlerini babasının nezaretinde öğrenmiştir. Mümtaz bir şahsiyet

⁷ Şemseddin Samî, *Kamusü'l-Âlam*, II, 811

⁸ Cornell, H.Fleischer “*Mawlana Hâkim-al-Din Edris bin Hüsam-al-Din Ali el Bedlisi*”, Eİr., IV, 75

⁹ Tavakkolî, 2

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 58

¹¹ Metin, 30a

olarak ortaya çıkmasında onun gördüğü eğitimin önemi büyüktür. Özellikle hadis ve tasavvuf ilmini babasından öğrenmiştir¹². Bulunduğu Tebriz ve Diyarbekir muhiti bir ilim ve kültür çevresi olduğundan zamanın aklî ve naklî ilimlerini öğrenmiş, Arapça ve Farsça'yı mükemmel bir şekilde tekmil etmiştir. Tahsili esnasında babasıyla birlikte Uzun Hasan'ın ilk başkenti olan Diyarbekir'e gitmiş burada Uzun Hasan'ın münşisi olmuş, başkentini Diyarbekir'den Tebriz'e nakledilmesi üzerine o da Tebriz'e gitmiştir. Akkoyunlu sarayında uzun süre kalan İdris devrin âlimlerinden birçoğuyla sohbet arkadaşlığı kurmuş ve onlarla yazışmıştır. Uzun Hasan'ın ölümünden (882/1477) sonra da onun halefi Sultan Yakub'un sarayında da münşilik görevini devam ettirmiştir. Hükümdar çocuklarının lalalığını da yapan İdris bu esnada Abdurrahman Câmi, Kadı Seyfeddin Sovucbulağı, Vezir Necmeddin Mesud, Molla Şehidî ve Kadı İsa Savecî gibi âlimlerle tanışmıştır¹³. *Hakku'l-Mubîn*'in mukaddimesinde Sadreddin Muhammed bin İshak el-Konevî ile 916(1510–11) da Konya'da görüşüğünü yazmaktadır¹⁴.

1.1.5. İdris-i Bitlisî ve Akkoyunlu Sarayı

Uzun Hasan'ın 1478 de ölmesiyle Sultan Yakub'un sarayına intisap eden İdris burada bir müddet münşilik görevini devam ettirmiştir. Muhyî-i Gülşenî eserinde onun divan kâtibi olduğunu açıkça belirtmiştir¹⁵. Sultan Yakub'a çok yakın olan İdris, onun vefatına kadar (869/1491) bu görevde kalmış Yakub Bey'in Azerbaycan'dan Erran'a yaptığı seyahatine eşlik ettiğini *Risale-i Hazaniyye* adlı eserinde anlatmıştır. Sultan Yakub'tan sonra da onun halefleri Sultan Rüstem ve Elven Bey zamanında da nişancılık ve divan kâtipliği vazifesini sürdürmüştür¹⁶.

907 (1502–03) de Şah İsmail Akkoyunlu Devletine son verip Tebriz'de Safevî tahtına oturduğu zaman vazifesinin devamı için İdris'i kendi sarayına davet etmiş,

¹² İdris-i Bitlisî, *Tercüme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'in*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr.791, vr.3a; Abdülkadir Karahan, *İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 112,113

¹³ Abdülkadir Özcan (c), *İdris-i Bitlisî*, DİA, XXI, 485

¹⁴ İdris-i Bitlisî, *Hakku'l Mubîn fi Şarhu Hakku'l Yakîn*, Süleymaniye Ktp. nr. 303, vr.7a

¹⁵ Muhyî-i Gülşenî, 232

¹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, İstanbul, 309; Şerefnâme, 342

İdris bu daveti kabul etmeyip İstanbul'a gelmek için Tebriz'den ayrılmıştır¹⁷. Böylece yaklaşık yirmi yıl Akkoyunlu sarayında hizmet eden İdris devletin yıkılmasından sonra Tebriz'den ayrılmış ve *Heşt Bihişt*'in mukaddimesinde anlattığı gibi bin bir güçlkle İstanbul'a gelmiştir.

1.1.6. İdris'in Osmanlıya İlticası

İdris daha Akkoyunlu Yakub Bey'in sarayında nişancı iken Yakub Bey adına Sultan Bayezid için yazdığı ve II Bayezid'e hayranlığından da bahsettiği zafer tebriknâmesi Sultan Bayezid'de ona karşı bir hayranlık uyandırmıştı¹⁸. Böylece daha o zamanda Bayezid'in nazarı dikkatini celp etmişti.

O zaman henüz yeni kurulan Safevî Devletiyle anlaşamayan İdris'in bir seferinde Şah İsmail'in mezhebi için *mezheb-i na-hak* مذهب ناحق dediği kaynaklarda geçmektedir. Şah ise bu durumu teessürle karşılamıştı. İdris bunun üzerine *mezheb-i na-hak* مذهب ناحق demediğini *mezhebu-nâ hakk* مذهبنا حق dediğini beyan etmişse de Şahın kendisini idam etmesi korkusundan Tebriz'den ayrılmak durumunda kalmıştır¹⁹(907/1502–03).

Sultan Bayezid'in davet mektubunu kabul eden İdris'in, bir görüşe göre Mekke ve Medine yoluyla²⁰ İstanbul'a geldiği belirtiliyorsa da genel kanı Tebriz'den İstanbul'a geldiği yolundadır. Ama İdris, *Heşt Bihişt* adlı eserinin mukaddimesinde bu göçünü anlatırken İstanbul'a gelmek için hangi yolu izlediğini açıkça belirtmez. Bununla beraber, Tebriz'den çıkmasının akabinde hemen güvenli bir sığınak olarak nitelediği Rum ülkesine geldiğini söylemesi ikinci yolu yani Tebriz-İstanbul güzergâhını takip ettiğini ihtimalini kuvvetlendirmektedir²¹.

¹⁷ Cornell, 75

¹⁸ V.L. Ménage (a), “**Bidlisi İdris**”, Eİ, I, 1207; Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, Çev. T. Bıyıklıoğlu, 102; Özcan (c), 486

¹⁹ Ali Ekber Dihhoda, **Lügatnâme**, .III/b, 1562; Ayvansarayî, **Hadikatü'l Cevami**, 263

²⁰ Mehmed Cemalettin, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri –Ayine-i Zurefa-**, Haz. Mehmet Aslan, 39

²¹ Metin, 7a

İdris bu kitabının mukaddimesinde gaddar olan zamanın hallerinden dolayı vatanını terk etmek zorunda kaldığını, belaların meskeni olan memleketinden ayrılırken birçok güçlkle karşılaştığını, hüznün ve gariplik içerisinde çöllerde gezdiğini, güçsüz bir sinek gibi oradan oraya savrulduğunu ifade eder. Kaçarken dahi Acem melikinın, onun ardından hükümler gönderdiğini belirtmekte ve bu yüzden Acem mülkünü tehlikeli bulunduğunu beyan etmektedir. Uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından o civarda sitemkârların taarruzundan emin bir sığınağın, korunmuş bir Rum vilayetinin bulunduğunu anlatmaktadır. En sonunda o güvenilir mülkün şahına ve zamanın İskender'ine sığındığını belirtmektedir²².

Bu ilticasından sonra Sultan Bayezid onu çok iyi karşılamış ve kendisine yüksek bir maaş bağlamıştı. Kaleminin kuvvetli olduğunu bilen padişah bir Osmanlı tarihi yazma vazifesini ona havale etmişti.

1.1.7. İdris'in Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetleri

İdris Osmanlı devletine iltica ettikten sonra sadece ilmî çalışmalarla yetinmemiş, devlet yönetiminde de çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Evvela padişahın emriyle yazmaya başladığı *Heşt Bihişt* adlı eserini otuz ayda tamamlamış ve padişaha takdim etmiştir. Fakat ilerde de üzerinde duracağımız gibi saraydaki bazı yöneticiler onu kıskanmışlar ve eserini haksız yere eleştirmişlerdir. Kısa bir zaman içinde böyle bir eserin yazılamayacağını, dolayısıyla bu eserin alıntıda başka bir şeyden ibaret olamayacağını söylemişlerdir. İşte bundan dolayı İdris hak ettiğinin karşılığını alamamıştır²³.

Bitlisli İdris kitabının mukaddimesinde kendisini ve kitabını eleştiren ilim ve belagat sermayesinden yoksun kişilerin, padişahların gerçek haberlerini yazmadıkları halde hazineden yeterince pay aldıklarını anlatırken, kendisinin böyle mükemmel bir

²² Metin, 7b

²³ Ménage (a), 1207

kitap yazmasına rağmen gerçek karşılığını alamadığını padişaha duyduğu ince bir sitemle dile getirir²⁴.

Bazı kaynaklarda İdris ile vezir Hadım Ali Paşa'nın arasının iyi olmadığı belirtilmektedir. Eserini takdim ettikten sonra hacca gitmek isteyen İdris, Hadım Ali Paşa'nın muhalefetinden dolayı icazet alamamıştır. Ancak paşanın vefatından sonra 917(1511) Temmuzunda hacca gidebilmiştir. Bir aylık deniz yolculuğundan sonra İskenderiye'den Kahire'ye geçmiş, orada Memluk sultanı Kansu Gavri ile görüşmüştür. Bir müddet Kahire'de kalan İdris oranın ulemasıyla özellikle de İbrahim Gülşenî ile sohbetlerde bulunmuştur²⁵. Daha sonra hac emiri olan yeğeniyle Kahire'den ayrılan İdris Mekke'ye doğru yola çıkmıştır. Mekke'de iken Dersaadet'e yazdığı mektupta yapılan yanlışlığın düzeltilmediği takdirde yapılan bu nankörlüğü, eserinin henüz tamamlamadığı dibacesine yazacağını söylemek suretiyle bir tehdit savurmuştur²⁶. Ayrıca İstanbul'a dönme niyetinde olmadığını, ailesinin İstanbul'dan Mekke'ye gelmesi için payitahttan müsaade istediğini de mektubunda belirtmiştir²⁷.

İdris henüz Mekke'de iken 1512 yılında Bayezid vefat etmiş, yerine I. Selim tahta geçmiştir. Yavuz İdris'e menşur ve para göndererek onu tekrar İstanbul'a davet etmiş. Bu davet üzerine hemen harekete geçen İdris Mekke'den Şam'a oradan da Kahire'ye Kahire'den İstanbul'a dönmek istemiştir. Ama Mısır'da veba salgını olduğunu duyunca bu niyetinden vazgeçmiş bir müddet Şam'da kalmış, Halep ve Şam'daki ulemayla tanışmış daha sonra deniz yoluyla İstanbul'a hareket etmiştir²⁸.

İstanbul'a gelen İdris Yavuz tarafından taltif edilmiş saraydaki hizmetine devam etmiştir. Bu dönemde İdris ilmî çalışmalarının yanında siyasî çalışmalara da başlamıştır. Evvela 1514'te Yavuz'la birlikte Şah İsmail'e karşı yapılan Çaldıran savaşına katılmıştır. Hatta orada bir müddet kalmış ve bölge halkını Osmanlı yönetimine davet etmiştir. Yavuz'un Tebriz'den ayrılmasından sonra Şah İsmail

²⁴ Metin, 10b-11a

²⁵ Muhyî-i Gülşenî, 353

²⁶ Ménage (a), 1207

²⁷ İdris'in TMSK 5675 numaraya kayıtlı mektubunun kısmî tercümesi için bkz. F.Reşit Unat (a), "Neşri Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar", TTK Belleten VII. Sayı 25, 198-199

²⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 840-841, (tıpkıbasım)

doğu ve güney vilayetlerini ele geçirmek istemiştir. Yavuz, Şah İsmail'in bu teşebbüsüne karşı Osmanlı-İran hududundaki Kürt aşiretlerinin konumlarını değerlendirmiş ve onları kendisine bağlamak istemiş ve bu vazifeyi İdris-i Bitlisî'ye vermiştir.

Yavuz ilk olarak Bıyıklı Mehmet Paşayı Diyarbakır'a ardından da ona yardım için Sivas beylerbeyi Sadi Paşa'yı bu bölgeye göndermiştir. Fakat bu iki komutan arasında bir muhalefet zuhur edince bu iş için Hüsrev Paşa, yardımcı olarak da İdris görevlendirilmiştir. Zira Osmanlı ordusunun Tebriz'den ayrılmasından sonra Şah İsmail Karahan'ı muhasara için Diyarbakır'e yollamıştı. Diyarbakır ahali ve Kürt emirleri, hisarlarını muhasara eden Karahan'ın elinden kurtulmak için sürekli olarak merkeze arzuhaller gönderiyorlardı²⁹. Hüsrev Paşa ve İdris'in denetimindeki on bin kişilik gönüllü birlik Diyarbakır üzerine yürümüş, karşı koyamayan Karahan Mardin'e çekilmişti. İdris'in teşebbüsüyle evvela Diyarbakır ardından da Mardin alındı. Karahan tekrar Diyarbakır'ı ele geçirmek için girişimlerde bulunduysa da başarılı olamadı. Diyarbakır ve Mardin'in alınmasının ardından İdris-i Bitlisî bölgedeki Kürt beyleriyle görüşüp onları Osmanlı yönetimine davet etti. Bu şekilde Urumiye, İtak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Hısnıkeyfa, Meyyafarikîn, Cezire-i İbni Ömer ve sair yirmi beş Kürt beyi Osmanlıya itaatlerini bildirdiler.

Bu başarısından dolayı Yavuz Diyarbakır bölgesini İdris'e temlik olarak vermiştir. Bunun yanında yeni teşkilatlandığı ve merkezi Diyarbakır'de olan Arap ve Acem kazaskerliğini de ona lâıyk görmüştür. Bu şekilde güney bölgelerin yönetimi İdris'e bırakılmıştır.³⁰

Bu hizmetinin yanında İdris Yavuzun Mısır seferine de katılmış, seferden sonra Malatya, Urfa, Behisni, Ergani, Harput, Divriği ve Siverek'in Osmanlıya bağlanmasında önemli rol oynamıştır. İdris-i Bitlisî'nin gayretleri neticesinde Akkoyunlu Devleti'nin bir kısım toprakları Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dâhil

²⁹ Koca Hüseyin Paşa, **Bedayü'l Vekayi**, 452a-452b

³⁰ Nev'izâde Atâî, **Hadaiku'l Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik**, Haz. A. Özcan, 189

edilmiştir³¹. Böylelikle İdris yaklaşık yirmi yıl Osmanlı Devleti'nde çeşitli vazifeler ifa etmiştir³².

1.1.8. İdris'in Edebî ve Siyasî Şahsiyeti

Gerek aldığı eğitim gerekse yaşadığı muhit İdris'in hem siyasî hem de edebî bakımdan bir deha olarak yetişmesinde etkili olmuştur. Zamanının bütün bilimlerini ikmal eden İdris iyi bir siyasetçi, münşi, hattat, filozof, mutasavvıf ve şairdir. Farsça, Arapça ve Türkçe manzum ve mensur eserler bırakmıştır. Fakat onun şöhretini arttıran eseri *Heşt Bihişt*'tir. Bu eseriyle de Osmanlı tarihinde yeni bir tarih yazıcılığı modeli olan İran tarih yazıcılığının başlatıcısı olmuştur.

II. Bayezid, Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey'in yanından gelerek Osmanlıya iltica eden İdris-i Bitlisî'ye büyük bir Osmanlı tarihi yazmasını emretmiş, bu da Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir çığır açmıştır. Yakup Bey'in münşisi olduğunu bildiğimiz İdris-i Bitlisî eski İran müverrihlerinden Vassaf'ın "*Tecziyetü'l-Emsar*"ını, Cüveynî'nin "*Tarih-i Cihangüşa*"sını ve Hamdullah Mustvafî'nin "*Tarih-i Güzide*"sini esas almak suretiyle bir Osmanlı tarihi yazmıştır ki onun Farsça olarak yazdığı bu eser kendisinden sonra gelen müelliflere kaynaklık etmiştir.

Bu dönemden sonra Âşık Paşazâde'nin ve Neşrî'nin gayet kısa ve Türkçe arkaik kelimeleri de ihtiva eden eserleri bir kenara bırakılmış buna karşılık bir cümleyi on cümlede anlatan ve bir sayfayı on sayfaya çıkaran İran tarihçiliği Osmanlı tarihçileri tarafından yavaş yavaş benimsenmeye başlanmıştır. Bunun tesiri altında kalan Kemâl Paşazâde ve Hoca Sadeddin Efendi aynen İdris-i Bitlisî'nin kullandığı şekli, bilhassa serlevhaları Farsça olmak üzere kendi kitabına da dercetmiştir. Bunun neticesi olarak XVIII. yüzyılda yeni bir çığır açan vak'anüvislik devrinde bütün vak'anüvisler

³¹ M. Tayyib Gökbilgin, "**XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası**", TM IX, 44

³² Hoca Sadedin, **Tâcü't-tevârih**, II, 299 vd; İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 273 vd; İ.H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 22 vd

serlevhalarını Hoca Sadedin Efendi'nin serlevhasının aynı, yani Farsça yazmaya başlamışlardır³³.

Farsça beliğ bir dille tarih yazma geleneğinin temelini atan İdris'in bu kabiliyetini birçok müellif eserlerinde övmüştür. Mesela Mehmed Mecdî, eserinde inşa meydanında ona denk kimsenin bulunmadığını ve yazdığı eserinin tozuna hiçbir ferdin yetişemeyeceğini söyler³⁴. Gerçekten de *Heşt Bihişt* hem bir tarih hem de bir edebiyat kitabıdır. Kendisi, Vassaf'ın eserlerine denk olduğunu söylediği *Heşt Bihişt*'inde çok süslü ve beliğ bir dil kullanmıştır. Bundan dolayı onun bu üslûbu devrin ricali ve sonraki müellifler tarafından bazen takdir edilmiş bazen de eleştirilmiştir. İdris kitabının mukaddimesinde dilini eleştirenlere uzunca cevaplar verir ve onların asılsız iddialarını çürütür.

İdris'in şairlik yönü de ağır basmaktadır. Müstakil bir divanı olmamakla beraber eserlerinin içerisinde birçok şiiri vardır. Bazen kaside tarzında yazarken bazen de dörtlükler ve beyitler şeklinde vermiştir. Aruz veznini kullanan İdris'in şiirleri genellikle öğretici tarihî olayları içerir. Farsça, Arapça ve Türkçe şiirler yazan İdris şiirlerinde İdris mahlasını kullanmıştır.

Birçok müellif İdris'in maharetli bir hattat olduğu konusunda hemfikirdir. Divanî, sülüs, nesih ve talik yazıda eşsiz bir üstadır³⁵. Üzerinde çalışma yaptığımız *Heşt Bihişt*'in bu nüshası müellif hattı olup nefis bir örnektir. Zinuzî ondan bahsederken “İdris-i Bitlisî âlim, kâmil, eşsiz fâzıl, bedelsiz şair ve münşîdir ve inşa sanatı ile Fars dilini kullanmada şimdiye kadar onun benzeri görülmemiştir” demektedir³⁶. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ona ait birçok mektup bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Koca Mustafa Paşa camiinin kitabesi onun kendi hattıdır³⁷.

³³ Şehabetin Tekindağ (b), “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, TTK Belleten XXX, 658

³⁴ Mehmed Mecdî, *Hadayiku's-Şakaik*, Haz. A. Özcan, 327–328

³⁵ Mustakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattatin*, 110; Uzunçarşılı, II, 609

³⁶ Zinuzî'den naklen Tavakkolî, 9

³⁷ Mustakimzâde, 110

İdris'in edebî şahsiyeti yanında siyasi kabiliyeti de çok önemlidir. Onun siyâsi ve idarî kabiliyet açısından başarılı olmasının en önemli nedeni küçük yaştan itibaren babasının münşîlik vazifesini sürdürdüğü Akkoyunlu sarayında yetişmesidir. Daha sonraki dönemlerde Akkoyunlu sarayında lalalık yapması yönetim ve askerlik işleriyle iç içe yaşamasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Yavuz'un doğu politikası çerçevesinde önemli bir rol alması onun siyasetteki yerini ortaya koymaktadır. Hatta Yavuz'un doğu siyasetini belirleyen İdris olduğunu söyleyebiliriz. Gerek Mısır, gerekse İran seferlerinde Yavuz bir bakıma akıl hocası olan İdris'in tavsiyelerine harfiyen uymuştur. İdris' in savaş stratejisinde de başarılı olduğunu onun tarih kitaplarından anlıyoruz. İleride de görüleceği gibi İdris, *Heşt Bihişt* adlı kitabını yazarken adeta bir ordu komutanıdır ve ordusunu savaşa hazır hale getirmektedir. Bu durum eserin sathî yapısına yansımıştır. İşte hem siyâsi kabiliyeti hem de edebî şahsiyeti bununla birlikte gördüğü üstün hizmetler ve kendisinde barındırdığı vasıflar onu büyük bir şahsiyet olarak karşımıza çıkarmaktadır.

1.1.9. Ölümü

Mısır seferinden dönen İdris son yıllarını ilmî çalışmalarla doldurmuştur. Kanuni'nin saltanatı başlarında henüz hayatta olduğu bilinen İdris ona şark seferi hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur³⁸. Kaynaklarda onun ölüm tarihiyle ilgili değişik ibareler vardır. Onun ölüm tarihini Ahmed Rifat 921 (1515)³⁹ Şemseddin Sâmi 921 (1515)⁴⁰ Mehmed Süreyya 927 (1522–23) diğer bazı kaynaklarda 926(1520) olarak göstermiştir. Storey ise 926 (1520) Kasım-Aralık ayında Yavuz'dan birkaç ay sonra öldüğünü kaydeder⁴¹. Fakat bu tarihler içerisinde en doğru olanı zannımızca 926(1520) yılıdır. Zira İdris'in oğlu Ebülfazl *Selimmâme*'sinin mukaddimesinde babasının 926 Zilhiccesinde (Ekim 1520) öldüğünü söyler. Mezarı bütün kaynaklarda nakledildiği gibi İstanbul Eyüp Sultan'da

³⁸ Mecdî, 328; Özcan (c), 486

³⁹ Ahmet Rifat, *Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye*, II, 110

⁴⁰ *Kamusü'l-Alam*, II, 811

⁴¹ C.A.Storey, *Persian Literature*, 1-I, 413

zevcesinin yaptırdığı mescidin civarında İdris Köşkü denilen yerdedir. Mecdî'nin onun ölümüyle ilgili söylediği şu şiiri meşhurdur.

نیست امین رزگار ایمن از چون شوی
 ورتو امین خوانیش دولت مامون کجاست
 حکمت ادريس کو مردی رستم چه شد
 جاه سلیمان کیراست ثروت قرون کجاست

(Zaman emin değil, ona nasıl güvenirisin. Eğer sen ona emin dersen öyleyse Me'mun'un devleti nerede? Hani İdris'in hikmeti Rüstem'in yiğitliğine ne oldu? Süleyman'ın makamı kimdedir Karun'un serveti nerededir?)⁴².

Kaynakların belirttiğine göre İdris iyi huylu, bilgili, güzel konuşan, kalemi sağlam, eli açık, yardımsever ve siyaseti iyi bilen bir kimseydi⁴³. Onun kendisi gibi çeşitli hizmetlerde bulunmuş, hatta baş defterdarlığa kadar yükselmiş Ebülfazl Mehmed adlı oğlundan başka Mustafa Çelebi adında bir oğlu daha olduğunu kaynaklar zikretmektedir⁴⁴.

1.2. İDRİS-İ BİTLİSİ'NİN ESERLERİ

Devrinin bütün ilimlerini ikmal etmiş olan idris tıptan felsefeye, tasavvuftan tarih ve siyasete çok çeşitli dallarda eserler vücuda getirmiştir. Farsça, Arapça ve Türkçe kaleme aldığı eserlerinden birçoğuna ulaşabilmemiz mümkünken bir kısmınınsa sadece isimlerini bilebilmekteyiz. Sayısı yirmi yediye ulaşan eserlerinden beşi Arapça biri Türkçe, sadece adları bilinene altı eserinin dışında geri kalanları ise

⁴² Mecdî, 318

⁴³ *Tâcü't-tevârih*, II, 299 vd

⁴⁴ *Sicill-i Osmanî*, 310

Farsçadır. Kaynaklarda eserlerinin tam listesi verilmediğinden bazen babası ile kendisinin eserleri birbirine karıştırılmıştır⁴⁵.

1.2.1.Farsça Eserleri

1.2.1.1. *Risale-i Bahariye (Rebûi'l Ebrâr)*

İdris, Akkoyunlu Sultan Yakub'un saltanatının sonuna doğru Farsça kaleme aldığı bu eserini ona takdim etmiştir. Dört bölümden oluşan bu eser mevsimleri onların oluşumunu, tabiat olaylarını, bahar mevsiminin diğer mevsimlerden farkını ve gök cisimlerinin oluşumunu süslü nesir tarzında anlatır.

Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888/6 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha Muhammed bin Bilal tarafından 952 Zilka'desinde (Ocak 1546) nes'talik hat ile istinsah edilmiştir⁴⁶.

1.2.1.2. *Risale-i Hazaniyye*

Sultan Yakub zamanında yazdığı bu eseri Yakub'un Azarbeycan'dan Erran'a yaptığı seyahati anlatır. Sultanla birlikte geziye katılan idris bu eserinde bu diyarın gezilip görülecek yerlerinden, Bakü ve petrol kuyularından ve diğer bazı yerlerden bahseder. Bu risalenin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888/7 numarada kayıtlıdır. Bu risale de Muhammed bin Bilal tarafından 952 (1546) yılında nesta'lik yazı ile istinsah edilmiştir.

1.2.1.3. *Tercüme ve Tefsîr-i Hadîs-i Erba'in*

Bu eser babası Mevlânâ Hüsameddin Ali Bitlisî'den dinlediği hadîsleri Farsçaya tercüme ve şerh etmesinden ibarettir. Kırk sahih hadisten mürekkep olup ilk yirmisi

⁴⁵ Özcan (c), 487; Tavakkolî, 11

⁴⁶ Tavakkolî, 13

marifetullah, itikat, iman, cennet umûru, geri kalanı da insanî ameller melekât ve ahlak mevzularını içerir⁴⁷. İdris bu kitabında üç sene boyunca sürekli peygamberin haberlerinin hizmetine devam ettiğini ve peygamberlik hadislerinden arınmış gönülleri pak kılmak ve bulaşık gözleri aydınlatmak için kırk cevheri seçtiğini söyler⁴⁸.

1.2.1.4. *Tercüme ve Nazm-ı Hadîs-i Erba'în*

Bu kırk hadiste Farsça rubai şekline aktarılmış olup imanın esaslarını, salih amelleri, faziletleri ve ahiret ile ilgili işleri anlatır. Eser cami tarzında olup hadislerin manzum tercümesinden ibarettir⁴⁹. Bu eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 30 numarada kayıtlıdır.

1.2.1.5. *Münâzaratü's-Savm Ve'l-Iyd*

Farsça nazım nesir karışık olarak yazılan bu eser 1502 yılında II. Bayezid'e takdim edilmiştir. Yer yer karşılıklı konuşmalarında bulunduğu kitap adından da anlaşılacağı üzere, oruç ve bayram meselesi üzerinde durmaktadır. Eserin el yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888/5 numarada kayıtlıdır.

1.2.1.6. *Heşt Bihîşt*

II. Bayezid'in emriyle yazdığı bu eseri İdris'in en önemli ve onu şöhretli kılan eseridir. 908 (1502–1503) de başladığı eserini otuz ayda tamamlamış ve padişaha takdim etmiştir. Sultan ise bu eserin takdimi karşılığında ona in'âm ve ihسانlarda bulunmuştur⁵⁰.

⁴⁷ Karahan, 112

⁴⁸ İdris-i Bitlisi, **Tercüme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'in**, vr. 3a

⁴⁹ Karahan, 113

⁵⁰ İsmail Erünsal, "**Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I/ II. Bayezid Devrine Ait Bir İnâmât Defteri**", TED X-XI, 314

Eser ilk sekiz Osmanlı padişahının tarihini nazım nesir karışık süslü bir dille anlatır. İdris kitabının mukaddimesinde bu kitabın, Vassaf'ın, Cüveynî'nin ve Yezdî'nin kitaplarına denk olduğunu söylemektedir⁵¹. İdris bu eseriyle aynı zamanda tarih yazıcılığına yeni bir tarz getirmiş, İran tarih yazıcılığının Osmanlıdaki ilk temsilcisi olmuştur.

Eser I. Mahmud'un emriyle 1146 (1734) da Türkçeye tercüme edilmişse de bu tercüme eserin tam olarak üslûp ve içeriğini yansıtamamakta olup bir özet niteliğindedir⁵². Eserin muhtelif kütüphanelerde nüshaları olmakla beraber bunlardan dördü müellif hattıdır. En güzel nüshalarından biri de Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3209 numarada kayıtlıdır. Bu esere İdris'in oğlu Ebülfazl Mehmed tarafından I. Selim dönemini anlatan bir de zeyil eklenmiştir.

1.2.1.7. *Mir'âtü'l-Cemâl*

İdris, ahlak ve siyaset konuları üzerine yazdığı bu kitabını II. Bayezid'e takdim etmiştir. Sultanlara siyasetin inceliklerini anlatan bu eser *Kanun-ı Şâhenşâhî*'den önce yazılmış olup konular benzerdir. Kitap ahlak ve siyasetle ilgili hikmetli sözlerle doludur. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888/1 numarada kayıtlıdır.

1.2.1.8. *Mir'atü'l-Uşşâk*

Yavuz Sultan Selim'e takdim edilen bu eserin konusu tasavvuf olup bir mukaddime iki bölümden oluşmaktadır. Nazım-nesir karışık yazılmıştır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1888/4 numarada kayıtlıdır.

⁵¹ Metin, 8b

⁵² Tercüme için bkz. Abdülbaki Sadi Efendi, **Terceme-i Heşt Bihişt**, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr 928

1.2.1.9. *Hakku'l-Mubîn fî Şarhi Hakku'l-Yakîn*

Mahmud Şebüsterî'nin *Hakku'l Yakîn* adlı tasavvufî eserinin Farsça şerhidir⁵³. Eseri Sultan Bayezid'in saltanatının sonlarına doğru yazmaya başlayıp Yavuz Selim zamanında tamamlamıştır. Eser sekiz bâbdan müteşekkil olup Hakk'ın mârifetini, sıfatlarını ve vahdet-i vücûdu işler. Yavuz'a ithaf ettiği bu eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2338 numarada kayıtlıdır.

1.2.1.10. *Havassü'l Hayevan (Terceme-i Havassü'l Hayevan)*

Ebü'l Bahâ Kemâleddin Muhammed bin Musa el-Demirî'nin (öl.808/1405) *Hayatü'l Hayevan* adlı eserinin Farsçaya tercümesidir. Bu kitapta hayvanların adları alfabetik olarak sıralanmıştır. Eser hayvanların özelliklerini fayda ve zararlarını zikreder. Mısır'ın fethi sırasında Yavuz'un emriyle yazılmıştır. Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan köşkü, 1665 numaraya kayıtlıdır⁵⁴.

1.2.1.11. *Selimmâme*

İdris'in, Yavuz'un emri üzerine onun devrinin tarihi olaylarını yazdığı kitabıdır. Bu kitapta *Heşt Bihişt* tarzında yazılmıştır. İdris eserinde Selim'i medih ve eserinin telif nedenini izah ettikten sonra onun doğuşunu, İran hududuna vali oluşunu, Gürcülerle olan savaşını, 1512 de onun ölümüne kadar geçen devri anlatır. Ancak İdris'in ölümünden dolayı bu eser tamamlanamamıştır. Bu eserin müsveddeleri daha sonra Kanuni'nin emriyle oğlu Ebülfazl tarafında toplanmış ve eksik kalan yerler tamamlanmıştır. Bu eser İdris'in son eseridir. Ebülfazl tamamladığı nüshada babasının son günlerini anlatmaktadır⁵⁵. Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan köşkü, 1540 numarada kayıtlıdır.

⁵³ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l Meknun fi'z-Zeyli ala Keşfü'z-zünun an Esamiü'l Kutub ve'l Fünun*, Haz. Şerafeddin Yaltkaya-Rifat Bilge, 410

⁵⁴ *Osmanlı Müellifleri*, III, 8; F.Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, I, 266

⁵⁵ Şahabettin Tekindağ (a), "*Selimmâmeler*", TED, I, 203 vd

1.2.1.12. *Münâzara-i Işk ba-Akl*

Felsefi ve tasavvufi mahiyette olan bu eser nesir olarak yazılmıştır. Akıl ile aşkın münazarasını ihtiva eder. Eserin bilinen tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 5863 numarada kayıtlıdır. Nestalik hat ile yazılmış olan bu nüsha 1266 (1850) da Sultan Abdülmecid Han Kütüphanesi'ne hediye edilmiştir⁵⁶.

1.2.1.13. *Kasâid ve Münşeât ve Mürâselât*

Bu eser İdris'in Osmanlı padişahları ve diğer devlet ricali ve âlimler hakkında yazdığı kasideleri ve mektuplarını ihtiva eder. Bu kitabın tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888/3 numarada kayıtlıdır. Nestalik yazı ile 952 (1546) Muhammed bin Bilal tarafından istinsah edilmiştir.

1.2.1.14. *Mecmûa-i Münşeât*

Akkoyunlu, Karakoyunlu, Timurlu, Osmanlı (II. Bayezid, I. Selim) ve Hint sultanları arasında hicri IX. yüzyılın son çeyreği ile X. yüzyılın ilk yarısı arasında yazılan mektupları ihtiva eder. Bu mektupların bir kısmı İdris'e bir kısmı da oğlu Ebülfazl'a aittir. Bu mecmuanın tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar 906 numarada kayıtlıdır.

1.2.1.15. *Kânun-i Şâhenşâhî*

İdris'in, hayatının sonlarında doğru kaleme aldığı bu eseri siyasetnâme türüne örnektir. Padişahların uymaları gereken kanunları ve ahlak kurallarını içermektedir. Eser Yavuz'un ölümünden önce tamamlanmış fakat Kanunî'ye takdim edilmiştir⁵⁷. Tavakkolî İdris'in bu eseri, Yavuz için yazdığını fakat onun ölümünden sonra Yavuz'u öven şiirleri çıkarıp onu Kanunî'ye ithaf ettiğini söyler⁵⁸. İdris'in bu eseri

⁵⁶ Mehmet Bayrakdar, **Bitlisli İdris**, 34

⁵⁷ **Osmanlı Müellifleri**, III, 8

⁵⁸ Tavakkolî, 27

Mir'âtü'l Cemâl adlı eseriyle benzeşmektedir. İdris kitabını yazarken büyük ölçüde Devvanî'den, Câmî'den, Senanî'den, Firdevsî'den, Hâfız ve Sadî gibi şairlerden faydalanmıştır. Eser üzerinde Hasan Tavakkolî tarafından doktora çalışması yapılmıştır. Yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, 1888/2 numarada kayıtlıdır.

1.2.2. Arapça Eserleri

1.2.2.1 *El-İba an-Mevâkii'l Vebâ*

İdris'in tıp konusunda yazdığı iki kitabından birisidir. Veba hastalığı ve ondan nasıl korunulacağı hakkında bilgi verir. Tıpla ilgili olan diğer eseri *Risale fi't-Taun ve Cevâzi'l Firâr an-hu* kuvvetle ihtimal yukarıda zikrettiğimiz eseriyle aynı olup sadece ismi değişiktir⁵⁹. Bursalı Mehmed Tahir Efendi'ye göre bu eser I. Mahmud zamanında Bitlisli Mehmed Salih Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir⁶⁰. Kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2033/2 numarada kayıtlıdır.

1.2.2.2 *Hâşiye ala Tefsîri Beyzâvî*

İdris'in bilinen tek tefsir kitabı olup Kadı Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eserine yazdığı haşiyesidir. Kitap Arapça yazılmış olup II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. Bu kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 303 numarada kayıtlıdır.

⁵⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l Arifin**, 196; C. Brockhmann, **GAL Supplement**, II, 223; Kâtip Çelebi, 846

⁶⁰ **Osmanlı Müellifleri**, III, 7

1.2.2.3. *Şerhi Hamriye-i İbnü'l Farız*

Brockhelmann, İdris-i Bitlisî'nin İbnü'l Fârız'ın Hamriye'sine bir şerh yazdığını söyler⁶¹. Fakat nüshasından söz etmez.

1.2.2.4. Risâle fi'n-Nefs

Arapça yazılmış olan bu kitabın konusu ruh ve onunla ilgili meselelerdir. Felsefi bir eser olup bir giriş altı bölüm ve bir de sonuçtan ibarettir. Brockhelmann'a göre eserin tek nüshası İngiltere'nin Manchester şehrindeki Jhon Rylands Kütüphanesi, 385 numarada kayıtlıdır⁶².

1.2.2.5. *Şerhu Esrari's-Savm min Şerhi Esrâri'l İbâdât*

İdris, içinde oruçla ilgili hükümlerin yer aldığı bu eserini 917 (1511) yılında Mısır'da yazmış olup Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye ithaf etmiştir. Eserin el yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 1994 numarada kayıtlıdır.

1.2.3. Türkçe Eserleri

İdrisin tek Türkçe eseri olup inşa sanatıyla ilgilidir. *Mecmûatü'l Münşeât* adlı bu eseri onun Türkçe yazdığı bir takım mektuplarını içerir. Bu mecmuanın içinde oğlu Ebülfazl'a ait mektuplar da vardır. Tebrik, aşk ve fetihname ile ilgili mektup örneklerini içeren bu mecmua Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3879 numarada kayıtlıdır. İdris'in bunlardan başka Topkapı Sarayı arşiv kılavuzunda 1919, 5675, 8333.1.2.3 numaralarına kayıtlı kendi yazısıyla yazdığı mektuplarından da haberdarız. Ayrıca İdris Akkoyunlu eşrafından Necmeddin Mesud ve Kadı İsa'nın şiirlerini bir araya getirerek bir divan oluşturmuştur⁶³.

⁶¹ Brockhelmann, I, 464

⁶² Brockhelmann, II, 325

⁶³ Muhyî-i Gülşenî, 80-81

1.2.4. İdris'in Sadece Adını Bildiğimiz Eserleri

1.2.4.1 *Risale der-İbâhât-i Âgani*

İdris *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eserinde bu adla bir Farsça eserinin olduğunu belirtmektedir. İdris bu eserinde ud, ney ve diğer bazı sazları dinlemenin mübah olduğunu söylemiştir. Şimdiye kadar bu eserin bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.2.4.2 *Rafizîlere Reddiye*

Ahmed Rifad *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* adlı eserinde İdris'in Rafizîlerin mezhebini reddeden bir kitap telif ettiğini söylemişse de şimdiye kadar bu eserin bir nüshasına rastlanmamıştır⁶⁴.

1.2.4.3. *Hâşiye-i Şerh-i Tecrîd*

Bursalı Mehmed Tahir eserinde İdris'in bu adla bir eserinin olduğunu söyler⁶⁵. Fakat nüshalarından söz etmez.

1.2.4.4. *Kenzü'l Hafî fi Beyani'l Makamati's-Sûfî*

Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde İdris'in böyle bir eserinin de olduğundan bahseder. Üniversite kütüphanesi TY, nr. 822 numarada kayıtlı *Fihrist-i Tekmile-i Tezkiretü'l-Evliya* isimli eserle aynı olması muhtemeldir⁶⁶.

1.2.4.5. *Şerh-i Manzûme-i Gülşen-i Râz*

Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* isimli tasavvufî eserinin şerhi olup bazı kaynaklarda İdris'e izafe edilmektedir⁶⁷. Eserin Süleymaniye ve Üsküdar Selim Ağa

⁶⁴ Ahmed Rifat, II, 110

⁶⁵ **Osmanlı Müellifleri**, III, 7

⁶⁶ Tavakkolî, 24

kütüphanelerine kayıtlı nüshaları İdris'in babasının adını taşımaktadır. Zira babasının *Gülşen-i Râz*'a bir şerh yazdığını bilmekteyiz. Ayrıca İdris de *Gülşen-i Râz*'a bir şerh yazdığını belirtir.

1.2.4.6. *Şerh-i Füsûsü'l-hikem*

Osmanlı Müellifleri, Hediyeü'l-ârifîn ve Lügatnâme'de İdris'in Muhiyiddin Arabî'nin *Füsûsü'l-hikem* adlı eserine bir şerh yazdığına dair kayıtlar vardır⁶⁸. Ancak şimdiye kadar bu eserin bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.2.4.7. *Tuhfe-i Dergâh-ı âlî*

Tasavvuf konulu bu eseri sadece Uzunçarşılı İdris'e atfetmektedir⁶⁹. Diğer kaynaklarda İdris'in böyle bir eserinden bahsedilmemektedir.

⁶⁷ *Lügatname*, 1562; Nefisî, 254

⁶⁸ *Lügatnâme*, 1562; *Hediyeü'l Arifîn*, 196

⁶⁹ Uzunçarşılı, II, .604

II. BÖLÜM

HEŞT BİHIŞT

2.1. Eserin İsmi, Telif Sebebi ve Yazılış Tarihi Hakkında

İdris-i Bitlisî'nin şöhretini arttıran hatta onunla birlikte akla gelen ilk eseri *Heşt Bihişt*'tir. İlk sekiz padişahı anlatması hasebiyle bu esere sekiz cennet anlamında *Heşt Bihişt* demiştir. Bu açıdan bakıldığında her bir padişah devrinin vak'aları bir cenneti oluşturmaktadır. İdris-i Bitlisî eserinin mukaddimesinde “cennet-meâb bu sekiz padişahın dua ve senâsında olan bu mecmûa Fars diliyle *Heşt Bihişt* olarak adlandırıldı” derken bu eserin Arapça isminin *Kitabı Sıfati's Semaniye fi Ahbâri'l Kayasiretü'l Osmaniyye* olduğunu söyler⁷⁰. Müellif mukaddimedede bu sekiz Osmanlı padişahını cennetin sekiz kapısıyla ilişkilendirmektedir. Her bir padişahın, bir cennet kapısıyla bütünleşmesinden dolayı eserine böyle bir isim verdiğini söylemiştir.

Eserin telif sebebine gelince İdris, padişahın 710 (1310–1311) ile 908 (1502–1503) senesi arasındaki vukuatın belâgatli bir dil ile Cüveynî, Vassaf, Yezdî ve Timurî'nin üslûbuna benzer bir şekilde yazmasını kendisine emrettiğini eserinin mukaddimesinde şöyle anlatmaktadır:

سلطان بایزید اغرالله بالفتح المبين انصاره و اقر بلواحظ بقاء الخلافة و دوام العدل الرفعة ابصاره که باعث بسط اوصاف و القاب در تالیف عنوان این هشت کتاب ذکر جمیل مجاهد انتساب اوست و این مجموعه ابواب هشت بهشت سلاطین قدسی مأب گویا ریاض هشت باب ثنا و مدیح مستطاب ان سلطان جنات جناب و نواب کامیاب اوستو ان مظاهر خطاب صدق صواب امر واجب الاتباع و فرمان با اصطناع سلطان را بر سبیل فیوض الهامات ربانی و اوامر نازل از اسمان خلافت ربانی بدین فقیر حقیر رسانیدند که جهت تصحیح اخبار و توضیح احوال و اثار این خاندان بزرگوار از بدایت خروج و ظهور این سپاه دین پناه در ممالک روم بر کفار گمراه در سنه عشر و سبعمانه مبدا جلوس سلطنت عثمانی بر سریر خلافت زمره مسلمانی است تا این زمان بسطت بساط عدل و احسان که سنه ثمان و تسعمانه است تالیفی بلاغت اسلوب و تصنیفی

⁷⁰ Metin, 9a

لطائف و ظرایف منسوب و نزد خواص و عوام مرغوب ترتیب و تنظیم باید نمود که مخبر از محاسن کریمه و فتوحات عظیمه اسلاف و محیر انظار بلغا فصیح گفتار روزگار تواند بود⁷¹

İdris, padişahın kendisine eserini Farsça yazmasını ve aralara da Arapça sözleri serpiştirmesini emrettiğini söyler. O yörenin lisanının Türkçe olduğunu söyleyen İdris kendi zamanına kadar padişahların vukuatını anlatan sağlam ve nakledilebilecek cinsten bir eserin olmadığını izah edip, işte bundan dolayı sağlam bir kitap yazma emrini padişahın kendisine verdiğini anlatır. Padişahın kendisine emrettiği 908 (1502–1503) yılında eserine başlayan İdris iki sene altı ay gibi bir zamanda eserini bitirdiğini hatta eserini bitirmesi için padişahın sürekli kendisini teşvik ettiğini ve bir an önce onu görmek istediğini zikreder⁷². Buradan hareketle eserini 911(1505–1506) yılının ortalarında bitirdiğini söyleyebiliriz. Çingiz Hanlıların meşhur tarih kitaplarına üslûp yönünden benzediğini ve onlara denk olduğunu söylediği eserini 912 (1506–1507) senesinde padişaha takdim etmiş ve karşılığında elli bin akçeyi in'âm olarak almıştır⁷³.

Kitaptaki son vukuat 907 (1501–1502) yılında ki Midilli adasının kurtarılması olarak gösteriliyorsa da *Heşt Bihişt*'teki en son kaydın 912 (1506–1507) yılına ait olduğunu belirtmektedir⁷⁴. Bu durumda İdris önce Bayezid'in önünde eserini harfi harfine okumuş ve sonra bunu düzelterek 913 (1507–1508) yılından sonra Bayezid'e ithaf etmiştir⁷⁵. Çünkü İn'âmât defterinde İdris'in 914 (1508–1509) yılında kitabını iki defa sunduğu yazılmaktadır⁷⁶. Bu in'âmâtlar, eserin takdim tarihi konusunda kafa karıştırmamalıdır. Zira İdris her cüzü yazdıkça II. Bayezid'in caize ve ihsanlarına mazhar olmuştur⁷⁷.

⁷¹ Metin, 8a

⁷² Metin, 8b

⁷³ Erünsal, TED X-XI, 314

⁷⁴ Ménage (a), 1208

⁷⁵ Koji Imazawa, “İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin İki Tip Nüshası Üzerine Bir İnceleme”, TTK Belleten LXIX, 891

⁷⁶ Erünsal, 323-325

⁷⁷ Abdülkadir Özcan (b), “Heşt Bihişt”, *DİA*, XVII, 271–273

Fakat böyle kısa bir zamanda bu şekilde harika bir eserin vücuda getirilmesi zamanın insanlarını nazarında bir kıskançlık yaratmıştı. Rakipleri İdris'in gayb yardımıyla yazdığını söylediği eserini kötülemeye başlamışlardı. İdrisin, ilim sermayesinden yoksun olduklarını söylediği bu kişiler, eserin alıntı yoluyla oluşturulduğunu, böyle kısa bir zamanda bu şekilde bir eserin yazılamayacağını, mananın çok uzun ve muğlak olduğunu, nüktelerin fazlalık oluşturduğunu, birçok vak'anın da kadim kitaplardan izinsizce alındığını iddia edip padişahı dahi etkilemişlerdi. Bu kıskanç kimseler *Heşt Bihişt'in*, düşmanları, özellikle de İran padişahlarını övdüğünü, önemsiz ve hayali şeylerden bahsettiğini iddia ederken, İdris'i de eserin Talî'a kısmını sunmayıp kendi yanında koyuyor diye eleştirmeye başlamışlardı. Padişah da vereceği vaadi yerine getirmemiş ve onun yerine İdris'e az bir inam vermişti⁷⁸.

İdris ise bütün meşakatlere ve engellere rağmen eserini tamamladığını fakat karşılığını atılan iftiralarından dolayı alamadığını şikâyetnamesinde anlatır. Bu iftirayı atanların devletin kuruluşunun üzerinden iki yüz yirmi sene geçmesine rağmen padişahların vukuatını anlatan adamakıllı bir kitap dahi yazmadıklarını buna rağmen hazinenin kapılarının onlara açık olduğunu, kendisinin ise böyle eşsiz bir kitap vücuda getirmesine rağmen hiç karşılığını alamadığını padişaha duyduğu sitemle dile getir⁷⁹.

Padişaha gücenen İdris hac iznini aldıktan sonra Mekke'ye gitmiş ve bir daha dönmemeye karar vermişti. Yapılan haksızlıkları ise eserinin henüz yazmadığı dibacesine ekleyeceğini söylemişti. İdris bütün bu asılsız suçlamalara ve iddialara mukaddimesinde cevap vermiştir. Daha sonra Yavuz'un isteği üzerine İstanbul'a dönen İdris, eserinin başına bir dibace sonuna ise şikâyetnameden oluşan bir hatime eklemiştir ve eserini Yavuz'a takdim etmiştir. İdris bu suçlamaları mukaddime kısmında özetlediğini, ayrıntılarını ise şikâyetnamede verdiğini zikreder. Bu yapılan

⁷⁸ Metin, 9a

⁷⁹ Metin, 10b

haksızlığı da din gününe bıraktığını o zaman bütün sultanlardan hakkını talep edeceğini zikretmektedir⁸⁰.

2.2. Eserin Üslûbu ve Muhtevası

Şimdiye dek üzerinde yeterince durulmayan bu eser için Babinger, Osmanlı tarihinin hazinesi demektedir⁸¹. Hammer ise, mukaddimesinde kullandığı kaynaklar arasında gösterdiği *Heşt Bihişt*'i bir klasik olarak nitelemekte ve onun nüshalarını tamamlamadan işe başlamadığını ilâve etmektedir⁸². İdris'in, bu eserinde merkez ve Doğu Anadolu için orijinal bilgiler verdiğini söyleyen İnalçık, aynı zamanda Tursun Bey'in üslûbunu da büyük ölçüde benimsediğini belirtir⁸³.

İdris'in mevcut olan kaynaklarından başka kaynaklardan da istifade etmiş olması eserine ayrı bir kıymet katmaktadır. İşte bu muhtemelen tamamıyla mahvolmuş bulunan kaynakları kullanmış olması dolayısıyla ki Osmanlı tarihinin başlangıcına ait bazı karanlık noktalar aydınlanmıştır. Eser yazılalıdan beri 400 seneyi geçtiği halde, Osmanlı Devleti kuruluşu zamanına ait malumatın ne kadar karışık ve noksan olduğu göz önüne getirilirse, *Heşt Bihişt*'in oldukça itinalı ve mümkün mertebe bir surette tertip edildiği söylenebilir⁸⁴.

Hakikaten *Heşt Bihişt* tarihî açıdan bir şaheser olduğu gibi edebi yönden de önemli bir mevki işgal eder. Bütün bunlara rağmen kendi dönemi için eşsiz olan hatta bazı kayıp kaynakları kullandığı şüphesiz olan ve bundan dolayı önemi artan böyle bir kaynağın üzerinde pek durulmayışının sebebi eserin üslûbu ve dili olsa gerektir. *Heşt Bihişt* süslü ve fasih bir dile sahiptir. Sultan Bayezid bizzat bu kitabın Çingiz Hanlıların tarih kitaplarının tarzında yazılmasını dahası belagatli bir dil ile

⁸⁰ Metin, 11a

⁸¹ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. C. Üçok, 54

⁸² Joseph Von Hammer, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Mehmet Ata, 16

⁸³ Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, Nşr. B. Lewis, 167

⁸⁴ Mehmed Şükrü, **İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt Adlı Eserine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, 7

ortaya konulmasını istemişti. İdris'in bu üslûbu devrin bazı ricali tarafından eleştirilmiştir.

Eser gerçekten de mükemmel bir lisanla yazılmıştır. Kuran-ı Kerim'den bazı âyetler de yeri geldiğinde ilgili konulara delil olarak gösterilmiştir. Cümleler uzun ve secili olu mecazî manalarla doludur. Öyle ki anlatılmak istenen şey üstü kapalı bir şekilde mecazen izah edilmiştir. Hayal gücünü çokça ön plana çıkaran müellif olayları öyle anlatır ve öyle muhteşem bir tablo çizer ki bazen edebî kısım tarihi kısmı gölgede bırakır⁸⁵. Bununla beraber zarif bir Osmanlı üslûbunun doğmasına da doğrudan doğruya etken olmuştur. Bu söz sanatlarıyla dolu cümleler bazen anlaşılmayacak dereceye varır. İşte devrin ricalinin eleştirdikleri şeylerden biri de budur. Hoca Sadeddin cümlelerin çok muğlâk olmasından dolayı mananın çıkarılmasının güçleştiğini belirtmektedir⁸⁶.

Müellif, tamamıyla şiirlerden oluşan ve tarihi olayları içermeyen kısımla tarihi olaylardan bahseden kısım arasında bir fark gözetmiş, tarihi bilgiler veren kısım her zaman "el-kıssa" kelimesi ile diğer kısımlardan ayırmıştır⁸⁷.

İdris eserinin mukaddimesinde olayların tek düze verilmesini tasvip etmediğini, bu olayların mübalağalı ve süslü bir dille anlatılması ve söz sanatlarıyla işlenmesi gerektiğini, kendi tabiriyle nağme-perdaz bülbülün uzun efsane ve hikâyeleri anlatan dilinin kesilmesinin yaşayacağını beyan eder⁸⁸. Zarafet ve belâgati ön planda tutan İran tarih yazıcılığının Osmanlıdaki ilk temsilcisi İdris'in, bu kitabında belagatte aşırılığa kaçmasından dolayı işin tarih kısmı geri planda kalmış, edebi yapı ise daha göze batar olmuştur⁸⁹. İdris'in üslûbundaki bu aşırılık ve cümlelerindeki bu belâgatli yapı bazen olayların akışında karışıklığa, zıtlığa ve kronolojik hatalara yol açmıştır. Babinger eserin üslûbunun fazla süslü olmasından dolayı sonraki nesiller

⁸⁵ Şükrü, 8

⁸⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, I, 159

⁸⁷ Şükrü, 42

⁸⁸ Metin, 9b

⁸⁹ Özcan (b), 271

tarafından anlaşılmadığını söyler⁹⁰. Bütün bunlara rağmen kendi alanı içerisinde bir başyapıt özelliğini taşıyan *Heşt Bihişt* daha sonraki dönemlerde tarih kitaplarına kaynaklık etmiş ve zarif bir üslûbun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca eserde sekiz bin civarında mısra, beyit, kaside ve rubai vardır. Huart, eseri derinlemesine inceleyememiş olsa gerek ki, kitabın seksen bin beyitten ibaret olduğunu ve tamamının manzum olduğunu iddia eder⁹¹.

Kitapta dikkat edilecek bir diğer noktada eserin tertibidir. Aynı zamanda bir ordu komutanı olan İdris kitabını öyle tertip etmiştir ki, bu tertip savaşa hazır olan bir ordunun tertibini andırmaktadır. Kitabın başlıklarına dikkatlice bakıldığında bu durum açıkça görülebilir. Ona göre kitaptaki “mukaddime-i suğra” kısmı ordunun öncü birliğini temsil etmektedir. “Mukaddime-i Kübra” ise daha asıl birlikleri oluşturmaktadır. Başlıklar askeri ıstıhlardan oluşmaktadır. Yine içindeki konular bir yerin fethedilmesi şeklinde açılmaktadır. Bazı konular askeri birliklerdeki meymene ve meysere şeklinde bölünmektedir. Her ketîbenin yani askeri birliklerin başında bir öncü birlik vardır. Bu öncü birliğin ardından asıl birlikler yani asıl konular gelir. Sekiz ketîbeden önce yani asıl askeri birliklerden önce bir mukaddime ya da müellifin deyiimiyle öncü birlik ortaya çıkar. Ona göre öncü birliksiz ordu olmayacağı gibi mukaddimesiz de kitap olmaz. Hatırlayacak olursak eserini ilk takdim ettiğinde kitabın mukaddimesi yoktur. Mekke’den döndükten sonra kitabına bir öncü birlik eklemiştir. Ondan sonra onun deyiimiyle ordunun safları tamam olmuştur. Her bir ketîbe içerisinde de öncü birlikler vardır. İşte olayların kapılarını açan bu birliklerin komutanı İdris’tir. Eserini eşine rastlanılmayacak bir üslûpta yazan İdris bu tarzıyla kitabına bir olağanüstülük kazandırmıştır.

Eserin muhtevasına gelince, daha önce anlattığımız gibi kitap ilk sekiz Osmanlı padişahının vukuatını şamil umumî bir tarihtir. Kitap bir mukaddime, sekiz ketîbe veya bihişt ve bir de hatimeden ibarettir. Her bir ketîbe bir padişahın dönemini anlatır. Her ketîbenin girişinde 50–100 beyit arasında mesnevî vardır. Buna ek olarak

⁹⁰ Babinger, 54

⁹¹ Clement Huart, “**Mavlana Hakimeddin İdris Bidlisi**”, DİA V/2, 936

eserin en büyük kıymete sahip kısmı kuşkusuz ki kendi devrine ait olup bizzat şahit olduğu olaylardır.

2.2.1 Mukaddime

İdris, *Heşt Bihîşt*'in mukaddime kısmını daha sonra yazarak kitabına eklemiştir. Zira mukaddimedeki eserini takdim ettikten sonra kendisine yapılan haksızlıkları anlatmakta ve kendisini suçlayanların iddialarını çürütmektedir. Bu mukaddime *Heşt Bihîşt*'in bazı nüshalarında var olup bazı nüshalarında da yoktur. Mukaddime kısmı “mukaddime-i suğra” ve “mukaddime-i kübra” olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki mukaddimedeki önce, eserin telif sebebi daha sonra sultana takdimi, yapılan haksız eleştiriler ve bunlara verilen cevaplar yer almaktadır. “Mukaddime-i suğra” da tarih ilminin incelikleri, padişahların tarihi bilme zorunlulukları, tarihi bilmemenin yaratacağı sonuçlar işlenmiştir. Mukaddime-i kübra da ise Osmanlı sultanlarının diğer ülkelerin sultanlarına nazaran üstün olmasını ve *Heşt Bihîşt*'in de diğer bazı mülûkun tarih kitabına göre ayrıntılı olmasını ele alır.

2.2.2 I. Bihîşt

Bu ketîbe bir talî'a, iki mukaddime, on dört destan ve bir hatimeden ibarettir. Bu bölümde müellif Osmanoğulları soyunun nereden geldiğini, Ahlat'taki ikametlerini, Süleyman Şah'ın faaliyetlerini Ertuğrul'un Selçuklu-Tatar (Moğol) arasındaki muharebeye Selçuklulardan taraf katılmasını, daha sonra Karadağ'ın onlara yurt olarak verilmesini, Ertuğrul'un Tatar ve Bizans'a karşı Sultan Alaeddin'e yardım etmesini, Osmanlı hanedanının şeceresini, Selçuklu devletinin ortadan kalkmasını, Osman'ın aşk vak'ası ve gördüğü rüyayı, Derviş Tarud ve Kumral Abdal efsanelerini, Osman'ın tahta çıkmasını ve o devirdeki Çingiz hanedanının vukuatını anlatır. Bundan sonra ise on dört destan yer alır. İlk altısı Osman'ın tahta çıkmadan evvelki vukuatını daha sonraki sekiz destan ise Osman'ın tahta çıkmasından sonraki vukuatını, “hatime-i ketîbe” ise Osman'ın ölümünü ve vasiyetini içerir.

2.2.3 II. Bihışt

Bu ketibe bir talî'a, iki mukaddime ve on yedi destandan oluşur. Talî'a Sultan Orhan'ın tahta çıkış sebeplerini, mukaddimeler ise hükümdarın vasıflarını ve faziletlerini, tahta çıkışını ve Anadolu'da kurulan yeni beylikleri anlatır. Destanlar ise Orhan Bey'in yaptığı seferler, fetihler, gerçekleştirdiği imar ve ıslahatlarla ülkenin idaresini oğlu Murad'a teslimini ve ölümünü anlatır.

2.2.4 III. Bihışt

Bu bölümün tertibi de bir önceki gibi bir talî'a, iki mukaddime ve on sekiz destan şeklindedir. On sekiz destanda I. Murad'ın tahta çıkışını, hükümdarlığını ve devrinin olaylarını anlatır.

2.2.5 IV. Bihışt

Bu ketibe iki mukaddime ve on altı destandan müteşekkildir. Mukaddimeler Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışını ve faziletlerini anlatır. On altı destan ise Bayezid'in hükümdarlığı ve devrinin olaylarıyla ilgilidir.

2.2.6 V. Bihışt

Bu ketibe bir mukaddime, yirmi sekiz destan ve bir de hatimeden mürekkeptir. Mukaddimede Sultan I. Mehmed'in tahta çıkışı anlatılır. Destanlarda Çelebi Mehmed döneminin olayları, hatimede ise Sultan I. Mehmed'in ölümü anlatılır.

2.2.7 VI. Bihışt

Bu ketibe iki mukaddime ile yirmi dört destandan oluşur. Mukaddimeler II. Murad'ın tahta çıkışını ve faziletlerini, yirmi dört destan ise II. Murad devrinin olaylarını anlatır.

2.2.8 VII. Bihişt

Bu ketfibe iki talî'a, bir kalp, iki cenah ve yirmi dokuz destandan ibarettir. İki talî'a II. Mehmed'in tahta cülûsunu, çağdaşı olan sultanlar ve âlimleri, bir kalp II. Mehmed'in fazilet ve üstünlüklerini, ordusunu ve seferlerini ve imaret işlerini iki cenah onun çocuklarını, vezir ve komutanlarını, yirmi dokuz destan ise onun Müslüman ve Hıristiyanlarla olan harplerini anlatır.

2.2.9 VIII. Bihişt

Bu son cennet bir mukaddimeye, bir talî'aya, bir kalp ve iki ba'sa ayrılmıştır. Mukaddimedede II. Bayezid'in saltanatı ve çağdaş sultanları, talî'a Bayezid'in faziletleri, vasıfları ve imar işleri, kalp bölümünde Bayezid'in tahta cülusu anlatılır. Birinci ba's harpler ve fetihleri anlatır ve sekiz destandan ibarettir. Bu bölümde kendi içinde meymene ve meysere olmak üzere ikiye ayrılır. İkinci ba's iki cenahdan oluşur. İki cenah da Bayezid'in çocukları, vezirleri, beyleri, komutanları, hâkimleri ve âlimleri anlatılır ve Firuz Bey'in 912 (1506) yılında Bosna valisi olmasına kadar gelen vukuatı içerir. Hatime ise Bayezid'in tahttan feragati ve oğullarının kavgaları ve Bayezid'in ölümü anlatılır. Bu bölüm Sultan Selim'i öven bir şiir ile biter. Buradan da anlaşılacağı gibi bu hatime kısmı eserin takdimin sonra yazılmış ve ona ilâve edilmiştir⁹². Daha önce de bahsettiğimiz gibi eser 1506'da bitirilip Bayezid'e takdim edilmiştir. Hatime ise 1512 de yazılıp esere ilâve edilmiştir. Bu durum bazı karışıklıklara yol açmaktadır. Bundan dolayı bazı kaynaklar eserin bitiş tarihini 1505 olarak gösterirken bazıları bu tarihi 1512 olarak gösterir. İşte bu 1512 tarihi esere daha sonra ilâve edilen hatimenin tarihidir.

Eserin son kısmı olan hatimenin tamamı nazımla yazılmıştır. Burada II. Bayezid'in şehzadelerinin mücadeleleri, Bayezid'in ölümü ve Yavuz Selim'in tahta çıkışıyla ilgili bilgiler verilir. Bu kısmın sonunda yer alan "Şikâyetnâme" denilen bahiste müellif, her ne kadar isim beyan etmiyorsa da II. Bayezid'i kastederek

⁹² Babinger, 54

eserini ona takdim ettiğini, beklediği mükâfatı alamadığını anlatmaktadır. Sonra kıskanç düşmanlarının kendisine, İran şahlarını övdüğünden, kendiliğinden ilâveler yaptığından dolayı sitem ettiklerini anlatarak Mahmud-ı Gaznevî'nin Firdevsî'ye yaptığı muameleye uğradığını anlatmaktadır⁹³.

2.3. Heşt Bihişt'in Nüshaları

Heşt Bihişt'in Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde pek çok yazma nüshası vardır. Fakat bu nüshaların hepsi tam değildir. Bazılarının hatime ve dibace kısmı yoktur. Bazıları da birkaç ketübeden oluşmaktadır. Buna karşın kitabın tam olan nüshaları da vardır. Mevcut nüshalar içersinden sadece dördü müellif nüshası olup, diğerleri ise istinsah edilmiş sûretlerdir. Nüshaların mukayesesi neticesinde şunu görebilmek mümkündür; mevcut nüshalar birbirinden muhteva açısından farklı olmayıp, farklı olan tek şey belagat fazlalıklarıdır.

2.3.1 Türkiye'deki Nüshalar

2.3.1.1. Esad Efendi, nr. 2197: Deri ciltli, 550 yaprak, mukaddime, sekiz ketübe ve bir hatimeyi ihtiva etmektedir. Müellif nüshası olup muhtemelen Mekke'den döndükten sonra yanında bulunan dibacesi ve hatimesini sonradan eklediği yazmadır. Yer yer görünen karalamalar ilk yazılan nüshalardan biri olduğu hissini uyandırmaktadır⁹⁴. Tam nüshalardan birisi olan bu nüsha, üzerinde çalışma yaptığımız Nuruosmaniye nüshasıyla aynıdır. Buradan hareketle Nuruosmaniye nüshasının bu nüshanın temize çekilmiş halidir diyebiliriz. Sayfa köşeleri haşiyelerle doludur. Nüshanın başında “bu hat İdris-i Bitlisî'nin kendi yazısıdır” şeklinde bir not da vardır.

2.3.1.2. TSMK Hazine, nr. 1655: Bu nüsha geçmişteki araştırmalarda atlanmış, ancak gerçekte önemli bir nüshadır. I-VIII. Ketübelere ve Hatimedenden oluşan tam bir

⁹³ Şükrü, 14

⁹⁴ Özcan (b), 273

nüsha ise de, Hatime kısmındaki varaklar düzensizdir. İstinsah kaydına göre, bu nüsha da 919 yılında İdris'in kendi eliyle yazmış olduğu bir nüshadır. Yukarıda gördüğümüz Esad Efendi 2197'deki nüshadan kopya edildiği açıktır. Buna karşın bazı kelime ve cümlelerinde birkaç yanlış ve eksik görüldüğü için bu nüshanın İdris-i Bitlisî'den başka bir kişi tarafından yazılmış olduğu da öne sürülmektedir⁹⁵.

2.3.1.3. TSMK Ahmed-i Sâlis, nr. 2914: Bu nüshada geçmişteki araştırmalarda atlanmıştır. Talî'a, I-VIII. Ketîbeler ve Hatimedden oluşan tam bir nüshadır. İstinsah kaydına göre Abdürrahim adlı kişi tarafından kopya edilen bu nüshada kelimeler ve cümleler yer yer eksiktir⁹⁶. TSMK Kataloguna göre bu nüsha H. X. yüzyılda tamamlanmıştır⁹⁷.

2.3.1.4. Süleymaniye Ktp., Halet Efendi İlâvesi, nr. 191/1: Geçmişteki araştırmalarda atlanan bu nüshada nesih ve nestalik olmak üzere birkaç yazı görülmektedir. Talî'a, I-III. ve VII-VIII. Ketîbeleri içerir.

2.3.1.5. Süleymaniye Ktp., Halet Efendi İlâvesi, nr. 191/2: Bu nüsha da geçmişteki araştırmalarda atlanmıştır. İstinsah kaydı bulunmayan bu nüsha VIII. ketîbeyi ve Hatimeyi içerir.

2.3.1.6. Esad Efendi, nr. 2199: Deri ciltli, 371 varak olup, ilk altı ketîbeyi ihtiva etmektedir. İdris'in el yazısına çok benzemesi ve varak kenarını dolduracak kadar birçok ilâvelerin yapılması bu nüshanın İdris'in kendi eli ile yazılan bir taslak olduğu hissini uyandırmaktadır⁹⁸.

2.3.1.7. Esad Efendi, nr. 2198: 383 varak olup yedinci ve sekizinci ketîbeyi ihtiva eder. Birçok ilâve ve değişik cümleleri eklenen bir taslak olduğu düşünülebilir.

⁹⁵ Imazawa, 863–864

⁹⁶ Imazawa, 864–865

⁹⁷ Karatay, 57

⁹⁸ Imazawa, 869

2.3.1.8. Nuruosmaniye, nr. 3209: Deri ciltli 643 varaktır. Müellif hattı olup mukaddime, sekiz ketîbe ve hatimeyi ihtiva eder. Esad Efendi 2197 ve TSMK Hazine 1655'teki nüshalara çok benzeyen istinsah kaydı bulunmakta olan bu nüshada birkaç tür el yazısı görünmektedir. Ayrıca az da olsa bu nüshanın kenarında ilâve cümleler de bulunmaktadır. Japon araştırmacı İmazawa, en güzel nüshalardan biri olan bu nüshanın Türkiye'deki araştırmacılar tarafından sıkça kullanıldığını belirtmektedir⁹⁹.

2.3.1.9. Nuruosmaniye, nr. 3210: Deri ve mukavva ciltli 271 varak olup ilk ketîbenin sonu ile iki, üç, dört ve beşinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.10. Nuruosmaniye, nr. 3082: Deri ciltli 329 varak olup mukaddime ve ilk üç ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.11. Nuruosmaniye, nr. 3212: Deri ciltli 396 varak olup beyaz kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Yedinci ve sekizinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.12. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3541: Deri ciltli 408 varaktır. Siyah ve kırmızı mürekkep ile yazılmış olup mukaddime ve ilk altı ketîbeyi ihtiva eder. Müellif hattı olan bu nüsha müsvedde halinde olup eksiktir. Bu nüshanın Nuruosmaniye nüshasıyla olan farklılıkları belagat unsurudur. Talî'anın sonunda İdris'in 918/1512-3 yılında Mekke'de yazdığını gösteren kayıt bulunmaktadır. Bu kaydın, nüshanın en sonunda değil de Talî'anın sonunda bulunması yalnız Talî'a kısmının Mekke'de yazıldığını düşündürmektedir¹⁰⁰.

2.3.1.13. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3540: Deri ciltli 237 varaktır. İlk üç ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.14. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3543: 270 varak olup beşinci ve altıncı ketîbeyi ihtiva eder.

⁹⁹ İmazawa, 864

¹⁰⁰ İmazawa, 870

2.3.1.15. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3542: 276 varak olup ilk beş ketîbeyi ihtiva eder. Varaklar renkli kalemlerle süslenmiştir. Güzel bir talik hat ile yazılmıştır. Nuruosmaniye nüshasıyla aralarındaki tek fark belagat fazlalıklarıdır.

2.3.1.16. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3599: 95 varak olup ilk ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.17 TSMK Revan köşkü, nr. 1515: Deri ciltli 358 varak olup yazısı pekiyi değildir. Mukaddime ve ilk altı ketîbeyi ihtiva eder. 964 (1557)

2.3.1.18 TSMK Revan köşkü 1516: Deri ciltli 589 varak olup ilk yedi ketîbeyi ihtiva eder. 1000 (1591–1592)

2.3.1.19. TSMK Revan köşkü 1514: Deri ciltli 411 varaktır. Mukaddime ve ilk altı ketîbeyi ihtiva eder. Üzerinde herhangi bir imza yoktur. 1000 (1591–1592)

2.3.1.20. TSMK Revan köşkü 1512 / 2: 128 varak olup sekizinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.21. Halis efendi 3364 (İ.Ü. Ktb. F.Y., 619): Deri ciltli 459 varaktır. Mukaddime ve sekiz ketîbe ve hatimeyi ihtiva eder. İstinsah kaydı her ketîbenin sonunda yazılmıştır. Hicri 967–968 (1560–1561)

2.3.1.22. Halis efendi 2785(İ.Ü. Ktb. F.Y., 769): Deri ciltli 193 varak olup yedinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1104 (1692)

2.3.1.23. Rıza paşa 888 (İ.Ü. Ktb. F.Y., 225): Deri ciltli 359 varaktır. İki ayrı elde yazılmış olup ilk beş ketîbeyi ihtiva etmektedir.

2.3.1.24. Rıza paşa 208 (İ.Ü. Ktb. F.Y., 208): Deri ciltli 196 varaktır. Yedinci ketîbeyi ihtiva etmekte olup beyaz kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Önsöz kısmı atlanmış sadece destanlar kısmı yazılmıştır.

2.3.1.25. Rıza paşa 637 (İ.Ü. Ktb. F.Y., 226): Deri ciltli 179 varak olup iki farklı elden yazılmıştır. Sekiz ketîbeyi ve hatimeyi ihtiva eder.

2.3.1.26. Umumi kütüphane 5161(Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt 5161): Deri ciltli 249 varak olup yedinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.27. Lala İsmail Efendi 379: Deri ciltli 195 varak olup yedinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.28. Atıf Efendi 1946: Deri ciltli 496 varak olup mukaddime ve sekiz ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.29. Atıf Efendi 1947: Deri ciltli 262 varak olup altıncı ve yedinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.30. Atıf Efendi 1948: deri ciltli 233 varak olup yedinci ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.1.31.Emri Efendi 800 – 7: Mukaddime, sekiz ketîbe ve hatimeyi ihtiva eder.

2.3.2. Heşt Bihişt'in Türkiye Dışındaki Nüshaları

2.3.2.1 Bankipur: Tam nüshalardan biri olup Oriental Public Kütüphanesi 532–4 numarada kayıtlıdır.

2.3.2.2 Blochet, nr. 523: Üç ve dördüncü ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 952 (1545–1546)

2.3.2.3 Blochet, nr 524: Altıncı, yedinci ve sekizinci ketîbeleri ihtiva eder.

2.3.2.4 Blochet, nr. 522: İlk yedi ketîbeyi ihtiva eder.

2.3.2.5 Blochet, nr. 525: Sekizinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1106 (1694–1695)

2.3.2.6 Blochet, nr. 526: Sekizinci ketîbeyi ihtiva eder.

- 2.3.2.7 İvanow, nr. 211: El yazmasından transkribe edilmiştir. Yedinci ve sekizinci ketîbeyi ile hatimeyi ihtiva eder. Hicri 963- 964 (1555–1556/1556–1557)
- 2.3.2.8 Berlin: Ms Orient 3079: Bu nüshanın sonunda müstensih olarak Muhammed Bilal'in adı yazmaktadır. Güzel bir nesih ile yazılmış olup müellifin el yazsından istinsah edilmiştir.
- 2.3.2.9 Berlin 440: yedinci ve sekizinci ketîbeyi ihtiva eder.
- 2.3.2.10 Rieu 218: Üçüncü, dördüncü ve beşinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1069 (1658–1659)
- 2.3.2.11 Kahire 509: Üçüncü ve dördüncü ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1071 (1660–1661)
- 2.3.2.12 Bodleian (Oxford)311: Sekizinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1074 (1663–1664)
- 2.3.2.13 Meclis (Tahran) 276: Hicri 1080–1088 (1669–1670/1677–1678)
- 2.3.2.14 Browne Coll H9: Yedinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1099 (1687–1688)
- 2.3.2.15 Chanyekov (Petersburg) : Hicri 1108 (1558–1559)
- 2.3.2.16 Filugel (Viyana) Yedinci ve sekizinci ketîbeyi ihtiva eder. Hicri 1096 (1684–1685)
- 2.3.2.17 Upsala 274: İlk sekiz ketîbeyi ihtiva eder. Olağanüstü süslü bir nüshadır.
- 2.3.2.18 Ası'atik Society 211 (Kalküta): Yedinci ve sekizinci ketîbelerle hatimeyi ihtiva eder.
- 2.3.2.19 Londra İndia Office 571: Sadece yedi bihişt vardır.
- 2.3.2.20 Manchester University Library 396: Yalnız iki bihişt ihtiva eder.
- 2.3.2.21 Paris Milli Kütüphanesi Supplem 1558: İlk altı bihişt ihtiva eder
- 2.3.2.22 British Museum 7676 : (Londra)
- 2.3.2.23 Royal Asiatic Society Londra CLVII: Altıncı ve yedinci ketîbeyi ihtiva eder¹⁰¹.

¹⁰¹ Semiha Özdemir, **İdris-i Bitlisi'nin Hayatı ve Eserleri**, yayınlanmamış lisans tezi, 25 vd; Şükrü, 12 vd; Özcan (b), 272–273; Storey, 414–415

2.4. Heşt Bihişt Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Birçok batılı müsteşrikin Osmanlı tarihi için istifade edilmemiş bir hazine olarak nitelediği ve en kısa zamanda üzerinde tam bir çalışmanın yapılmasının gerekli olduğunu düşündükleri *Heşt Bihişt*'le ilgili araştırmalar 1920'li ve 1930'lu yıllarda nüshaları üzerine yapılan bazı incelemeler dışında yeterli ölçüde değildir. Bununla birlikte mevcut ve tam olmayan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz.

Eser, Sultan I. Mahmud'un emriyle 1146 (1733–1734) yılında Vanlı Dürri Efendinin kardeşi Abdülbaki Sadi Efendi (öl. 1161/1748) tarafından tercüme edilmiştir. *Terceme-i Heşt Bihişt* adını taşıyan bu eser başından altıncı ketîbenin sonunda kadar olup güzel bir nesih ile yazılmıştır. Mütercim bu kitabı tercüme etme sebebini şu sözlerle açıklar; “1146 (1733–1734) senesi şuhurunda ol genc-i nihân yani ol nüsha-yı nefîse zebânın rasad-ı tilsımı miiftâh-ı kalemi du-zebânı Türkiyye ile güşâde ve ol kalây-ı zî-kıymet ü behâdan her kes sermaye-yi istidadına göre istifade eylesünler deyü tercümesine fermân-ı hümâyun sadır oldu”¹⁰².

Heşt Bihişt'in içeriğini tam olarak yansıtamayan bu çeviri bir takım eksiklikleri de barındırmaktadır. Tercüme esnasında mütercim istediği kısımları terk etmiş, bazı yerleri özetlemiş, şiirlerinse hemen hemen hepsini terk etmiş bir kısmını da aynı şekliyle bırakmıştır. Hatta bazı tarihi metinleri de özetlemiştir. Eserin tertip tarzını muhafaza etmeyen mütercim birçok bahsi eksik bırakmış, ketîbeleri birbirinden ayırmamış sadece beşinci ve altıncı ketîbelere başlık yazmıştır. Mütercim müellifin başlık usûlüne riayet etmemiş, bir kısmını noksan bırakmış ve tertip tarzını değiştirmiştir. Bazı uzun konuları bölmüş, kendisine göre başlıklandırmış ve ketîbelerin birbirinden ayrılmasına lüzum görmemiştir. Müellifin başlıklar hususundaki hassasiyetini hatırlayacak olursak mütercimin kullandığı bu usûl adeta eserin kimyasını ve dokusunu bozmuştur. Mukaddime özet halinde verilmiş olup sadece yedi varaktan ibarettir. Yine destanlarda özetlenmiş bir biçimde verilmiştir. Bütün bunların yanında coğrafi ve tarihi bilgisi gayet iyi olan mütercim Farsça asıl

¹⁰² Abdülbaki Sadi Efendi, *Terceme-i Heşt Bihişt*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr.928, vr.3a

nüshadaki bazı yanlış yazılmış özel isimleri düzeltmiştir. İdris'in tarzını benimseyen mütercim süslü ve beliğ bir dil kullanmıştır¹⁰³.

Bu tercümenin viyana el yazması pek yeni olduğundan kıymete haiz değildir. Babinger'in zikrettiği Nuruosmaniye, nr. 3078 ve Ayasofya, nr. 3544 numaraya kayıtlı nüshalar *Heşt Bihişt*'in tercümesi olmayıp başka eserlerdir. Yine Babinger, Kemâl Paşazâde tarafından *Heşt Bihişt*'in bir tercümesinin yapıldığını söylemişse de buna kaynak göstermemiştir¹⁰⁴. Kemâl Paşazâde'nin eseri *Heşt Bihişt*'in bir tercümesi ve ona bir nazire olarak görülüyorsa da tamamen müstakil bir eserdir¹⁰⁵. Ayrıca Storey, *Heşt Bihişt*'in Hüseyin bin Hasan Münşî tarafından yapılmış Buhara – Semenov 43 numarada kayıtlı bir tercümesinden bahsediyorsa da tercüme hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemektedir¹⁰⁶. *Heşt Bihişt*'in Osman Bey ve Orhan Bey dönemine ait kısımları Mehmet Şükrü Bey tarafından incelenmiş bazı kısımları Wilhem Friedrich Carl Giese tarafından *Die Verschiedenen Textrezensionen Des Asiq Pasazade* adlı eserine iktibas edilmiştir. Eserin Kosova savaşıyla ilgili kısmı Salih Trako tarafından Boşnakçaya çevrilip yayınlanmıştır.

Meşhur oryantalist D.S Morgoliout eserin Farsça metni ile İngilizce çevirisini Gibb Memorial'de yayınlıyacağı sözünü vermişse de bu sözünü yerine getirememiştir¹⁰⁷. Ayrıca Babinger *Heşt Bihişt*'in en kısa zamanda en iyi yazmalarına göre yayımlanmasını Türk tarihi araştırmalarının en önemli ödevi olarak addetmektedir.

İdris'in ölümünden sonra Yavuz dönemi vak'alarıyla ilgili müsveddeler oğlu Ebülfazl tarafından toplanmış ve *Heşt Bihişt*'e ilâve edilmiştir. *Zeyl-i Heşt Bihişt* veya *Süleymannâme* olarak bilinen bu eserin nüshaları el yazması olarak şu kütüphanelerde bulunmaktadır; Lala İsmail 348/2 hicri 975 (1568–1569), Gothe 32

¹⁰³ Abdülbaki Sadi Efendi'nin tercümeleri için bkz. TMSK, Bağdat Köşkü, nr. 196; Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 928

¹⁰⁴ Şükrü, 20; Babinger, 54

¹⁰⁵ Ménage (a), 1208

¹⁰⁶ Storey, 415

¹⁰⁷ Babinger, .54

hicri 977 (1570–1571), Esat Efendi 2444 hicri 10. Asır, Revan Köşkü 1540 hicri 10. Asır¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Storey, 416

III. BÖLÜM

3.1 HEŞT BİHİŞT'İN KAYNAKLARI

Osmanlı'nın ilk dönemleri ile ilgili olan kaynaklar arasında XVI. yüzyıl başlarında İdris-i Bitlisî tarafından Farsça olarak yazılan *Heşt Bihişt* adlı kroniğin mühim bir yeri vardır. II. Bayezid mevcut tarih kitaplarının vukuatını yeterli bulmadığından Çingiz hanedanının ahvalini tasvir eden tarihlerden daha iyi bir eser yazmasını İdris'e emretmişti¹⁰⁹. İdris-i Bitlisî *Heşt Bihişt* adlı eserinin mukaddimesinde birkaç müellif ismi dışında doğrudan doğruya faydalandığı kaynakları yazmamaktadır. Ancak çok genel ve açık olmayan ifadelerle kullandığı kaynakları ifade etmektedir. Anlattığı olaylara kaynak olarak “*Acem tarih kitaplarında şöyle yazılmıştır, Selçukluların tarih kitapları şöyle der ki, bazı güvenilir tarihçilerin söylediğine göre, Âl-i Osman'ın haberlerini anlatan bazı kitaplarda şöyle söylenmektedir*” gibi ifadeleri kullanmıştır. Biz burada sadece ilk ketübeyi incelediğimizden dolayı böyle bir sonuca ulaşabiliyoruz. Kesin sonuç için eserin tamamının incelenmesi gerekmektedir. Ama kuşkusuz II. Bayezid'ten önceki sultanlar hakkında bilgi verirken, özellikle Âşık Paşazâde, Neşrî ve Şükrüllah gibi kimselerin eserlerinden faydalanmış olması çok doğaldır.

İdris birinci ketîbede yalnız Mevlânâ Ayas'ı râvi olarak göstermektedir¹¹⁰. İdris burada belirttiğine göre Osmanoğullarının Karacadağ hududuna yerleşmesi vak'asını Mevlânâ Ayas'tan nakletmiştir. Bu nakil *Heşt Bihişt*'te ve Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannüümâ*'sında aynı şekilde rivâyet edilmektedir. Aynı şekilde Âlî'de *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde aynı nâkile ravi olarak Neşrî'nin beyanatına dayanarak Molla Ayas'ı göstermektedir¹¹¹. Osmanoğullarının haberlerinde güvenilir bir isim olduğunu söylediği bu zatın, bu bilgileri Orhan Bey'in rikâbdâr-ı hassından naklettiğini, bu

¹⁰⁹ Metin, 8 b

¹¹⁰ Metin, 26a

¹¹¹ Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, **Künhü'l-ahbâr**, Haz. Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa ve İ. Hakkı Çuhadar, 37

rikâbdâr-1 hassın ise Orhan Bey'in meclislerine katılıp ondan işittiğini belirtmiştir. Yine İdris tarih ilmine değinirken “İlm-i Muhadarat” konusunda en güzel yazılmış eserin İmam Rağıb-1 İsfehanî'ye ait olduğunu ve bu kitabı inceleme fırsatı bulduğunu;¹¹² Çingizli Hanlarının İran'daki saltanatlarını anlatırken Vassaf'ın kitabından faydalandığını belirtir¹¹³. Kaynaklar konusunda dikkat çekici bir diğer ipucu da şudur ki, müellif birinci ketûbenin başlangıcında yer alan bir şiirin içinde eski zaman şahlarının haberlerini pirlerden duyduğu bir şekilde hikâyeye ettiğini ز اخبار شاهان دوران پیش بگویم حکایت ز پیران خویش belirtmektedir¹¹⁴. Bu durum bizde İdris'in sözü kaynaklardan da faydalandığı intibahını uyandırmaktadır. Bu noktaların dışında üzerinde çalışma yaptığımız mukaddime ve birinci ketûbe itibarıyla herhangi bir kaynak ismine rastlanılmamıştır. Tam bir hüküm için eserin tamamının tetkik edilmesi lazım gelmektedir.

İşte bu durum *Heşt Bihişt*'in kaynaklarının tetkiki konusunda araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Ancak eserin satır satır incelenmesi ve vukuatın sırasının takibi ile ve bu bilginin kitaba kaynaklık edebilecek eserlerin mevcut bilgisiyle mukayese edilmesi yoluyla müellifin hangi kaynaklardan yararlandığı yönünde bazı tahminlerde bulunabiliriz. Buradan hareketle üzerinde çalışma yaptığımız kitabın ilk ketûbesini, kendisine kaynaklık edebilecek durumda olan bazı tarih kitaplarıyla mukayese etme yoluna gideceğiz. Ancak bu arada belirtmelidir ki, her ne kadar İdris mukaddimesinde kullandığı kaynakların listesini vermemişse de birçok kayıp kaynağı kullandığı gerçeği şüphesizdir. Bu durum *Heşt Bihişt*'in önemini arttırmıştır. Taşköprüzâde (ölm.968 –1561) *Heşt Bihişt*'i kendi zamanına kadar yazılmış tarihlerin en iyisi olarak nitelerken¹¹⁵, Ménage ise hâlâ kayıp olan kaynaklardan faydalanılarak yazılmış olan *Heşt Bihişt*'in iyice incelenmesi durumunda ona hak etmediği bir değer verildiğinin, belâgat unsurlarının sıyrılması halinde esas hikâyenin birbirine zıt gelenekler arasında ahenk sağlamak düşüncesiyle yapılmış tahriflerle dolu olduğunun görüleceğini öne sürmektedir¹¹⁶. Buna karşın aynı

¹¹² Metin, 12 a

¹¹³ Metin, 41 b

¹¹⁴ Metin, 20 b

¹¹⁵ Mecdî, 327–328

¹¹⁶ V.L. Ménage (c), “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, TED IX, 238

zamanda bu kronikte Aşık Paşazâde, Neşrî vs. tarihlerinde kullanılmayan ve bu yüzden bugüne kadar asıllarına ulaşamadığı için kullanılmayan eski Osmanlı kaynaklarındaki kayıtların kullanıldığını tasdik etmiştir¹¹⁷. Hammer ise kitabını yazmadan önce *Heşt Bihişt*'in nüshalarını toplayıp bir araya getirdikten sonra işe giriştiğini belirterek eserin kaynaklık değerine dikkat çeker ve *Heşt Bihişt*'i mukaddimesinde kullandığı kaynaklar arsında gösterir¹¹⁸.

Bir tarih hazinesi olduğu kuşkusuz olan *Heşt Bihişt*'te bazı tahriflerin var oluşu ve bir takım tezatların da mevcut olmasına rağmen, üzerinde çalıştığımız mukaddime ve ilk keftübe dayanarak ondaki bazı rivâyetlerin başka kaynaklarda olmadığını rahatça söyleyebiliriz. Bu da onun kayıp kaynaklardan faydalandığının en büyük kanıtı olabilir. Bu izah yeri geldiğinde işlenecektir. Ayrıca Osmanlının ilk dönemleri üzerine araştırmalar için, özellikle bu döneme ait kaynakların çok az olduğu hesaba katılırsa *Heşt Bihişt*'in hiçde küçümsenmemesi gerektiğini söyleyebiliriz.

3.1.1 Âşık Paşazâde Tarihi

Mukaddimesinin tamamen müellife özgü olduğu *Heşt Bihişt*'in ancak Osmanoğulları ile ilgili kısımlarını klasik Osmanlı kaynaklarıyla mukayese edebiliriz ve bu şekilde müellifin kaynaklarını tespit etme yoluna gidebiliriz. Ancak kitapta Selçuklu ve İran Moğollarının anlatıldığı kısımlar konusunda aynı hükme sahip değiliz. Zira müellifin “*Acem tarih kitaplarında yazılmıştır ki, Selçuklu sultanlarının haber kitaplarında meşrûhdur ki*” şekliyle bahsettiği bu kitapların birçoğu kayıptır ve bu da ayrı bir çalışmayı gerektirir. Biz burada sadece Osmanoğullarının kuruluş dönemiyle ilgili kaynaklarını tetkik edeceğiz.

Bu tarihlerden ilki ve en önemlisi Âşık Paşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı tarihidir. Kuruluş dönemi için eşsiz bir kaynak olan bu kitap, Osmanlı devletinin ilk devirleri için verdiği özgün bilgilerden dolayı en kıymetli kaynaklar arasındadır.

¹¹⁷ V. L. Ménage (b), “*The Beginins of Ottoman Historiography*”, *Historians of the Middle East* Haz. B. Lewis & P. M. Holt, 176

¹¹⁸ Hammer (Ata Bey Tercümesi), 16

Müellifimiz bilhassa kuruluş dönemini anlatırken bu kaynağı kullandığı halde kaynağın isminden bahsetmekte ve sadece “*Âl-i Osman’ın bazı tarih kitaplarında şöyle yazar*” demekle yetinmektedir. İleride de göreceğimiz gibi Âşık Paşazâde’nin kitabının ilgili kısmına göz atacak olursak olayların tertip sırasının *Heşt Bihişt* ile kısmen aynı olduğunu görebiliriz. İdris Âşık Paşazâde’nin üslûbunun inceliklerini dahi muhafaza edebilmiştir. Âşık Paşazâde’nin beşinci bâbından itibaren nakil sırasının *Heşt Bihişt* ile aynı olduğu görülür. Yalnızca *Heşt Bihişt*’te Âşık Paşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman*’dan farklı olarak bazı ilâveler ve bahisler yer alır ki bu kısımlarda Neşrî’nin sırasına uymaktadır.

İlk kısımlara bir göz atacak olursak Âşık Paşazâde, kitabına Osmanlı hanedanının soy ağacıyla başlayıp Osmanoğullarının Rum ülkesine nereden geldiklerini beyan etmektedir. Bu durum *Heşt Bihişt*’te tam tersidir. O evvela Osmanoğullarının çıkış yerini ve daha sonra şecerelerini belirtir. Osman Bey’in şeceresine gelecek olursak *Heşt Bihişt*’teki şecereyle Âşık Paşazâde’nin şeceresi bir birinden biraz farklıdır. *Heşt Bihişt* ve Âşık Paşazâde de Süleyman Şah ile başlayan şecere Bay Temür (Bayındır)’ den sonra farklılaşır. *Heşt Bihişt*’te Baytemir’den sonra Kalmığa Âşık Paşazâde de ise Aykuluk gelmektedir. Bundan sonrası ise kısmî benzerliklerin dışında tamamen farklıdır¹¹⁹.

Âşık Paşazâde Tarihi’nin 3/b kısmında Osman’ın Aya Nikola ile olan mücadelesi anlatılırken İdris bunu Osman’ın aşk destanından sonra birinci destanda anlatır. 4/b de Âşık Paşazâde Osman’ın rüyasını ve Şeyh Edebalı’nın o rüyayı tabir etmesini anlatırken İdris bu konuyu destanlardan önce birinci mukaddimede anlatılır. *Heşt Bihişt*’in birinci ve ikinci destanı Âşık Paşazâde tarihinin beşinci bâbında anlatılır. *Heşt Bihişt*’in üçüncü destanıyla Âşık Paşazâde Tarihi’nin altıncı bâbının vukuatı aynı olup olayların nakil sırası *Heşt Bihişt*’in yedinci destanına ve Âşık Paşazâde tarihinin on üçüncü bâbına kadar aynıdır. Âşık Paşazâde kitabının on dördüncü bâbında Karacahisar’da Osman Bey’in adına hutbe okunduğunu ve on beşinci bâbında pazaryeri kurulduğunu anlatıyor. *Heşt Bihişt*’te ise bu iki vak’a dördüncü

¹¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin, 27a

destanda toplanmıştır. Âşık Paşazâde tarihinin dokuzuncu bâbında anlattığı Osman'ın, kardeşi Gündüz ile istişaresini *Heşt Bihişt* dördüncü destana sığdırmıştır. Âşık Paşazâde'nin on altıncı bâbda anlattığı ülkenin tîmarının taksimatını *Heşt Bihişt* yedinci destanda anlatmaktadır. Âşık Paşazâde'nin on sekizinci bâbda anlattığı Bursa'nın etrafına yapılan iki havale mevzusu *Heşt Bihişt*'te Osman'ın tahta çıkmasından sonraki beşinci destanda anlatılmaktadır. Yine Âşık Paşazâde'nin yirminci bâbda anlattığı Geyve, Akhisar, Mekece ve Leblebicü kalelerinin fethi *Heşt Bihişt*'in Osman'ın tahta çıkmasından sonraki dördüncü destanında anlatılmaktadır. Âşık Paşazâde tarihinin on dokuzuncu bâbında başlıksız şekilde yer alan Osman Bey'in Yenişehir'e yerleşmesi ve orayı mamur etmesi *Heşt Bihişt*'in, Osman'ın tahta çıkmasından sonra ki ilk destanın sonunda yer alır. Âşık Paşazâde'de bâb yirmi birden yirmi dörde kadar olan Çavdaroğlu'nun baskını, Orhan Gazi'nin Akyazı ve Kocaeli'ye gitmesi, Osman Bey'in oğlu Orhan'ı Bursa'ya göndermesi, Bursa'nın fethi ve Osman Bey'in oğluna vasiyeti ve ölümü konularının tertip sırası *Heşt Bihişt*'in, Osman Gazi'nin tahta çıkmasından sonraki beşinci destanından hatimesine kadar olan olayların tertip sırasıyla aynıdır.

Görülüyor ki, Âşık Paşazâde Tarihi ile *Heşt Bihişt*'teki olayların nakil sıraları bazı yerlerde tevafuk ediyor, bazı yerlerde ise İdris'in anlattığı vak'a Âşık Paşazâde de sonra yer alırken bazen de tam tersi oluyor. Âşık Paşazâde tarihinde anlatılan olaylar çok fazla başlıklandırılmışken İdris Âşık Paşazâdenin üç, dört bâbını bir destanda toplamıştır. Vukuatın nakil sırasının bazen her iki kitapta da farklı olması gibi küçük ayrıntıların dışında her iki kitapta da anlatılan vak'aların içeriği aynıdır. Âşık Paşazâde Tarihi'nde daha özet olan vak'alar *Heşt Bihişt*'te daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Âşık Paşazâde'nin tarihi anlattığı olayın sonuna vermesi üslûbunu İdris de kullanmış ve olayların tarihini vukuatın en sonuna ilâve etmiştir. Bu en çarpıcı bir benzerliktir. Ama bu durum *Heşt Bihişt*, Âşık Paşazâde Tarihi'nin bir tekrarıdır anlamına gelmemelidir. Zira ileride de zikredileceği gibi Âşık Paşazâde Tarihi'nde olmayıp da *Heşt Bihişt*'te yer alan birçok ayrıntı vardır. Hatta *Heşt Bihişt*'te mevcut olan bazı vukuat başka hiçbir kaynakta yer almaz. Bu da İdris'in kayıp olan bazı kaynakları kullandığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Netice

itibariyle iki kaynak arasındaki vukuatın, cümlelerin akışının ve üslûbun dahi birbirine benzemesinden dolayı sadece bazı farklılıkları vermekle yetiniyoruz.

İki kitap arasında ki bazı farklılıklar şöyledir: Âşık Paşazâde Tarihi'ndeki Süleyman Şah rivâyeti *Heşt Bihişt*'e göre farklıdır. *Heşt Bihişt* Süleyman Şah'ın göçü ve Caber kalesi önünde ölmesinden bahsetmemiştir. Aksine onda Kayıhan kabilesinin Ahlat'a gelmesinden, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'a hücumundan, Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah'ın (İdris Süleyman Şah'ı Osman Bey'in dedesi kabul etmektedir) Ahlat hakimi Melik Eşref'e yardım etmesinden, Süleyman Şah'ın eceliyle ölümünden ve oğulları arasındaki geçimsizlikten bahsediliyor¹²⁰. Şu halde bu rivâyet Âşık Paşazâde'nin rivâyetinden farklıdır. Âşık Paşazâde beşinci bâbda tekfurlarla olan mücadelede şehit olan kişiyi Saruyati olarak gösterirken, İdris şehit kimsenin Gündüz Alp olduğunu yazmaktadır¹²¹. Osman Bey'in Karacahisar'ı almasından sonra Sultan Alâeddin'in ona menşur ve hükümdarlık alametleri göndermesi Âşık Paşazâde Tarihi'ne nazaran *Heşt Bihişt*'te daha mufassaldır¹²². Âşık Paşazâde on beşinci bâbda anlatılan Karacahisar'ın alınmasından sonra Osman Bey'in uygulamaya koyduğu kanuni hükümler *Heşt Bihişt*'te yer almaz. İdris sadece cami için imam ve mahkeme için kadı tayininden bahseder¹²³.

Sonuç olarak Âşık Paşazâde Tarihi'nde ve *Heşt Bihişt*'te de anlatılan olaylar, bazı farklılıkların, eksiklik ve fazlalıkların dışında hemen hemen aynıdır. Bunun yanında zikredilen olaylar *Heşt Bihişt*'te mufassal Âşık Paşazâde Tarihi'nde ise muhtasardır. Dikkat çekici diğer bir durumda *Heşt Bihişt*'in üslûbunun yani olayları anlatış tarzının ve cümlelerinin Âşık Paşazâde'nin üslûbuna çok benzemesidir. Bütün bunlar göz önüne alındığında şunu söyleyebiliriz; müellifimiz kitabını yazarken Osmanlı'nın kuruluş devri için Âşık Paşazâde tarihini muhtemelen görmüş, fakat tertibini değiştirmiştir. Adını vermek yerine “*Âl-i Osman'ın haber kitaplarında yazılmıştır, bazı güvenilir tarihçiler söylemiştir ki*” gibi kapalı ifadeler kullanmıştır¹²⁴.

¹²⁰ Metin, 25a

¹²¹ Metin, 45a

¹²² Metin, 47a

¹²³ Metin, 49a

¹²⁴ Âşık Paşazâde Tarihi, Haz. N. Atsız, Ankara 1985; Şükrü, a.g.e., 28

3.1.2 Şükrullah'ın Behcetü't-tevârih'i

Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih* adlı eseri umumi bir dünya tarihi olup 1457 yılında yazılmıştır. Kitabın son kısımları Osmanlı tarihi ile ilgili olup Fatih dönemine kadar olan tarihi anlatır. Osmanlı ile ilgili olan bu bölümler gayet mühimdir. Müellifimizin bu kitabı görüp ondan yararlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber kitabın Osman dönemiyle ilgili kısmı gayet muhtasardır.

İki kitabı mukayese edecek olursak; *Heşt Bihişt*'te vr. 27/b'den itibaren işlenen Çingizlerin ortaya çıkışı, Türkistanı yağmalaması ve Selçuk boyunun yurtlarını terk etmesi mevzuları *Behcetü't-tevârih*'te gayet muhtasar verilmiştir. Dikkat çekici bir noktada şudur ki; bu mevzu içerisinde her iki kitap da Çingizlerin katlettiği insan sayısının fazlalığına değinmiştir¹²⁵. *Behcetü't-tevârih*'te bu konudan sonra Osmanlıların nesebi meselesi ele alınır. Burada verilen nesep silsilesi ile *Heşt Bihişt*'te ki silsile hemen hemen birbirinin aynıdır. Bu nesep silsilesi her ikisinde de Osman Bey'in babası Ertuğrul, onun babası Süleyman Şah, onun babası Kaya Alp, onun babası Kızıl Boğa şeklinde devam eder ve Nuh aleyhisselam'a kadar ulaşır¹²⁶. *Heşt Bihişt*'te Ertuğrul'un dört yüz kırk dört kişiyle Rum ülkesine geldiği belirtilirken, *Behcetü't-tevârih* bu rakamı üç yüz kırk olarak gösterir. Osman Gazi dönemiyle ilgili bilgileri pek muhtasar olan *Behcetü't-tevârih* Osmanoğularının Ahlat'taki serüveninden bahsetmez ve buna karşın onların Karacadağ'ı mesken tutmalarını anlatır. *Heşt Bihişt*'te bu mevzu pek teferruatlıdır¹²⁷. *Behcetü't-tevârih*'te Şükrullah, Ertuğrul'un Sultan Alâeddin'le olan ittifakı konusunda Ertuğrul'un, Bizans ve Tatarlara karşı Sultan Alâeddin'e yaptığı yardıma üstü kapalı değinirken İdris bunu açıkça ve tafsilatıyla anlatır¹²⁸.

¹²⁵ Şükrullah, **Behcetü't-tevârih**, Çev. N. Atsız Çiftçioğlu, 51; Metin, 27b

¹²⁶ Metin, 27a; **Behcetü't-tevârih**, 51

¹²⁷ Metin, 24b

¹²⁸ Metin, 26a; **Behcetü't-tevârih**, 52

Behcetü't-tevârih'te bahsedilen Karacahisar kuşatmasında komutanın Ertuğrul olduğu ve onun II. Alâeddin Keykubad'dan yardım istediği, sultanın da ona yardım ettiği fakat ülkesine Tatarların saldırmalarından dolayı Konya'ya dönmek zorunda kaldığı belirtilirken, bu vak'a aynen *Heşt Bihişt*'in üçüncü destanında tafsilatıyla anlatılmakta fakat komutan olarak Ertuğrul değil de Osman olarak gösterilmekte, sultandan yardım isteyen ve onunla ittifak edip Karacahisar kalesini kuşatanın Osman olduğu yazılmaktadır. Sultanın Tatarları yenip onların husyelerinin derisinden bir gölgelik yapması mevzusunun *Behcetü't-tevârih*'teki özgün anlatımı *Heşt Bihişt*'teki anlatıma çok benzemektedir¹²⁹.

Behcetü't-tevârih'te Karacahisar harbinden sonra Ertuğrul'un ölmesiyle sultanın, Ertuğrul'un oğlu Osman'a hükümdarlık alametleri göndermesi konusu yazılırken *Heşt Bihişt*'te Osman'ın Karacahisar'ı alması ve bunu sultana bildirmesinden dolayı sultanın Osman'a hükümdarlık alametleri gönderdiği yazılmıştır. Bundan sonra yer alan sancak, tuğ ve davulun gelmesi Osman Bey'in ayağa kalkması ve bunun töre haline getirilmesi konuları iki kitapta da aynıdır. Osman Bey'in Bilecik'i aldığı tarih *Heşt Bihişt*'te 698 (1298–1299) *Behcetü't-tevârih*'te ise 699 (1299–1300) olarak gösterilmektedir¹³⁰. *Behcetü't-tevârih*'te bahsedilen ve bir iki cümleyle anlatılan İnegöl'ün fethi *Heşt Bihişt*'in altıncı destanında, Köprühisar'ın fethi ise sekizinci destanında teferruatıyla anlatılmaktadır¹³¹. Osman Bey'in ölüm tarihi *Heşt Bihişt*'te 721 (1321) ve saltanat süresi yirmi yıl olarak gösterilirken *Behcetü't-tevârih*'te onun ölüm yılı 710 (1310–1311) saltanat süresini de on dört yıl olarak gösterilir¹³².

Netice olarak *Behcetü't-tevârih*'deki bazı özgün ifadeli konuları *Heşt Bihişt*'te de görmekteyiz. Buradan hareketle müellifimizin Farsça yazılmış olan bu eseri görüp ondan faydalanmış olması intibayı uyanmaktadır. Buna ilâve olarak, önce belirttiğimiz gibi bazı tarihler ve ince ayrıntılar konusunda iki kitap arasında küçük ihtilaflar mevcuttur.

¹²⁹ Metin, 46b-47a; **Behcetü't-tevârih**, 52

¹³⁰ Metin, 53b; **Behcetü't-tevârih**, 52

¹³¹ Metin, 52a ,56a vd

¹³² Metin, 69b; **Behcetü't-tevârih**, 53

3.1.3 Neşrî'nin Kitâb-ı Cihannümâ'sı

XV. yy müverrihlerinden Neşrî II. Murad devri ulemasından olup Osmanlı tarihinin ilk asırlarına ait *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eserin yazarıdır. *Kitâb-ı Cihannümâ* sekiz kısımlık bir dünya tarihi olup yalnızca Osmanlı tarihini içeren altıncı kısmı zamanımıza kadar muhafaza edilebilmiştir. Eserin altıncı kısmı evlâd-ı Oğuz Han'ı, Anadolu Selçuklularını ve II. Bayezid'e kadar olan Osmanlı Devleti'ni anlatır. Kitap mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere 898 (1492–1493) yılında tamamlanmış ve II. Bayezid'e takdim edilmiştir¹³³.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer hususta Neşrî'nin mi İdris'ten, yoksa İdris'in mi Neşrî'den faydalandığı meselesidir. İdris eserine 1502 yılında başlayıp 1506 yılının ortalarında bitirmiştir. Oysa daha önce belirttiğimiz gibi Neşrî eserini 1452 de bitirip II. Bayezid'e takdime etmiştir. Yani İdris payıtahta gelmeden sekiz dokuz sene önce o eserini tamamlamıştı. Şu halde Nesri İdris'ten faydalanmış olamaz. İdris Neşrî'nin kitabını kaynak olarak kullanmıştır. Faik Reşit Unat bu konuyla ilgili makalesinde İdris'in Neşrî'yi kaynakları arasında gösterdiğini söyler. Fakat incelediğimiz ilk ketîbe itibarıyla böyle bir yargıya ulaşamadığımızı söyleyebiliriz. Faik Reşit Unat daha sonraki bölümleri gördükten sonra böyle bir yargıya ulaşmış olabilir.

Müellifimizin büyük ölçüde Neşrî'den faydalanmış olduğunu ancak bu iki eserin mukayesesi neticesinde söyleyebiliriz. Fakat hiçbir şekilde Neşrî'nin isminden bahsetmemektedir. Bu yargı, ancak incelediğimiz birinci ketîbe itibarıyla geçerlidir. Kesin yargı için kitabın tamamını incelemek gerekir. Fakat Neşrî ile İdris'in üslûbunu mukayese ettiğimizde en azından İdris'in onu kaynak olarak kullandığı sonucunu çıkarabiliriz. *Ménage*, *Heşt Bihişt*'in belâgat unsurlarının sıyrılması halinde esas hikâyenin, birbirine zıt gelenekler arasında bazı tahrifler oluşturacağına

¹³³ Unat (a), 198

ve Neşrî'nin anlattığı hikâyeden pek az farklı olduğunun görüleceğini söylemektedir¹³⁴

Kitâb-ı Cihannümâ'nın birinci tabakası evlâd-ı Oğuz Han ve ikinci tabakası olan Anadolu Selçukluları mevzuları *Heşt Bihişt*'te yer almaz. *Heşt Bihişt* bu konu çerçevesinde daha çok Selçuklu devletinin ortadan kalkışına yer vermiştir. Osman'ın nesep silsilesi *Heşt Bihişt* ve *Kitâb-ı Cihannümâ*'da birkaç farklılığın dışında hemen hemen aynıdır. Mesela, *Heşt Bihişt*'te Baytemür'den sonra Kalmıga varken *Kitâb-ı Cihannümâ*'da Baytemür'den sonra Aykutlug gelmektedir. *Heşt Bihişt*'te Yasak'tan sonra Hamide yer alırken *Kitâb-ı Cihannümâ*'da Yasak'tan sonra Çemendür yer almaktadır. Bazı farklılıklar da *Heşt Bihişt*'teki yanlış yazımlardan kaynaklanmaktadır. Onun dışında her iki kitaptaki iki soy silsilesi de aynıdır¹³⁵. Dikkat çekici bir nokta da şudur: *Kitâb-ı Cihannümâ*'da yer yer görülen ve ser levha olarak kullanılan "el-kıssa" tabiri *Heşt Bihişt*'te de sık sık görülebilmektedir. İdris'in Osmanoğullarının Ahlat'tan Karacadağ'a yerleşmeleri konusundaki rivâyetini Mevlânâ Ayas'tan naklettiğini biliyoruz. Benzer durumu Neşrî'de de görmekteyiz. Neşrî de bu mevzuyu anlatırken Mevlânâ Ayas'ı kendisine kaynak gösterir¹³⁶.

Heşt Bihişt'te Ertuğrul'un Sultan Alâeddin'e yardım etmesi ve Tatarların yenilgiye uğratılması aynı Neşrî'nin üslûbuyla anlatılmaktadır¹³⁷. *Heşt Bihişt*'te yer alan ve Anadolu Selçukluları ile Çingizleri anlatan ve büyük mukaddimenin zeyilleri kabilinden sayılan konuların dışında Osmanoğullarının nesebinden itibaren anlatılan bütün konular ve olayların akışı da aynıdır. *Kitâb-ı Cihannümâ*'da yer alan Osmanlı Devletinin başlangıcı konusu *Heşt Bihişt*'in birinci mukaddimesinde zikredilir. Bundan sonra *Heşt Bihişt*'te Rum Selçuklularının akıbetini zikreden bir zeyil vardır¹³⁸. Bu konudan sonra *Heşt Bihişt*'in *Kitâb-ı Cihannümâ* ile olan tevafuku devam eder.

¹³⁴ Ménage(c) ,238

¹³⁵ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, Haz. M.Altay Köymen-F.Reşid Unat, 54–55; Metin, 27a

¹³⁶ Metin, 26a; Neşrî, 61–62

¹³⁷ Metin, 26b; Neşrî, 63–64

¹³⁸ Metin, 28a-32a

Neşrî’de 23/b’de anlatılan Osman Bey’in aşk vak’ası *Heşt Bihişt*’in birinci mukaddimesinin ikinci kısmında anlatılır. Bundan sonra her iki kitapta da¹³⁹ Osman Bey’in rüyası ve o rüyanın tabiri yer alır. *Heşt Bihişt*’te anlatılan Derviş Tarud (Neşrî’de Derviş Turgut) ve onun Osman ile olan antlaşması aynı üslûpla Neşrî’de de yer alırken Kumral Abdal’ın rüyası Neşrî’de anlatılmaz. Bundan sonra *Heşt Bihişt* vr. 38/a–42/b arasında Osman’ın padişahlığını destekleyen bazı mevzular yer alır. *Kitâb-ı Cihannümâ*’da yer alan ve iki serlevha halinde verilen İnegöl’ün fethi, tekfurların birbirleriyle ittifakı, Osman Bey’in Alaeddin-i Sâni’den yardım istemesi, sultanın yardımı, tekfurların mağlubiyeti, Karacahisar’ın alınması ve orada pazar kurulmasıyla mescit inşa edilmesi konuları *Heşt Bihişt*’in I. II. III. ve IV. destanlarında *Kitâb-ı Cihannümâ* ile aynı akışta anlatılmaktadır¹⁴⁰. Her iki kitapta da Göynük, Mudurnu, Taraklı Yenicesi’nin ele geçirilmesi de aynı üslûpla anlatılmaktadır. Bu konu *Heşt Bihişt*’in beşinci destanıdır¹⁴¹. İki rivâyetin de sonunda Osman Bey’e tekfurlara ne kadar güvendiğine dair sorulan soru ve Osman Bey’in de bu soruya verdiği münasip cevap yer alır. *Kitâb-ı Cihannümâ*’da yer alan Köprühisar’ın fethi aynı üslûpla *Heşt Bihişt*’in sekizinci destanında anlatılmaktadır.

Kitâb-ı Cihannümâ’da yer alan Bilecik tekfurunun Osman Bey’i düğüne çağırması ve akabindeki hilenin anlaşılması ve neticede Bilecik’in fethi mevzuları *Heşt Bihişt*’in altıncı destanında yer alır¹⁴². Dikkat çekici bir nokta da şudur: İdris ilk altı destanı Osman’ın tahta cülûsundan önceki vak’aları kabilinden zikredip ondan sonra Osman’ın istiklalini anlatırken, Neşrî de aynı usûlü kullanmıştır. O da Bilecik’in fethinden sonra Osman’ın istiklalini anlatır. *Kitâb-ı Cihannümâ*’da zikredilen Karacahisar’ın fethi Sultan Alâeddin’in Osman’a beylik alâmetleri göndermesi, Karacahisar’da hutbe okunması mevzuları aynı olay örgüsüyle, fakat tafsilâtlı bir şekilde *Heşt Bihişt*’in üçüncü ve dördüncü destanlarında anlatılmaktadır.¹⁴³ Âşık Paşazâde Tarihi’nde zikredilen ve Neşrî’nin *Kitâb-ı Cihannümâ*’sında anlatılan pazara bac konulması ve birtakım kanunlar yapılması

¹³⁹ Metin, 34a; Neşrî, 25b vd

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin, 42b-47b; Neşrî, 26b-28b

¹⁴¹ Metin, 49b; Neşrî, 28b vd

¹⁴² Metin, 51a vd; Neşrî, 31a vd

¹⁴³ Metin, 45b-50a; Neşrî, 34a-36a

mevzuları *Heşt Bihişt*'te yer almaz. Neşrî bu rivâyeti Âşık Paşazâde'den almış olmalıdır¹⁴⁴.

Kitâb-ı Cihannümâ'da anlatılan memleket ve mansıpların Osman Bey Gazi tarafından yakınlarına tahsis edilmesi *Heşt Bihişt*'in yedinci destanında; *Kitâb-ı Cihannümâ*'da anlatılan Bursa hâkimi ve tabilerinin Osman Bey'e karşı ittifak etmeleri ve Osman Bey'in de onlarla savaşması konusu da *Heşt Bihişt*'in dokuzuncu destanında anlatılır. İki rivâyet de aynı olup olayların akış sırası dahi paraleldir. *Kitâb-ı Cihannümâ*'da Bursa etrafına yaptırılan iki havale konusuna *Heşt Bihişt*'te on birinci destanın sonunda değinilmiştir. *Kitâb-ı Cihannümâ* vr. 38/b'de anlatılan Akhisar, Geyve, Leblebicü kalelerinin fethi *Heşt Bihişt*'in onuncu destanında anlatılır. Osman Bey'in vefatına kadar olan olaylar ve bu olayların akış sırası yani Orhan Bey'in Tatar Çavdaroğlu ile olan mücadelesi, Bursa'nın fethi, Osman Bey'in ölümü vak'aları iki kitapta da aynı şekilde devam eder. Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye verdiği vasiyetler Neşrî'ye göre İdris'te daha ayrıntılıdır¹⁴⁵.

Netice olarak sunu söyleyebiliriz ki: İdris kitabını yazarken büyük ihtimalle Neşrî'nin eserini görmüştür. Bu iddiayı şöyle destekleyebiliriz; evvela İdris'in kullandığı serlevhalar Neşrî'nin kullandığı serlevhaların aynısıdır. İdris kitabını Neşrî'nin bölümlendirdiği gibi bölümlendirmiştir. Her iki kitaptaki olayların akışı da birkaç farklılık dışında aynı seyirdedir. Rivâyetlerin üslûbunun Neşrî'ninkine çok benzemesi, olayların içerisinde zaman zaman Osman Bey'in konuşturulması usûlünün *Heşt Bihişt*'te de yer alması İdris'in Neşrî'den çokça faydalandığını gözler önüne serer. İki eser yan yana getirildiğinde görülecektir ki tertip tarzı ve üslûbu itibarıyla iki kitap da birbirine çok benzer. Yani İdris büyük ölçüde Neşrî'den faydalanmıştır.

Bunun yanında *Heşt Bihişt*'in özgün yanları da fazladır, yani *Kitâb-ı Cihannümâ*'da olmayıp da *Heşt Bihişt*'te olan rivâyetler de vardır. İdris kullandığı kaynakların adını vermek yerine üstü kapalı bir genelleme yaparak Âl-i Osman'ın

¹⁴⁴ Âşık Paşazâde Tarihi, 28 vd; Neşrî, 35b vd

¹⁴⁵ Metin, 69b; Neşrî, 47a vd

bütün haber kitaplarını kendisine kaynak göstermiştir. İşte bu haber kitaplarından biri de Neşri'nin *Kitâb-ı Cihannümâ*'sı olmalıdır.

3.2. HEŞT BİHİŞT'İN TESİRLERİ

İran tarih yazıcılığının Osmanlıdaki ilk numunesi konumunda olan ve tarih yazıcılığında yeni bir üslûp oluşturan *Heşt Bihişt* şüphesiz ki daha sonraki tarihlere kaynaklık etmiş ve model olarak onlara örnek olmuştur. *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullanan müellifler kitaplarında onun adını açıkça belirtmişlerdir. Başta Hoca Sadeddin Efendi olmak üzere Âlî, Müneccimbaşı, Ruhî Çelebi ve yer yer de Koca Hüseyin *Heşt Bihişt*'ten büyük ölçüde istifade etmiştir. *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullanan bu müellifler, üslûbunu ve tertibini de model almışlar eserlerini bu tarzda hazırlamışlardır. Mesela İbn-i Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı *Heşt Bihişt*'in üslûbunda Türkçe olarak yazmışlardır. Üslûbunun çok süslü olmasından dolayı daha sonra çok az anlaşılmiş olan *Heşt Bihişt*'i sadece kopya eden eserler de ortaya çıkmıştır. *Heşt Bihişt*'in yazma nüshalarının az olmasının sebebi budur¹⁴⁶.

3.2.1 Tâcü't-tevârih

XVI. yüzyıl müverrihlerinden Hoca Sadeddin Efendi'nin meşhur eseridir. III. Murad ve III. Mehmed'e hocalık yapmış olan Hoca Sadeddin Osmanlı tarihi için daima başvuru ve kaynak değeri fazla olan bu meşhur tarihini çok süslü ve ağıdalı bir dille yazmıştır. Eser kuruluştan I. Selim'in ölümüne kadar gelen bir Osmanlı tarihidir.

Hoca Sadeddin kitabını yazarken kadim kaynaklardan çokça faydalanmıştır. En başta *Heşt Bihişt*'i sıkça kullanmış ve onu kaynak olarak da göstermiştir. İleride de

¹⁴⁶ Babinger, 54

belirteceğimiz üzere iki eser birbirine çok benzemektedir. Hatta *Tâcü't-tevârih*'in *Heşt Bihişt*'in bir tercümesi olduğunu söyleyenler bile vardır. *Heşt Bihişt*'i çokça kullanan Hoca Sadeddin eserin ağır dili ve üslûbunu yer yer eleştirmekte, onun uzun ve karmaşık cümlelerden bir mana çıkaramadığını ifade etmektedir.

Tâcü't-tevârih mukaddimesi, tertip tarzı ve olay örgüsü açısından *Heşt Bihişt*'e çok benzer. *Heşt Bihişt*'te olduğu gibi bunda da sırasıyla Allah'a Hz. Peygambere ve Osmanlı sultanlarına övgüler vardır. Hoca Sadeddin de İdris gibi yeri geldikçe anlattığı şeyleri desteklemek için Kuran-ı Kerim'den ayetler ve sözler almıştır. Hoca Sadeddin, mukaddimesi için sık sık *Heşt Bihişt*'e müracaat etmiştir. Zira iki kitapta da yer alan methiyeler birbirine çok benzemektedir¹⁴⁷. *Heşt Bihişt*'te gördüğümüz gibi Hoca Sadeddin de Farsça ve Arapça şiirlere çokça yer vermiştir. *Tâcü't-tevârih*'de giriş itibarıyla aynı *Heşt Bihişt*'te olduğu gibi Osmanlı hükümdarlarının kişilikleri anlatılır. İdris Osmanlı sultanlarının vasıflarını büyük mukaddimesinde anlatır¹⁴⁸.

Tâcü't-tevârih'te Süleyman Şah ile ilgili olan rivâyet *Heşt Bihişt*'in rivâyetinden farklıdır. Hoca Sadeddin bu konuyla ilgili rivâyetleri Neşri'den nakletmiştir¹⁴⁹. Ertuğrul'un önce Ahlat'a sonra Karacadağ'a yerleşmesi rivâyeti Hoca Sadeddin'e nazaran İdris'te daha ayrıntılıdır. Hoca Sadeddin vak'aları özetleme yoluna gitmiştir. *Tâcü't-tevârih*'de nesep silsilesi Nuh peygamberden başlatılmıştır. *Heşt Bihişt*'te ise Osman Bey'den itibaren alınmıştır. *Tâcü't-tevârih*'deki soy silsilesi *Heşt Bihişt*'teki soy silsilesinin aynısıdır. Büyük ihtimalle Hoca Sadeddin bu konuda *Heşt Bihişt*'ten faydalanmıştır. Selçuklu saltanatının yıkılışı ve Moğolların istilasını iki kitapta da aynı şekilde yer alır. *Heşt Bihişt*'in ilk destanından itibaren olayların akışı aynı seyrederek. İdris'te var olan Osman Bey'in aşk vak'ası ve rüyası *Tâcü't-tevârih*'de yer almamaktadır.

Tâcü't-tevârih'de bahsedilen tekfuruların ittifakları, Osman Bey'le olan harpleri ve yenilgiye uğramaları, bunun üzerine tekrar toparlanmalarından dolayı Osman Bey'in

¹⁴⁷ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, I, 1–12

¹⁴⁸ Metin, 14b vd

¹⁴⁹ *Tâcü't-tevârih*, 14

Sultan Alâeddin'den yardım istemesi *Heşt Bihişt*'in ikinci ve üçüncü destanlarında anlatılır. Bilecik'in zaptı¹⁵⁰. *Heşt Bihişt*'in altıncı destanına yer alırken *Tâcü't-tevârih*'deki İnegöl'ün fethi vak'ası da *Heşt Bihişt*'in birinci destanında anlatılmaktadır. Görülüyor ki olayların içeriği aynı olup sadece yerleri değişiktir. *Heşt Bihişt*'in ikinci destanındaki tekfurlarla olan mücadelede konusunda şehit olarak önce Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp olarak gösterilirken¹⁵¹ daha sonra Saruyati olarak düzeltilmiştir. Hoca Sadeddin de bu vak'ayı İdris'ten nakletmiş olmalı ki, hem Gündüz Alp'in hem de Saruyati'nin adını vermiştir¹⁵².

Hoca Sadeddin kitabında anlattığı rivâyetlere kaynak olarak İdris'i (onun deyimiyle Molla İdris) çokça göstermektedir. Hoca Sadeddin Osman Bey'in vak'alarını anlattığı kitabının Bilecik ve İnegöl'ün fetihleri kısmında Targan kalesinin Orhan Bey zamanında yapıldığını nefis tabirlere sahip olan İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt* adlı kitabından naklettiğini yazmaktadır¹⁵³. *Tâcü't-tevârih*'de Bilecik'in fethinden sonra anlatılan beldelerin taksimi *Heşt Bihişt*'in yedinci destanında anlatılır. *Tâcü't-tevârih*'de anlatılan Köprühisar, Marmara ve Turhal kalelerinin zaptı *Heşt Bihişt*'in sekizinci destanında anlatılmaktadır.

Tâcü't-tevârih'in *Heşt Bihişt* ile olan tevafuku Kestel ve Kite tekfurlarının mağlubiyetlerinin anlatılmasıyla devam eder. Bundan sonra *Tacüt Tevârih*'de yer alan Bursa'nın etrafına iki havale yapılması mevzusu *Heşt Bihişt*'in on birinci destanında anlatılır. *Tâcü't-tevârih*'deki Akhisar, Geyve ve Leblebicü kalelerinin fethi *Heşt Bihişt*'in onuncu destanında yer almaktadır. Ondan sonra Osman'ın ölümüne kadar anlatılan olaylar her iki kitapta da aynı şekilde seyreder.

Sonuç olarak, Hoca Sadeddin Efendi, kitabı için *Heşt Bihişt*'i oldukça fazla kullanmıştır. İdris'in ismini, ondan aldığı rivâyetlerin başında “ *Molla İdris şöyle yazmıştır ki*” şeklinde beyan etmiştir. Bazı farklılıkların dışında her iki kitabın olay örgüsü ve akışı aynıdır. Yalnız Hoca Sadeddin eserine bir kopya şeklini vermemek

¹⁵⁰ *Tâcü't-tevârih*, 19

¹⁵¹ Metin, 45a

¹⁵² *Tâcü't-tevârih*, 18

¹⁵³ *Tâcü't-tevârih*, 32

için, özellikle başlangıç kısımlarını özetlemiştir. Bazı rakamları da yuvarlak olarak vermeyi yeğlemiştir. Mesela; Ertuğrul'un (444) kişi ile gelişini (500) kadar bahadır diyerek ifade etmiştir. Öyle ki iki eser de bir birine o derece benzer ki Hoca Sadeddin'in *Heşt Bihişt*'i kopya suretinde naklettiği bile iddia edilebilir. Nitekim Hammer *Osmanlı Tarihi*'nde *Tâcü't-tevârih*'i *Heşt Bihişt*'in bir kopyası olarak niteler¹⁵⁴. Hoca'nın kullandığı konu başlıklar da *Heşt Bihişt*'in serlevhalarına benzer.

Buna karşın *Heşt Bihişt*'te olup ta *Tâcü't-tevârih*'de olmayan rivâyetler de vardır. Mesela *Heşt Bihişt* varak 25/a'da anlatılan Süleyman Şah rivâyeti başka hiçbir müellifin rivâyetine benzemez ve *Tâcü't-tevârih*'in bu konuyla ilgili rivâyetinden farklıdır. Hoca bu rivâyeti Neşri'den aldığını kaydetmektedir¹⁵⁵. Anadolu Selçukluların ve Moğolların *Heşt Bihişt*'te anlatılan tarihleri *Tâcü't-tevârih*'de bulunmamaktadır. Yine *Heşt Bihişt*'te vr.59/a'da anlatılan Albos adasının fethi *Tâcü't-tevârih*'de yer almaz. Bunların dışında kalan rivâyetler *Heşt Bihişt*'in rivâyetlerine çok benzer. Fakat *Tâcü't-tevârih*'de'ki rivâyetler *Heşt Bihişt*'e göre daha muhtasardır.

3.2.2 Kühü'l-ahbâr

XVI. yy müverrihlerinden Gelibolulu Mustafa Âlî'nin meşhur eseridir. 1593 – 1599 yılları arasında yazılmış olan bu kitap dört rükne ayrılır. Birinci rükün dünyanın yaratılışını ve peygamber menkıbelerini, ikinci rükün Arap tarihini peygamber ve halife dönemini, üçüncü rükün Türkleri ve Tatarları, dördüncü rükün ise Osmanlı hanedanının tarihini anlatır. Bu rükün Osmanlı saltanatının başlangıcından III. Mehmed dönemine kadar olan vak'aları içerir. Kayıp kaynaklardan faydalanarak yazdığı tarihinin bu son rüknü pek değerlidir¹⁵⁶.

Âlî, *Kühü'l-ahbâr* adlı eserinin girişinde *Heşt Bihişt*'i gördüğünü ve onu kaynak olarak kullandığını belirtmektedir. İki eseri de karşılaştırdığımız zaman pek çok

¹⁵⁴ Şükrü, 44

¹⁵⁵ *Tâcü't-tevârih*, 14

¹⁵⁶ Babinger, 142,143

benzer yanlarını görebiliriz. Müellif *Künhü'l-ahbâr* 7/a'da Ays ve Yakub'un vak'alarını *Heşt Bihişt*'ten almış olmalıdır. Çünkü hem *Künhü'l-ahbâr* hem de *Heşt Bihişt*'te de bu rivâyete ilk sırada yer verilmiştir. Âlî, İdris'in Kayıhanı Ays olarak nitelediğini burada belirtir. Müellif kitabında “*Mevlânâ İdris münşinin Heşt Bihişt nam kitabında ellinci mertebede Kayıhan'a müntehi olup cümlelerin esamisini biaynihi ta'dat kılmıştır*”¹⁵⁷, ifadesiyle *Heşt Bihişt*'i menba olarak kullandığını açıkça belirtir¹⁵⁸. *Heşt Bihişt*'teki soy silsilesini gördüğünü belirten Âlî bu silsileyi ondan değil de ona kaynaklık eden Âşık Paşazâde Tarihi'nden almıştır. Âlî de rivâyetlerinin başında aynı İdris gibi “*el-kıssa*” başlığını kullanmıştır.

Yine burada anlatılan Süleyman Şah rivâyeti *Heşt Bihişt*'in rivâyetinden çok farklıdır¹⁵⁹. Ertuğrul ve Dündar'ın Rum'a gelmeleri, Karacadağ civarına yerleşmeleri ve Sultan Alâeddin ile olan ittifakları seyir itibariyle *Heşt Bihişt* ile aynıdır. Burada dikkat çekilecek bir nokta da *Heşt Bihişt*'te yer alan bazı şiirlerin aynısının *Künhü'l-ahbâr*'da da yer almasıdır¹⁶⁰. İki kitabın içindeki bazı nitelermeler birbirinin aynıdır. Mesela İdris'in mevâlid-i selâse olarak nitelediği Ertuğrul'un üç oğlunu Âlî'nin de aynı vasıfla nitelmesi Âlî'nin İdris'ten bu konularda yararlandığı kanaatini uyandırmaktadır¹⁶¹.

Âlî, Ertuğrul'un yâranın isimlerini aynen *Heşt Bihişt*'ten aldığından başka asıl olayları anlatmaya başladığı yerden, yani Osman'ın ilk seferinden itibaren gazaların sıra tertibi ve tarihleri *Heşt Bihişt*'inkinin aynı olduğundan başka bazı yer isimleri de birbirine benzemektedir¹⁶². Her ikisinde de yer alan Ertuğrul ve boyunun Karacadağ civarına yerleşip komşu tekfurlarla olan mücadelesinin anlatılmasından sonra *Künhü'l-ahbâr* vr. 10'da Osman Bey'in eşkâli tarif edilir ki *Heşt Bihişt*'te buna rastlamamaktayız. Âlî de İdris gibi Osman Bey'in destanlarını tahta çıkmadan önceki ve sonraki destanlar şeklinde ikiye ayırmaktadır.

¹⁵⁷ *Künhü'l-ahbâr*, 30

¹⁵⁸ Şükrü, 45

¹⁵⁹ *Künhü'l-ahbâr*, 32

¹⁶⁰ *Künhü'l-ahbâr*, 35

¹⁶¹ *Künhü'l-ahbâr*, 39–40

¹⁶² Şükrü, 45

Heşt Bihişt'in birinci destanından itibaren İnegöl ve Bilecik'in fethi, Karacahisar'ın zaptı, Osman'ın Sultan Alâeddin'den yardım istemesi, Sorkun, Mudurnu ve Taraklı Yenice'lerinin zaptı yani *Heşt Bihişt*'in ilk altı destanın seyri *Künhü'l-ahbâr* ile aynıdır. Âlî de aynı İdris gibi başlıkları Osman Bey'in birinci, ikinci ve üçüncü gazaları şeklinde vermektedir. *Heşt Bihişt*'te anlatılan rivâyetler *Künhü'l-ahbâr*'da anlatılan rivâyetlerin akışları ve üslûbu birbirine çok benzemektedir. Öyle ki bazı kısımları itibariyle *Künhü'l-ahbâr Heşt Bihişt*'in muhtasar bir kopyası gibidir. *Künhü'l-ahbâr* da olup da *Heşt Bihişt*'te olmayan tek şey Osman Bey Gazi'nin ölümünden sonra yer alan ve devrin meşayih ve ulemasının anlatıldığı bâbdır. *Heşt Bihişt*'de haklarında biraz bilgi verilen bu zatlar *Künhü'l-ahbâr*'da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır¹⁶³. Kitabın Osman Bey ile ilgili kısmında *Heşt Bihişt*'in adının bir defa zikredilmesine rağmen (vr. 7/b) bölümün tamamını incelediğimizde *Künhü'l-ahbâr*'ın *Heşt Bihişt*'e ne kadar benzediğini, tertip tarzının ve üslûbunun aynı olduğunu görebiliriz.

3.2.3 Sahâifü'l-ahbâr

Heşt Bihişt'in kaynaklık ettiği eserlerden biri de *Sahâifü'l-ahbâr*'dır. XVII. yüzyıl müverrihlerinden Müneccimbaşı'nın Arapça Farsça ve Türkçe kaynaklardan faydalanarak Âdem'den 1672 yılına kadar gelen vukuatı Arapça olarak yazdığı *Camiü'd-Düvel* adlı eserini Ahmed Nedim başkanlığında bir komisyon 1132 – 1142 (1719–1720/1729–1730) arasında *Sahâifü'l-ahbâr* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir.

Müneccimbaşı *Heşt Bihişt*'i yazdığı umumi tarihini baş kısmında kullandığı kaynakları arasında göstermektedir. Müneccimbaşı kitabına İdris'in mukaddimesinde anlattığı Osmanlı devletinin ve padişahlarının faziletleri ve üstünlüklerini aynen aktarma ile başlamıştır¹⁶⁴. Bu kısım *Heşt Bihişt*'in ilgili kısmının özeti gibidir. Müneccimbaşı burada Osmanlı padişahlarının kudretlerini, onların asker gücünü ve seferlerinin azametini, onların fakir fukaraya olan şefkat ve merhametini anlatır.

¹⁶³ *Künhü'l-ahbâr*, 64 vd

¹⁶⁴ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-ahbâr*, 265; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-ahbâr*, Çev. İ. Erünsal,, I-43 vd; Metin, 16b

Müneccimbaşı bu kısmı yazarken *Heşt Bihişt*'in birinci hitap faslından yararlanmışır. Müneccimbaşı bundan sonra Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı ve devamlılığını müjdeleyen doğru haber ve rüyaları anlatır. Müellif bu kısımda anlattığı Kumral Abdal rivâyetini “*İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt nam tarihinde zikri der ki ol vakitte Kumral Abdal nam bir ehl-i hal var idi*” ifadesiyle *Heşt Bihişt*'ten naklettiğini yazmaktadır¹⁶⁵. Burada ayrıca bahsedilen Ertuğrul Gazi'nin meşhur ve malum iki rüyası ve Şeyh Muhiyiddin Arabî'nin Osmanlı Devleti ile ilgili keşfi *Heşt Bihişt*'te yer almaz. Buna karşılık olarak da *Heşt Bihişt* vr. 15/b'de yer alan Hz. Ali'nin Osmanlı Devleti ile ilgili kehaneti de *Sahâifü'l-ahbâr* da yer almaz. *Sahâifü'l-ahbâr* 268'den itibaren zikredilen Osmanoğullarının Anadolu'ya geliş maceraları ve Süleyman Şah vak'ası *Heşt Bihişt*'in rivâyetinden çok farklıdır.

Müellif daha sonra Ertuğrul'un nesebini zikrederken “*müşariün-ileyhin nesebi bâbında erbab-ı Tevârih ihtilaf itmişlerdir, İdris-i Bitlisî ve Ruhî-i Müverrihkulu ki Hoca Sadeddin Efendi dahi anlara iktifa itmişlerdir müşariün-ileyhin nesebi...*” ifadesiyle bu rivâyeti *Heşt Bihişt*'ten naklettiğini yazar. Aktardığı silsile *Heşt Bihişt*'teki silsileyle aynıdır¹⁶⁶. Müneccimbaşı'nın eserinde aktarılan Selçuklu Devleti'nin temellerinin sarsılması ile Osmanlı hanedanının istiklâlini kazanması konularının *Heşt Bihişt*'in birinci mukaddimesinden özetlendiğini söyleyebiliriz¹⁶⁷.

Müellif burada “*Mevlânâ İdris-i Bitlisî müşariün-ileyhin mehâlik ve muhâvafa ikdam etmesi bâbındaki ol haslet kendünün saltanat tahsiline sebep olmuştur, bir sebep-i garib nakl ider ki...*” ifadesiyle İdris'in Osman Gazi'nin korkusuzca tehlikelere atılması ve gözü pekliğini, onun başından geçirdiği ve onu pişkin kılan aşk vak'asına bağladığını anlatır¹⁶⁸. Müellif Osman Gazi'nin destanlarını anlatırken onları tahta çıkmadan önceki ve sonraki destanlar olarak ikiye ayırmıştır. Bu konuda *Heşt Bihişt*'ten esinlenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Osman Gazi'nin Kulacahisar'ı fethinden ölümüne kadar ki anlatılan vak'aların anlatılışı *Heşt Bihişt*'in seyriyle bire birdir.

¹⁶⁵ *Sahâifü'l-ahbâr*, 267

¹⁶⁶ Metin, 27a; *Sahâifü'l-ahbâr*, 269

¹⁶⁷ Metin, 27a vd; *Sahâifü'l-ahbâr*, 281

¹⁶⁸ *Sahâifü'l-ahbâr*, 272

Müneccimbaşı, aynı İdris gibi tarihleri vukuatın sonuna kaydetmiştir. Burada şunu belirtmek gerekir ki Müneccimbaşı *Heşt Bihişt*'ten almadığı rivâyetleri Âlî ve Ruhî'den nakletmiştir. Mesela bölümün sonunda Osman Bey'in ümerası, evlatları ve döneminin ulemasını anlattığı kısım *Heşt Bihişt*'te olmayıp Âlî'de mevcuttur. Müellif Kulacahisar'ın fethinin rivâyetini *Heşt Bihişt*'ten nakletmiştir. Zira *Heşt Bihişt*'te bu vak'ada şehit düşenin önce Gündüz Alp sonra Saruyati olduğunu beyan ederken¹⁶⁹ Müneccimbaşı bu konuda İdris'ten faydalanmış olsa gerek ki her iki zatın ismini de vermiştir¹⁷⁰. Âlî ve Ruhî'nin, hattâ Neşrî'nin kitaplarından aldığı nakillerin dışındaki rivâyetleri müellif bazen İdris'ten naklettiğini yazarken bazen de ondan nakiller yaptığı halde onun ismini vermez. Eserin sathi tertibinden ve rivâyetlerin üslûbundan İdris'i kaynak olarak göstermediği kısımlarda bile ondan faydalandığını anlayabiliriz. Müellif İdris'ten naklettiği rivâyetleri ihtisar etme yoluna gitmiştir. Bu özetlerin örneği çoktur. Kulacahisar'ın Karacahisar'ın, Bilecek'in, Mudurnu'nun, Göynük'ün, İnegöl'ün, Bursa'nın fetihleri ile Osman Bey'in aşk vak'ası ve Kumral Abdal'ın gördüğü rüya vak'ası müellifin İdris'ten ihtisar yoluyla naklettiği konulara örnektir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İdris'ten sonra gelen müellifler ve müverrihler, *Heşt Bihişt*'in dili ve üslûbunun ağır olmasından dolayı onu özetleme yoluna gitmişlerdir. İşte Müneccimbaşı'nın bu eserini de o kabilden eserler arasında gösterebilmek mümkündür.

3.2.4 Târih-i Ruhî

XVI. yüzyıl müverrihlerinden Ruhî'nin 917 (1511) yılında tamamlayıp Sultan II. Bayezid'e takdim ettiği eseridir. Birincisi II ve ikincisi VIII bâbdan oluşan iki kısım halinde kaleme alınmıştır. Müellif, eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II.

¹⁶⁹ Metin, 45a

¹⁷⁰ *Sahâifü'l-ahbâr*, 273

Bayezid'in saltanatının sonuna kadar olan vukuatı konu eder. Kitap II. Bayezid'in Kili ve Akkerman kaleleri fethinin anlatılmasıyla sona ermektedir¹⁷¹.

Mehmet Şükrü, *Heşt Bihişt* ile merbutiyeti ümit edilmeyen Ruhî'nin de *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullandığını tespit ettiğini belirtmektedir¹⁷². Eğer eser sathi olarak incelenirse, *Heşt Bihişt*'in muhtasar bir kopyası olduğu anlaşılabilir.

Ruhî de İdris gibi son olarak Yavuz Selim'in 917 deki isyanını kroniğine kaydetmektedir. Yine muhtasar olmakla birlikte Ays'ın hikâyesini ve Türklere olan münasebetini anlatıyor ki bu nakli yalnız İdris'ten biliyoruz. Anlatılan bu hikâye üslûp bakımından da *Heşt Bihişt*'teki naklin aynısıdır¹⁷³. Yine müellif burada Ays'ın isminin Kıptî dilinde bahadır anlamına geldiği ifadesini İdris'ten nakletmiştir¹⁷⁴.

Müellif, Osman Bey'in şeceresini anlattığı kısımda Kayıhan'ın (Ruhî Koyhan demektir"¹⁷⁵), Kıptî dilinde Ays anlamına geldiğini belirtmektedir. Burada naklettiği şecereye kaynak göstermezken, *Heşt Bihişt*'teki şecerenin aynıdır. Diğer bazı kaynaklarda Osmanlı saltanatı öncesi Selçuklu saltanatına ve onların vukuatına değinmezken Ruhî bu konuyla ilgili olarak, *Heşt Bihişt*'in sarîh nakillerinden faydalanmış olsa gerektir ki, rivâyetleri adeta kopya etmiştir.

Bazı özel yer isimlerinin de(Matar, Aynegöl) aynı şekilde yazılması bu iddiamızı desteklemektedir. Osman Bey'in saltanat tahtına oturacağına delalet eden rüyalar, Karacahisar'ın, Bilecik'in ve İnegöl'ün fethi vak'aları adeta İdris'in üslûbuyla yazılmış gibidir. Yine diğer kaynakların bilgisinden farklı olarak Orhan Bey'in, daha babası hayatta iken Bursa'yı fethetmesi vak'ası bu kitapta da *Heşt Bihişt*'teki gibi anlatılmaktadır¹⁷⁶. Eser baştan sona incelendiğinde hiçbir konu atlatılmaksızın *Heşt Bihişt*'in muhtasar bir kopyası niteliğinde olduğu görülebilir.

¹⁷¹ Mevlânâ Ruhî Fazıl Çelebi, **Ruhî Tarihi**, Haz. Yaşar Yücel-H. Erdoğan Cengiz, *Belgeler TTBD* XVI, 361,365

¹⁷² Şükrü, 46

¹⁷³ Ruhî, 370; Metin 22a vd.

¹⁷⁴ Ruhî, 372; Şükrü, 47

¹⁷⁵ Ruhî, 375

¹⁷⁶ Ruhî, 383

Netice itibariyle, her ne kadar Ruhî anlattığı olaylara kaynak vermezse de iki eseri kıyasladığımızda onun, *Heşt Bihişt*'i görüp ondan faydalandığını söyleyebiliriz. Fakat bunun tam tersini iddia eden Turan'a göre ise Ruhî, *Heşt Bihişt*'e kaynaklık etmiştir¹⁷⁷. Turan'la bu konuda hemfikir olan İnalçık, İdris'in, Ruhî'nin geleneksel tarzının takipçisi olduğunu söyleyerek Ruhî'nin İdris'ten faydalandığı yönündeki görüşü reddeder¹⁷⁸. Ancak Ruhî'nin eserini yazdığı tarih olan 917 yılından önce İdris'in eserini bitirip takdim ettiğini bilmekteyiz.

3.2.5 Bedâiyu'l-vekâyi

Koca Hüseyin Efendi'nin bilinen yegâne eseri olup umumi bir tarihtir. 1624–1629–1634 yılları arasında reîsülküttâplık yaptığı belirtilen Koca Hüseyin'in eserini ne zaman telif ettiği belli değilse de onun ifadesinden eserin müsveddesinin daha önce bittiği, reîsülküttâplıktan ayrıldıktan sonra 1054 (1645) bunu temize çekmeye niyet ettiği anlaşılmaktadır¹⁷⁹. Umumi bir tarih olan eserin II. cildi Osmanlı Devleti'ne ait müstakil bir kitap olarak değerlendirilebilir. Kitabın bu cildi, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışından I. Selim devri sonuna kadar gelir. Müellif, Osmanlı dönemi için kullandığı kaynaklar arasında İdris-i Bitlisî'nin isminden de bahseder¹⁸⁰.

Eserde, şark topraklarının Osmanlı'ya bağlanması hususunda İdris-i Bitlisî'nin faaliyetlerinden ve Kürt beylerini kendisine bağlamasından bahsedilmektedir¹⁸¹

¹⁷⁷ İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Al-i Osman I. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, TTK, 22

¹⁷⁸ İnalçık, 167

¹⁷⁹ Abdülkadir Özcan (a), Koca Hüseyin, *DİA*, XVI, 130

¹⁸⁰ Özcan (a), 131

¹⁸¹ *Bedâiyu'l Vekâyi*, II, 452 a-452 b

IV. TERCÜMEDE TAKİP EDİLEN USÛL

İlk sekiz Osmanlı padişahının dönemini oldukça süslü bir dille anlatan *Heşt Bihişt* kitabının ilk ketbesinin tercümesi için, müellif hattıyla yazılmış olması, temiz ve düzgün olması nedeniyle Nuruosmaniye Kütüphanesindeki 3209 numaralı nüshasına başvurulmuştur.

Mukaddimenin ve Osman Bey dönemini anlatan ilk ketibe 71 varaktan ibarettir. Metin tercüme edilirken dilin özgül yapısına olabildiğince dikkat edilmiş, anlamın tam karşılığı verilmeye çalışılmıştır. Kitabın başlıklandırılma usûlüne riayet edilmiş, kenarlarda yer alan başlıklar ve bazı sonradan ekleme kısımlar konunun uygun yerine yerleştirilmiştir. İçeriğindeki Arapça ve Farsça şiirler en yakın anlamlarıyla verilmeye çalışılmış buna karşın ayet, hadis ve kelâm-ı kibârlar olduğu gibi bırakılmıştır. Varak numaraları metinde (//) ayrıyla verilmiştir.

Yanlış yazımdan kaynaklanan bazı özel isim ve yer isimleri düzeltilme yoluna gidilmiştir. Metni daha açık ve anlaşılır kılmak için, metin paragraflar şeklinde düzenlenmiş ve bazı çok uzun anlatımlar kargaşaya yol açmamak için birkaç cümleye bölünmüştür. Yine imla işaretleri de metne ilâve olunmuştur. Metin içindeki bazı cümlelerde anlam bütünlüğü sağlamak için sonradan eklenen kelimeler parantezle belirtilmiştir.

Üzerinde çalışma yaptığımız bu nüshanın ilgili kısmı, müellif hattı nüshalarla karşılaştırılarak en doğrusu bulunmaya çalışılmıştır.

METNİN İÇİNDEKİLER

BU KİTAP VE TASNİFİN TELİF EDİLMEMEYE BAŞLANMASININ SEBEPLERİNİ VE CENNET-MEÂB HALİFELER İLE KAYSERLERİN TARİHLERİNİN SAĞLAMLAŞTIRMASINA YÖNELİK ORTAYA ÇIKAN BU KARARIN KEYFİYETİNİN ZİKRİDİR.....	26-43
KİTABIN ASKERÎ BİRLİKLERİNİN ÖNCÜSÜ MUKADDİME-İ SUĞRA.....	44-57
MUKADDİME-İ KÜBRA.....	58-71
BİRİNCİ BİHİŞT.....	72-73
KETİBE-İ EVVEL.....	74-104
BİRİNCİ MUKADDİME.....	105-110
BİRİNCİ KISIM.....	111-126
İKİNCİ KISIM.....	127-150
MUKADDİME – İ KÜBRA.....	151-164
BÜYÜK MUKADDİMENİN ZEYİLLERİ.....	165-168
BİRİNCİ DESTAN.....	169-174
İKİNCİ DESTAN.....	175-180
ÜÇÜNCÜ DESTAN.....	181-188
DÖRDÜNCÜ DESTAN.....	189-196
BEŞİNCİ DESTAN.....	197-202
ALTINCI DESTAN.....	203-212
(BÖLÜM II) BİRİNCİ DESTAN.....	213-221
İKİNCİ DESTAN.....	222-228
ÜÇÜNCÜ DESTAN.....	229-235
DÖRDÜNCÜ DESTAN.....	236-242
BEŞİNCİ DESTAN.....	243-248
ALTINCI DESTAN.....	249-256
YEDİNCİ DESTAN.....	257-261
SEKİZİNCİ DESTAN.....	262-274
BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU.....	275-281

V. BÖLÜM

HEŞT BİHİŞT'İN MUKADDİME VE I. KETÎBESİNİN ÇEVİRİ METNİ

Bismillahirrahmanîrrahim

Nimetlerin sahibi, yardımcısı ve vekili yâ Rab! Her şeyi sen bilirsin. Her şeye kadir olan mülklerin sahibi Cenab-ı Hak (bu çalışmayı) kutlu ve uğurlu etsin.

Şiir(Ar.)

Mukim olan kıymetle ve kadim olan mülkle Allah'ın saltanatı devam ediyor. Hüküm de onundur, mülk de onundur. Büyük lutuf ve fazîlet ile ne isterse onu yapar.

Ebedî mülklere ve sonsuz memleketlere sahip olan sultan! İyilik ve merhamet ülkesinin sahibi ve âlemin sığınağı olan padişah! Hükümdarlıkta ağır başlılık ihtişam ve azâmet sahibidir. İmkân ülkesinin sahibi olarak **توتى الملك من تشاء** vücudun beka ülkesinde kulunun bedenini okşarsın. **كن فكان** diyen sarrafın emri ile berabersin. Hiçbir zaman eşin olmamıştır ve ortağında yoktur. Gayb ve şuhut mülkünde süsleme ve cilâlama işlerinin dışında ki gayretlerle meşgûlsün. Yardım ve tedbirin desteğinden dolayı **تنزع الملك ممن تشاء** yardımcılarının ve kullarının yüklerine destek olursun. Muhtaç olmayansın. Zâtının kaim olan köşkünün sütunları devam ve vücût gerekliliğinin arsasındadır, o sütunlar ihtilal ve tezelzül şüphesi ölçüsünden uzaktır. Çehrenin gözyaşları kesintisiz olan in'âm ve bağışın feyizlerini varit ettirmektedir o bağışlar eksiklik ve ayrılma keyfiyetinin ihtimalinden uzak olup birbiri ardına devam etmektedir.

Li müellifihi

Ey tahtta oturan ve muhtaç olmayan kişi insanlar dilek ve hacetten başka sana ne getirir. Cümle şahlar senin dergâhına muhtaçtır. Senin fakirliğin bile onların övünme tacı olmuştur. Senin yüce sıfatın ulu ve azâmetlidir. Herkesin müşkili senin fazîletinle hallolur.

Allahım! Sen kendi başına hareket eden ve her şeye kadir olansın. Aşikâr ve gizli olan o cihanın yaratıcısının **يفعل الله ما يشاء و يختار** ki, hikmetini haber veren hükümler,

senin hakîkâtleri yazan kaleminde, maslahatları yazan kalemin tasvirlerinde, gece ve gündüzün menşur evraklarında felek dönüşlü gizlenmiş olan mektuplarda gizlidir. Sen intikamını şiddetle olan o kahredicisin ve geçmiş olan hükümlerin hâkimisin ki *يفعل الله ما يشاء* serkeş kullara kolunun kuvvetiyle sahip olmada *انزلنا الحديد فيه باس شديد* ve de iktidar eliyle onları görevlendirmede, elmas gibi olan cihangirlik kılıcının dizginleri her zaman senin elinde olmuştur.

Bunun için bir zaman dostluk ve kaynaşma elini uzatarak *و نحن اقرب اليه من حبل الوريد* ve bu mânâya dayanarak kullarının boynundaki gerdanlığı şefkat yoluyla onların kutlu ve uğurlu olan boyunlarından kaldırarak onları azad edersin. Bir zaman da kahr ve tehdit kolu ile çok şiddetli olan gözdağı zincirini *ان بطش ربك شديد* inatçı füccar ve küffar müritlerden olan asi kullarının boyunlarına atarsın.

Beyit

Dünyada iyilik de kötülük de vardır. Bağışlama ve kerem senden kaynaklanır, diğerleri ise bahanedir. Birinin ayağını kırdın ve yanına çağırdın birine ise kol kanat verdin ve sürdün.

Ey Allahım! Sen kulları besleyen o padişahsın ve adaleti yayan o şehinşahsın ki, senin dergâhının toprağından olan bir kulu /2a/ belki yolunun toprağından alınmış olan hakir bir zerreyi -ki insan gerçekten hakir bir toprak zerreciğidir- pişmanlığın ve gamlı olan bu elemelerin sohbet arkadaşını hafif ve gizli olan bir göz kırpmayla lutuf dolu bir mülâtefe ile *انى جاعل فى الارض خليف* yarattığın halklar arasından alıp cihanın şerefli olan hilâfet makamına getirdin. Halifeliğin yüce makamı ve ulu rütbesi ile onu kıvançlı ve müftehir kıldın. Sınırsız olan inâyetinin korunmuş kudret levhasını, sonsuz kudret kalemi sayesinde uzun olan gölgeleri karartarak hacet ve kazanın vaâtsiz olduğu ve münacatı arz etmenin öncesiz olduğu devletin sirayet etmiş olduğu tuğranın *هو الذى جعلكم خلائف الارض و رفع بعضكم فوق بعض درجات* yazısını ve izzet kinayeli menşur kitabetinin insanoğlunun soyadı ile severlik ve hilâfet hükümlerinin vakitlerini devam ettirebilmeleri için yeryüzü arsasında yazdın ve onu sabit kıldın.

Li müellifihi

Her ne kadar benim yolunun toprağına atmışsan da ne güzel ki beni, mahallenin yolunun tozu yapmışsın. Tozumu vefa yolunda yükseltmişsin. Sevgimden dolayı beni bir zerre gibi okşamışsın.

İyilik etmenin güzelliğinden olan bu lutuf merhamet ve fazîleti Allah kutlu etsin saltanatın vakarını, yüce heybetini, azâmet ve kahramanlığını yüce Allah daha da yükseltsin ki evvela zevalsiz olan bütün lutufla ezellerin ezeline bu ان الله اصطفى ادم sürekli olan gürültüyü mülkün yüce eyvanında ve dokuz katlı göğün mukarnas kemerinin önünde ansızın ortaya attın. Belki onun kutluluk ve bahtının gökleri aşındıran tahtını, fazîlet ve iyileşmenin tamamlanması için secde edilenin tılsımı ile varlığın zuhûr yerinin cömertlik ve îtibar tahtında ve çok sağlam olan sütunların üzerinde فقعو له ساجدين yükselttin, yüce uç noktada oturanların mesnedinde ve ikâmetgâhı gören zümrenin başköşesinde mukaddem ve mükerrem kıldın. İkinci olarak beğenilmiş ve secde edilmiş olan bu kulunun azâmet ve celâlet şivesini ululuk haremının ve ihtiyaçsızlık haremının mahremleri arasında tamam etmek için parlak kandili ve ehl-i idrâk gönülleri, kendini beğenmiş iblisin ret ve inkârının nasb edilmesinden ve o lanetlenmiş şeytanın kibirlenme alevinin parıltısından ve azarlama ayinli bu hitap gereğince استكبرت ام كنت من العالمين cehennem derinliklerine giriftar olmuş sonu çok ağır olan korku, kahır ve kin يوم الدين ان عليك اللغة الي يوم düşüncesinden atarak daima onun aydın olan gönlünün kandilini yanakları yanmış çok kıvılcımlı olan ateşli dilleri gibi seher nesimlerinden muzdarip, korkak ve titrek kıldın. Uyanık erbâbın ah çeken dillerinin kandilini çok korkunç olan gözdağının parıltısıyla نارالله korkakların mum gibi olan şamdanlığında isyan şûlesinin kıvılcımından aydınlık bıraktın ve onu eritici kıldın.

Beyit

Senin âşıklarının gönülleri, ululuk hicabında her zaman cihana bir heyecan ve yakıcılık katmıştır. Her kim senin nitelik ve vasıflarından bahsederse gayret elin bir mum gibi onun diline ateş saçar.

Sübhanallah bu nasıl zerre besleyiciliktir ve şefkat yaymadır ki, bu aşığın toprağa sürülmüş, aşınmış ve tozlanmış olan çehresini, ayağı tozlanmış olan bu zavallıyı **خلق** **الانسان من حما مسنون** su ve çamurun kahramanlığıyla tüm kara parçalarının sathına hâkim kılmak için hangi şive ve âyin ile **و نفخت فيه من** beslemiştir. Hakirliğin alçak mekânından onu alarak deneme ve seçilme güneşinin zirvesine doğru **خلاف** **هو الذى جعلكم الارض** ve iklimler boyunca yerleşmiş olan tahta yükseltmiştir. Belki tecrübe ve yeteneğin birlikteliği gereğince cemiyetin ortaya çıkış yerini bilim ve kudret lügatinden zâhir etmek için onun sevgi dolu kalbinin çalınmış aynasını, eşyanın hakîkâtini göstermede saf ve cilâlı olan muhabbet nurunun cilâsı ile **فخلقت** **ان اعرف الخلق لى اعرف** cihanı gösteren kadeh gibi göstermiştir. Yüce sancaklı ilmin âlemi aydınlatan ışığı ile **علم الانسان ما لم يعلم** mevcudatın kaynağı olan o insanın sağlam olan membaini / **2b**/ melekler âlemini idrâk eden ibret görücüsü ve namus timsali kara gözlü perinin gayreti ve esmaü'l hüsna'nın kadeh evinin aydınlığı yapmıştır.

Beyit

Âdemin sancağı onun pak sıfatıdır. Yaradılış ve karakter hamuru onun toprağını sıfatıdır. Gökte oturan meleklerin musibet ve sıkıntılarının şahididir. Onun çehresi insanoğlunun aynasıdır.

Maşallah bu ne sonsuz rahmet ve ihsan deryasıdır, bu ne bağış ve cömertliği arttırmadır ve bulutları çoğalmış bu ne muhittir ki serzeniş duymuş miktarsız olan o nutfenin bir damlasını **خلق الانسان من صلصال كالفخار** düşmanlığa çekilmiş o sitemin zerre gibi olan sızıntısını **من نار** yağmur damlaları ve çiğ tanelerinin sızıntısıyla bağış ve hediyeyle dile getiren dopdolu denizlerden oluşan kendi cömertlik ve iyilik gül bahçesinin gölgelerinde asil cevherler ve göklerin çok çiçekli olan iki gülistanından çok nurlu ve çiçekli yaptın. Öyle ise o zaman gizli inâyet maksadının mevcut olan sancaklarını yüceltmek için saadet zuhûrlu menşur uyumunca **لقد كرمنا بنى ادم و حملناهم في البر و البحر و رزقناهم من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن** **خلقنا تفضيلا** onu kara ve deniz ülkesinin halkının hilâfeti ile ve çorak ve verimli memleketlerin ahâlisinin saltanatı ve kudreti ile mukarrer kıldın.

Beyit

Bir damla sudan yaratan sensin, aydınlık dolu olan cevherler güneşin terazisidir. Cevheri topraktan ortaya çıkarıp getirdin, cevher satıcılarına da anahtarı sen verdin.

Ey şahadet ve gayb âleminin yaratıcısı! Ey saadet ve bedbahtlık ölçülerinin takdîr edilmişliğine kadir olan! (Allah) İlk olan inâyetinin öncesinde kinsiz olan sevgi dolu hidayetinin parıltısıyla, hakîkât ve bilginin sadık sabahının parıltılarının kıvılcımından meydana gelen bir kandille sâliklerin yolunun önünü gönlünün istediği bir tarz ve tertiple *ان الذين امنوا و الذين هاجروا و جاهدوا في سبيل الله اوالك يرجون رحمت الله* ay ve güneşin baht parıltılı *terazisinin nurlu olan şûleleri ile aydınlatın. Parıltılı olan güneşin aydın şamdanlığını, karanlığın çökmesi durumundan güvende olarak, dergâhın baht yüzlerinin aynasında ve bargâhın kabul edilmiş olanlarının âramgâhın da *ان الذين امنوا و هاجروا و جاهدوا في سبيل الله باموالهم وانفسهم اعظم درجة عند الله* da kaplayan nûr ile ve cihamı aydınlatan şaşaa ile hidayet binalı bu mazmun gereğince *و فسوف يأتي الله بقوم* Lâkin feth-i mübîn tasarruf etmişsin. *الذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا* و يحبونه اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين müjdesine karışmış olan kahır ve kin yıldırımlarıyla ve kıvılcımlarıyla ihtarda bulunan yıldırımlarla her daim inkârcı kâfirlerin çınlamaları ile savaş mücahitlerinin iyi haberlerinin yayılmasını birlikte yaymışsın. Ehl-i hak ve yakînin hâl ve meâlinin yardım ve fırsat vaâtlerini ve mülk ile mal fütuhatının kapılarını *كان حقا علينا نصر المؤمنين* mârifet düşünceli mücahitlerin ve mücahit hünerli tevhid etmişlerin ümitlilik yüzüne açmışsın.

Beyit

Eğer kölenin işi düzene girerse rahmet deryasından ne eksilir. Her ne kadar heves atının üzerinde hücum ediyorsak da yaşadıkça yine hepimizin kiblesi sensin.

Şimdi sağlam olan niyaz ve ümit tahakkuk etmiştir. Ve şu gerçektir ki, dalalet karanlığının akşamının başlangıcından hacaletin çok karanlık olan akşamının sonuna kadar gaflet ve gurur uykusunun sersemelerinin ve mağrur olan kör bahtlıların yardım gözünü câhil ve düşmanların kirpiklerinin ipi ile dikmişsin. *و من لم يجعل الله له نورا فما له من نور* . Yağmaya müptelâ olan baykuş sıfatlı küfür ve yehudun *من كان في هذه اعمى*

فهُوَ فِي الْآخِرَةِ اَعْمَى karanlık gün gibi olan o baht gözünü İslâm'ın aydınlık günün de saadet sabahının ilahî hidayetinin parıltıları ile aydınlatmadın.

Âlemin çöküşüne ve âdemoğlu silsilesinin kesilmesine kadar şer-i mübîne uyan âlemi aydınlatan güneşin ışıklarını her daim ilme'l yakîn olan ahâlinin parlak fikirli gönüllerinde tasarruf ettirirsin. Parlak mumu **يَأْتِيكَ الْيَقِينُ** hakke'l yakînin doğru yolunda ve din atının bütün usta binicilerinin /3a/ ve de mücahit sultanların kalplerinin makam tuttuğu meydanlarda yakarsın. Her yönden iyilik ve ikrama yaraşır olanların yumuşak huylu adımlarını ve sabit olan ayağını **كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى فِطْرَةِ** **الهِ هُوَ** kâfir soyluların köhne kibirli nefisleri ve yolunu sapıtmış müşriklerin **اَتَّخَذَ** huylarıyla savaşmak için **وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ** Allah yolunda ki savaşlarda din meydanının mertlerinin ve şer-i mübîn beyan için oluşturulan gayret yolunun sabıklarının doğru yolunda sağlamlaştırırsın.

Sabah ve akşam vakti ile gündüzler ve gecelerin etrafında bu maksatla **مَنْ يَرِيدُ اللَّهَ** dünyayı zâhir eden nûru âşıkların kavuşma içerisinde olan gönüllerinin derununda ve mürüvvet ile safâ kâbesinin mahremlerinin ayrılık çekmiş olan gözlerinin kapağında, sevinç ve neşe göğüslerinin genişlemesi için görevlendirirsin.

Beyit

O yerin genişliği Allah'ın fazîletinden kaynaklanır. Buranın darlığı ise insanın bir bağ oluşundandır. O'nun fazîleti bu yolda bizim rehberimizdir. Lutfu ve hevası ise hidayete ermenin delilidir.

Ey gaffar ve settar olan Allah! Ve ey her şeyi kolay kılan Râhim! Sana lâyıf olan kulluğu takdim etmede ve senin büyük olan sıfat ve zâtının hak mârifetini eda etmede, güçsüz bendeler gürûhundan olan bu kulun özür ve kusuru **سَبْحَانَكَ مَا عِبَدْنَاكَ** **حَقَّ عِبَادَتِكَ** hata ve utangaçlık inşallah kabul edilir. Çekinme ve hicap yanağının nikabı **وَمَا لِلتَّرَابِ وَرَبِّ الْآرِبَابِ** bu bir avuç üzüntülü olan toprak zerreciğinin ve nefsi zapt etme

terkisine bağılı bulunan zümrenin, başını öne eğmesi ve utanması ile استمساک ما عرفناک ile suçlu olan bu âşıkların idrâk ettikleri gam dolu gözlerinin önünden inşallah kaldırılır.

Kuşkusuz senin bağışlayıcılığının onlara lââyık olanı ve fazîlet ve merhamet sarayının genişliğinin liyâkati budur ki, dehşet ve hayret günahlarının bulunduğu susuz çöllerde ki biz hayret edenlerin akıl ve basîret gözünün penceresini, beyaz nurdan olan bir parıltı ile يهدى الله لنوره ممن يشاء ile keramet yolunda faydalandırırın. Nihayetsiz nûr ve paklıktan kaynaklanan bir parıltıyı و بی يبصر فيی يسمع و بی يسمع yani bu mecmuayı و بينات من الهدى و mütalaa edenlerin gözünün önünde arttırırın.

Çünkü senin yok olmayan bağış fezanda ve yücelik ve izzetinin yüceltilmesinin gerekli olduğu zamanda başa kakma ve yargılama ile suçluların ve günahkârların cezalandırılmalarının tebdil edilmesi bağış ve ihsanın menşeinden dolayı hayli kolaydır. İsyanın kötülenmesi kulların itaatinin kabul edilmesi, belki küfür ve imanın sermayesinin aslı ve hepsinin sapkınlık ve hidayet sanatları senin meşakkatsiz olan zenginlik hariminde birbirine eşittir.

Li müellifihi

Senin lutuf ve kahrının zuhûr yeri insandır. Kahrın ise az çok senden ihsandır. İnsanların imanı küfürleri gibi birbirlerine denktir. Gazap ve öfkenin yer değıştirmesi senin lutfun sayesinde çok kolaydır.

Ey kerim ve râhim Allah! Senin çok geniş olan lutuf ve merhamet cennetinin fezasının nihayeti yoktur. Senin bağışlama ve affetme dalgaları ile dolu olan denizinin sahili ve kıyısı yoktur. Lâkin kendi yalnızlığıyla suç ve günahların affının dilenmesi, cürüm ve hataların silinmesi iddiası, hataya bulaşmış olan mekruhluktan özürler dilenmesi hatadır. Bütün bu utangaçlığımız ile beraber bağışlanmayı isteme yüzümüz nerededir? Meğer iyilik denizlerinin sahilinden ve fasılasız olan merhamet yüklü deryalardan dolayı bir zaman hak ve yakînin ana yolundaki ileri görüşlü öncülerin umumi ruhanîyetinden yani bütün peygamberlerin özellikle de merhamet âyetinin hitabına muhatap olan ما ارسلناك الا رحمة العالمين o Resûl-i Ekrem'in bağış ve cömertlik denizi şefaata isteme nefislerinin nesimi ve kınamanın makbûl olan haceti

ile dalgalanır cûş u hurûşa gelir veya arkasında yalvaran ve inleyenlerin bulunduğu o şefaata edici müşfikten niyaz ve isti'dada bulunma zamanında, o Ehramü'r Râhim'in okşama ve merhamet kabarcığı arşın süsü sancak gibi olan Hüma kuşunun kanadının bir tahriki ile *اخفض جناحك لمن اتبعك من المؤمنين* ve mülatefet okyanusunun coşkunu cûş u hurûşa getirir.

Beyit

Bizim bu huzurda zarımız vardır. /3b/ Böyle bir huzura elimizi uzatmışız hatalarımızın affını istiyoruz. Bize bir çare bul zira sana sığınmışız.

Kuşkusuz günahkâr ve zamanı mahvolmuş makruhun lâıyığı budur ki, günahdan sakınma elinin kopmayan ve sağlam olan ipi ile alçak bozucuların sığındığı şefkat ve himayeye sahibiz Gam için şefaatchiler öncüsünün sağlam olan koruma ve gözetleme kulpuna parmaklarla sıkıca teşebbüs etme sebebi ile ve dua ve niyaz eli ile kurtulmuş olan mahcupların ve özür dileyenlerin iyilikleri arttırması ile kendimizi günahdan çekinmiş olarak sayarız. Aşk ve niyazın etrafını çevirdiği selam ve esenlik hediyesini, gece ve gündüzün alaca renkli murat ile mutluluğu arayan binek hayvanlarına yükleriz. Kutsallığı olan övgü ve esenlik hediyesini sabah ve akşamın beyaz ve kırmızı renkli develerinin yüklerinin üzerinde yükseltiriz ki hidayet fazîletine sahip bu emir gereğince *يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة* doğruluk imamlarının delili ve o enbiyalar sultanının yüce eşiğine (s.a.v.) o yeni görülmüş hediyesi (ulaştırmayı) kavuşmanın ve birleşmenin vesilesi kabul ederiz.

İltica yeri olan o südde-i sidre ile rica ve hacet erbâbının dâvet edildiği kible ile ve tavaf eden gürûhun sığınağı olan o Kâbe ile irtibat hâsıl etmek için eşikte oturmanın sermayesini o dergâhın sâkinlerinin yolunun toprağına atarız. Çünkü ilahî emir, evvela bol hediyesinin salasının sesi ve esenlik sancağının nasb edilmesi ile *يا ايها الذين امنوا صلوا عليه و سلموا تسليما* Hüma kuşunun bulunduğu zirveden Simak kubbesinin sâkinlerinin ve yeryüzü hattının mu'tekiflerinin kulağına varmıştır.

Belki o iki ağılığın rehberi ve iki cihanın seçilmişinin selam ve esenliğinin devamı, mülk ve melekût ehlinin söz ve hâl lisanının yüce telkinlerinin başlangıcından gaybî olan bir gülbanka *ان الله و ملائكته يصلون على النبي* dönüşmüştür.

Âlemin beğendiği bu yüce mesnede oturana bu ulu makamın sahibine maşallah ki, onun yüce felek tabakalarının cümlesinden olan talihinin îtibar payesi bu cihetten hepsinden üstündür ve bu mertebe ve meziyetle hepsinden daha şöhretli ve daha zâhirdir ki, adı arş olan damın gece yürüyen yolcularının *اسرى بعبد له ليلاً* ve yüce âlemin yolcularından olan o şehsuvarların gece seferlerinde onun makamı ve onun mutluluk arayan berrak adımlarının bastığı yer harem sarayın harimine nüzûl etme esnasında *و فى فتلى* yakınlaşmıştır.

Nazım

Ey ayağının toprağı arş ile müsavi olmuş! Ey peygamberlik mührü olduğuna şüphe olmayan! Gözünün en tepesine kadar adım atman için felek senin yoluna yüz bin göz koymuştur.

Böylece o miraç akşamında çok parıltılı olan kandilin terazisinin ışıltılı olduğu gecede yüce rütbesi ile göğün sekizinci tabakası, *و السماء ذات البروج* yükselme ve içeri girme dergâhı, bu ilahî olan uygunlukla övünç duymuştur ki feleğin tahtı altında ki inci ile sedeflenmiş kürsüyü şeref ve seyyitliğin o doğuş yeri olan eşrefin ipekten kumaş gibi olan yoluna koymuştur. Onun felek medar olan adımlarının geçtiği yer yüce feleğin en uç zirvesinden temaşağâha *هو بالافق الاعلى* düşmüştür.

Beyit

Arş senin eyvanında boş bir kürsü gibidir. Sidre kudretin süsünden bir yoldur.

Yaşasın Müttalip Resûl, o Nebî-yi Arabî ki, belâgat erbâbının fasih konuşanları ile bulunduğu her makamda öncesi olmayan harflerin okunmasını ve kitapların talimine girişilmesini o en bilgili ve talim görmüşün mektebinde *و ربك الاكرم الذى علم* *انا افصح العرب ولعجم* lüzûmlu bir dava olarak *علم الانسان ما لم يعلم* gördü.

Sağlam delilleri oturtmak ve parlak olan hücceti ikâmet ettirmek için evvela Arap ve Acem ediplerini cevap veremez hâle getirerek edep ilminin belîğlerinin eserlerinin aynısını yapıp şaşırtarak, bütün fasih lafızların muarreb ve mu'rib olduğu muğrip amma muarreb bir kitabı ortaya getirmeyi ve onu tamamlamayı lüzûmlu gösterdi.

Cihanın söz erbaplarının arasında, kalem ve kılıç sahibi bütün serkeşleri, iki soluklu kılıcın dilinin sözü açıklığıyla lisan kılıcının akışındaki bu fasihlik kudretiyle *انا نبى السيف* söz söylemede ve ediplikte dili tutulmuş kibirli kâtiplerin iki dilli kamışı gibi /4a/ sakit ve suskun kıldı.

Beyit

*Feridun ve Cemşid'e karşı ümit ve korkuyla ülke yöneten peygambere afezinler olsun.
Her boyununu, haraç gerdanlığına çekene ve tacının korkusundan boyun vurana afezinler olsun.*

Saadetli bir adamın ne mutlu bir oğlusun ve aziz olan ululuğun sonucuyla ne berhudar bir adamsın ki, sefil olan dört unsurun toplanmasından, telifin yaratılmasından, yüce sülalenin eşsiz bir şekilde ortaya çıkarılması ve fitratın başlangıçlarından kasıt işte bu Hakîkât-ı Kâmile-i Muhammediye'nin emanet olarak verilmesidir.

İmkân âlemlerinin yaradılışında belki bütün insanlığın meydana gelip birbiri ardına devam etmesinde bir maksat vardı. O seçkin insan çeşidinin ilk nuruyla insanın kendisi, hatem-i mihrabın eşsiz emanetini üstüne alıp onu yüklenmek sûretiyle yerin ve göğün meleklerinin secdeleri olmuştur. Meliklerin askerlerinin elçileri arasındaki *لولاك لما خلقت الافلاك* bu yüce sancak onun serverlik ve yücelik zirvesinde görüldü. Bütün peygamberler, mücahit sultanlar ve melikler zümresi o enbiyalar serveri ve temiz olan askerlerin sultanının hidayet ve rehberlik, nübüvvet ve peygamberlik askerlerinin öncülüğünde, öncülüğün gökleri aşındıran gölgesinde *ادم من دونه تحت لوائى* olurlar.

Onun ümmetin serverleri ve milletinin tâbilerinden evvela onun ordusunun uğurlu savaşçılarının temiz soy ve yüce sülalesinin ulu sancağı her zaman onun, feth-i mübîn sancağının birbirini izleyen taze fidanı olur. Muzaffer askerlerinin müjde veren sağ kanat mücahitleri olan onun Ensar ve Muhacir dostlarının güneş bayraklı sancağı, onun din ve mülk arsasında gölge yayar. Sağlam ayinli sancağın istikâmeti gereğince bu kutlu mazmunla لا يزال من امتي امته قائمه بامر الله لا يضرهم من خذلهم و لا من خالفهم وحتى يأتي امر الله و هم على ذلك onun adaleti yayan emir ve yasaklarına uyan peygamberlik mânâsının tâbilerinin hepsi onun dinini devam ettirmek ve sağlamlaştırmak için şer-i mübînin sancağının yükselticileri ve hak ile yakînin alâmetlerinin temellerinin imar edicileri oldular. Fazîlet ve memnuniyet menşuru unvanı ile هو الذي سخر لكم ما فى الارض جميعا و onun sultanların mekânı olan eşîğinin bütün hizmetçileri yeryüzünün hilâfeti ile berhudar oldular. Onun fütuhat ve savaş meydanlarının mücahit halkları zayıf olan müşrik ve muhalif hasımlara, çok kinli olan bütün düşmanlara karşı temkin, istiklâl ve yücelme rütbesine haiz oldular.

Kaside: Li müellifihi

O nübüvvet mührü insanoğlu neslinden olduğu için zamanın serverliği âdemoğluna teslim edilmiştir.

Kâbe-i Mükerrerem onun yolundan geçer, onun karakter ve yaradılışı meleklerin kiblesi olmuştur.

Karakterin vücûd bulmasından ilk maksut onun zâtıdır, her ne kadar netice ise de âdemden daha öncedir.

Feleğin zirvesine لولاك sancağını yükseltti, onun ismi oradan feleğin atlas kumaşı üzerine işaretlenmiştir.

Eğer Cebrail dergâhının yakınlığından bahsederse öyle ise onun bir tek gecelik tahtlarının bulunduğu sarayının kapısı ne zaman mahremdir.

Kutsal ruh onun berrak olan tozuna ulaşamaz, gerçi dokuz katlı göğün payesi arşa kadar merdivendir.

Ey Habib! Senin yanakların Hakkın yüzünü aynası olmuştur مع الله سرى مأناسى bu yüzden müphemdir.

İnsanlar ve melekler senin karargâhında senin ordun gibidir, feleğin otağı onların birinde dahi kurulmamıştır.

Dokuz katlı göğün miraç gecesinde senin mukaddem olan tozun, talihin dokuz yıldızlı gül bahçesi için bir şebnemdir.

Senin yolunun toprağından bir alâmet de Kevser ırmağıdır, senin ayağının işaret yeri o zemzem suyunun memba'ı olmuştur.

Senin bakışların sayesinde Sabâ'nın hastalığı yok oldu, senin güzel huyluluğun ise yaralıların gönüllerine merhem olmuştur.

Kametinin bir gölgesi sır ile şöhrat bulmuştur, senin güzel yanaklarından ebedî olan güller mesrur olmuştur.

Cismin cihetlerinin dışında senin zâtın bir cevherdir, senin sıfatın ne heva ve heves nede kötü ve fenadadır.

Senin güzel huyunun sözlerine ve sesine sığamadım, gönül açıklığın ise sözden daha ziyadedir ki, yeterli olan kap dahi onu doldurmaya az gelir.

Senin zülfün sağlam bir ip gibidir ki, kutsal ruh ona gönül bağlamıştır, yüz telli düğüm gibi sapasağlamdır.

Senin yüzün kuşluk vakti, zülüflerin ise gece vakti gibidir, saçının her bir teli gece ve gündüzle beraber benim bahçem ve ağaçlığımdır. Gönül doğruluğundan, sana şehadet göstermiştir./4b/

O bahçeden her taş peygamberlik güneşinden mühür gibidir, sefil olan dört unsurdan, yeni doğmuş gibi şekil almıştır.

İsa'nın Meryem'den olduğu hayranlık verici bir şeydir, senin dilin vahiy bahçesinde söz söyleyicidir.

Ediplerin nutku goncanın dudağı gibi dilsiz kalmıştır, binitinin ay ve güneşten nallandığı gecedен ve feleğin damında mülkten bahsetmek hayırlıdır.

Mukaddem olan ayağının tozundan gökyüzü yıldızlarla dolmuştur, yolunun toprağı ve tozundan olan her bir zerre çok büyük bir güneştir.

Selamet yolu onun sünnetinin yolu ve gidişatından talep edilir, bu gidişat ve tarzda İslâm yoluyla sağlam ve emin olur.

Lâkin onun sünnet yolunu takip eden çoktur, büyük bir güneş olan Ehl-i Beyt çerağı, doğruluk yoluna girmiş sülalenin güneşinden, halka âyan olmuştur.

Benden bir nûr onun için bir güneş değildir, onun ashabı hidayet burcunun yıldızlarıdır.

Onların her tarafa yönelen kalemlerinin nuru milletlerin doğru yoludur, onun ashabı ve ocağının, cömertlik eteğini tutayım.

Rica eli sağlam olan kulpta(İslâm) çok kuvvetlidir, nebinin mağarasını sadık yâri olmuştur evvela.

O daha önce sadık ve kadim dosttur. Hak ve batının ayırt edicisi ondan dolayı öncü karaktere sahip olmuştur.

İblisin nefreti ve ürkmesi onun gölgesinden kaynaklanır, yârin dizilmiş ve toplanmış olan iki nuru ve gümüşü bir makamda oturmuştur.

Keşke mülk ile din ve yumuşak huyluluk ile de hayâ birlikte olsaydı, Mustafa ile Haydarın yakınlığı kardeşliktir.

Bir soluk ve bir gelenekten olmaları onların ondan önceki ilk yakınlıklarıdır, onun sırrını arkadaşlıkta en iyi bilendir.

Bizim, şefaât için vesilemiz bir kalemdi ki oda bütün rahmetlerden âleme bir âyettir.

O kapıdan, onun özüne dokunmaya yeltendik ki bu hanedan lutuf ve kerem ile ortaya çıkmıştır.

İtaat sermayesi eğer kötü ise hak değildir, dua elinin bu kavmin eteğinde olması kaçınılmazdır.

Mustafa'nın evlâtları zümresinin hakkı ile berabersin ya Rab ki bu gürûh hakkın zuhûrunda bütün halka nazaran daha kerimdir.

Şerefli cümle ashabın hakkı ile olanların lakapları, dünyanın sayfasının yüzünde susmuştur. Din ve devletin kalıcılığını muhafaza eden bu gürûhtur. Gürûhtur ki, onların sancağı mülk ve dinde de bir aradadır.

Şerîat-perver şahlar ve Rum'un alâmeti olan kayserleri ki onların fetihlerinin güneşi olan küfrün kalbinin kırılması, bir puttur.

Onların kılıçları düşmanların boynuna uzandı, düşmanın başı ise keskin kılıcın önüne ardı ardına geldi.

Gerçi şahlar Allah'ın isimlerinin zuhûr yeri, bu hanedan isminin ölçüsü ile de çok büyüktür.

Şerîat sancağının orduları savaş meydanına doğru yürümüş, onların kılıçlarının ışın ışın olan güneşi bayrak gibi olmuştur.

Her biri İslâm bayrağını yükseltmiştir ve onların fırkalarının ilim ve adaletinden talim görüştür. Asıllarından yan kollarına kadar savaş geleneğinde hepsi aslan yavrusudur.

Küfür deryasında onların sancağı yardım bulsun çünkü Rum İslâm ülkesine bağlanmıştır.

Dinin kılıcı ile gece ve gündüz süresince küfür fazîlet buldu, onların kılıçlarının sabahıyla şirk gecesi kırılmıştır.

Böyle fasih amelli olan hüsrevlerin methi, âdemoğlunun serverlerinin naatına katılmıştır.

Neyin naatinden İdris'in gönlünün nuru aşağıdadır ki onun güneşinin nurundan böyle bir metih ilhamı almıştır.

Allahım! Fazîletinle onun cehâletini bağışla ki, her şeyi en iyi Allah bilir, yolunda cehâleti ikrara getirtmiştir.

Ama sonra araştırmacıların vicdanlarının aynasında tasvir edilmiş ve uyumlu olan ashabın sırlı olan delillerinin şamdanlığında ortaya çıkmıştır ki, her zaman ilahî esma-i hüsnanın zuhûr yerlerinin ortaya çıkması hasebiyle ve kâinatın sonsuz olan cevherlerinin sayısı ve damlaları sebebiyle geçmişin, geleceğin ve şimdinin hadîselerinin ve birbiri ardına devam eden azâmet ve güzellik naatlarının sonsuz olan tecelli aynasında her ortaya çıkış yerinin kaza ve kader âlemi fezasında bir gereği vardır. Sûretler ve mânâlar denizinin en derin yerinde her cevherin bir beğenilmişliği vardır.

Bir zaman onun cihangir olan cemalinin sultanı, imkân ülkelerinin fethinde bu ayinle *كل يوم هو فى شان* Esmâü'l Hüsnâ gibi sayısız olan askerlerin zuhûr etmesiyle mülkün genişletilmesi *لا يعنى ارضى ولا سمائى* davasını güder. Bir zaman da azâmet ve ululuğun en yüce arşındaki onun eşsiz olan azâmetinin delilleri, güç ve kuvveti ortaya çıkarmak ve hükümdarlık ile celâleti göstermek için kendisini, ortaya koymaya *والكبرياء روى* başlar.

Rübaiyye Li Müellifihi

Nikabını yanağının güneşine kadar yüziünden kaldırdı, güneşin pençesi onun parıltısından ışıldamaya başladı, kendisini güzel aynasından gösterince de yanaklarının ışıltısı hicap duydu.

Âlemi zuhûr eden askerlerin dergâhında **جعل الظلمات و النور** imkânın zuhûr yerinin sahipleri olan askerlerin erzak hisselerini tayin ve dünyaya sahip olma gerekliliğinin hikmeti için belirli olan yetenekleri kadarıyla **كل شئ خلقنا بقدر** her birini tekrarı olmayan mukadder hisse ile faydalı kıldı. Dostluk ve muhabbet naatlarının kendisini insaf ve fazîlet tahtından göstermeye başlamasıyla, **والله رؤف بالعباد** hazine evi bölümlerinden **وما منا الا له مقام معلوم** ve her birine adalet ve bağış kâbiliyeti ölçüsüyle sayısız nimetler ve hazlar, bol bol nasip ve paylar ulaştırdı.

Beyit

Hikmet ve adalet yolundan herkese her ne lazımsa önceden verdi. İster ümitli ol ister korkulu. Hâkim anlamsız ve boş bir şey yaratmadı.

Kuşkusuz eski ve yeni hisselerin ölçüsüyle bazı parlak cevherleri hayır ve iktidarın zuhûr yeri, bazı kahır yüzlerini de, şer ve zararın çıkış yeri yaptı. Kutlu olan taifeyi sayısız olan menfaatlerin kaynağı yapıp, kendi lutuflarıyla okşadı. Mekruh eşkıya gürûhunu şer ve zarar yeri olarak bilip, kahır dolu bakışlarıyla onları yolunun toprağına attı. Ta ki olma ve bozulma atölyesinde, cisim ve can dünyasında bu tekabül ve zıtlığın başlangıcından tekabül ve zıtların lâzım gelmesinin sonuna kadar yani başlangıçtan ahirete kadar iş, küfür ve iman vasfının inatlaşmasına varsın, itaat naati ve isyan zıtlığına doğru çekilsin. Gece ve gündüz tevhid mârifetli nûr ehli ile küfür ve ilhadın karanlık erbâbi arasında, hak ve yakîne bağlılar ile batıl ve inada teşebbüs edenler arasında üstün gelmeye çalışma âhengi ortaya çıksın diye iki taraftan da zıtlık geleneğinin temeli atıldı.

Li müellifihi

İyilik ve kötülük karşılaşınca bu karanlık ile nûr mücadeleye girişmeye başlamışlar. Cihanın nizamı ise bu denli muhalefetten ortaya çıkar, muhalifler ise bu nokteden ne de gafildirler.

Bunun için hakir ve gururlu olan ismin tertibiyle, sapkının ve doğru yola ermişin vasfının kuvvetlenmesiyle, evrenin derya yüklü meskenlerinde oturanlar arasından, cemiyette zıtlık sütunları sağlam olan varlık ve yokluk lezzetini tadanlardan ve âdemin meskeninde oturanlardan birini cihangirlik işleri ve koruyuculuk hizmeti için şerefli olan mesnetlere *انى جاعل فى الارض خليفة* oturttu.

Öylece red eliyle onu pak cennetin zirvesinden helâk toprağına atmıştı. Diğer defada kendi kabul bakışlarıyla /5a/ onu gören gözlere ve en büyük meleklerin iftiharına yükledi. Ama lutuf ve güzellik nurlarını ortaya çıkarmak için sadır olmuş, heybet ve azâmet hükümlerine îtibar etme sebebiyle bu hilâfet mesnedine intisap edenleri iki kısma ayırdı. Onu iki isim ve resme mensup kıldı.

BİRİNCİ KISIM

Mülk ve millet sınırlarını muhafaza edenleri, izzet ve celâlet tahtına oturanları ulu makamın (السلطان ظل الله) , ordunun Zuhal yıldızının, feleğin sığınağının, denizlerin ve suların vakitlerinin gölgesinin himayesinde övünçlü kıldı. Âleme nizam veren hükümleri sağlamlaştırmak ve yaymak için o gürûhu cihanpenâhlık yolunda التعظيم من اطاعنى فقد اطاع الله âlemi aydınlatan menşurla, *اطيعوا الله* ve savab kanunnamesiyle aziz ve kerim kılan o fasih ve parlak tuğrayla ünvanlandırdı. Belki kaza ve kader gerekli emir ve yasakların imzası ve icrasında, ak ve pak olan şeriatın ilk emrinin derecesinde, onun itaatini, evvela Allah'a *اطيعوا الله* ardından Resûl'e *اطيعوا الرسول* itaat etme yolunda kabul gördü.

Beyit

Onun tedbiri dünyayı süsleyen din gibidir, fikri ise bir ay gibi gökte dolaşır. Onun yüzünü menkıbelerin sayfası olarak bil! Onun tedbirini ise Sakıp yıldızı olarak bil!

Allah'ın uzamış gölgesi olan zamanın halifelerinden bu kutlu yüzlü gürûh güç ve kudret perdesini imkân ve temkin makamında yükselttiği bir zamanda şahlık ve memleket bedeninin sıhhatinin korunmasında, ilahî hükümlerin uyumlu ilacını, leziz olan şerbete *ما اتم الرسول فخذوه* karıştırmalıdır. Nefsanî hastalıkların ihtimali cihetince, insanî tabîatların zararlarından kaçınarak, haramın ısrarlı hâllerini ve yasakların zararlı hâllerini, *و ما نهكم عنه فانتهوا*, zamanın mizacından söküp atmalıdır.

Beyit

Hâkimler böyle bir iş yapmışlar. Seni, dini beslemekle görevlendirmişler. İşe gelmeyen ve kullanılmayan o şeyi yapmayasın diye Allah sana mülkü verdi.

Kutlu geleneğe sahip bu ardı ardına devam edip giden davada, Peygamberler adil olan şahitlerin şehadeti ile *انزلنا معهم الكتاب و الميزان* insanoglunun ahvâlini ıslah etmede çok fazla çaba başlatmalıdır. Gurur sancağını insanların can ve ten işlerinin neticelenmesi yolunda yükseltmelidirler. Her zaman şerâat-perver halifelerin sünneti ile ve adalet yayıcı cihangirlerin sîreti ile sevinç ve nûr bağışlayan kandilin rehberliği ile *اولئك الذين يهدهم الله فبهديهم اقتده* zamanın evlâtları olan o ikize emn ü eman beşiğinde sahip çıkmak için *و الملك و الدين توامان* o sevimsiz olan dünyanın üvey annesinin memesinden *طوعا اوكرها رضيع* onlara daima süt vermeleri gerekir.

Beyit

Bilgi ile cihanı süslemiş kılıçla dünyadan din ve adalet istemiş bir elinde kılıç bir elinde Kur'an ile ihsan ve bağışlayıcılık yağdıran buluttan bir muhittir.

Bu kısmın en kusursuzları, cihangir sultanlar ve cihandar olan bahtiyar padişahlardır ki, onun amel aynasında, benzersiz olan kahır ve lutfunun nazarının önünde, parlak fikir ve tedbirlerinin idrâk eden gözünde *هو الذى يحيى ويميت و هو على كل* *شئ قدير* karşılıklı etkileşen sıfatların cemiyeti açıktır ve ortadadır. Ölçü sahibi her

azizi ululama ve eğitmede, her zelil ve har olanı küçük dűşürme ve alçaltmada sađ ve sol iktidar eli ile hak edeni fayda ve zarara uğratarak füccar ve küffarı zelil kılmada ve dindar tevhid ehline lutufta bulunmada *تعد من تشاء و تدل من تشاء بيدك الخير* bu mânâdan başka açıklama bulunmaz. Parlak tedbirlilik ve mülkü süslemede, güneş gibi sıkıca tutulmuş parlak vicdan yolunda cihangirlik kılıcının kabzasını elleriyle *هذان برهان من ربك* hareketlendirir.

Beyit

Onun lutuf ve rahmetine şükreden dindardır şikâyetçi ise onun kahır ve heybetinden günahkârdır. Onun bağışı canlar için bir rahatlıktır. Kahrı ise ruhlara bir ateştir.

Şiir(Ar.)

Konuştuduğu zaman çok iyi konuşur

Hüküm verdiği zaman en iyi hükmi verir.

İKİNCİ KISIM

Bu kısımdaki şahıslar, yeryüzünün hüsrevlerinden ve iktidar sahibi padişahlardan olup gark olmuş bir gürühtür. Hepsi kahır öfke ve zorbalığın çıkış yeridir. /5b/ Yine hepsi de bu mânânın *شر الناس من يضمر الناس* ortaya çıkış yeridir. Bir zaman parlak tedbir aklı iddiası ve mezalime meyl eden küfür ve karanlık gönülleri ile talihsizlik ve gönül karanlığında yalancı olan sabah gibi kendi sonu belli olmayan yalancı ışığını göstererek kin koyucu zamanın akıbetinde zulüm karanlığında olan talihi dönmüş kılıç gibi olup nursuz olan zulüm adımları ve binek hayvanlarının tırnaklarının hata dolu adımları ile her noktayı, azizler diyarını ve ülkelerinin etrafında ki eşrafı zelil ve hakir hadîseler ile çiğneyerek zulüm dolu ellerini uzatıp onları ızdırap ve çaresizlikte bırakarak, kendi zulmani hükümleri ve nefsanî kötü düşüncelerin icrasında bu mânâya tutunarak *ان الملوك اذا دخلوا قرية فسدوها و جعلوا اعرة* *اهلها اذلة و كذلك يفعلون* hükümdarlık hükümlerinin ikâmetinde ve Allahın emir ve yasalarına muhalefet etmede, bütün kara parçalarında tabîatı altında ki zavallılara zulüm ederek kin ve kan kılıcını akşamın şafağı gibi günah ve mezalimin çok

karanlık olan kınından çekerler. Onların mızrak ve kılıçlarının dili ehl-i imanın kanını dökmek için susamıştır. Onların, zararlı hayvanların pençeleri gibi olan parmakları zarar vermede bu mânânın *يهلك الحرث والنسل والله لا يحب الفساد* ortaya çıkmasının işaretçisidir.

Beyit (Ar.)

Ey fesatla uğraşan kişi

Ben siyah olurum eğer fesatla uğraşırsan

Fikrini inatçı bir şekilde değiştiriyorsun

Kim fesatla uğraşırsa fasiddir.

Beyit

Bu işi husûle getiren utanç dolu haber nedir? İncitmeyi talep eden adamın rahatı nedir? Allah adil olmayan şeylerle senin hakkını versin. İnsaflı olmayan şeylerle seni yok etsin.

Şimdi mülûk ve hâkimlere ait bölümleri bildirerek bu makamda kelâmının zeyillerinin gönderilmesinden ve mânâ berraklığının kalemin kaynaklarından aktarılmasından kasıt budur ki, bu inâyet âyeti ile *ان الله اصطفى ادم* mülk uğurlu sultan sancağını varlık ve yokluluğunun her iki âleminde de dalgalandırmış ve insanoğlunun yüce sancağını rahmanî hilâfetin mülkü süsleyen mesnedinde parlak mahçe ve beyaz şemse ile *جعل فيكم انبياء و جعلكم ملوكا* dembedem yeryüzünde oturtmuştur. Ebu'l Beşer Âdem zamanından Hatem'in (s.a.v) zuhûruna kadar yani o son zuhûr yerinin ortaya çıkışının başlarından âlemin çöküşüne kadar iyilik ve kötülüğün zuhûr etmesi için o her iki kısımdan olan sultanlar ve melikler cihangirlik mesnedinde kaim olmuşlardır. Zıtlıkların ortaya çıkması itibari ile her biri, birbirleri ile dostça geçinme veya inatlaşmada mukavemet etmiş ve bu durumun müdavimleri olmuşlardır. Birinci zümre mürüvvet ve adalet hükümlerini devam ettirmede ve peygamberliğin bildirisinin ikâmetinde, bu kusursuz olan hadîs-i sahîhin *لا يزال امتي* *لا يزال امته قائمة بامر الله لا يضرهم من خذلهم ولا من خالفهم حتى يأتي امر الله* doğruluğunu ispat edenlerdir. İkinci gürûh ise müşrikler ve Allah düşmanlarının yolundadırlar. Ya da

kaybolmuş olan nefislerin arzusu ile sadece mal ve makam peşinde olup aldanmışlardır ve de mahvolmuşluk ile sapkınlığın müptelâlarıdır. افمن اتخذ الهوا

Beyit

İlahi olan ahdi şimdi kırarsan senin canın uhde ve vazifeden ne zaman çıkar?

Kılıç ve kalemin Vasfı: Hak zümresini batıldan ayırmada batıl ve hak olan bu iki gürûhun ayırımının yapılmasında kalem ve kılıcın konuşan iki dili hitap sözlerini yerleştirmek ve sağlamlaştırmak için mukarrerdir. Kitap ilmine sahip olan terazinin iki dili ve adalet ve kudrete intisap etmiş terazi gibi olan el hata miktarlarını ölçmek için doğru bir şekilde takdir edilmiştir. Sanki o söz söyleyen (kimse) bütün devlet ve milletlerde hak ve yakînin tahkik edilmesinin ölçüsüdür. Kıymetli değere sahip ve derlenmiş olan cevherin akdi ve sözleşmesi mülk ve dinin arasındadır. Hizmet ve güzelliğin zuhûr yeri olan o her iki cevher yeryüzünün fesatlarını düzelten ve maslahatları halledendir.

Birinci cevher şerîat ve devletin yanaklarına cilâ bağışlayan kılıçtır. Bu kılıç mülk ve milletin aynalarının cilâsını arttırır. 6a/ و انزلنا الحديد فيه باس شديد و منافع الناس

Şiir (Ar.)

Kılıç kitapların en sadık evlâdıdır

Şaka ile gerçek arasında bir vesiledir

Kılıç beyaz sayfadır siyah değil

Şüphe ve şaibenin cilâsıdır

Bir diğer cevher yani cilve ve naz eden kalem emniyet bahçesinin yapraklarının mutluluk bahşedicisi olup hakîkât ile mânâların berraklığından hayat suyunun ser çeşmesidir. İlim ve bilgi sancağı bu cevherin yaradılışının isim ve resim sancağından cihanın sayfalarında işaretlenmiştir. علم باقلم عام الانسان ما لم يعلم.

Beyit

İlmin sancağı kalemini açmayana kadar akıl ordusu dünyayı fethedemez.

Bunun için peygamberlik mührü ve Allah yolunun hadîsi (s.a.v.) bir zaman insanları doğru yola sokmada suyunu almış kılıcın diliyle bu sesi *انا النذير العريان* münkirlerin ve düşmanların kulağına attı. Korkusuz olan ve şirk koşan kâfirlerin kirlilik ve pisliklerini *انا نبي السيف* bu haberlerin ırmağında, suyunu almış kılıcın berraklığıyla ve ateş yağdıran mızrakların suyu ile geniş toprakların arsasından temizledi.

Beyit

Hiç kimse onun fermanına karşı itaatsizlik etmediğinden, onun kalem gibi olan kılıcı da hiçbir başa isabet etmedi.

Şüphesiz ki şerâat ve riyâset unsurlarının birleşmesinde ve din ile siyaset direklerinin birleştirilmesinin uyuşumunda her zaman bekanın devamı için cismanî sûtetten, kılıcın ilk maddesinin cevherine kadar olan her yerde kalem mecburen gereklidir. Keskin kılıcın maddesi, yazıların doğruluğu, kalemlerin hareketlerinin devamı ve kelâmın bildirmesi için hükümlerin değişmesi keyfiyetinin önlenmesini ve onları koruma davasını güder. Evliyaların gönülleri ve nebilerin kalplerinin kandiliyle, hak ve batılı birbirinden ayırt eden o parlak şerâat nurları bu kılıcın kabzasına yardım etmektedir. Kuran âyetleri mûcibince iman sancağını yerleştirmek mağrip ve maşrığın parlak huzmeleri gibi olan o mızrak ve kılıcın aydınlık delilidir.

Şiir (Ar.)

Ateş gibi kızar ama ateş değil

Su gibi akar ama dökülmez

Sanki cilâlı bir kılıçtır

Kralın avucundaki aleve benzer

Ama her ne kadar beka menziline temelinin sağlamlığı, bedbaht ve saadet ehlinin can ve teninin elde ettiği sakinme, demir aletlerin cereyanına karşı kahır ve kinin âyet-i mübînin sağlam metnine sağlam temel attıysa da mülk ve sultanın bedenlerinin korunması, tedbir sahibi bilginlerin ve kâtiplerinin kalemine özgüdür. İlim ve

hikmetlerin aydınlatıcı nuru ve benî Âdem'in şerîat ve namus kandili, hakîkâtlileri yazan parlak kalemin çerağını giyinmiştir

Beyit

Gerçi zarif ve incedir bu kalem, ama dünyada nizamı sağlamıştır. Karanlığı gündüzün yanaklarından atmıştır. Gece karanlığında ise parlak gündüzü göstermiştir.

Sanki kıtaların tümünde sâkin olanların sükûneti ve emniyeti dünya sancaklı ilim ehlinin kaleminin ölçülü hareketlerine bağlıdır. Belki feleğin talihini ve olayların oluşunu yazan sair mârifet ve hikmet ashabı olmalıdır.

Her ne kadar parlak kılıcın çatık kaşlılığının şahlığın gönül aldatan güzellik gösterişindeki sûretinin arzusu Bayram ayı gibi her zaman tanınmışsa da ok ve mızrak nehri şahlık gülistanının tazeliğini arttırmak için gül yanaklıların yüzünün suyu gibi sevincin artmasını ve din dallarının gelişip serpilmesini dava eder. Ama haşmet ve azâmetin güzel yüzünün süsü de mânâ kâkülünün tarayıcılarının kılı kırk yaran kalemlerinin ucuyla fazîlet resim hanesinde çizdikleri o hattan ve benektendir. Söz ve kelimelerin şirinlikle salınarak yürümesinin gösterişinden anlaşılmıştır ki, ululuk erbâbının nazlı ve işveli olan yanağın güzel süsü, bütün bu belâgati, şeker yüklü kalemin dilinden ve belâgat şiâr olan fasihlerin sahip olduğu kalem serverlerinin üslûbundan ödünç olarak getirmiştir.

Beyit

Beka ülkesinde hayat, kaynağını kalemin dudağından almıştır. /6b/ Her kim talep ederse o hayat suyu Hızır gibi oraya yetişir. Allah onun sözlerine kutsal olan ruhu üflemiştir. Onun nefeslerinde de ebedî hayat aşikâr olmuştur.

Sağlam olan delil ve âyet-i mübîn kalemlerin izleri ile sonuçlarının devam etmesinden yanadır. Gece ile gündüzün nizamının doğruluğu, yazı ve hatlar ile birliktedir ki, hikmet ve mârifet erbâbı ile **نون و القلم** bu sırrın bilginleri fenler ve ilimleri zamanın sayfalarında bırakmak ve büyük olan şeref sahibi seleflerin güzel

bahislerine hatırlamak için hakîkâtleri yazan kalemin dizginlerini tutmuşlardır haberler ve izler ile yazılmış olan yazıların varaklarının zeylini oluşturmaya teşebbüs etmişlerdir. Lâkin zaman zaman hüküm ve şerîat yazarlarının kalemlerinden üflenmiş İsevî nefeslerin bereketinden ve yemyeşil olan hattın uğrundan bir yazı ortaya çıkmıştır ki, muharrirlerin kalem renkli parmaklarının sızıntılarından âleme nizam veren ilimlerin çehresi damlamıştır. Gerçekten kalemlerin yazılarının uzatılması ile sayfaların bedenleri ve kitapların gövdelerine sanki parlayan ve ebedî olan hayatı bağışlamışlardır. Büyük olan varlıkların çürümüş kemikleri ve ulu olan büyüklerin nam u nişanının zikrini ebedî cennetin mukimleri ve ruhanî âlemin sâkinlerinin yolunda ihya ederek yazmışlardır.

Beyit

Ebedî hayatın tasavvur edilemeyeceği zamanda ebedî olan zikri canlandıran kişiye ne mutlu!

Çünkü bilginlerin serverler gibi uzun boylu olan kalemlerinin salınmasıyla mânâların gül bahçesine düşen uzamış gölgelerin yazılarının izleri salih ameller ve fiillerden olup sahih nüshanın yazısının hakîkâti iledir ki, yazılmış olan kitap Kiramü'l Kâtibinin doğruluğu ve sevabıdır. Her ne kadar onların fikir fezası, seyir sûreti ile beraber her adımın işaretlerinin izi cihanı gezen kalemlerin adımından güzel zikir bostanında ve hayır duasının bahçesinde belli ise de ebedî merhamet ve sonsuz bağışın alâmeti Hazreti Erhamü'r Râhimîn'dir. Bunu için Âdem zamanından bu zamana kadar her zaman fazîlet-perver sultanlar ve haber sahibi akıllı şahlar ömrün uzunluk ipi ve bu cihanın devletinin devam ipini edip olan fâzılların ebedî yazılarına bağlamışlardır ve medih etmeye meyleden fasihlerin mızrak gibi olan kalemlerinin yazı dizisine birleştirmişlerdir.

Beyit

Birleştirdikleri her düşüncenin yazısını ve sözlerini kuşların kanadına bağlamışlar padişahlar kendi taçlarını ilan etmişler diğerleri de o ötekilere söylemişler. Biz ki bir bakış sözü atmışız onun ölüsüüz ve onunla canlı oluruz.

Bu mülâhaza ve düşüncelere dayanarak her zaman enbiya tabakasından millet ve din memleketlerinin serverlerinden ve melikler ile sultanların büyüklerinden olan hak ve yakînin yoluna suluk olmuş öncüler yıllar boyunca amel ve ilim destur namesini yazılmış kitapların mahzenlerinde, menşurun üzerine yazıldığı ince derinin bedeni ile yayınlanma gününe kadar emanet olarak bırakmışlardır. Hayrat ve hasenatın güzel olarak saçılmasını ediplerin menşur ve manzum olan kalplerinin rivâyet haberlerine ayırmışlardır.

Nazım

İskender güzel adını gösterince o güzel addan birçoğu faydalandı. Sonu iyi olmayan bu dünyada güzel bir isim bırakmaktan daha iyi murad olmaz.

Öyle ki, Enbiyanın Sultanı (s.a.v.) bu hadîs-i sahîh ile انى تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتى اشعار kitabı kalıcı kılmış ve sıdk ile savap geleneğini öğretmiştir. Belki pak olan soy ve sülaleye kitabın mânâlarının bilginleri ve fasl-ı hitap hükümlerinin âlimleri olan hidayet-meâb imamlar miras bırakılmıştır. Şüphesiz bu üslûpta din ve devlet erbâbı ile çeşitli millet ve din ashabından her bir mutlu kişi kendi hayırlı haber ve izlerini ve kendi tarihleri ile kıssalarını kitaplar ve şiirler hâline getirerek kalıcı olmayan bu cihanda sonsuza kadar kalıcı bırakmışlardır. İyi ve kötü olan amellerin delil ve alâmetleri övgü ve yergi şiirlerine sahip şiirler, kasideler ve mazmunlar şekli ile karar gününe kadar sağlam tutmuş ve berkarar kılmışlardır.

Şiir(Ar.)

Onun haberleri kuşlarla dolaşır

İzleri zamanın yüzünde kalır

Yok olmadılar çünkü onlar ebedidir

En güzel örnekleri yaptığı imaretlerdir!7a/

BU KİTAP VE TASNİFİN TELİF EDİLMEMEYE BAŞLANMASININ SEBEPLERİNİ VE CENNET-MEÂB HALİFELER İLE KAYSERLERİN TARİHLERİNİN SAĞLAMLAŞTIRMASINA YÖNELİK ORTAYA ÇIKAN BU KARARIN KEYFİYETİNİN ZİKRİDİR

907 (1501–1502) senesinin aylarında kutsal feyzi bekleyen hakirler hakiri ve fakirler fakiri bu bende İdris bin Hüsamettin el-Bitlisî *كل انطقه الله بالصدق و الصواب في كل باب وحشره في زمرة من اولى الحكمة و فصل الخطاب* gaddar olan zamanın hâllerinin gereğince vatanını terk edip gurbete düşmeye mecbur olmuştu. Sitemkâr olan Türklerin yuvasından fikir ve düşüncelerin gönderilmesinden sonra buhran, gariplik ve hüznün sonsuz olduğu çöllerde firara doğru yüz çevirmiş, olayların ve fitnelerin yüz türlü bela ve mihnetin meskeni olan vatanından ayrılırken ayağı bin türlü müşkülün çamuruna batmıştı.

Zalim hâkimlerin ve Acem ülkesinde elem ve tehlikelerle dolu bütün memleketlerdeki yaralayıcı zorbarların hükümlerinin birbirini izlemesinden dolayı gönlü ve hatırı karışık ve perişan olan ve denenen bu unutulmuşun gamı, yüz türlü gamın bu müptelâsı *ضرب الله سلا قرية امنة مطمئنة يا ايها رزقها رعدامن كل مكان فكفرت بانعم الله* ضرب الله سلا قرية امنة مطمئنة يا ايها رزقها رعدامن كل مكان فكفرت بانعم الله *فاداقها الله لباس الخوفو الجوع بما كانوا يصنعون* darb-1 mesel olmuştur. Belki beldelerin çoğu kıtaların neredeyse tamamı aşağılık olan zalim ve günahkârların ayaklarının uğursuzluğundan veba, kıtlık, yağma ve kan dökme ve melun kâfirlerin hücumu korkusundan bin bir türlü mihnet ile ansızın zavallılaştı. Zarar ve fayda yollarını gösterenin ve hidayet yolunun o kanun koyucusunun rehberliği gereğince bu cem' *سيكون فتن القاعد فيها خير من القائم و الماشى خير فيها من الساعى من وجد* edilmiş hadîsi duydu *معاندا فليعد به* oradan kurtulma ve iyileşme yolunu İslâm-penâh firkadan olan Allah ehli sipahının zümresine irtica etme ve onlardan umma yoluna özgü olarak gördü. *الذين هاجروا و جاهدوا في سبيل الله اولئك يرجون رحمت الله* ve bu mânâ-yı gaybî olan gizli bir sestem duyuyordu ki,

Beyit

Bütün bunlara rağmen kendi çabanı göster başarı varsa onu kullan ey garip ve miskin kendi işinden boş oturma işine sırt ver.

Hayırlı haberlerin tevatürü ile ve şehir seyyahlarının izlerinin ortaya çıkması ile mâlûm olmuştu ki İslâm memleketlerinin tamamı arasında hâkimlerin zulüm karanlıklarının yayıldığı o günlerde korunmuş vilayet ve ülkelere özgü olarak sitemkârların taarruzundan güvenilir bir sığınak yeri olan Rum ülkesi vardı. O ülke uğurlu meskenlerinde temkin bulmuş olan sultanın adalet gölgesinde aşikâr olmuştu.

Belki o ülke her zaman ve her yerde mazlumların üzüntülü gönüllerini cilâlamıştır. Her imkânda fazîlet ve ilimlerin kutlu gelenekli yanaklarının cilâlanmış hâlidir. Çünkü İslâm kayserliğinin o hanedanlığının ve İskender makamlı hüsrevlerin o ocağının bir gökyüzü olduğu gerçeği, dönen feleğin kıvılcımlı gözlerinde ve görüş kâbiliyetine sahip akıllıların gözlerinde belli olmuştur. O gökyüzünün doğuş yerinin nurları ve yıldızları, halkının gönlünü okşayan o adil şahlardır. Yine gökyüzünün doğmuş olan mübarek yıldızları her zaman küfrü eriten şerîat-perver mücahitlerdir. Safâ ve aydınlık Kâbesi olan onların merhametin sığındığı saraylarının eyvanının kitabesi bu amanname ile *من دخله كان امنا* yücedir ve süslenmiştir. Büyük ülkelerin ufuklarında, çaba gösteren o şahların şefkat ve cömertlik sesi, zahmet ve meşakkat çeken şaşkınların şarkı söyledikleri yolarının rehberliğini yapmakta olup *الذين جاهدوا* ruhu arttıran bu sala ve çağrının sesiyle birliktedir. Din mücahitleri olan o sultanların hilâfet direkleri ehl-i hak ve yakînin dua ve ümidiyle sağlamlaşmıştır. Şerîat gelenekli mülkün geniş arsasında o hanedanın saltanat menşuru /7b/ *اتكم لم يؤت احدا من العالمين* bu parlak tuğrayla süslenmiştir.

Şiir(Ar.)

Şükürler olsun, onlara olağan üstü ilim geldi

Yüce Allah canibinden

Onlara Peygamber ve ensarına verdiği gibi yenme ilmi verdi

Bütün kâfirlerin bölgesini ele geçirdiler

Onların imaretleri buna şahittir

Rum'un üzerine hücum edince

Boğazın dalgaları çırpındı

Li müellifihi

Bu mutlu kavim kudret elini attığı, şeriatın temelleri bundan daha iyi nasıl atılabilir.

İlk defa ikbâl fethin yükünü çözmüş ve açmıştır bu hanedanın adalet binasını temelinden inşa etmiştir.

Bütün bunlardan dolayı bu unutulmuş olan garibin gönlünde, yardan ve diyardan ayrı kalmış bu perişanın hayal beyninde murad menzilin harimine doğru ilerlemenin kutlu arzusu şiddetlendi. Belki Allah'ın yardımıyla ve Kâbe'yi tahkik eden mahremlerin yoldaşlarıyla, zelliliğin çok olduğu zamanda, zulüm ve sitemin büyük olduğu anda, zayıf bir sivri sinek gibi kendisini kayserin kasrının şeref dolu odalarına çeker, güçsüz bir karınca ve kanadı kırık bir serçe gibi düşe kalka fazîlet-perver İskender mülklü, Süleyman'ın eman dilenen sarayına kavuşma talebi yolunda çaba gösterir diye o adil gürûhun kutlu ve uğurlu askerlerinden yardım istemeye başladı. Çünkü yıllardan beri bu müjdeli hadîsi söyleyenin *لا يجتمع الغبار فى سبيل الله و دخان جهنم فى محرم مسلم ابدًا* cevher dolu ağzının kokusunu ve can besleyici olan nesimini koklayarak, kendi tozlu vücudunu bir zerre o din tozuna çepeçevre sığdırmak konusunda arzusu vardı.

Beyit

Biz bir şahsın eteğinin tozuna ulaşamıyoruz olur ki o şahsın eteğinin tozu bize ulaşır.

Bu hidayet âyetinin ifade şekli ve anlamını iyice bilerek, cihanı kat eden ve yel gibi esen binek hayvanlarının izinde, kendi rüzgâr gibi giden himmet merkebi ve azimet atını, onların askerlerinin makamındaki nişanı öptürmeye vardırı. *اعذوا له ما استطعتم من قوة و من رباط الخيل ترهبون به عدو الله و عدوكم* Öyle anlaşıldı ki, şerîat imdatlı askerler ve cihad meydanının savaşıları ya talihli olan cesur süvariler zümresindedir ya da din meydanının şehsuvarları cümlesindedir, Bununla birlikte çaba ve gayret kolunun desteğini almışlardır. Velâkin bu hakir bendeye ne talih ne de bahtı yardımcı oluyordu. O arzunun yürütülmesi için kuvvet ser pençesinden ne

yardım isteyebiliyordu, kâfirlerle kanlı savaflara girişmek için ne maslahatları düzenleyecek takati vardı, sitemkâr olan kibirli nefislerle, ensar ve muhacirlerin öncülerinin sünnetiyle gaza etmek için ne de bir takva silahı vardı.

Li müellifihi

Esiri olduğum köhne kibirli bu nefisten bir gün olur ki intikam ve hayfımı alırım

Ama bir zaman mânâ odasının mumundan yani belâgat temelli hadîsin parıltısından gelen parlak bir nûr bu mazmundan *متنبه ان المؤمن يجاهد بسيفه ولسانه* (onun) gönlünün gözüne doğru parlamaya başlamıştı. Müjde çanıltıları, din mücahitlerinin rivâyetleri neticesinde, hadîs-i mübîn olan bu beyan unvanıyla *جاهدوا* (onun) can kulağında duyulmuştu. Belki enbiyanın sultanının (s.a.v.) anlaşılması gereken emir ve hitapları gereğince, bu hadîs *اهجوا المشركين* bu sağlamlıkla sebat buldu.

Dil kılıcının savaşta olduğu, Allah düşmanlarının kusurları ve fenalıklarının göz önüne alındığı, gazi şehsuvarlar ve mücahit şahların övülecek yönlerinin güzel neticelerin ve ihsanın takip edicisi olduğu çok kinli olan düşmanlarla kanlı savaşlar ve gazalarda din inatçıları ve kâfirlerle olan savaşı hırslandırmayı işaret eden şiirler ve övgüler okumayla tâbilerin ashap ve sülalenin izlerinden olduğu anlaşıyordu. Şüphesiz güçsüz olan bu zayıf kalpli fakir mertlik meydanının o aslan yürekliğine benzeme arzusu içerisindeydi. Mücahit meydanının sipahsalarlarının işlerini, övgü lisaniyle medih etmenin başlangıcında, iki dilli kalemi beyan ve mânâ askerlerine teşhiz ettirdi. Bu mücahit hanedanın zülfikar gibi olan kılıcının nitelik ve vafına cüret ve cesaret verdi. /8a/ Diyordu ki,

Li müellifihi

Benim hızlı olan süvarim! Meydan gününde şahın medhine beyan parmağını sür. Şatafatlı bir utangaçlık niceliğine sahip olan kalemim yoldaşlardan öncekilerle ilk safta yer almıştır. Başparmaklardan meydana gelen bir yay onun elinde, başparmağının kabzasında kalem oku atıyor, elinin üzerinde tutmuş mızrak vuruyor, onun can alan mızrağı gönülleri yaralıyor.

Çalışmaların sarf edilmesine, bu içten gelen arzu şöyle ilâve edilmiştir ki, eşiğin öpülmesinden, felek gibi olan sarayın direklerine el sürülmesi ve tavaf edilmesinden sonra fazîlet sahibi sultanın in'âm ve inâyetlerinin bu sekiz kitabın yazılmasında birbiri ardına gelmesi esnasında, mücahit intisaplı güzel zikri ile bu vasıfların yayılmasına neden olan, o cennet mekân sultanların güzel senâ ve medhinin sekiz kapılı bahçesi gibi olan, kutsal sultanların sekiz cennet kapısının bu mecmuasının onun yüce cenabı olduğu, yani dindar sultanların şahenşahı, mülk sahibi dindar padişah, zamanın hüsrevlerinin en lâyıkı, şeriatın oç alıcı kayserlerinin en kâmilî ve fâzılı, fitnenin yayıldığı zamanlarda ebedî olan dinin teyid edicisi ve sağlamlaştırıcısı, Hâfız'ın ve Râf'i'nin himmetiyle *وقعت الموقعة* fec'i olan fetret zamanlarında toplumu kuvvetlendiren ve doğrultan, muzaffer ordunun komutanlığında istiklâl ve temkin tahtında oturan *فضل الله المجاهدين على القاعد* و *هو الذي ايدك الله بنصره و بالمؤمنين المؤيد من الله المجيد بالجد السعيد و* *الجد الحميد الموفق بمزيد التانيد بالرأى السديد و الباس الشديد* Kubbetü'l İslâm'ın ve dinin sağlam eyvanının bekçisi ve muhâfızı Ebu'n Nasr Sultan Bayezid'tir. *اغرا الله بالفتح المبين انصاره و اقتربوا خط بقاء الخلافة و دمام العدل و الرأفة ابصاره*

710 (1310–1311) senesinde Osmanlı sultanlarının Müslüman zümrenin hilâfet tahtına oturmasıyla, bu din askerlerinin Rum memleketinde kâfirlere karşı zuhûr etmesinin başlangıcından, adalet ve ihsan yaygılarının yayıldığı bu 908 (1502–1503) senesine kadarki dönem içerisinde bu büyük sülalenin iz ve hâllerinin açıklanması, haberlerinin tashih edilmesi için ve çaba göstermiş büyük seleflerin fütuhatları ile beğenilmiş iyiliklerinden ve zamanın fasih sözlü akıllara şaşkınlık veren belâgat erbaplarından haberler veren belâgat üslûplu bir telifin, a'vam ile havass nezdinde beğenilecek letafet ve zarafete mensup bir tasnifin tertip ve tanzim edilmesi gerektiğini içeren, doğruluk hitabının doğuş yeri olan sultanın bu seçilmiş fermanını ve uyulması gereken emrini rabbanî olan ilham feyizleri yolunda rabbanî hilâfetin gökyüzünden inen emirleri gibi bu hakir ve fakir bendeye ulaştırdılar.

Gerçi Rum mülkünün fâzılları ve o ülkenin fasih konuşanları o diyarda konuşulan Türk diliyle hulâsa şeklinde birçok eserler telif etmişlerdir. Ama sözün tatlılığının ve

mânânın şirinlik ve fasihliğinin olmadığı efsaneleri, belki küffarın sergüzeşti ve gazi şahların fütihat haberlerinin tashihinden yoksun bir şekilde rivâyet etmişlerdir.

Her ne kadar kanadı kırık olan papağanın kaleminin hâl lisanı, takatsizliği ve gönül dargınlığı için özürlerini fasih bir dille açıklamak, *يضيق صدرى ولاينطق لسانى* yalvardıysa da sultanın aleyhine yönelmeyle beraber o emel ve ümit edilmiş işi yapmada Veliü'l Nimet'in emrini kabulden sapma ve o Refiü'l Himmet'in gönlünün niyet ettiği o şeyi yerine getirmekten uzaklaşma şer' en ve aklen yasaklanmıştı ve kötü bir iş sayılmıştı. Kuşkusuz Allah ehlinin teveccühünün uğurundan medet istedi. Dinin sığınağı padişahların iç yüzlerinin güzelliğinden himmet dileğinde bulundu ve özür ile bahane bulmayı terk etti. Sözün olgun olan kaleminin diliyle *رب اشرح لى* Kuran'ın kelimeler ve sözlerinden hatırlanan bu kabul edilecek olan duayı eda ederek destek aldı ve sağlamlık buldu.

Bazı belâgat sahibi âlimler ve büyük evliyanın bu esnada gayb âleminden hayır neticeli **/8b/** o meramın gerçekleşmesinden haberler veren ilkalariyle, bu müjde veren uykunun sağlamlığı ve kuşku barındırmayan bu gerçeklerle gayb âleminden yardım aldı ve sırtını yaslayacağı yeri sağlam bildi.

Sultan bu telifatın Çingiz Hanlı sultanların fasih üslûplu kitapları ve beğenilmiş tarihleri gibi olması için, fasihliğin temelini o yönde atılması ve bu çok sağlam olan güzel tasnifin süslemeleriyle o şekilde uğraşılmasının gerekli olduğu yönündeki çok müjdeli işaretini, bu mânâ ve beyanın (kitabın) zuhûr yerinin başlığını ortaya koymada ve unvanını vermede göstermişti. Kuşkusuz Çingiz Hanlı tarihlerinin cümlesinden en meşhuru ve en beliği Vezir Ata Melik Cüveynî'nin tarihidir. Pak karakterin kalbinden olan o beş kitaptan sonra, zamanın en eşsizi Mevlânâ Abdullah Vassaf'tır. Ondan sonra muayyen tarihlerin meşhurlarından da zâtlar vardır. Latifeler yazan kalemile muzaffer sülalenin haberlerini yazmada zamanın en fâzılı Mevlânâ Mu'îneddin Yezdî'dir. Ondan sonra Mevlânâ Şerefüddin Ali Yezdî'nin yegâne fikirlerinin izlerinden olan eseri, *Tarih-i Zafername-i Timurî* vardır.

Sûret ve mânâ yönünden ve her cihetten bu kitabın da o hoş giden kitaplara denk olması gerekmektedir. Dinin sağlamlığını ve İslâm'ın çabasını içeren bu haber mecmuasının mefhumu ve ibarelerinin mazmunu, ekseri kâfir dini geleneğinin temkin ve karar bulmasını, onların zulüm ve sitemini içeren o hikâyelere karşılık gelebilir.

Mârifet iktidarlı sultan cevelân ederek kendi hareketli olan fikir askerlerini, ibarelerini Türk diliyle bağlayan Rum fâzıllarının arsasına nakletmişti. Ve o cümleden ehl-i kâmil arasında nakledilecek kabîlden bir şey yoktu. Bu yüzden Farsça yorumlama ve Arapça olan güzel sözlerle bu mecmuanın yazılmasını emretti.

Manevî ve maddî nedenlerin yardımlaşmasından ve niyet edilmiş o konunun gizliliklerini ortaya koyma kasdının sağlamaştırılmasından sonra fasih beyanlı kalemin, ediplerin serverlerinin meclisinde gezinmesi ve kendini göstermeye başlaması kaçınılmaz idi. O maksuda girişme ve onun neticelendirilmesinde, kalemin ayaklarının sağlamaştırılması lüzûmlü idi.

Beyit

Bostanın servisinin çubuktan olan iki ayağıyla salındığı yerde bizde gümüş bedenli serviyi raks ettiririz.

O emir edilen işe başlamanın gereğinden sonra elinden gelen çabayı göstermeye başlamıştı. Bir zaman meşhur kitapların üslûbunda fazîlet ve kemâlât yolunda anılan ediplerin yolunda süslü muskanın cevherinden saçılmış olan kelimeler beyaz kâğıtların göğüslerinde ve feyiz bağışlayan kalemin gerdanlığında asılı kaldı. Bir zaman güzel mânâlı şiirlerin düzgün olan zuhûr yerlerinden birçok Şira-yı Yemanî¹⁸² ruhanî gökyüzünün gül bahçesinde bu beyanın Kevser havuzlu bahçesini aydınlatıyordu. Himmet dalgalarıyla dolu olan denizin dalgıçlığıyla, cihanı aydınlatan cevherleri ان من الشعر الحكمة çıkarıp harflerin inci kaplarında ve alışılmış mânâların mücevher kutusunda topluyordu. Toplan ve parlak olan inci ile mercanları

¹⁸² Güneyde doğan bir küme yıldız

ان من البيان لسحرا parlak tedbirli hüsrevler için tespih gibi nizam ipine çekmekle meşgûl oluyordu.

Şiir (Ar.)

Dalgada ne kadar zerre var

Düzen ipinin ne kadar el değmemiş lafi var

Zamanın mücahitlerinin sultanı *ايده الله فى اعلا اعلام الايمان* bu içten gelen arzunun süratle neticelendirilmesinde, bu gayretle çalışma mertebesinin nihayete erdirilmesinde çaba sarf ediyor, işin tamamlanmasını ve borcun ödenmesini istiyordu. Padişahın hükmüne boyun eğme zaruretiyle, soylu evlâdın yetiştirilmesinde, kahramanlık gösteren ve öncülerin yetiştirilmesi ile tertip edilmesinde kâbiliyet gösteren, Meryem sîretli karakterin bu evlâdı ve pakize fitratlı ve düşünce sahibi annenin bu neticesi *قضا ثلثون شهرا و حمله و* hikmet gelenekli bu kelâm uyarınca Osmanlı ailesinin mücahidlerinden sekiz sultanın sekiz sıfatından müteşekkil olan bu eşsiz *Heşt Bihîşt* kitabını gaybın gizli evinden ve hayalin yegâne olan cevher hazinesinden tertip ederek şehadet âleminin muhâfızlarının arsasında mucizevî bir yolla ve harikulade bir şekilde iki sene altı ay müddeti içerisinde sonlandırdı. /9a/

Birbirini izleyen engeller ve zamanın tehlikeli hadîselerinin çarpışmasıyla meydana gelen gönül kararsızlığına rağmen havass ve a'vamdan olan ehl-i meşrebin sevinç meclisi arasında ruhların sabah şarabı içmeye başlamasından dolayı sevinç neticeli kadehle ferahlık getiren mârifet kadehine el uzattı. Cennet-meâb sekiz padişahın dua ve senasında olan o *Heşt Bihîşt* mecmuasının isimlendirmesi Fars diliyle “*Sekiz Cennet*” şeklinde uygun oldu. O telifin bir diğer adı Arap lafzıyla olup “*Kitabu Sıfâtı's Semâniyye fî Ahbâri'l-Kayasireti'l Osmaniye*” adını almıştır.

Beyit

Çaşni coşkun olan şarap testisinden kadehe şarap döktü ve onu huzura getirdi. Hass u âmm'a söyle o testideki şarabı gâh kadehe döküp içsinler gâh testiye kafaya diksiner.

Kısa bir zamanda belâgat neticeli olan böyle bir mecmuanın yazılması zamanın insanların iktidar ölçüsünde birçok iş zuhûra getirdi. Allah'ın fazîlet feyzini sevenlerden herkes, havassa ait olan bu kuvvetlendirilmiş kudreti ve sayısız olan aynaları uzaksadı ve inkâr etti. Kuşkusuz bu sanatın nakden fakirleri ve sermayesiz olan fazîletsizlerden bazıları, kalplerinin kıskançlık hastalığından ve kutsal kuvvet ile takatlerinin yoksunluğundan geniş olan o sekiz bahçenin telif edilmesinde iki çeşit kötüleme ve yerme girişiminde bulundular. Bu gaybî olan alıntıları ve şüphesiz olan feyizlerin neticelerini iki çeşit aşağılık karaktere bürünmüş vehme ve iki yalancı zanna bağlıyorlardı.

Evvela bu mânânın ortaya çıkmasını Kuran-ı metîn'in öncülerinin sünnetine ان هذا الا اساطير الاولين bağladılar. Bu güzel mânâların, kadim olan fâzılların kitap ve risalelerinden çalmayla ve onlardan izinsiz alma yoluyla nakledildiğini zannettiler. İkinci olarak bu telifin kaleminin yazısının yaygınlığında ve kelâmın derinliği, genişliği ve uzunluğunda çok yerilmiş olan câhillerin sîretiyle yersiz olan kötüleme dilini uzatmayı, ilmî nüktelerin fazlalıklarını ve hükmî kalplerin itirazlarını ortaya koymayı hiçbir makamda elden bırakmıyorlardı. İnsanı inciten insanlıktan uzak bu üslûbun çok yerilmiş olan karaktersizleri, bu huyunu fazîlet ve hüner zannediyordu.

Beyit

Bu sözleri cihanda hiç kimse söylememiştir, eğer söyleyen olmuşsa onu getir ve söyle cahiller için ha bu, ha dört ayaklı hayvan sesi. Onlar için Yusuf ve kurt mezarda birdir. Haset kin ve öfke mahşere kadar bu cevherin olmasın, cahillere her şey efsane gibidir çünkü cahil ilimden bihaberdir.

Birinci Uslup

Övgü ve senâ nizamlı bu *Heşt Bihişt*'de sözlerin anlamlarının muğlak olması ve kelâmın uzun olması fikirlerin akla getirilmesinin tamamlanmasında, ipin ucunun uzatılması, kısaltılması ve ona ek yapılması belâgat ehli âlimler nezdinde beğenilmeyecek bir şey olarak görülmemiştir. Bu şekilde tafsilâtı olan cümlelerin kısaltılması ve özetlenmesi övülecek şeyler değildir. Belki anlayış ve telakkî lüzûmu

و ما ينطق عن الهوى hoş edalı o söz söyleyicinin vahiy alâmetli hadîslerinden yayılmış bazı uzun bölümleri kabul ile gönül aldatan kelimedede kırmızı gülün gülen çehresi gibi fasih konuşan erbâbın saray bostanında boy gösterir. Söz söyleyenin uzun kelâmının hikmeti, hitap edilen kıssanın uzatılması و مالك بيمينك يا موسى قال هي عصای اتوكا عليها و اس بها على غنمی و لی فيها يا رب اخرى usûllerin tâbircisi âlimler nezdinde ve sırları tefsir eden ileri görüşlüler indinde ve hikmet beyanlı tercümanın hükmünde yüce bir başlangıçtır.

Mesela, eğer gönül kapan dilberin haberini arzu vadisinin aşığına ulaştırma esnasında, sabâ rüzgârının uğultulu olan elçisini gevezelik ve boş konuşmayla suçlarsa kuşkusuz ki vefa mahallesinin mahremleri ve safâ meclisinin sâkinleri bu serzeniş ve cefayı hezeyan ve sayıklama olarak addederler.

Nazım

Dostun sözünden zaman zaman gönliüm neşelenir tazelenir, gül bahçesini aydınlatan ateş, sabah rüzgârının nefesidir

Eğer tesadüfen yüz dilli tarak ölçüsüz olan uzamış münacat ve dua diliyle silsileler hâlinde olan saç tellerinde sevgilinin kâkülünü ararsa ve kavuşma gecelerinde hacetini ve duasını gül yanaklı sevgilinin kâkülünün uzunluğu için sabretme ve uzaklaşma akşamı ölçüsüyle ve uzun olan arzuyla isterse asla zamanın saç tarayıcılarına efsane ve hikâyenin uzunluğu için kirpik yaran dil ile tarağın dilinin uzunluğunu kesmek yakışmaz. Belki tarağı kendi başımıza koymamız gerekir ve her zaman dua ve senanın yayılmasıyla onu, sevgilinin misk ü amber kokulu saçının uzanması olarak bilmek gerekir.

Beyit

Rüzgâr sevgilimin zülüflerini taradı, icat edilmiş ve ortaya koyulmuş tarağı Allah ıslah etsin.

Bin destan yazmış olan nağme-perdaz bülbülü bostan meclisinin gençleri arasında gevezelik ve saçma konuşmayla suçlamak manâsızlıktan başka bir şey değildir. Gül

bahçesinin ortasında dili tutulmuş olan zambağın, güzel sesli bülbülün dilinin uzunluğuna ve nağme-perdazlığına dil uzatması bir hezeyandır.

Rübaiyye Li müellifihi

Eğer gül bülbülün şakımasından incinirse, bülbülün yaprak gibi olan dili solar. Eğer onun gönül mumu her zaman alev almazsa her solukta üşür.

Kuşkusuz bu kıyasa dayanarak cihangir hüsrevlerin izlerini hatırlamada, kılıç ve tedbir sahibi âyan ve meliklerin haberlerini anmada her zaman tâbir eden lisanın sözü tarihler ile vak'aların hatırlanması yolunda bu kadar soyut mücerret değildir. Öyleyse niçin ve nasıl onların eşi benzeri olmayan dua ve senalarının yegâne olan mânâ ve beyanlara katılması, ibarelerin yabancı istiare ve kinaye nükteleri ile süslenmesi kınanmıştır?

Belki doğru sırlara sahip olan bilginler nezdinde kitap ve risalelerin iplerinin, cihangirlik işlerinde ve saltanatın zuhûr etmesinin övülmesinde uzatılması her iki cihanın ömür ve hayatının uzun olmasını müjdeler. Ama insanlık mertebelerindeki eksiklik ve câhilliğe giriftar olan kıskançlar nezdinde de kelâmın icap edeceği şekilde uzatılması lisanın hatırlanması iledir.

Beyit

Feleğin yedi kubbesi bu kıssadan dolayı sese boğuldu. Dar görüşlüler de sözü kısa tuttular.

Gerçektende her ne kadar nağme-perdaz olan dili ağzın hapishanesinde mahpus etmek, kelâm meydanında cilve yapacak olan kalemlerin serkeş atının dizginlerini başıma koymamak istedimse de cevval olan şehsuvar ve hakîkâti yazan kaleme sahip çevik adımlı binici mârifet mânâlı kelâmın dizginlerini göndermeye meyilli idi. Sabırsız olan zarif mizaçlıların mârifet ve latifelerin bu türlü inkâr ve bu yönlü dedikodularına yönelik özür dilemeleri, hükümlerden feyiz almış kalemi elden bırakmamam gerektiğini ve bu dar görüşlü zavallılar ve beceriksizlerin kınamalarına karşın bu mızrağı mertlerin meydanına getirmem gerektiğini bana göstermişti.

Çünkü çaba meydanının savaşçıları arasında ve cihada oturmuş dilâverler nezdinde zarif olan bu kalem gerçektende saadetin hissesidir ve sağlam olan parmak uçlarıyla isabet aldığı her hedefi her zaman tutturmuştur. Belki ehl-i saadetin dâvetiyle yürürlükte olan adetler gereğince şehadet parmağının ölçüsüne denktir. Ama dua ve icâbetin zarif kaleminin dallarının külfetsizliğinin kabul edildiğini işaret eden, mânâ ehlinin eğri olan kametin tefekkür esnasında yaslandığı taze bir asadır. Hüküm direklerinin sağlamlaştırılması hâlinde beyan temeline yerleştirilmiş güzel ve sağlam bir sütundur. Daha ne yazayım ki eşsiz yazıları yazan bu kalem hikmet ve ilim odasının mumudur. Parlak bakışlı gözlerin o kandillerinin âlemi aydınlatan dillerinden ve beyan etmenin anlatılmış ve yazılmış parmaklarından dolayı cihanı aydınlatan şamdanının her biri mânâ ve beyan meclisindedir.

Öyle ki, veli sultanların bu *Heşt Bihişt* kitabı latifeler yazan o kalemin izleri ve yazılarından bir alâmettir. Cennet-mekân mücahitlerin haber meyveleri ile dolu ağaçlarından olan taze lezzetli ve yeni olgunlaşmış bu meyvenin tadını zamanın fâzılları tatmıştır. Cennetin serap görülen yerlerinde bülbülün gagasından dökülen beğenilmiş bu güzel sesli nağme, kıymetli edipler arasındaki hakîkât gülbankının sesini yankılandırmıştır. *هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ بِالْحَقِّ مَا كُنَّا نَسْتَسْخِمْ مَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* Yine *فَاتُوا بَكْتَابِ مَنْ* *شَلْهُ ان كُنْتُمْ اَصَادِقِينَ* bu gülbank sesi kahır ve kin meydanının savaşçılarından , sultanlar ve meliklerden olan din mücahitlerinin, medih edenlere ve kadim ediplere meydan okumaya girişmesine hak ve yakînin davasının /10a/ yazılmasına ve yerleşmesine düşmüş ve yankılanmıştır.

Rübaiyye li müellifihi

Benim bülbülüm nağmeler söylemeye başlayınca, çayır kuşları nağmeler söylemekten vazgeçerler. Bülbülüm gülün yapraklarına bakarak nağmeler ve güzel sözler okur, diğerlerinin nağmeleri ile niye ilgilenir ki.

Her ne kadar benim zayıf ve nahif kalemin çemen sözlü olan dümdüz alanda hareket etmede kararsız olan zayıf karıncanın ayağı gibi ise, büyük zâtların anlatılmasında en güçsüz edip ise de buna rağmen mânâ mülkünün Süleyman'ını

padişahlık alâmetleri yolunda onu rüzgâr hızında olan yazıların tahtına, cihanı kateden kelâmın mesnedine, manevî memleketin hüsrevliğine oturtmuşum. Medih ettiklerimin güzel zikrini iki cihanın ikbâl ve izzeti ile ebedî saltanata ulaştırmışım. Ağızdan ağza dolaşan duanın çeşitleri ve senanın nefeslerini cennet-mekân mücahit sultanların kabrine ve bağışı bol olan ulu şahların şehitliğine zaman zaman üfürmüşüm. Her nefeste onların nam u nişanlarını uyanık olan gönül erbâbının yolunda *ولا تحسبن الذين علوا في سبيل الله اموات احياء* canlandırmış ve ihya etmişim. Şimdi hekimin hikmetini *كيف يحي العظام و هي ريم* kadim münkirlerin suyu gibi büyük bir sır ile anlatarak onu büyük sultanların kemiklerinde ve çürümüş bedenlerinde ortaya çıkarmışım. İskender töreli ve kayser temkinli o şahların dünyaya yayılan yüksek seslerinin sancağını ve yüce âvâzelerinin livasını himmet ve hatır memleketlerine temkin ettirerek, ehl-i imanın kalplerinin ülkesini fethetmede *و الذين جاهدوا في سبيل الله* yüce makamlı ve kalıcı kılmışım.

Beyit

Eğer felek benim sözlerimi anlarsa Attar'ın nüshasına benim rivâyetimi anlatır. Sancağım kalemini nereye doğru çekerse cihanın melikleri onun gömleğine dolanır.

Allah'a hamd olsun ki, bugün yeryüzü arsasında ve ilme'l yakîni ta'lim eden erbâbın iklimlerinin afakında rahmanî gönüllerin göğündeki ruhanî mânâ yıldızları bu ağzın ufuk dairesinin doğuş yerinden bilginlerin zihin memleketlerinin arsasına ışık saçmıştır ve güzel ta'birlî maşrîğın parlaklığı kemâlâtı beyan eden kalemin sancaklarını kalemlerin uzamış olan şafağından belâgat kelâmlı iklimlere doğru yükseltmiştir. Eğer mesela bu güzel mecmuanın utangaçlıkla oturan gelinleri olgunluk ve basîret temaşagâhında her dar görüşlü için kendi aldaticılığını gereği gibi göstermezse, naz ve cilve yürüyüşünde her pazar kalleşinin gönlünü kapmak için gam içen yanaklarını aniden açmazsa onların adil olmayan yüzlerinde bir eksiklik olduğu gösterilemez.

Lâkin her ne kadar basarî olan kâfi hazdan basîret görüşünün lezzetinin bütününe varmazlarsa da elbette kendini gösteren çalım satıcıların mis kokulu eteklerinin

güzelliğinden bir parça koklamayla yararlanacaklardır. Sanki böyle bir meşhette güzel tanık olmak lââyık olan şey değildir.

Nazım

Bu ahitname zikrin içinde olana kadar gece gözleri kapamak gündüz olunca tekrar açmak gerekir. Bu el değmemiş mânâ gizlilik perdesindedir, her açıdan onu aradım. Hayat suyu da onun nehrine doğru akıyordu. Onun içinde yüz bin nûr perdesi vardı. Perdenin ardında yüz binlerce peri vardı. Onu maksat etmek zordur, zira mâden ocağındaki cevher gibidir o ve kaynakları ise candan gelen arzu gibi kolaydır.

İkinci üslûp

Bu bölüm bu kitabın latifelerinin çalma ve aşırıya bağlanmasına cevap verir ve akıl sahibi sabıkların kitaplarından izinsiz bir şeyler alma ile akıllılardan yardım istenmesi zannını kaldırır.

Minnetsiz olan kerim ve vücudun feyiz bağışlayan başlangıcına karşı kıskanç ve rezil kuruntulara sahip olmanın ve sınırsız gökyüzünün sayısız feyizleri ile mânâ âleminin kıyısını fitnat ve mârifet yoluna süluk olmuş eskilerden bazılarına özgü zannetmenin, alçak olan kıskançların kusurlarından kaynaklandığını, ahmaklık olarak hak yolundan sapmaktan meydana geldiğini bilmek yüce himmetli akıllılar ve ülkeler içindeki bilginler **كنتم خير امته** nezdinde gizli değildir. Şimdi bağışlayıcının ve nimet verenin sınırsız ve nihayetsiz olan hazinelerinin kapıları akıl sahibi erbâbın yüzüne açılmıştır. /10b/ Kudret sahibinin birbiri ardına devam eden çok faydalı sofrası ebedî feyze lââyık olan el ve parmakların dokunması için hazırlanmış ve indirilmiştir.

Li müellifihi

Fikir elimi fazîlet mahzeninin kilidine uzatınca, kalemin ucuyla gayb âleminin sır perdesini açtım. Fikrin öncüleri ile onu seyre dalınca ilim hazinesinin tılsımı benim elimde çözüldü.

Allah'a hamdolsun ki cennet-i âlâ bahçelerindeki firdevs geçitli kevser suyundan sezgisel olarak yapılan nakillerin sûretinden ve kutsal kuvvetin üstünlük ve yardımıyla garip mânâların kaplarında dopdolu olduğu ve kösünde tıka basa olduğu yüce âlemin yükünden lutufların yağdırılması ile ruhanî lutufların bol hediyelerini bu güçsüz zayıfa ehl-i irfan ve evliyanın himmetiyle bağışlamışlar.

Girilmesi kutsal olan yerlere girenler eksiklik ve zararı düşünmeksizin ünsiyet meclisine nüzûl etme arzusuyla her zaman ve mekânda ikbâl yüzünü malsız ve mülksüz olan bu garibin bir viraneyi andıran kâşanesine çevirmişler.

Bunun için her zaman yüksek uçan şahin, sır ehlinin ince nükte ve hakîkâtler avlağının bulunduğu dağlıkta güzel sözlü ve hoş hareketli keklikleri avlamada ve sırların altın gagalı sülünlerini yemede ustadır. Kuşkusuz bu eşikte oturanın bakış ve hatırının Hüma kuşu, hiçbir zaman kokmuş leşlere, kurt ve sırtlanın artığına musallat olan kerkenez gibi tamahkâr olmamıştır. Bu mizaçta söz söyleyenin kükremiş aslanı, ürkmüş ceylanları avlamada tilkiyi yiyen yırtıcı hayvanların lideri gibi ceylanların ciğerine alışımsı, belki avının geri kalanını diğer evcil ve yırtıcı hayvanlara bırakmış ve avdan geri kalan kokmuş şeyleri yemek niyetinde olan tilki ve çakalın hasisane olan zahiresini ise biriktirmemiştir.

Beyit

Aslan gibi kendinin askeri ol! Kendi mizaç ve karakterinin evlâdı ol!

Mis kokulu yazı divitlerinin yakasından dökülen kalem alâmetli büyük ejderhannın asaları beyaz eli ortaya çıkararak Musa gibi beyaz sayfaya inşa edilmiştir. *واضمم يدك الى* و اضمم يدك الى *جنابك تخرج بيضاء* Gece gündüz iktidar makamında olup eserlerin incelenmesi gayretindedir. *يولج الليل في النهار* Belâgat menşeli kelimelere ve sözlerin çok görkemli gürûhuna intikam alma esnasında çok kinli ve öç alıcı askerlerin tozu gibi olan, *تضل به* *يولج النهار في الليل* sıvı perdelerinin kuvvetli münkirlerin bakışlarını içeren *من تشاء* gizlenme arzusu akıl sahiplerinin iktidarındır.

Beyit

Gönlümde bu mânâda kimse kastedilmemiştir. Onun vicdanının nakdini imtihanın mihenk taşında sen kendin gör. Gerçekten kalemim servinin uzun olan görünümüdür, gönlümün aydınlığı can yüzünün aynasıdır.

Sübhanallah zamanın insanları insaf şivesine ne kadarda yabancıldılar, cehâlet ve karanlık ülkesinin akılsız olan rezilleri mürüvvetten nasılda nasipsizdirler ki, iki yüz yirmi yıldan beri yani Evlâd'ın azâmet tahtına oturmasına başlangıcından şimdiye kadar, Rum memleketinde fazîlet ve istîdatla adlandırılan ve ilim irşat erbâbına benzeyen bir gürûh o cennet-mekân padişahlardan sınırsız ihsan menfaatleri almalarına rağmen hatta o şahların müşriklerle olan savaş ve fetih çabalarına rağmen asla onların gerçek vak'alarını beyan eden bir destanı ve onların azâmet işli nimetlerine şükür etme yolunda bir tezkireyi yadigâr olarak zamanın sayfalarının yüzüne bırakmamışlardır. Belki de sayısız olan nimetlere şükür etmede, özellikle hatem alâmetli o şahların huri amelli cariyeleri temlîk etmesine şükür olarak daha önce söylenmemiş olan fikirleri söyleme ortaya koyma mertliğine sahip değillerdi. O diyarın nimetlerinden faydalanma lezzetine varamayan, çok güzel çemenlerle dolu o memleketin bendelerinin müjdeli yanaklarını hayret ve hasret gözünden başka göremeyen bu mazlum hakir ve mahrum fakir, huri imkânlı bu *Heşt Bihîşt*'te kaç bin güzel yüzlü peri yanaklıları güzelliklerin hayratından naz meclisinin safâ ve cilvesiyle, sır ehlinin nazarına /11a/ getirmiştir. Evlât doğurmaktan ümitsiz acûzeler gibi olan, o kerim şahların kısır ve köhne hikâyelerini ve kadim haberlerini kul edinmeyle beraber lutufları süsleyen gönüllerin rahminde *كانت امراتی عاقرا* cennet soylu birçok evlât ve ahfadın sahibi yapmışım. Senâ okuma ve dua etme soluğunda mesihvari olan nefeslerle ebedî sessizlik menziline o sâkinlerinin beğenilmemiş olan zikirlerini *ارنى كيف تحي الموتى* bu keyfiyet gösterisi ile eşsiz olan kudreti bekleyenlerin gören gözleri önüne getirmişim.

Beyit

Aynı arş kuşu gibiyim, her sabah erkenden nağmemi söylerim. Sesim ve âvâzemden dolayı şehrin bütün kuşları işte zamanı söyleyen budur diye şakımaya başlarlar.

Bütün bunlarla beraber ilim ile irfanın zarafet ve letafetle beraber olduğu bu mecmuayı tamamlamada, zihnin neticesi olan bu pek şaşırtıcı sekiz kitabın tamamlanması zamanında insaf yönünden sermayesiz olanlardan bir gürûh, iyilik ve fazîletten yoksun olan bazı mayası bozuklar, sultanla sohbet esnasında o kitabı sözü uzatma ve lüzûmsuz tafsilat bahanesiyle açıkça çekiştirdiler ve kötülerdiler. Tedbir parmaklarını, özetleme ve seçip alma hilesi vesilesiyle fesahat başlangıçlı o kapıların ağzı mühürlenmiş olan hazinelerini yağma ve talan etme yolunda açtılar. Bu muhlis olan duacının erzak ve menfaatlerini azaltmada, hakkın yerine getirilmesini engellemede birçok çaba sarf ettiler. Sultanın vaât ettiği hediyeleri ve ihsanları men' etmede ve ödülleri kesmede temeli sağlamlaştırılmış olan bu telifin şöhretine katılma tamahıyla, keskin olan kılıcı kötü söyleme dilinden tebdil etme zorunluluğuyla çektiler.

Li müellifihi

Güzel bir kalıpta sikke bastım. O da sikke basmış, fakat altüst olmuş bir vaziyette. Kaplaması bakırdan olan sikke ne zaman altın olur. Kalpazan nerededir? Kimyager nerede?

Bu sitem ve zulmün ayrıntısı, bu hizmetkârlık hakkının zayi edilmesinin tafsilatı sekizinci kitabın hatimesinde, zamanın insaf mülklü bütün hüsrevlerinin karanlıklarında, eziyet ve zulüm görme, adaletli bütün sultanlardan hak isteme yoluyla bundan sonra din gününe kadar tenkit edilecektir. Şimdilik bu birkaç kelime bir özet niteliğindedir. **والله يحق احق بكلماته و يقطع دابر القوم الظالمين**

Li müellifihi

Büyüklerin şerhini ortaya koyacak sözler söylerim ki o sözlerim kötü söyleyenlerin sözlerinden hiçbir zaman aldanmaz. Sakın batıl sözlere kanma, en sonunda hakkın kelâmının ortaya çıkacağını görürsün.

Şimdi mücahit soylu bu sultanların haberlerini anlatan bu *Heşt Bihişt*'in tertibi, cihad askerlerinin nizamında sekiz birlik şeklinde her bir kitabı bir alayı karşılayacak

şekilde ünvanlandırıldı. Öyle ki, din mücahitlerinin arz gününde, tezyin edilmiş askerlerin saf tutmaları zamanında, evvela öncü ordu safların önünde ilerler, daha sonra meymene, meysere, orta kol ve sağ ile sol cenahlar, alaylar ve birliklerde meşhur ve mârûftur. Bu örnek ve alâmette görüldüğü gibi kitabın sözlerinin nizamlandırılması da işte bu minval üzeredir. Konuların zuhûr yerleri bu hâl gereğince uygun lafızlarla yazılmıştır. Bunun için bir askerî birlik olarak adlandırılan her bir kitabın başlangıcı, Talî'a ve Mukaddime lafzıyla ünvanlandırıldı. Yüce cenaplı hüsrevlerden birinin vasfını beyan eden sekiz kitaptan her bir bab sayı tertibiyle, kitabın birliklerinden bir birlik olarak yazıldı. Her ketîbenin birkaç destanı vardır ki onda hüsrevlerin fetih vak'aları, ehl-i İslâm ve küfürle olan savaşları beyan edilir. و التوفيق من الله المسقان و حان ان الشروع فى المقصود ببيان العيان

KİTABIN ASKERÎ BİRLİKLERİNİN ÖNCÜSÜ

Hilâfet kapılı bu kitabın mânâ ve lafızlarının birliklerinden ilk öncü askerî birliği kapsar, bu doğru kelâmın askerinin mukaddimesinden çok çaba gösteren iki taifeyi içerir, küçüğün (صغرى) takdim edilmesi ve büyüğün (كبرى) onu takip etmesi geleneğine mantık kanunu çerçevesinde uyması şeklinde iki mukaddimeyi içerir.

MUKADDİME-İ SUĞRA

Bu mukaddime Tarih İlmi ile Tarih kelimesinin mânâ ve lafzının araştırılması ve incelenmesi hakkındadır. Akıl sahiplerinin nazarlarını söz konusu eden bu mukaddime, üç bölüm içerir. /11b/

BİRİNCİ BÂBİN AÇILMASI

Bu kısım tarih lafzını beyan eder. Bilindiği gibi zamana tarih derler ki ارخت الكتاب يوم كذا ای عینت وقتہ كتبه او رسالة ve “اورخت” hem “اورخت”la aynı anlama gelir. Ama yaygın olarak bilinen şöhretiyle, tarih; zamanın hadîselerinin hâllerinin onunla bilindiği bir ilimdir. O şekilde zamanın niceliğinden dolayı hadîseleri, zamanın muayyen olan başlangıcına bağlarlar.

Gerçi zamanın hadîselerinin bilinmesinde tarih; fıkıh, tıp, nücûm ve onların misalleriyle ortaktır ki, o ilimlerde zamanın dinî ve bedenî hadîselerinden yerin ve göğün sürekli yenilenen vaziyetlerinden bahisler vardır. Fakat zamanın niceliği ve başlangıcına ait bir îtibar bağı o ilimlerde bulunmaz. Çünkü fıkıhi hadîseler vucub, hürmet, sıhhat, bozukluk ve benzeri şeylerle hatta kaçınmayla vasıflanmış olup mükelleflerin ahvâlini beyan eder. Tıpta da sıhhat ve hastalık yönünden bedeninin hadîselerinin hâlleri beyan edilir. İlm-i Nücûm da yere ve göğe ait vaziyetlerin hadîselerini etkileme ve etkilenme itibarıyla ortaya koyar. Zamanın hadîselerinden haber veren sair ilim ve sanata kıyasla bu, tarih ilminin mutlak olan tarifi ve şöhretidir. Eğer gözlerden bir göze eklenirse ve ya ilgili olan işlerden zamanın

mevcudatına muayyen olursa o, tarih ilmine eklenilebilir. Arap ve Acem tarihi, filan peygamber ve sultanın tarihi ve sair örnekler denildiği üzere bu kabıldendir. Âdem'in zuhûrundan bu zamana kadar kuşatılmış ve çevrilmiş olan hadîselere Târih-i Âlem ıstılahı kullanılır ki; gerçi âlem çok daha geneldir.

Beyit

Eğer âlemin tarihini okursan mertebeleri yeniden bir bir öğrenirsin.

İKİNCİ BÂBİN AÇILMASI

Bu bab tarih ilminin tahkikinden ve İlm-i Muhatarat'ın dallarından bahisle açılır. İlm-i Muhadarat, Fünûn-ı Edebiyye ve İlm-i Isriye'nin on iki ilminden biridir ki, diğerleri de şunlardır: Lügat, Sarf, İştikak, Ma'ani, Nahiv, İlm-i İnşa-ı Nazım, İlm-i İnşa-ı Nesir, Arûz, Kavafî ve İlm-i Kitabet.

İlm-i Muhadarat, beliglerin beyan meclisindeki konuşmalarının keyfiyetinden ve ayanlar meclisindeki fasihlerin konuşmalarının adabından bahseden bir ilim olup o mecliste söylenen kelâmın tamamından herkese fayda ve menfaat ulaştırır. İlm-i Kanunî'de denildiği gibi sultanların meclisinde evvela dua ve senayla konuşmak gerekir. Ondan sonra haceti arz etmek gerekir. Çünkü bu durum meramı söylemede en uygun olandır ve âlî-makam hüsrevlerin mizacına en lâyük olanıdır. Şöyle derler ki, sevginin bakî kalmasının teşvik edilmesine sebep olmak, birlikte olma lüzûmunun uzayıp gitmesini hırslandırmak için en sevilen kardeşlerin ve en âciz dostların meclisinde kardeşlik müeyyideleri ile ve muhabbeti arttıran vesilelerle konuşmak gerekir. Derler ki, muvafakat ve dostluk nimetinin devamı için, sadâkat ve güvenilirliğin lüzûmu için dostların nimetlerine teşekkür etmede nasıl konuşmak gerekir? Düşmanlığın ve pişmanlığın hâsıl olmaması, keyfin bozulmaması ve kanadın dağılmaması için zaruri olan dostluk ve dostça geçinme meclisinde kötülük isteyenler ve kıskançlarla ne şekilde konuşmak gerekir? Ve kötülenme ile pişmanlıktan nasıl sapmak gerekir?

Vak'aların meydana gelmesi hasebince ve halk meclislerinin farklı olması uyarınca bu ilmin sayısız ve sınırsız cüzleri vardır. Ama mânâ ve beyan erbâbı tarafından işlenmiş ve şubelerinin dirayetli olduğu bir sanattır. Bu fende ilerleyen ve bu işte çalışan kişilere belîğ-i kâmil ve fasih-i fâzıl derler. Çünkü bu ilim talep edilen maksut mertebesindedir. Ve sair yabancı ilimler ise istenilen konuların öncüleri ve başlangıçları ölçüsündedir. Fasihlerin nezdinde bu sanatı kullanma maksat ve meram ölçüsü oluşturmaktadır. Diğer edepli olan ameller ve kanunlar ise başlangıç mertebesindedir. Kelâma ait üslûpların tamamının hitap edilmesi esnasında şöhret ve yaygınlığa sahip olduğunu bu iddiacı beyan eder. /12a/ Ve o kelâmın hepsinin büyük küçük bütün meclislerde söylenmesi mümkündür. Kelâmı icra etmek anlamına gelen belâgat, hâl ve makam gereğince o meclislerde erbâb-ı kemâlin yumuşak tabîatlarının terazisi ile ölçülmüştür. Onun bozukluk ve sıhhat ayarı ehl-i fitnatın idrâkinin terazisi ile açıkça görülür. Muhakkaktır ki tarih ilmini tahsil etmeden İlm-i Muhadaratı tekml etmek mümkün değildir. Çünkü mezkûr tarih ilmini İlm-i Muhadaratın bir kolu olarak bilirsek ve ondan bir kısım olarak sayarsak –ki İlm-i Muhadarat daha geneldir- o zaman o kısımların en mükemmeli hiç kuşkusuz tarih ilmidir. Kuşkusuz tarih bilgileri ile ona ihtiyaç vardır.

Bu iddiacının gerçek delili şudur ki, meclislerdeki en belîğ muhatap olan Kuran'ın nizamlı kelâmına onun sair konularının kısımlarından daha çok, tevhid âyetleri ve hükümler niteliğinde olan kıssalar ve tarihler düşmüştür. Bununla beraber bu ilim halkların birlikte oturma ve sohbet etme düzenini sağlar, bütün aylarda ve günlerde meşhurların ittifakıyla beraber dinî ve dünyevî maslahatların asılı durduğu yerdir. Ama hâsıl edenlerin kusurlarından dolayı yitiktir ve unutulmuştur, nefislerin durdurulmasından dolayı taliplerin yanında zikredilmemiştir. O fen üzerine yazılmış büyük seleflerin kitapları, semavî kitaplar gibi metruktür ve geçmiş ümmetlerin amelleri gibi onunla amel etmek yol dışıdır.

Bu fakirin eline ulaşan ve ülkelerin fâzıllarının teliflerinden olan birçok kitabın incelenmesi ve okunmasından sonra rabbanî ulemânın imamı ve öncüsü İmam Ragıb-ı Isfahanî'nin *Muhadarat Kitabı* daha ön plana çıkmıştır. O kitap ediplerin gül bahçelerinin en lâyığıdır. Hatiplerin baharistanıdır ve nihayetsiz olan fayda ve

menfaatler onun içinde barınmaktadır, bütün meclislerde gönül alıcı ve sevinç yayıcıdır.

Beyit

Kitabın belâgatinde yazılmıştır, sayfa menşur beyit ise mamurdur. Fasihlere delildir belîğlere ise yakın dost gibi candır.

ÜÇÜNCÜ BÂBİN AÇILMASI

Bu bab şunu beyan eder: Tarih ilmi bütün akıl sahiplerine şer'an ve aklen lâzım ve vaciptir, namus ve şeriat erbâbına, tesis edilmiş kanunların ve saltanatın ashabına, lââyık usûl ve en vacip üslûptur. Onun bilinmesinin vacip olduğu kanısını bu müddei ispat eder İki aklî, yedi hitabî ve naklî delil bu hususta söyleniyor.

Birinci Delil: Bütün beldelerde ve kulların hepsinde geçimi sağlama gereğince, benî Âdemin nizamının ve âlemin maslahatlarının ya şeriatla nizam bulacağı veya mülk ve siyaset kanunuyla kontrol altına alınacağı bu mukaddime, hikmet ve kelâm âlimlerinden, İslâm ile küfür akıl sahiplerinden olan kitap ve millet ehlinin nezdine, şeriata bağlı olup giyininip kuşanan erbâba açıklamıştır. Her iki kanunda tarihin bilgisine bağlıdır, ona bağlananlar ise vacip olur.

İlk İddia Edilen Şeyin Beyanı: Hayat bedenlerinin abadanlığının, âlemin imaretinin ve insana ait geçinme maslahatlarının ekserisi, medenî ve yerleşik nizam tertibi ile bedenî ve ruhî hastalıklardan kurtulma düzeni ile ve insan türlerinin yardımıyla halledilir ki, çeşitli yardım ve destekler menzilî ve medenî ortaklardan ortaya çıkar. Bu yardımlaşma, el ele verme usûlüne, iyi geçinme ve desteklemeye bağlı olabilir. İyi geçinen kimselerinin ekserisinin muamele ve alışveriş şartları geciktirme ve sonraya bırakma ile gerçekleşiyor. Bu şartlar muayyen ve belirli zamanlara erteleniyor. Mesela alışveriş, kiralama, borçlanma ve şirket kurma ve ortaklık yapmanın şartları, işlerinin vakitlendirilmesi ve vadenin tarihlendirilmesi, tarihi bilmeden mümkün değildir. Akid ve şartların aslı o bilgiyi bilmezse ihtilal ve

karışıklık meydana gelir. Mâlûmdur ki düzensizlik, muamele ve alışveriş ihtilalinin keyfiyetleri nizamın bozulmasına ve halkın geçimine hanel gelmesine neden olur. Bu zikredilen nizama hanel gelmesiyle tamamıyla kargaşaya sebep olur.

İkinci İddia Edilen Şeyin Beyanı: Bu kısım saadet işlerinin durmasını beyan eder. Bu ilim olmaksızın saadetin durması şöyledir ki, aklî ve naklî delillerle olan iyileşme ve düzelme ibadetlere bağlıdır. Milletin sahibinin her zamanında ve şeriatı koyanın devletinde malî ve bedenî ibadetler ile yıllık aylık ve günlük ibadetler /12b/ vakitlerin bilinmesine, saat ve zamanın tayin edilmesine bağlıdır. Öyle ki İslâmî sütunların vakitlendirildiği bu İslâm dininde hac, namaz ve zekât farizaları Kuran'ın naslarıyla beyan edilmiştir. Kuşkusuz o işler ve emirler gereğince o kadar tarih bilgisini bilmek her mükellefe vaciptir ve onu gerçekleştirme şartı ise zorunludur. Mesela abdestin gerekliliği namazın gerekliliği ile sabittir. İşte bu durum da ona benzer.

Mârifet: Mülk ve saltanat kanunlarının duraklama göstermesi cihangirliğe ve ülke açıcılık geleneğine bağlı olan tarih ilmine bağlı olup şu şekildedir, çeşitli mallardan vergiler alınması, askerlerin doyurulması ve yedirilip içirilmesi için erzak tahsil edilmesi, azâmet ve celâlet makamının tamam olması sultanlar için mecburi bir şeydir. Bu iki konu menfaatlerin ve memleket gelirlerinin tamamıyla alınmasına, haşmetli sürülerden alınan aylık ve mevâcipin ulaştırılmasına bağlıdır. Her birinde de Tarih ilmine ihtiyaç duyulur. Çünkü tahılları hâsil etme, tarlaların ekilme zamanını ve mevsimlerini bilme, ticaret erbâbının maaşının vakitlerinin bilinmesi, senelik maaşlar ve aylık ulûfelerinin vasıl olma zamanının bilinmesi ancak tarih ilmi ile mümkündür.

Eğer saltanat mesnedinin sahibi yeteri kadar bu bilgiyi hâsil edemezse şah ile orduları arasında bir çekişme vukû bulur, reâyânın ayrılığına sebep olur, çiftçilerin tarım mahsullerinin bozulmasına, sanatkârlarında kazanç ve gelirlerinin yok olmasına neden olur. Bu durum da bütün her şeyin kargaşası demektir. İşle bu işlerin nizam bulması ise tarih bilgisine bağlıdır.

İkinci Delil: Derlenmiş olan ilimlerin en îtibarlısı şeriattır. Şeriatın en îtibarlı ilmi ise tefsirdir. O ilmin bu kadar rüknü vardır: Tevhid, Ahkâm, Kısas ve Tevârih. Tevârih rüknü beyan edilmiş âyetlerde gerçekleşme gereğince hepsinden daha çoktur. Tefsirin kısımları arasındaki bu kendini gösterme ve sivrilme her birinin tafsilaten bilgisine bağlıdır. Emir ve yasakların hükümlerinin başlangıcı olan ilahî kelâmın tefsir ilmi dinin kanun koyuculuğunda ve şer-î mübînin hükümlerini kuşanmada vecibeler kabîlindedir. Şüphesiz ona bağlı olan şer'î vacipler şer'î vacip olacaktır.

Hitap Delilleri: Bu birinci ve ikinci maksadın hakîkâtini izah etmek için hitap edilen delillerin sünneti parlak olan yedi yıldızın sayısı kadar söylenmiştir.

Birinci Hitap: Ona muhalefet etmenin yasak olduğu ve o yoldan sapmanın sonsuza kadar sürgün cezasıyla **لن تجد لسنة الله تبديلا** şiddetle ve tehditle yasaklandığı و **لن تجد لسنة الله تحويلا** sınırsız olan hikmetin feyzi hasebinde ve ilahî sünnet mücibince doğruluk yolunun bütün imamları ve sultanları, evliyâ ve enbiya zümresinden olan büyük seleflerin evlâtlarının nebileri din ve mülke nizam veren ve sultanlar ve nebilerin askerlerinin şahı olan o Hz. Risâlet Penâh'ı öğrenmede ve bilmede sözünü dahi etmenin yersiz olduğu bir çaba ve gayret göstermişlerdir.

Mutlaka **ما اتكم الرسول فخذوه** böyle bir bilgiyi istifade etmek vacip ve lâzım görünür. Çünkü tevârihler ve kıssalar Resûl'un söylediği şeyler cümlesindedir. **”فخذوه”** kelimesi bir emirdir ki, usûl ilmi kaidesince hakîkâti söylemekte olup gereklidir de. Kuşkusuz haberlerin ve kıssaların alınması ve okunması vecibelerin bir çeşididir. Bu mânâyı sağlamlaştıran şudur: Hz. Nebî'nin ruhanî olan şefkatinin nihayetinin ve bütün insanî nefislerin bu istidâ gereğince **وما ارسلناك الا رحمة للعالمين** hâsıl olmasından dolayı her kim o ilmi öğretme ve öğrenme ile kendi şerefli zamanını ve halkı meşgûl ederse şüphesiz ki hakîkâtlar ve hak hakîkâtinin idrâkinin çabukluğu için bütün hakların ve yaratılmışların fırsatı ve mecaline lâayık olur. Câhil füccarın söz efsanelerinin batılları ve yalanlarıyla zaman öldürmek yaraşmaz ve lâayık değildir.

Beyit

Mübarek ve uğurlu olan kuştan himmet talep et. Zira onun gölgesi her çaylak ve karga için devlet kanadı değildir.

Açıkça mâlûmdur ki, semavî kitapların çoğunda özellikle /13a/Kur'an-ı Kerim'de tarihlerin ve kıssaların zikri çoktur. Kavimlerin rağbet ettirilmesi için peygamber hadîslerinde, bu yol sınırsız ve sayısızdır. Mâlûmdur ki, peygamberlik usûlünde abes, yarıda bırakma ve kesme yaraşmaz ve lâyük değildir. Vahyin konmuş olduğu yerden anlamsız konuşma ve faydasız hitap etme meşrû değildir ve duyulmaz. Özellikle İslâm Devletinin tarihleri, efsaneciliği kapsayan kıssalardan değildir. Ve de geçmiş olan hadîseleri beyan etme esnasında yok olacak olan o gizli maslahatlar ve hükümlerden değildir. Belki dünya ve hayatın önemsizliği o sûretten hareketle itibar gözünün önünde aşikâr olur. ان فى ذلك لعبرة لاولى الابصار

Nazım

Âlemin pirine ve onun sağlığına bak ve aldanmamak için dini oku. Zira çeşme bir seraptır ona aldanma. Kible haçtır onun namazını kılma.

İkinci Hitap: Namus ve şerîat erbâbının, takdis mesnedine oturanların hüküm ve emirlerin icra edilmesinde, bütün mahlûklar arasındaki meselelerin halledilmesinde ve bütün ahâlinin Allah'a ibadet etmenin doğru yoluna hidayet etmesinde birçok maksat ve amaç vardır. Kavimlerin doğruluk yoluna çekilmesi, bencillik ve heves düşkünlüğünden kaçınmak, işte söylediğimiz bu maksudun elde edilmesi iki iş ile müyesserdir. İlk olarak, nefisleri, acil olan lezzetlere rağbet ettirmek, ertelenmiş ve vadeye bağlı olan saadeti çalışarak kazandırmaya hırslandırmak. İkinci olarak, uyanık erbâbın durgunluğuyla şekavet yoluna katılmaktan uzak durmak, nimet ve devletin sona ermesi yolundan uyanık olmak.

Eski milletlerin saf efsaneleri, hikâyeleri ve tarihlerinden başka hiçbir kelâmın akıl sahiplerinin kulağında bu denli kalmadığı birçok tecrübeyle mâlûm olmuştur. Çünkü tarih bilginleri sanki fikri hareketle kısa ömürlerinde her zaman yol arkadaşı ve geçmiş milletlerin asrının yansıtıcıları olmuştur. Tahmin kuvveti ve idrâk etme atı

ile zamanın ve mekânın kat edilmesi kerameti yönünden Allah evliyasına benzemiştir. Fevkalade hadîseleri ortaya çıkarmışlardır. Bununla beraber bütün tabîatların nezdinde iz'an ezanı ile etkileme ve etkilenme cihetince öncekilerin haber ve kıssalarını duyma, Arap kervancının develerini yürütmek için söylediği nağmenin bıraktığı tesir kabîlindedir.

Bahtiyar akıllıların kulaklarına duyurmak ve onları tembih etmek için ve îtibar gözünün uyanıklığı için sahra develerinin kulağında, zamanın eski sözlerinden ve geçmişte yaşayanların ahvâlinin zikrinden hiç güzel bir nasihat kalmamıştır. *من لم يتعظ
بمن سبقه اتعظ به من الحقه*

Nazım (Ar.)

Tarih bir kimseyi doğurmalıdır

Ki o kimse bütün güzellikleri görür

Ve tarihi kendisi inşa eder

İmamları ve Peygamberi görür

Üçüncü Hitap: Kutsal olan ebedî nefislerin bekasının, teveccühün devamından ve yüce başlangıca ulaşmadan ibaret olduğu gerçeği, ilim ve fende derinleşen ilahî hâkimler ve nefsanî hastalıkların tabiileri nezdinde tecrübe ile tahakkuk bulmuştu. Ruhanî hastalıkların ve nefsanî gazezlerin tamamının ortadan kaldırılması, dünya sevgisinin terk edilmesine ve maddî bağılıklardan kaçınmaya bağlıdır. “*حب الدنيا رأس كل خطيئة*” Bu iki kemâlât hâli çaba sarf etmeye ve nefsi terbiye etmeye teşebbüsle sebat bulur. Ama nefislerin usanmasında hiçbir hâl ve durum yoktur. Reisin ve tebaânın hatırında geçmişte yaşamış ve şimdi yaşayan insanların peygamberleri ile sabıkların haberlerini öğretmek ve bildirmek yolunda hiç faydalı bir iz ve yoktur.

Beyit

Bu sonsuz olan denizin dibinde niceleri boğuldu. Hiç birinden haber gelmedi. İbret ve gayret dünyanın işidir, hayretin içindeki hayret, hayretlerin içinde saklıdır.

Her zaman enbiyanın ve kitab-ı mübînin sözlerinin sünneti ile haber ve kıssa bilen ariflerin tamamı, zamanın hadîse mertebelerinin dürüstleri bir zaman bu korkutma ve gözdağı verme geleneği ile ve bir zamanda müjdeleme ve müjde alma usûlüyle korku ve ümit hâlini, teslim ve rıza sıfatını, sebatsız dünyanın îtibarsız olan haber ve izlerini duyanların, insanî nefislerini tamamlar ve doğrular. Bu vicdanî durum zâhirî alâka ve bağlardan batın olan ilgi ve bağlılığın zevalini istidâ eder. /13b/ İkbâl vesilesiyle yüce başlangıca doğru yapılacak gezintinin ve yönelme engellerinin kaldırılması gereklidir.

Beyit

İmtihan gününden önce bu cihanın bütün bolluğu ve nimetleri hoş görünür. Çok kalabalık olan bu saray akıbeti görenlerin gözleri önünde boştur.

Şeref ve kıdem sahibi fazîlet erbâbının ve seleflerin cömert olan melekelerinin, sahipliği kuşanması bu kanun üzerine haberleri işitenlerin gönlünde gereği gibi istikrar buluyor. Geçmiştekilerin kötülük ve çirkinliklerinden kaçınma ve uzak durma bilgin olan akıl sahiplerinin fırsat ve mecaline lâyıktır. Temiz fitratlı nefis hayırlı haberleri duyma zamanında kendi tabîî meyli ile her türlü yararsız ve uygunsuz şeyden uzak durur. Hak ve doğruluğu içinden geldiği gibi kendi isteği ile yapar.

Bu açıdan rabbanî kelâmlardaki kıssaların zikri birçok yerde ibret ve îtibar tâbirleriyle tezyil edilmiştir ve basîret sahiplerinin hatırlatma ve hatırlanmalarıyla doludur.

Beyit

Zaman zaman akan bu sele rağmen bu menzilde uyuyan göz, uyan! Zira burası güvenli değildir.

Dördüncü Hitap: İnsanî şahıslardaki bazı sanatların meylinin tabîî işlere ve fitrî melekelerine yakın olduğu kuşkusuz muhakkaktır. Öyle ki, yumuşak huyların, sahip olduğu şiir sözleriyle, vezinlerle, güzel ses ve nağmeleriyle birçok rağbet edilen yönü

vardır. Kendi aslî fitratlarına daha yakın olan çocukların tabîat ve mizaçlarının da beğenilmişliği vardır. Allah'ın ezelî vaâdiyle hadîsü'l ahd, garip olan efsane ve serüvenlerin şaşkırtıcı hikâyelerini öğretmeyle fitrî bir meyil hâlini almış oluyor. Bu manâlardan alınan lezzetin sadece hissî lezzetlerden ibaret olmadığı mâlûmdur. Belki pak nefislerde ünsî melekeler ve aklî lezzetlere katılmıştır. Aklî lezzete en yakın olan her idrâk zulmanî bağların kirliliğinden daha uzak görünür, anlaşma ve öğrenmeyle en lâyük ve en yaraşır olur.

Bu âyet gereğince *لقد كان في قصصهم عبرة لأولي الألباب* mukaddes gönüllerin canlılığı ve batınların ferahlığı için iyilikle vasıflanan ve bu vasıfları övülen seleflerin akıllıca olan geçmiş hikâyeleri ve hikmetli efsaneleri kabîlinden en yakın olan sözleri tahsis ederler. Bunun için araştırmacı olan hekimler ve geçmiş zaman bilginleri ilmî mevzuları öğretmeyi, hükmî olan ince konuları ifade etmeyi özellikle ezel ve ahiret meselelerini ve kutsal ülkenin lezzetlerinin kalıcılığını, kevn ü fesat âleminin yok oluşunu efsane ve hikâyelerin rengiyle ve müverrihane olan haberler yoluyla anlatmışlardır.

Beyit

Ariflere, yakın dostun canı gibi olmuş, akıllılara menekşe ve nergis olmuştur. Câhil ilme yabancı olduğu için onlara da efsane gibidir

Beşinci Hitap: Ehl-i îtibar ve ihtiyar, ileri gelenler sultanlar ve meliklere tahsis edilen çoğaltılmış haberleri ve tarih sanatının faydaları ile kazançlarını ihtiva eder.

Saltanatın mizacındaki sıhhatin korunması için tarih ilmi ruhanî bir tıptır ve de ruhanî lezzetlerden daha lezzetli bir ilaçtır. Zira amellerin karşılığının faydasının, hareket yollarının sonucunun, emellerin mânâsı ile hallerinin akıbetinin muhtar olan fail ve iktidar sahibi yaratıcı tarafından ne şekilde tertip edildiği şahlık mansıbıyla övünçlü ve dünya devletiyle mümtaz olan herkesin hangi şekilde başlangıçtan sona doğru ulaştığı esenliksiz olan dünyanın sonunun nasılda mihnet ve sıkıntıya doğru çekildiği şeref sahibi seleflerin eserlerinin tetkik edilmesi sonucunda anlaşılıyor.

Beyit

Bu akşam meclisime hoşlukla oturup da sohbetin sonunda pişmanlıkla kalkanı kim duymuş.

Kuşkusuz bu sabıkların övülmüş olan hareketlerini izlemenin makbûl olduğunu, onların tabîatlarını kötölemeye girişmenin uygunsuz olduğunu yumuşak fitrat hükmetmektedir. Medih edilen bir işe girişmek şüphesiz ki medih edilir, çirkin işlerle ilgilenmek elbette kınanır. Şimdi tarih bilen padişahların tabîatı, haber ve eserleri okuyan melikler ve ayanın mizacı insanın aslî olan fitratı gereğince ister istemez adalet ve ihsan yoluna meyleder. /14a/ ve ruhanî olan meyille düşmanlıktan ve zulümden kaçınır.

Beyit

Her kim bu evde adaleti tesis ederse kendisinin yarın ki evini âbâd eder. Adaleti ortaya çıkar ve tebaâyı sevindir, memleketin diğer işlerini de abad et.

Bu etkileme ve etkilenmenin, fitrî olan melekelerin hükmünü tuttuğu, diğer övülmüş sıfatların bu şive ve tarza yerleştiği yakınlaştırma ve devrettirmenin devamıyla apaçık belli olmuştur. Kuşkusuz bu şerif olan fennin yaklaşması ilk başlangıçta bahtiyar olan sultanlara dua askeri ve gönül sipahının kalabalıklığını istidâ eder. Ahiret mülkünde ödül ve mükâfatların biriktirilmesine, güzel zikrin geride kalmasına, medih ve senanın hepsinin alınmasına sebep olur.

Şiir (Ar.)

Sana zikretmek çok yakışıyor

Zikirden başka güzel bir şey yoktur

Altıncı Hitap: Ezeli olan resimli evin nakkaşı ve gayb perdesinin ilk günkü ressamı, varlık tahtasına ve zaman yaygısına bu kabîlden her ne resmetmişse yazıları yazan kalemiyle hadîseleri, bin türlü plan ile altın yazgılı bu satha işlemiştir. Delalet için basîret sahiplerinin akıl gözüdür, tefekkür edenlerin ve hatırlayanların haberlerinin bakışları için terazidir. Ayların ve zamanın geçmesiyle, fikirlerin

buluşması neticesinde nazar edenlerin görüşlerinin yardımlaşmasıyla iyilik ve kötülükte karar bulan bazı işler gayet itimat ve îtibar mahâllinde olacaktır. Her ne kadar bahtiyar şahıslara ve devlet sahibi akıllı hüsrevlere adilane mizaçları ve akilâne tabîatları yardım ederse de bir zaman gayb âleminden onlara yardım ve destek kapısı açılır, mühim hadîselerin gerçekleşmesinde aziz kuvvetle isabetli olan padişâhâne tedbirlerin tertip edilmesi ondan zuhûr bulur, yaradılışa ait kuvvet ve hüsrevâne olan kanunların belirlenmesine kadir olur.

Ama işlerin hepsinde halkın akıl ve fikrine itimat etme çoktur ve zamanın ilerlemesinde zihinlerin yardımlaşması ve ittifakına güven boldur. Çünkü o sonsuz tecrübe sahibi sabıkların cümle hâlleri doğrulanmış ve fikirlerin buluşmasıyla yayılmıştır. Bununla beraber hadîselerle dolu olan zaman, devam eden vak'aların kalabalığından ve zamanın sonsuz hadîselerinin izdihamından dolayı her güzel hadîseye, lâıyık olan fikir ve tasavvuru zuhûra getirmek için her işte yeni bir tedbir yaratması gerektiğini nerede ve ne zaman kendi içine sığdırır

Beyit

Ey akıl defterinden aşk âyetini öğrenen(kimse)! İyi niyeti tahkik ederek bu nüktenin resim olacağını bildin. Toplanmış olan gülün kıymetini seher kuşu bilir ki varak okuyan herkes de mânâyı bilemez.

Tertip olunmuş olan planların örneğini nazarında tutan bir nakkaş her ne kadar örnekleri tasvir etmeye kadir ise de, türlü heykel ve vücutların oluşturulmasında her ne kadar mahir ise de zamanın taze ve yeni olan planlarını içine alacak durumu yoktu ve zamanın sınırsız olan yardımına ihtiyacı yoktu. Kuşkusuz çeşitli yardımlarla kendi kemâl mertebesine ulaşan sabit ressamın su ile rengi karıştırarak boyadığı o kadim plan, zamanın maslahatlarının halledilmesi için aynı geleneği kullanmayı akıl ve basîret sahiplerine münasip, îtibarsız olan dünyanın iş yerine de uygun görür.

Beyit

Akıl ve fazîlet yolunun olmadığı bir iş yerinde, zayıf anlayış ve fuzulî görüş hangi işi yapar?

Meclisin esasının korunmasında, savaş yaygınlığının yayılmasında, ileri görüşlülük ve azime riâyet etmede, ülke açıcılık ve halkı besleme kaidelerine uymada, emir buyurma ve memleketi elde tutmaya çalışmada her misalde olduğu gibi seleflerin takip ettiği gelenek yüce şan sahibi şahıslara üstat olmuştur. Lâkin yazıları nakledenlere gayet güzel ve caziptir, güzel ve tuhaf olan şeyleri nakşederken kadim millet ve kavimlerin haberlerinin yazıları, nakledenlere bir örnek ölçüsündedir.

Beyit

Nazarında hüsnü hattı seven bir kimse muhakkak basîreti hâsıl edecektir.

Yedinci Hitap: Vakitlerin sahibinin feraset ve anlayışı gereğince düzenlenebilen geçmişteki vak'alarının tahkikinin ve o zamanın hadîselerinin geçekliğe tatbikinin en iyi tedbir olduğu ve onun ekserisinin takdire uygun düştüğü, önceki ve şimdiki milletlerin hâlleriyle hüsrevlerin hâllerinin okunmasıyla, geçmiştekilerin garip hikâyelerinin incelenmesiyle ve onların kıyasının istiklâl diliyle yapılmasıyla basîret sahibi erbâba mâlûm olmuştur. /14b/

Zamanın arsasında el-Fazlî'l Mütekaddem'in fazîletiyle öne geçmiş olan adalet ve haşmet sahibi erbâbı takip etmek, kutsal addederek ehl-i izzetin sünnetlerine uymak kutlu ve uğurlu bir şeydir.

Elbette sınırsız bereketleri izleme esnasında, sabık şerât koyucunun kanunu olan şerât hükümlerine itaat etme işi ve ona yakın şeyleri de takip etme bu kabîlden sayılır. Seleflerin izlerini takip etmeye rağbet gösterme izzet ve şeref sahibi erbâbın nezdinde makbûl görülmüştür. *و اولئك الذين هدهم الله فبهم اقتده*

Beyit

Kendimce birçok çaba gösterdim ama olmadı. Aşk mahallemin adım atılacak yerinde iz yoktur.

İlahi vahyin yetişmesi ve İslâm'ın tam anlamıyla ortaya çıkışıyla birlikte her zaman enbiyanın izlerini takip etmiş, geçmiştekilerin alâmetlerini kuşanmış, ibadet ve din usûlünde, melekeler ve yaratılışların iyiliğinde İbrahim milletini izlemiştir. Birçok mevzuda, hüküm, siyaset ve düşüncelerde kendisine Musa şeriatın takipçisi olarak görüyordu. *انه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم تحب موافقتة اهل الكتاب الا ان يوم بخلافها* Peygamberliğe ait haberlerde zikredilmiştir ki, *لا نجد لسنا تحويلا* *من قد ارسلنا قبلك من رسلنا و لا تجد لسنا تحويلا* *انه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم تحب موافقتة اهل الكتاب الا ان يوم بخلافها*

Çünkü ayrıntılı bazı hükümler ve şeriat kanunları bir zaman şahısların ve zamanın keyfiyetiyle bir zamanda ilahî vahiy mûcibince değişmektedir. Ama ibadetler üslûbunda, dört ana unsurun kaidelerinde bu hüküm mûcibince *لا نفرق بين احد من رسله* yola girmişlerden hiç kimse nebiler rütbesindeki sabıkların sabit olan emirleri huzurunda zıtlık ortaya atamaz

Li müellifihi

Kandili hidayet nurundan olmayan herkese körlük, karanlık ve cehâlet öncüdür. Hidayet mumu, öncülerin elindedir, o mumu karanlıkta takip et.

MUKADDİME-İ KÜBRA

Diğer Bazı Cihan Şahlarına Göre Evlâd Sultanlarının Üstünlüğünü ve Zamanın Diğer Bazı Meliklerinin Tarihlerine Göre Â-i Osman'ın Tarihini Anlatan Bu Tarih Kitabının Ayrıntılı Olmasının Sebebini Zikreder

Bu mukaddime dört hitap faslını içerir.

Birinci Hitap Faslı: Bu hitap faslı diğer bazı devlet başkanlarına göre bu mücahit sultanların fazîlet ve üstünlüklerinin tafsilatını beyan eder:

Yaratıcının desteğiyle serverlik **الذین جاهدوا فی سبیل الله** tahtında temkin bulan şeriatın koyucusu sultanlar ve meliklerin, cihangir hakanlar ve halifelerin, gaza ve cihad ordusunu donatmada, meleklerden yardım alan askerlerin teçhiz edilmesinde hüsnü hat ile bu işin sarrafı oldukları **و جاهدوا باموالهم و انفسهم فی سبیل الله** ve her zaman din ve dünyanın keramet ve saadet tacının incisi oldukları **و فضل الله المجاهدين علی** **القاعدين** baş misali bedeninin diğer uzuvlarına göre daha övünçlü olduğu, hadîs-i mübînin **حسنة من الحسنات المرابط كجميع حسنات العابدين** gece cevheri olan kandilinin nuruna lâyük oldukları, -ki bütün Müslümanlar onların gözlerinin nurunu kendi göz bebekleri gibi aziz sayarlar- kuşkusuz hiç kimseye gizli değildir. Bu iddia edilen şeyin ispatı için her şeyi görenlerin nezdinde hüccet ve kanıt çok fazladır. Bu durumun tasdik edilmesinde hâkimin kılı kırk yaran aklı vicdan yalınlığına sahiptir.

Beyit

Güneşin vasıflarının niteliğini kör olan gözlerden sorma. Zira nazar sahipleri bu aynaya hayrandırlar.

Ama keşif ve beyanın artması, zamanın ayanlarının gözlerinin uyanıklığı için sağlam nakiller ve aklî deliller söyleniyor. İnsanın yaradılışında ve beşerî fitratında bu hüküm mûcibince **فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل خلق الله** gazabî kuvvenin iyilik ve yumuşaklığı cezbeden şehvî kuvve karşısında her fertteki nefretleri def etmede

ortak olduğu, yumuşak olmayan tabîata karşı istila ve tasallut isteğinin, istîdatları kadarıyla her insanda galip gelmesi durumunun, nefislerin savaş ve kavgaya girişmesinin gayesi olduğu ve savaşa hücum eden safların iyileşmesinde hem fayda hem de kayıp olduğu akıl sahiplerinin vicdanlarında bellidir. Ama bu gazap kuvvesi itidal ve denge terazisinde /15a/ terazinin iki kefesinden birinin az veya çok olması durumunda ölçülmüş olur, doğru bir kıstas olan şeriâtın terazisini tutana boyun eğmekle ve işlerin düzenlenmesinde hekimlerin hâkimi olan aklın yardımcılığıyla emin ve sâkin olmuş olur ve hevaperest olan nefsi izlemekten dolayı ürkmüş olur.

Kuşkusuz ki bu itidal kuvvetine şecaât adını verirler, ona dilâverliğin övülmüş sıfatı derler. O, ahlâkin övülmüş olan direklerinden biridir. Mülk ve din nizamının vasıtasıdır. Öyle ki hadîs-i sahihte *الله يحب الرجل الشجاع ولو بقتل حسية* o meleke övülmüştür. Bu huy ve yaradılışın zayıflaması insanlarda noksanlık ve yokluğa yol açar ve *و منزلت لمين و انخفاض اناث و نسوان* bu mânâ mesabesindedir. Lâkin onun haddini aşma yönü olan öfkelenme, sefillik ve delilik hükmündedir. Onun aşağı inme tarafı olan korku, sükûnet ve ölümün zayıflaması hükmündedir.

Bunun için kâmil nefislerin çoğu bu melekeyle iftihar etmiştir. Hz. Âdem, Allah'ın aslanı ve savaşların galibi Ali bin Ebu Talip birkaç mahâlde bu sıfatı ortaya koymak için birçok şiir ve övgü inşa etmiştir.

Şiir (Ar.)

Ben Abdülmuttalip oğlu Ali'yim

Yolumda ağırbaşlı ve merdim

Bir kâfirle karşılaştığımda ona küfretmem

Çünkü beni bulan bütün istediğine kavuşur

İlahi hâkimin hükmüyle, şecaât kolunun kuvvetiyle cehâlet ve asabiyetten pak olan bu gazap kuvvetini sarf etmede her zaman emirler ve yasaklar iş buyururlar ve öncülük ederler. O kuvvet en fâzıl itaat ve ibadettir, sanatların ve melekelerin en kâmilidir. Çünkü mülk ve dinin nizamı bu kuvvet ile elde tutulur. Sultanlar ve

neblerin iktidar kolları yaverlik ve dilâverliğe bağlıdır. Belki bu meleke şerâat ve dinin oturtulmasında eski ve öncüdür.

Şiir(Ar.)

Her şeyi bolca veriyor

Onun huyu cömertliktir

Hazineleri cilâlı kılıcıyla alır

Adil bir şekilde de avucunda dağıtır

Sûretler âleminde asıl unsur olan cevherlerin, ülkenin maddesiyle onulması bir mânâdır, mülkî ve dinî erkân arasında mizacın nezaket ve letafetle birbirine karışması bir saf sudur ki, bu su düşmanlarla savaş gününde olan dilâverlerin kılıç çeşmelerinin nehirlerinden damlamıştır ve sonsuz olan yüz güzelliği kutsal bahçenin beğenilmiş yanaklarında, bu sûreti gören karanlık gönüllerin gözünde ve din savaşçılarının keskin kılıçlarının cilâlanmış aynasında kendini göstermek için görünme ve belirme mertebesine ulaşmıştır.

Beyit

Yüzsuyu ve şeref hançerin yardımıyla ortaya çıktı. Makamın haysiyeti ise mertlik ölçüsüyle ortaya çıktı. Cevheri ve merdin kılıcını savaş denizinde yüzmekte olan o şeyden al ve getir.

Tahtın hüsrevleri olan ve şecaât yolunda yeryüzündeki meliklerin tamamından ve de İslâm memleketlerindeki meliklerin tamamından daha fazla gaza ve cihad çabasına sahip olduğu kuşkusuz olan *انهم كانوا يسارعون في الخيرات ويدعوننا رغبا ورسبا و* *كانوا لنا خاشمين* bu padişahların bıraktıkları izler gereğince, şeref ve meziyetlerinin, haberleri ve izleri nispetince zamanın diğer serverlerine göre daha aşikâr olduğu kuşkusuz mâlûm olmuştur. Onların bu durumu saklanma ve gizlenme elbiselerinden arıdır. Onların çabaları din-i metnin temkin kılınmasında hatırlanır. Kin gününde Frenk, Engürüs ve Rum'un geniş ülkelerinde sâkin olan en kesif müşriklerle, hem asker hem de silah sayısı bakımından millet düşmanı askerlerin en güçlülerıyla mücadele etmek onların dilaverane savaşlarının alâmetleridir.

Kuşkusuz onların cihangirlik ve saltanat ölçüsü ve de dinperverlik şerefleri, savaş günü ve düşmanı yok etme zamanında sabık olan diğer meliklere göre daha üstündür. Yüce şanlarından dolayı üstün tutulmuş olan onların gazalarının garip vak'aları ve dindarlıkları bu duruma şahittir ve onların bu vaziyetlerini anlatır.

Beyit

Cihanı tamamıyla tecrübe edersen görürsün ki iyi isim sahipleri dünyada yerinde kalmıştır. /15b/ Âlem azâmet ve görkemi onlardan almıştır, bu gürûh âlemin dikili ağaçları olmuştur.

İkinci Hitap Fashı: İslâm dininin parlak gününün her zaman ezellerin ezelinin yakasından güneş teyitli Yusuf yüzünün parladığı bir sabahı vardır ve onun, aralıksız olan teyit ve devam zeyillerinin kıyametin eteğine kadar ulaştırdığı bir akşamı vardır.

Li müellifihi

Bu güneş ezelden âyan olmuş bir devletin güneşidir. Kıyamet gününe kadar da onun ışığı bedelsiz bir şekilde olacaktır.

Kuşkusuz İslâm devleti zamanında bahtiyar ümmetinin eliyle açılan fütihat kapılarının hepsi o hazretin ikbâl zamanına bağlıdır. Onun şeriatının ayna gibi olan sayfasında, çehresini gösteren ve milletin düşmanlarına karşı olan her zafer nuru onu sonsuz saadet güneşinin parıltılarından sayılır. O, kendi yüce himmetinin lüzûmu nihayetinden ve hatırının teveccühünden fetih müjdesini vermiştir ki, defalarca **ما ينطق عن الهوى** bu mânâyı söyleyen papağanların aynasında o müjdenin gerçekleşme sûreti bu timsal ile **ان هي الا وحى يوحى** aşikâr olmuştur ve o hazretin inci saçıcı hadîsi ve şeker yüklü sözleriyle o mânânın zuhûr edeceği müjdelenmiştir.

Öyle ki, İslâm sayesinde Acem mülkü ve Rum memleketlerinin fethedileceği yönündeki hadîsler ve müjdeler gerçekleşmiştir. Onlardan birini Hz. Peygamber şöyle dedi: **تغزون جزيرة العرب فيفتحها الله تعالى ثم فارس فيفتحها ثم تغزون الروم فيفتحها الله تعالى** Rum'un haberlerinde olan hadîs lâfızlarının ziyadesinden daha fazla **صدق رسول الله**

ihdimam dolu olan Resûl'ün sıdkı yani “تغزون و تفریح فیفتحها” lafzı Arap dilinin kaidesini bilen ariflere aşikârdır. Yüce hatırın teveccühünün artmasına delalet eden bu hadîslerin örnekleri nebilerin haber kitaplarında çokça bulunmaktadır. Rum'un fethi hususunda müjdelenen ve defalarca uyanık erbâbın kulağının derinliklerinde dolaşan şey budur; ستفتح عليكم الروم و يكفيكم الله Beldelerin fetih müjdelerinde Allah'ın sadık nebisinin söylediği hadîs-i sahihler ve açık müjdelerden Kostantiniye'nin fetih müjdesi bu feth-i mübînin üstünlüğüne sağlam bir delil olmuştur. Saltanat ve şahlığın yüceliği, gündüz yüzlü Rumuların çok siyah olan askerlerinin sayılarından haber verme –ki sanki sûretler âleminde bu mânâ Allah و انا الذين ابيضت وجوههم نفى رحمة الله عن مستور و القرشى رضى الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول يقوم الساعة الروم اكثر الناس اكبر الناس فقال عمر ابن العاص ذلك ان فيهم لخصلا اربعة انهم لاحكم الناس عند فتنه و اسر عنهم اقامة عند مصيبة و اوشكم كثرة بعد قوة و خيرهم لمسكين و يتيم و ضعيف و امتعهم من ظلم الملك

Yine bu şekilde İslâm mücahitlerinin öncüsü ve kıblesi, dini öğretme ve ikâmet ettirmekle görevli olan imam, keskin kılıç sahiplerinin bel bağı, bütün galiplere karşı galip gelen, Allah'ın aslanı Ali bin Ebu Talip mücahit sultanların bu devletlerinin alâmetlerinden haberler vermiş, düğümleri çözen nefesiyle sanki bu küfür ülkesinin mülküne İslâm'ın yayılmış olan sancağını yükseltmiştir. ليكونين لهذه الامة شان و سيجمع عليها رايات نبى الاصفر

Peygamber halifeleri ve onların tâbi olmuş sultanlarından sonra batıl dini peygamberlik dinine tebdil için hiçbir gazi padişaha bu kadar asker ve bu genişlikte memleket bu kadar beldelerin fetihleri müyesser olmamıştır ve bu durum İslâm'ın haberlerini iyi bilen arifler nezdinde gizli değildir. Gerçi Deyr-i Sumnat ve Hind beldelerinin Sultan Mahmud-1 Gaznevî tarafından fethedilmesi ve onun diğer gaza ve fetihleri zamanın haber sayfalarında, İslâm devletinin ve peygamberlik milletinin azâmetinin bu dönemde /16/ eşsiz bir şekilde zikredilmiştir. Ama bir Kostantiniye'nin fethi ve Sultan Mehmed Gazi'nin cihadı Sultan Mahmud'un sair fetihlerinden ve de acayip mâbetlere sahip olan Sumnat'ın inatçı kâfirleriyle olan

savaşından daha meşhurdur. Gerçekten de mavi gök kubbe altında eşsiz bir güzelliğe sahip Ayasofya imareti Kostantiniye'nin meşhur sayılı mâbetlerinden biridir.

Beyit

Rum onun nakşından dolayı bir isim gibi oldu, bu cihanda İrem bağı gibi aziz oldu. Güneş onun kapısında kendisini gösteriyor, ay ise dışarıda yol ve geçitlerin kandili olmuştur.

Bu mukaddimelere ve sözlere dayanarak bu mücahit sultanların fetihlerinin hepsi Resûlullah'ın gazalarına dâhil olacaktır. İslâm yardımının sahip olduğu bu kaynağın şanı ve büyüklüğüne bundan daha açık delil olabilir mi ki; Kostantiniye'nin zabtı ve Rum'un fethi Mekke-i Müşerrefe'nin fethinin müjdelenmesi hükmünde açıklanmıştır, ihtimamın artmasına ve bildirmenin öne çıkmasına mahsus olmuştur. Bundan daha fazla ne şekilde bir şeref ve meziyet tasavvur edilebilir ki; o ülkenin mücahitleri ve şeriatı yayan kayser makamı bu şahlar yüce Allah'ın yardımı sayesinde o saadet devletiyle serefraz olmuşlardır. Gerçekten de cihanın bütün sultanları onların bu yüce saltanatına gıpta ile bakmışlardır. Onların zikredilmesi güzel olan bedenleri ebedî beka ve ilahî olan kavuşmadan dolayı cennet bahçelerinde sağlamlaşmıştır. Ama onların ebedî hayatları, senâ dilinin hayat suyundan beslenir, onların cennet bahçelerindeki kalıcılığı adalet ve ihsan izlerinden dolayı beka bulmuştur.

Beyit

Eğer hayat suyu dudağın çok sevdiği bir ilaçsa o zaman kuşkusuz Hızır'ın siyah bir serabı vardır.

Üçüncü Hitap Fashı: Saltanatın yükseltilmiş sancağının ve saadetin toplanmış sebeplerinin kudret eli ve inâyet kabzasının yardımıyla Osmanlı hanedanında yol bulması ve uzayıp gitmesi koruma ve himaye gölgesinde *و اما ماينفع الناس فيمكث في الارض* olan basîret ve kuvvet sahiplerinin îtibar gözüne her zaman aşikâr olmuştur. Uzun zamandan beridir ki onların bu sancağı şiddetli esen rüzgârın sarsıntısından ve

karışıklık afetlerinden korunmuş durumdadır, devletin ve istiklâlin değişmesi ihtimali ile sonunun yaklaşması korkusundan emindir.

Çünkü gayb askerlerinin yardımıyla *سينصرني الله من ينصره* sayısız haberlerin muzaffer ordugâhtan *من كان الله كان الله له* gelmesinden dolayı yardım bulmuşlardır. Evliyaların yardım ve kuvveti ile güven bulmuşlardır. Dinî ve dünyevî menfaatleri ulaştırmada, malî ve bedenî yardımlarda bulunmada iyilik ve fazîletlerinden dolayı İslâm milleti ve peygamber ümmetine nispetle cihan sultanları arasında yegânedirler, her açıdan kadim ve ahir olan bütün hakanlar arasında eşsizdirler. Onların hilâfet temellerinin sütunları salih olan duayla kaimdir. Onların devlet tahtlarının destekleri serverliğin yaslanma yerinde sağlam ve kalıcıdır.

Şiir (Ar.)

Güzel nefsi taşır ve onu süsler

Barış içinde yaşar, söz onda güzeldir

Onların bağış ve sadakalarının, fazîlet, hayrat ve menfaatlerinin yüzleri her açıdan birçok devlet ashabından üstündür. İşte bundan dolayı din ve millet ehline kıyasla daha üstün ve daha fâzıldır.

Birincisi: Onların tevhid ve iman ehli için yaptıkları mâbetleri, yüce dinî yapılardan olan azâmetli dinî imaretleri, yakînî olan mârifet ve mânâlarının alâmetleri ve hayır imaretlerinden sayılan fayda getiren mekânları beyan parmaklarının sayabileceğinden daha fazladır.

Öyle ki, bu sultanlar ve temkin tahtına oturmuş bu hüsrevler kendi bağışları ve ihsanlarıyla – ki gerçekten o sekiz şahıstan her biri saadet gelenekli bu mazmunun *وجعلناهم انمة يهدون بامرنا و اوجبنا اليهم فعل الخيرات و اقام الصلوة و ايتاء الذكرة و كانوا لنا عابدين* şimdiye kadar tasdik edilmiş mecmuasıdır- /16b/ Rum'un geniş ülkelerinde ve o ülkenin İslâm beldelerinde birçok imâret inşa etmişlerdir. Kendi güzel çabalarının uğruyla kilise ve manastırları mescit ve medreselere tebdil etmişler, puthane ve tapınakları İslâm cemaatin camisine ve tevhid ehlinin halvethanesine çevirmişlerdir.

Kendi geniş belde ve ülkelerinde, kara ve deniz meskenlerinde yüce çabalarının mimari izlerinde o kadar çok hayır binaları ve öyle çok sadaka verilen mahâller yapmışlardır ki sayılacak olursa Arap, Acem, İran ve Turan ülkelerinin padişahlarının yaptırmış olduğu imaretlerin toplamından daha çoktur.

O şehirlerden zamanın geçmesine, ülkelerin hâllerinin değişmesine ve İslâm sultanlarının zamanın dokuzuncu yüzyılının genişliğine girmelerine rağmen bu imaretler hayrın bulunduğu binalardan, süs ve ziynetle bitişmiş imaretlerden olmaya devam etmişlerdir.

Beyit

Allah için hayır ve lutuflarda bulunan o padişahın himmetini çok iyi bilirim. Riyâsız bir şekilde hayır işleri yapan o şahsın makam ve mertebesinin temeli sağlam olsun.

İkincisi: Gaza ve çabayı harekete geçiren melek yardımcı askerlerin harap olmuş teçhizatlarını donatmada, sayıları yıldızlara denk olan sipahın malzemelerini hazırlamada ve kâfirden öç almak maksadıyla hilâfet merkezlerinden kalkıştıkları yardım neticeli her harekette öyle çok hazine ve mal, ihsan ve bağış sarf ederler ki bunca sene boyunca böyle ağır işlere girişmek o miktarda yedirip içirmek ve para harcamak büyük sultanlara imkânsız görünür. Çünkü onların başkentindeki sayıları yıldızlara ve yağmur damllarına denk olan sipahlarının ve Süleyman'la haşır olan askerlerinin sayısı yüz bin mertten daha fazladır.

Bu cümleden her gün kırk beş bin kişiye kendi şefkat konakları olan halk sığınağı saraylarında yiyecek, içecek, giyecek ve binecek yardımı yaparlar ve onlara taksim edilmiş erzakları ulaştırırlar. Bütün bunlarla beraber mal harcamaları ve toplanan gelirler açısından da diğer cihan şahlarından daha üstündürler. Bu gelenekle kâfirlerin korunmuş kalelerini fethederler. Öyle ki kara ve deniz beldelerinin fethi için evvela kara memleketlerinde timsah yüzlü havan ve topların, sayıları yıldızlara denk olan tüfeklerin, inşa ve tertip malzemelerinin taşınıp götürülmesi dağ gibi olan büyük cansız cisimlerin götürülmesiyle eşdeğerdir. İşte kıyassız ve ölçüsüz olan hazinelerini bu yolda harcarlar. Bu padişahlık geleneğini kendi fetih seferlerinin

lüzûmundan sayıyorlar. Yine bu şekilde deniz seferleri için dağ görünümlü gemileri denizlere dolduruyorlar. Sayıları yıldızlara denk olan askerlerin binmeleri için gökyüzü büyüklüğünde tasarlanan gemileri meydana getirmede sayısız masraflar yapıyorlar. Bu iki büyük mahşer ve böyle iki büyük ordunun zahmetine ilaveten kuvvetli kalelerin yerle bir edilmesi, kâfir ülkelerine helâk tohumunun atılması için denizde ve karada gök gürültüsü gibi olan topları ve mancınıkları taşıyıp götürme meşakkatini de yüklenmişlerdir. Dağlarda ve denizlerde ağır yüklerin ve eşyaların hazırlanmasını da üstlenmişlerdir.

Şiir(Ar.)

Allah seni sevdiği için yarattı

Bütün insanların ortasında

Keşke ben de aralarında olsaydım

Savaşta gittikleri zaman iyi birer süvaridirler

Üçüncüsü: Bu ihsan ve fazîlet hanedanının yedirip içirme yardımından, şefkat ve iyilik hediyelerinden ve de bağışlama uğurlarından Allah ehlinin tamamı her zaman faydalanmış ve buna sevinmişlerdir. Allah'ın bütün kulları onların fazîlet ve merhamet nazarıyla göz önünde tutulmuşlardır. Belki cihanın bütün âlimleri ve fâzılları, onların yüce ilim devletinin büyük otağının gölgesinde olanlar, Arap ve Acem memleketleri etrafındaki ilim erbaplarının tamamı onların adalet ve merhametinden dolayı rahat ve huzurludurlar. O hilâfet hanedanının haşmeti ve onların devletlerinin ebediliği için dua ve senayla övgü okurlar.

Beyit

*Devletin karanlığına nûr veren güneşin evi onun sayesinde mamur olmuştur. /17a/
Sütteki çocuğa süt veren o bağış ve rahmet bulutları onun sayesinde geldi ve cihanı kapladı.*

Dördüncü Hitap Fashı: Bu haber mecmuasının zamanın sayfalarına yazılmış olan diğer eser ve teliflere göre daha üstün olmasını beyan eder. Bilginlere mâlûmdur ki, hakîkâtleri ve mevzusu itibariyle her ilmin rütbesi ve şerefi o ilmin asıl ve yan

kökleri olabilir. Bu şekilde telif etme ve derleme ipine dizilen her kitabın şerefi, billur gibi beyan diline sahip olan her bülbülün tâbir ettiği hitabının latifeleri mesele ve olayların konusuna, güzelliği ve güvenilirliğine göre farklı mertebelerde olur. ما كل سودا تمرّة و لاكل حمرا جمرة

Beyit

Kâinatın pazarına binlerce nakit getirirler. Ama hiç biride ayar sahibimizin sikkesine yetişemez.

Sultanların tarih kitaplarının ve yeryüzündeki meliklerin ahvâlinin toparlanmasından asıl lezzetli maksat onların sultanlık ahlâkı ve insanlık melekelerinin araştırılması ve de zamanın hadîselerinin bilinmesidir. Bu takdimden önce zikredildi ki Seyyidü'l-Mürselîn'in dinini sağlamlaştıran peygamber milletinin ensar ve naiblerinden ve İslâm'ın dört halifesinden sonra صلوات الله عليه و عليهم اجمعين Osmanlı sultanlarının انار الله تعالى برهان السالفين اعز نصر الباقين المتخلفين bu şeref makamında âlemin diğer meliklerine nazaran daha seçkin bir rütbeleri vardır. Onların şanı yüce arşın yüksekliğine denktir. Hilâfetlerinin menşuru neşir meclisinde ezel divanının münşisi tarafından neşredilmiştir. Onların sonsuz saadetleri güzel lakaplar ve övülmüş vasıflarla و الذين امنوا و جاهدوا و هاجروا فى سبيل الله باموالهم و انفسهم اعظم درجة و اولئك هم فاتنون süslenmiştir.

Gerçekten onların nefis çabaları şöyledir ki, onların savaş meydanı düşünceli şehsuvarları ve seyyar bakışlı mücahitleri cihad meydanına adım atmada ve çaba meydanına yürümede sefer düşüncesinden bir an dahi geri durmamışlardır. Kıyassız mallarla ve haşmet sahibi ricallerle din sınırının seddini korumuş, şer-i mübînin binalarındaki gedikleri muhafaza etmişlerdir. En lezzetli maksatları ve bütün gayeleri şeriatın namusunu korumak ve millet ülkesinin hisarlarını sağlamlaştırmaktır.

Şiir (Ar.)

Eğer bedenler ölüm için yaratılmışsa

Benim işim kılıçla Allah yolunda çaba göstermektir

Bütün malları bıraksan da

Allah'ın rızasını kazanmak sana yeter

Lutuf ve merhamet mülkünün melikleri olan bu mücahit sultanların aziz huylarını saymaktan, merhametin zuhûr yeri ve bağışlayıcılığın kaynak yeri olan o şahların yüce isimlerini bu mazmun gereğince *عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة* zikretmekten dolayı onların övünçleri ve izlerinin bu mecmuası rahmanî merhamet feyizlerinin iniş yeri ve hakîkâtlerin kalbinin giriş yeri olacaktır.

Söze dahi hacet olmayan yardımların sonsuz feyizleri ve ilahî lutufları bu hikmet ayinli tasnifi lutuflandıracak ve bu tâbiri şereflendirecektir. Bu sözlerin, şerefli haberlerin kutsal sıfatlı zâtlarına izafe edilmesi ve bağlanmasının uğrundan dolayı bu telif haberlerin en şerefli olacaktır. Doğrulukla ünvanlandırılmış olan bu kitabın zâhiri üstünlük rütbesi ve âyan olan anlatma ve beyan etme süsü her maksat ve konuda peygamber hadîslerine ve Kuran'ın şahitliğine başvurması sebebiyle diğer edip ve fâzılların kitaplarından daha faydalı ve daha meşhur, fasih ve hatiplerin telif ettiği tarihlerinin cümlesinden daha zâhir ve daha anlaşılır olacaktır.

Beyit

O, tarih kıdemi açısından hepsinden daha öndedir ve bu, hüküm fermanı açısından hepsinden öndedir.

Medh edilen ve medh eden bu destan arasında, açıklanmış ve ayrıntılı olan bu nakiller arasında, onların devletlerinin Allah ve Resûl tarafından sağlamlaştırdığı ve ebedî kılındığı mânâsında, /17b/ ve belki güçlü sultanlar ve bilginler nezdinde, onların tarihleri ve haberlerinin zikrinin, Hazret-i Sultan-ı Enbiya ve onun tâbilerinin hadîsleri ile bilginler mülkünün âyetlerinin beyan edicileri ve şahitliğiyle yazıldığı ve kaydedildiği mânâsında, tevafuk ve tetabuk sağlanması durumu bu beyanın delilidir.

Hiçbir şekilde iman ülkesinin şahlarını övmeye, sadık beyanlı kalemin dili yalan ve batılın pisliğine ve de gerçek dışı sözlere bulaşmamıştır. Bu sekiz kitabın destanlarında zulüm ve düşmanlık içeren, Müslümanların haksız yere kan döktüklerinden haber veren hiçbir hikâye ve rivâyet zikretme sayfalarına

yazılmamıştır. Gerçi onlar hakkında söylediğimiz bu vak'alardan hiç kimse hiçbir tarihte görmemiştir ve duymamıştır. Lâkin haberleri yazma esnasında onların amellerini övme, huy ve tabîatlarını medih etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Kitaplardan nakil yoluyla görülmemiş ve doğruluğu sadık bildiriciler tahkik edilmemiş vak'aların hepsini, unutulmuş olan ihmâl sayfalarına aktarmışlardır.

Beyit

Eğer doğrular ve gerçekler bir araya getirilemiyorsa yalanları sarf etmeye ne gerek var. Eğri söylemekten dolayı sözün kıymeti kayboldu, doğru söyleyen kişi ise muhteşem oldu.

Sünnet ve kitabın sağlamlığına, hikmetli olan iz ve misallerin letafetine doğruluk ve gerçeği süsleyen süslerle birlikte yakın olma, nadir olan ilmî ve hükmi bilgilerle dolu olma haberlerin rivâyetinin yakınlaştırılmasıyla mümkündür, süsleme ve sızdırma ise güzel beyanlı surelerin zarıflığına bağlıdır. Bu mecmuadaki belâgati haber veren şiirler hiçbir tarihte ve hiçbir diyarda basîret ve nazar erbâbının naklettiği ve duyduğu türden değildir.

Li müellifihi

Onun nazım ve nesri eda etme lutfundan gelir, aşikâr olan nuru Allah'ın kelâmındandır. Resûlün hadîsleri sözlerin öncüsüdür, onun sözlerinin yayılması fuzulî kelâmdan değildir. Beliğ ve şaşırtıcı olan âyet gâh hakîkâtle birlikte gâh mecazla, o cihad fetihlerinde, adalet ve bilgi mülküünün şahlarının vasfı hakîkât oldu. Onun mecazî kelâmları ise şiir oldu ya da övgüde nesir saçıcı oldu. Kutsal feyiz onun destanlarını zikreder, onun bostanı ise mânâlardan açmış ve yeşillenmiştir.

Bu eşikte oturan fakirin hata yazan yazısının müsveddesi olan ve bu günahkâr elin siyah yüzlü kalemle siyahlaştırdığı bu şey kalem yolunda zayıflamıştı. Şimdi ise ilahî kelâm erbâbının nurunun ışıltısından, peygamber hadîsleri ve göğe ait isimlerin parıltısının yayıldığı kandillerden dolayı parlayan din ve dünyanın serverlik mesnedindeki bu hüsrevlerinin, sûret ve mânâ ülkesinin şahlarının bahisleri perişan hâlli bu bendenin amel mektubunda kâtiplerin en ulusunun yazısıyla yazılmış,

doğruluk lisanı ve hayır duasıyla anılmıştır. İşte bu âyetlerin şahitliğini göstermekten, eski ve yeni rahmanî gönüllerin kalbi ve hadîslerini söylemekten esas kasıt ve asıl amaç budur. *و اجعل لى لسان صدق فى الاخرين*

Ümit edilir ki, bu şaşkın fakirin zayıf adımlı kalemlerinin ve çok günahkâr olan elinin kazançları, adalet evinde bu nizam ile *يوم تشهد ايديهم و ارجلهم بما كانوا يكسبون* güzel kapıları istinsah edenlerinin yardımıyla *يمحو الله ما يشاء و يثبت و عنده ام الكتاب* uygun olmayan ameller ve fiiller sayfasından silinir, sevap doğruluk defterine kaydedilir. Bu İslâm sultanlarının sikkесinin adıyla gelenekselleşmiş, nizamsız ve revaçta olmayan siyah yazılı bu mangır, mağrip ayarlı bütün altın nakitler zamanında Nebî'nin hadîsleri ve Kuran'ın âyetlerinden dışarı çıkmıştır. Şimdi ise kitap ilimli bilginlerin güneş gibi bakışlarından ve akıl sahibi ediplerin elinden ayar bulup herkesin kabul edilen hanesine ulaşmıştır. Dinar ve altın ayın yuvarlakları, İslâm'ın güneş ve mühründen yani hakîkâti beyan eden ağzın hadîslerinden revaç bulan sikkedarın nakitleri, bütün büyük şehir ve ülkelerde ve zamanın şöhretli fâzıllarının ellerinde carîdir.

Zamanın bütün bilginleri bu telifin siyah olan bakırına temel atmış olan Allah ehli kelâmının iksiriyle **/18a/** ateşli fikirlerin kurtulma ocağından kırmızı ve beyaz olarak dışarı çıkıp fazîlet ve hüner nakitlerinin ayarlı olan iksir tesirli gönlünün kabul etme ayarına ve fazîletli sultanların kimya alâmetli rayiç sikkelerine ulaşır.

Li müellifihi

Benim nazmım hoş sulu bir inci ise de ateş kitabın feyzindedir. Sözlerim Nebî'nin haberlerini söylemekten ıslak dilli olduğu için herkesçe beğenilmiştir. Benim beyanım gülsuyu ve şeker şerbetidir, şeker himmettedir ve onun yolu su gibidir. Benim nakdim siyahsa da şahın adı onun üzerindedir, bu bakır ondan pazara yayılır. Eğer bakır ise şahın adı ondan îtibarsız oldu. Mangır mânâ pazarına gelir fakat altın ve gümüş sayesinde akışkanlık bulur. Bu destanda mücahit şahların isimlerinin uğurundan birçok fayda ortaya çıktı. Bu fazîlet-perver şahların medhiyle benim kalemim hem karayı hem de denizi tutar. Şahların güzel adları talep edilince dâvetsiz

misafir gibi olan adları beğenilen hediye oldu. İdris senin nakdin bakırsa da onun iksiri takdis ehlinden ulaşır.

VE'SSELAM

BİRİNCİ BİHİŞT

/19a/ Bismillahirrahmanîrrahim ile söz açılınca hâkimin kandili mânâ mülkünün rehberi oldu.

Ecel noktası varlığın göğünde merkez oldu. Topraktan yaratılmış olan Âdemin zuhûruyla beraber vücûd bulmada ki kinayelerde ortaya çıktı.

Elif birlik ve vahdet sırrını besmelede gizlemiştir ve onu Âdemin sırrı noktasından ve Allah'ın vaziyetinden göstermiştir.

Besmelenin nurlu şûlelerine işte bu tarak dişi olunca, onun isminin mis kokulu kâkülüne işte bu kusur tarak oldu.

Sûret mülkü açılınca “mim” den besmele oldu, o Âdem mülkü merhalede sonlandı.

Allah'ın ismi güneş, elif ise güzel bir parıltı oldu, güneş ışınları kadar olan sayısı canın gözüne mum gibi oldu.

Resim olma yüzünde iki “ﺉ” , “ﻡ” de Allah oldu. Parlak kulağın ardında ki iki zülûf iki “ﺉ” gibidir.

Basîret nuru Allah'ın iki gözünden âyan oldu, o nûr bağışlayan iki ışıktan biri güneş diğeri ise ay oldu.

Başlangıçta feyiz-i rahmanî herkese ulaşmıştır, doğru ve eğri inanç onun huzurunda eşittir.

Muhiplere karşı daima şefkatli ve râhim olan sensin, rahmetinle benim gönlümün derdini de gör.

Her zaman ismi zikretmeyle yetişsin diye, Hakk'a şükretmede evvela besmele çektim.

Her kıl gibi dili olan ve de her müsemma (bu sözü) ağza alsa dahi, Hakk'a şükretmede bir kıl ucu kadar hakkı beyan etmem.

Doğru olan din için Allah'a şükretmiş olayım onun her nimetine şükür olsun diyeyim.

Selam ve esenlik Mustafa ve Ehl-i Beyt üzerine olsun , “Salli ve Sellem “ dediği için Hakk'a şükürler olsun.

Kabul anahtarlarıyla sözden bir kanat açayım, Resûl'e hamd etme ve ona teslim olmayla kelâmımı başlatayım.

Adil sıfatlı ve mücahit olan hünerli şahların zikri birçok hamd ü salâttan sonra Mustafa'nın naatı gibi oldu.

Kara ve denizde Nebî'nin dininin yardım ve cihadından Âl-i Osman hanedanı hilâfetin başkenti oldu.

Haydar'ın deneyimli ve aslan yürekli adamları arasında ki Osman makam tahtına doğru yürüdü.

Osman bir gök gibiydi ve ondan parlak yıldızlar meydana geldi, zamanın sultanına kadar yedi hilâfet güneşi vardır.

Güneş her gün tekrar talihinden doğmaktadır, saltanatın o güneşinden yüz çeşit güneş âyan olmuştur. /20a/

Küfür ülkesinin karanlığından Sind kararmıştı, Rum'un dini, çehresini Hind kılıcından göstermişti.

Onun devleti ikiz doğurmuştu, onun sayesinde dünyanın gönyesi o mânâya kefil olmuştu.

Din fetihleri için onun kılıcı keskin bir delil idi, şimdi bu delil göz ile doğrulanmıştır.

Sultan Bayezid zamanında Evlâd canlandı, O, yeni sağlamlıklarla ecdadını ihya etti.

Seleflerin haberleri onun emriyle gerçeğe kavuştu, onun hanedanın hayırlı zikri şerefle bakî kaldı.

İdris din şahının duacılarında oldu, şahın ecdadının başlangıcıyla duayı telif etti.

İskender gibi olan bu şahlar cihanın zapt edicisi olur, lâkin beka mânâsında onların mülkü kalıcıdır.

Hakk'ın fazîletini almışım, şahımın ümit ve lutfuna muhtacım belki mânâ pazarında benim nakdimde revaç bulur.

KETİBE-İ EVVEL

Bu ketibe *Heşt Bihişt* kitabının sekiz ketibesinden ilkidir. Bu defter “ *Kitabu Sıfâtı’s Semâniye fî Zikri’l Kayasireti’l Osmaniyye*” adlı kitaptan birincisidir. İslâm’ın ilk kayseri olan Ebu’l Mücahidîn cennet-makam Osman Bey’in haberlerini ve izlerini zikreder. Bu ketibe bir talî’a, iki mukaddime ve on beş destanı kapsar.

Talî’a: İkbâl sabahının Osmanlı hanedanının burcundan doğmasının ortaya konulmasını, İslâm’ın bu kayserlerinin ocağından saltanat ve hilâfet nurunun zuhûr etmesinin başlangıcını, bu sülalenin silsilesinin Ebu’l Beşer Âdem’e (a.s) kadar uzamasını ve onların soyunun büyük enbivalara ve meliklere birleşmesini beyan eder.

Birinci Mukaddime: Bu mücahit sultanların ecdadının Rum memleketlerinde müşriklere karşı gaza ederek istiklâl bulmasını nedenlerini, bu adaletli hanedanın ortaya çıkmasıyla birlikte Selçuklu sultanlarının devletinin sona ermesinin keyfiyetini beyan eder.

İkinci Mukaddime: Osman Bey’in kayserlik mesnedine oturmasını, reâyâ ve askerinin onun serverlik tahtına oturması hususundaki ittifakını, küfür ve iman diyarında özellikle İran ve Turan memleketlerinde hüküm süren ve onunla çağdaş olan sultanlar ve meliklerin ahvâlini beyan eder.

On Beş Destan: Osman Bey Gazi’nin cülûsundan önce ve sonra yaptığı fetihlerin beyanıdır.

Talî’a-yı Saadet-matla’ : Saltanat nurunun Âl-i Osman’ın ocağında zuhûr etmesinin başlangıcını ve onların nesebinin Âdem aleyhisselam kadar uzamasının keyfiyetini zikreder.

Li müellifihi

Rum sultanın alemdarı seher gibi bayrağını yıldızların önüne kadar yükseltti, leziz bade ve cam-ı cisim ile Rum-şiâr olan yanağı aydınlattı.

Yanağın müsait olan bahtı gönül okşayıcıdır, ikbâl gibi uzun ömürle talihlidir.

Onun saadet soluklu sabahı kutlu baht sayesinde gün gibi gönül aydınlatıcıdır, onun gönlü doğruluk ve savap nuruyla doludur.

Talihli olan yüzden nikabını atmıştır, onun kutsal nefeslerinden hazır cevaplı hacet ashabının duası kabul olur.

Musa'nın mucizesi şahit olma gözüyle ufukların cebinden asasının gücünü gösterdi, İsa'nın nefeslerinden bir nefes üfledi ki âlemin ölüleri arasından dirildi.

Akil sahibi kimse onun yüzünü gördüğü anda ona dedi ki yoksa âleme mutluluk sabahı mı doğdu?

Ne sabahtır ki âlem nurla doldu, onun güneşinden cümle cihan mesrur oldu. /20b/

Güneşin sultanı sanki deniz alâmetli dünyadan baht ordusunu tertip etmiştir, Muhammed'in (s.a.v) nuruyla İslâm, küfrün karanlık gecesini silmiştir.

Karanlığın komutanı kaçma azmiyle firar edip batıda saklanmış, güzel soylu sabahın yanaklarında murat kadehinden nûr ve aydınlık parlamaktadır.

Maksatların cemali her zaman açıktır, şafağın müşfik olan sabahı gam içici olmuştur.

Ufukların elinde gamsızlık ve mutluluk dolu bir dünya gördüm, seher kuşlarının gönül okşayan nağmeleri sabah badesi içen çalgıcının sesleri eğlence ve işret bayraklarını yükseltmiş.

Dünyayı sıkıntı ve mihnetten uzaklaştırmış, zira dünya gönül aldatan bir cennet bahçesidir.

Zaman ise garip gençliğin sabahı gibidir, ikâmetgâh sevinç ve neşe ikâmetgâhıdır meclis huzur meclisidir.

Güldeki cefayı azaltan zaman siyaset korkusundan aman dilemiş, bu rahat sabahta hastalığından dolayı avarelik ve karanlık gibi sitemde bulunmuş.

Dünyada benim mahzun ve gamlı gönlümden başka çok hüznü bir gönül görmedim.

Gecelerin sıkıntısında dolayı gönlüm yorgundu, kavuşma sabahına gönlünü bağlamıştı.

Gönlüm uyanık bahtım ise uykuda, tenin mihnetinden dolayı ızdıraba düşmüştür.

Uyku bitsin sabah şarabı zamanı geldi diye seher horozu öter, niçin bu sevinçli sabahta suskunsun?

Senin idrâkin, mantık ve aklın nerededir? Seher kuşlarıyla birlikte şarkı söyledin unuttun mu yoksa?

Niçin sessizsin ve dünyadan habersizsin? Dilin bülbül gibi nağme-perdaz idi.

Mânâ gül bahçesinde senin gülüşlerin vardı, ey nağme-perdaz bülbül gel! Gülüşlerinin olduğu bostan sarayında yüksel!

Zamanın kötü ahdinden yeter artık feryat ettiğimiz, gülistanın sabahına sen bir sûret getir.

Bu sabahta talihim uykudan kalktı, güneş uyumuş olan talihe çehresini gösterdi.

Başımın üzerinde durduğunu gördüm, mübarek sûretinle sen bir âzâdesin.

Parlak hayat, pak iyilik ve vicdan aydınlığından hayırlı bir gecede gördüm seni, dedim kimsin? Kimin nesisin? Dünyaya ne yaparsın, senin tedbir ve fikrin nedir?

Dedi ki, saadet sabahı benim, dünyanın saadet bayraklı alemdarı benim, bu Rum mülkünde şer'at rüsumlu sancağın sahibi gazi şahlardanım.

Saadet şahitli sabaha sordum ki; devletin bu günü nurun yanağıdır?

Cana ebedî bir müjde olduğunu ihsan-şiâr şahların ikbalinden duydum, zamanın gün gibi aydın olduğunu da saadet çehreli sabahtan duydum.

Dindar sultanlar güneş gibi gönül aydınlığıyla mutludurlar, Osman'ın kutlu soylu evlâtlarının hepsi babadan oğla dindar ve adaletlidirler.

Yeryüzünün kıvançlı ve müftehirlere başı Ebu'l Vakt Osman, aslen Oğuz han'dandır, o nedenle üstündür ki Ays bin İshak peygamberdir.

Onun kökünde ve dallarında güzellik olduğundan dolayı, onun neslinden yedi kayser ortaya çıkmıştır.

Hilâfet bir cevher O ise madenidir, şahlık cevheri dahi onun mahzeninden gelmektedir.

Onlar ne şahlardır ki hepsi Allah'ın gölgesidir, şeriatı korumak yolunda hepside tecrübe sahibidir.

Onların teni dinin nuruyla aydınlanmıştır, onların kılıçları mertlik yolunda buluğa ermiştir.

Şerîat yolunda hepsi dinin vekili ve saltanatın alâmetidir, bu yolda canlarını ortaya koyarlar.

Mertliğin ve kılıcın tulsımıyla dünyayı zabtettiler, bulut gibi feyiz buldular.

Yüce şahlar gece gündüz İslâm fetihleri dışında başka bir şey için dudaklarını açmamışlardır, hepsi hareketli yedi yıldız gibi ulu, felek gibi şanlı ve övünçlüdür.

Bu şahların sekizincisi âlemin dayanağıdır, sekizinci felek gibi karar bulmuştur. Nebî'nin dininde kayserlik mesnedindedir, bu serverlikten dolayı övünçlüdür.

Müminlere karşı rahmet edensin ve cihanın koruyucususun, mülhidlerin sözlerine karşı gayet sertsin.

Hilâfet babadan sana kalmıştır bundan dolayı şahlığa lâyıksın.

Yüce ve övülmüş ceddiyle Bayezid din sultanlarının sığınağıdır, hilâfet onun ikbali ile devam eder, fazîletler onunla revaç bulur.

İdris gece gündüz nazım ve nesirle uğraşarak meram sultanının meddahu olmuştur.

Eski zaman şahlarının haberlerini pirlerinden duyduğum şekilde hikâyeye edeyim.

Her ne kadar ona lâyük olmasa da kudretimle oluşturduğum onun bu medih ve senası kâfidir.

Çünkü bu mektup benim vasfımla uzadı, çok olan şeylerden az şeyler söyleyeyim.

/21a/

Misk ü amber kokulu olan bu mektubu şaha olan dualarla sonlandırayım.

Seleflerin haberlerini hatırlayarak sözü açmada, benî Âdem eşrafının izlerini ve alâmetlerini haber vermek için meramı hâsıl etmede zikredilen lisan vücudun görünme âlemindeki zuhûru tertibiyle tâbir edilmeli ve benî Âdem şahıslarının imkân âlemi fezasındaki üslûbuyla tasvir eden kalem hikmet isabetli bu işaret ile **تملك انه** **فدخلت ما كسبت** tefsir olunmalıdır. Her zaman edipler meclisinin serverleri, belâgat yoluna girmişlerin öncüleri nesep ve soyların zikrinin takdimini, soy ve kökleri intisap ettirme işini büyük saymayı, tarihler ve izlerin tahakkukunda ve de hayırlı haberlerin birleştirilmesinde kendi geleneklerinden saymışlardır. Hikâyelerin yazılmasında ve ortaya konulmasında, aşiret ve kabilelerin asıl ile yan kollarının temel rivâyetlerinin menşeyini inşa etmede, zamanın eşrafının kitap ve risalelerdeki soylarını belirlemede nazım ve nesirle beraber her çeşit şiir ve medih ile meşgûl

olmuşlardır. Kuran kelâmında bu mânâlar **وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا** belâgatin en belîğ şekliyle bildirilmiş, namus ve şerâat kanunlarında akit ve işlerin zaptı için nesepleri gerçeğe kavuşturma teveccühü şayi olmuştur. Çünkü havas ve avamın ahvâlini bütün varlıkların gayb ve hitap kelâmını tahsis ederek belirtmek için, âba ve ecdad-ı kiramın isimlerini belirtme ve bildirme zihinlerin öğrenmesine ve idrâk etmesine daha yakın görünüyor. Her hanedanın ileri gelenlerinden herkesin nam u nişanını, kök ve silsilesine bilerek ortaya koymak lââyık ve yaraşır olacaktır. Bu şekilde her zaman ülkelerin saltanatını hak etme kanununda rütbenin kıdemini serverlik mesnedine lââyık olmanın nedeni olarak bilmişler, kara parçalarındaki meskenlerin önemli işlerinde yüce rütbelere lââyık olmayı soyun yüceliğine bağlamışlar. İmamların öncüsü ve evliyaların piri Ali Murtaza (**كرم الله وجهه**) belâgat üslûplu kelâmlarında yüce soyu ve nesebiyle övünmek için şöyle demiştir ki;

Nazım (Ar.)

Ben Ali'yim ve bütün insanlardan soyca üstünüm

Haşîmî kabilesinden seçilmiş Peygamberden sonra

Kuşkusuz bilgi yüklü bu kitabın mukaddimesinde, şeref soylu bu sultanların tarihlerinin başlangıcında evvela bu cömert soylu hanedanın nesep silsilesinin beyanına başlamak en münasip olan şeydi. Çünkü bu İslâmın sığınağı padişahlar Arap ve Acem meliklerinin hepsinden güneşin diğer yıldızlardan seçkin olması gibi seçkindirler. İşte bu göğe ait olan ululuk ve yücelik soyuna bağlı olunmasından dolayı İslâm sultanlarına nazaran daha dik başlıdırlar. Bu hanedanın, Allah yolundaki muhabbetle yakınlıklarının olması vesilesiyle kutsal askerin ordugâhında ve ehl-i iman sultanların hanedanları arasında, evvela Hulefây-ı Raşîdîn ve Eimme-i Hadiyahîn ile ikinci olarak peygamberlik şeriatının niyabeti, mürüvvet ve fütüvvetin doğru yolundaki istikâmetlerinden dolayı peygamber devletinin komutanlarının tamamıyla, peygamberliğin din-penâh askerleri ve şehsuvarlarının cümlesiyle dinperverlik yolunun yoldaşlığında, şeriatı yayma ve cihangirlik yolunda din kardeşliği ve gerçek kardeşlik irtibatı vardır. Bu İslâm padişahlarının, peygamberliğin zuhûr yerinin hanedanında peygamberlik mesabesi, hakîkât ve

tarikât evlâtlığı vardır. Bu kaideye binaen onların manevî nesebe katılması ve manevî akrabalığa yakınlığı milletin üzerinde konuştuğu şeydir.

Şimdi etraftaki bütün iyi soylulara göre daha üstün olmayla beraber Allah ehli yüce meşrepliler arasında, fazîlet ve edebî mesut yıldızını izleyenler nezdinde, yüce soyları araştırma hayırlı işlerdendir. Ama Allah'a hamdolsun ki ilahî bakışların beğendiği bu sülâlenin ve bu şahlık hanedanının, neseb ve soy silsilesi, köken bağı ve irtibatı birbirine bağlanmıştır. Çünkü bu hilâfet bostan sarayının kökleri ve yan kollarının damarı\ /21b/ bir cihetten onların ikbâl dalları enbiyaların (صلوات الله عليهم) (اجمعين) yüce köklerine dayanır, diğer bir cihetten onların azâmetli olan taze fidanları yüce Türkistan hanları ve hüsrevlerinin gürûhuna dayanır.

Nazım

Mübârek soylu ve ferah tahtlıdırlar, talihleri sayesinde taç sahibidirler ve tahtı tutarlar.

El-Kıssa: Bu şahlık saray bostanının inşasının başlangıcının, bu şehinşah hanedanın ortaya konulmasının menşeinin, hilâfet meyveli ağacın kaynağının, Kevser ırmağının güneşinin ve cennet nehirlerinin yolunun tabîatıyla beğenilmiş olan fırka ve cömert zümrenin gülistanının tazeliğinin, peygamberlik sülâlesinin, babalığın zuhûr yerinin o temiz evinin Nebî-i Hamîm El-kerîm bin el-Kerîm İshak bin İbrahim (salât ü selâm ikisinin üzerine olsun) olduğu haberlerin uyuşmasıyla ve açık olan sözlerin tevatürüyle belli olmuştur. Fırat nehrinin ondan kollara ayrıldığı o serçeşme, bu hilâfet nehrinin ondan şubelendiği cennetin âb-ı hayatının o menbaı Türkistan han ve hakanlarının turan memleketi ve maşrık zemindeki hüsrevlerin sülâlelerinin aslı, o melik ve dilâverlerin serveri Ays bin İshak imiş.

O rivâyetin özeti şudur: Rahmanî hilâfet ve nübüvvetten ibaret olan ilahî emanet rabbanî müjde ve işaret ile Hz. İbrahim Halil'in (Allah'ın selâmı onun ve onun soyu üzerine olsun) yüce sülâlesine inâyeti ima eden bu âyet gereğince و لقد اتينا ال ابراهيم و لقد اتينا ال ابراهيم و لقد اتينا ال ابراهيم teslim edildi. Hüküm ve hikmet saadetinin

و يستخلف و bekasının ve bu devletin devamının o hazretin soyunda bu alâmet gereğince من بعدكم ما يشاء كما انشاكم من ذرة قوم اخرين kesilmeksizin uzayacağını müjdelediler.

Lâkin peygamberlik mânâsı ve hatemiyet kaynağı, Hz. İsmail (a.s) şikkında sadece Seyyid-i Enbiya ve Hatem-i Asfiyâ Muhammed Mustafa'da (s.a.v) seçkinlik buldu. Din ve peygamberlik serverliği ile dünyevî hükümet ve saltanat, hakîkât üslûplu bu vaât gereğince تبشرناه باسحق و من وراء اسحق يعقوب Benî İsrail kavmi olan Yakub Nebinin şikkına mensup ve mahsus kılındı. Enbiyanın ve yeryüzündeki meliklerin hepsi تبشرناه باسحق و جعل فيكم انبيا وجعلكم لملكا و اتاكم ما لم يوت احدا من العالمين و bu hak ve yakînin müjdesiyle bütün ufuklarda Hz İshak'ın zürriyetinden ortaya çıkmışlardır. Turan ülkesinin hakanları ve meliklerinin birçoğunun özellikle Türk, Diyar-ı Maşrik, sair Arap, Acem ve Rum'un bütün hanlarının hepsinin Oğuzhan'ın soyundan olduğu tarih âlimleri nezdinde bilinmektedir. Oğuz Türkistan meliklerinin babası ve Türk hanlarının da mesnedidir. Oğuz'un soyu tarihçilerin sözleri ve fikirlerine göre iki mertebe itibariyle Ays bin İshak'a varmaktadır. Ve onun adı Türkçede "Kayı Han"dır. Tarihlerde, bazı güvenilir tarihçilerin sözlerinde ve de bütün araştırmacıların haber kitaplarında bu sülalenin soyu ve menşei bu doğru olan rivâyet şeklindedir.

Hikâye: Öyle rivâyet ve hikâye edilmiştir ki, âlemi aydınlatan nûr ve dünyayı parlak kılan risâlet yıldızı Hz. İshak'ın kutlu alnından etrafa yayılmıştı. Günlerden bir gün namus peçeli mahbûbe ve izzet ve iffet örtülü kadın yani Allah'ın resûlünün zevcesi, din hanesini hanımı, Allah'ın evindeki evlâtlarının annesi nübüvvetin zuhûr yeri olan o zâtın nikâhında iken bir karında parlak olan iki yıldıza, cihanı kaplayan ay ve güneşe yani iki ikiz çocuğa gebe kalmıştı. Cihanın yegânesi iki erkek evlât anne rahminde oluşmaya başlamıştı. Rahmanî olan rahmetin rahminde nutfenin yetişmesinden dolayı annenin karnında ruhun canlı olması gereğince bir hareketlilik baş gösterdi. Ve ruhanî kuvvetin orya çıkma âhengi vukû buldu. O şefkatli anne çocuklarının karnındaki kımıldayışından birbirine bağlı kendi gönül bağı o iki erkek evlât arasında fitne ve fesat temelinin atıldığını mânâ âleminde anlamıştı. Gerçek âlemde de onların arasında ki bu muhalefetin devam eder diye ızdırap çekiyor, bu korku yüzünden üzüntü duyuyordu. Bu durumun ilerisini düşünüyor bu yüzden bir an dahi rahat edemiyordu. Bir gün bu müşgilin ve düğümün çözülmesi istidâsını

cümlelere döktü. Çocuklarının babasına dedi ki: Ey Allah'ın peygamberi! Senin aydınlık dolu vicdanında zâhirdir ki, insanoğlu devamlı zıtlıkların ortaya çıktığı yer, salâh ve fesat kuvvetinin zuhûr yeri olmuştur. /22a/ Bu yakın zamanlarda Allah'ın emriyle bu iki peygamberlik nutfesi bu âcizin karnında ikiz olarak ortaya çıkmışlardır. Kaç vakittir bir karında birlikte durmaktadırlar. Ama her zaman öne çıkma ve geri kalma mertebesinde, ileri gelme ve öne çıkma arsasında bitmez tükenmez kavga içindeler. Kutsiler meclisinde insan efradı arasındaki şayî sohbet kavgasına düşmüşlerdir.

Nazım

Sohbet bir toz gibi ortaya çıkar. Bir müddet sus ondan sonra ona kulak ver.

Onların kavgaya tutuşmalarının sebebi budur ki; doğum kapılarının açılması esnasında ve dâr-ı dünyaya inme zamanında her ikisi de yarış içerisinde. Her biri kendi yerinde gecikme ve geri kalma durumundan imtina etmektedir. Rahmin köşelerinde ve annenin içinde durmaktadırlar. Şüphesiz ki bu mânâ annenin helâk olmasına babanın da gönlünün perişanlığına sebep olacaktır. Peygamberliğin bu iki neticesi birbirlerine zahmet vermesin ve birbirlerini incitmesin ve gelişme çağlarında bir aldanma yeri olan bu dünyada birbirlerinden incinmesinler diye bu ızdıraptan kurtulmak için dualar etti. Çünkü çok sıkıntılı, zahmetli ve hüznü dolu olan bu dünya kardeşler arasındaki kavgaya degecek bir şey değildir. Azizler ve nebiler soyunda bu şekilde hareket etmek lâıyk değildir. Dünya pak gönlü kederli etmeye, nurlu kalbi perişan ve kaygılı kılmaya degecek bir şey değildir.

Nazım

İyi ki perhizkâr olan ve sakınan gönül bu kara toprakta parlaklık tabîatını aramaz.

Şüphesiz Hz. İshak (a.s) yalvarma ve dua elini yüce Allah'ın dergâhına doğru açtı. Niyaz ve istek yüzünü hacetlere cevap veren yaratıcının eşiğine koydu. Bu tehlikeden kurtulmak için yalvarışlarda bulundu. O iffetli âcizin kurtulması için dualar etti. Kuşkusuz sonsuz hamiyetler ve ilahî çabaların bu hâlinde bu düğümün çözülmesi ve işin kolaylaşmasında yardım talebinde bulundu.

Vakitlerin en güzeli ve saatlerin en uğurlusunda o iki mesut yıldızın doğuş temelleri atıldı. Saadetin uç noktasında o iki yıldızın ortaya çıkma âhengi zâhir oldu. Birinci doğan çocuk Ays idi. Ays'ın ardından gelen ise Yakub Nebî idi. Yakub doğarken Ays'ın ayak topuğunu tutarak dünyaya geldiği için Yakub olarak adlandırılmıştır. Kâbiliyet ve yaradılışları açısından her iki çocukta adeta kemâlâtın doğuş yeri idi. Asıl menşeleri gereğince her bir taze fidan kökü güzellik ve azâmet gösteriyorlardı. Bunun için azâmet ve dilâverliğin kaynağı olan Ays dâr-ı dünyanın takaddüm ve ileri çıkma mansıbında ön plana çıktı. Bu gayb âleminin seyr ü seferinde, dâr-ı fenanın arsası ve bu kusur menzili için Yakub'a karşı zorbalıkta yarıştı ve öne çıktı. Lâkin Ays adım attığı bu yarış ve mücadelede sebatsız olan bu menzile attığı adımda ölümün var olduğunun ve hiçbir şeyin kalıcı olmayacağını ümitsiz haberini işitti.

Nazım (Ar.)

Bütün mülk onundur ve herkes ona seslenir

Harabı bina etmeye başladılar

Feyzin menşei ve vücudun başlangıcından peygamberliğin manevî devletinin bekasının müjdesi, Yusuf'un güzel yüzünün Mısır'dan ortaya çıkacağı müjdesi kırılganlığını ve muratsızlığını biraz da olsa hafifletmek için Hz.Yakub'un can kulağına varmıştı. Bu haşmet mansıplı hikmet gereğince dünyevî hükümet Ays'ın hanedanına nasip oldu. Peygamberliğin ebedî devleti ve ebedî olan izzet Yakub'un ağlayan ve kaygılı gözü oldu. *وان الاخرة لهي الحيوان او كانوا يعلمون*

Beyit

Maksut cevherinin hazinesi çaba ile aranabilir, ısmarlamaksızın zuhûr eden bu iş havaleyle olur.

Hâsıl-ı Kıssa: Dünya hayatı için lâzım olan kaza ve kader mûcibince Hz. İshak'ın ömrünün zamanı sona erdi. Pirlüğün sadık sabahının nefesleri göç haberini ulaştırdı. Göç davulunu *الرحيل الرحيل فان السفر طويل* bu haberci gece gündüz onun meleklerle dolu olan kulağında çalıyordu. Ömrün rezilliği ve yaşlılığın gereklerinden olan

hislerin ve kuvvetin karanlığında kalmayı basîret gözüyle inceleyerek görüyordu. İlahi risâlet mansıbını ve nübüvvetin emanetini bu dâr-ı fanide kendi övülmüş sıfatlı evlâtlarından birine teslim etmek istedi.

Çünkü Hz. İbrahim (a.s) kendi en büyük oğlu ve Hak teâlâ tarafından nübüvvet kerameti ile övülmüş olan Hz. İsmail'i (a.s) mecazî memleketlerde kendi kaim-i makamlık hilâfetine tayin etti. Hz. İshak (a.s) Şam memleketlerine halef olarak tayin edildi. Hz. İshak zamanın kendi peygamberlik hanedanlarında bir kargaşa çıkarmasını önlemek için İbrahim geleneklerine göre evlâtlarının her birini kendi hilâfetine tayin etmeyi arzuluyordu.

Evvela ilk evlâdı ve kıdemce önde olan gönül bağı Ays'ı huzuruna talep etti. Bu mânâ mûcibince **مَنْ خَدَمَ خَدَمَ** kazançlı olan saadetle diğer evlâtlardan daha seçkin olması için ona hoş ve makbûl bir hizmet buyurdu. Belki bu mânâ gereğince **الرَّبُّ نَى** baba bu makbûl hizmetin bereketinden gönlünün kabul etmesiyle kıvançlı olacaktı. /22b/

Beyit

İzzet onun edebinden dini bulur, kulluk onun nesebiyle asalet bulur, yan kökler dahi onun aslı gibi nebî doğurur, onun soyunun cümlesi veli doğurur.

Şöyle emir buyurdu ki, yaşlılığın güçsüzlüğü ve tenin zayıflığı hâlinde ve de beden uzuvlarının kuvvetinin düşmesi esnasında tabî olan kuvvetlerin şer'î zaruret kadarıyla takviye edilmesi lâzım gelir. Bu işaretle **انْ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًا** bir zaman yaşlılığın zayıflık zamanlarında heves düşkünüyü huyun dizginlerini bedeninin iştah çekiciliğine bırakmak aklen ve mantıken uygunsuzdur. Kuşkusuz babalığın evlâdına olan şefkatiyle Ays'a şöyle dedi ki: Nefsimin pişmiş kebabı arzu etmesi belli olmuştur, şehvet kazasıyla bu cüz'î mutluluğa bağlı olan tabîî bağlar ve ilişkiler ortaya çıkmıştır. Tabîatı o arzuyla mutlu etmek gerekir. O cüz'î ilgilerin ve bağların engelinden kurtulmak gerekir. Çünkü bu nefsanî bağılıklar ruhanî vatana göç esnasında medih edilecek şeyler değildir. Dünyevî olan her türlü lezzeti tatma kaygısı beğenilmemiştir.

Mısra'

Hevesle kalıcı isen bu yolun adamı değilsin.

Ays babasının rızasını kazanmak ve av talebiyle berhudar olmak için yüzünü sahraya doğru çevirdi. Devletin vahşi olan avlağında maksudunu avlamak için babanın ikram ve yedirme bereketiyle serverlik mesabesine mi varsın yoksa Allah'ın rızasını mı ele geçirsin diye tereddütteydi.

Nazım

Avlakta misafirperver olan şah yırtıcı ve ehil hayvanlara karşı aslan gibidir.

Babayla oğul arasındaki bu konuşma esnasında tesadüfen Yakub Nebinin zevcesi bu mânâdan haberdar oldu. Yoldaşlık ve eş olmanın hayırhahlık hakkını yerine getirdi. Hayır duası vaâdiyle babasının oğlu Ays hakkındaki arzusunu Yakub'a bildirdi. Yakub Nebî hemen ezeli başarının yardımıyla bu hizmeti takdim için Ays'a karşı yarıştı. Kendi koyun sürüsünden çabucak semiz bir keçi yavrusunu yakalayıp kebab ederek babasının huzuruna getirdi. Babasının gönlünü avlamayla, hayır duasına yönelme ve onun gönlünü kabul etmeyle üstün oldu. Kabul görülmenin saadet idrâkine lâyık oldu.

Beyit

İskenderin hikâyesinden ve Hızır'ın âb-ı hayatından anlaşıldığına göre hiç kimse kimsenin rızkını yememiştir.

Hz. İshak (a.s) mânâ âleminde **ومن وراء اسحق يعقوب** peygamberlik rütbesinin kime verilmesi gerektiğini gördü. Kuşkusuz vaât edilen dâveti kabul etme hakkının Yakub'a nasip olduğu mânâsını açıkladı. Artık Ays için öne geçmek faydasızdı. **العبد يدبر و الله يقدر**

Beyit

Talebinde bulunduğum şey çabadır, bu kadar olur zira kaza ve kader değiştirilemez.

Ondan sonra dua elini ve kabul etme avucunu ayna gibi maksut yüzünün önüne getirdi. “Ey Allah’ım! İhtiyaçsızlık hakkınla ve bütün azâmetinle babamdan sonra bana teslim ettiğin peygamberlik emanetini korumada kendi lutuf ve kereminle bana yardım ettin. Bende hizmetkârlık vazifesini gücümün yettiği kadar gerçekleştirdim, ilahî olan emir ve yasaklarına itaat ettim” diye yüce Allah’a yalvarışlarda bulundu.

Nazım

Beni topraktan yaratan sensin, fazîletimden dolayı yaradılıştta beni seçtin. Parlak olan yüz gibi gönlümü aydınlat, bize nimet verdikçe kazan.

Şimdi kendi doğru vaâdinle peygamberliğin o kıymetli cevherini halef ve halifem olan Yakub’a nasip eyle, onun soyunda ve akabında nebiler ve hâkimler bakî kalsın diye duasını sonlandırdı.

Nazım

Sahip olduğun o sonsuz inâyetlerle zayıfları ve âcizleri nerede yitik bırakırsın? Bizim hareketlerimizde senin fazîletin çoktur. Bir lutuf gösterdiğin zaman biz biliriz ki o mutlaka yerindedir.

İshak Nebî’nin bu duasının lüzûmu ezelîliğe doğru yürüdü, kabul edilme nûrları saf olan gönüllerde ve özür dileme sathında bir güneş gibi parladı. Ays şecaât koluyla avcılık yapmıştı. Ama maksudun asıl avını kardeşi Yakub tuzağa düşürmüştü. Bir sahra koyununu yakalayıp kebab ederek babasının huzuruna getirmişti. Babanın iddia ettiği şeyi hâsıl etmek için gerçekleştirdiği dua ve iltimasları açığa çıkardı. Ays’ın kırılmağını telafi ve hatırını teskin etmek için Hz. İshak onu ezelî istîdad ve cibili kâbiliyetini takdîr etti. Dua elini kaldırıp onun hayrı için dua etti. Ve şöyle dedi: Ey sonsuz olan yaratıcı! Ey azâmet ve celâlet sahibi padişah! Senin sonsuz kereminden ve nihayetsiz inâyetinden ümitliyim ki her zaman

serverlik hükümetini ve maddî şerefi /23a/ kıyamet saatine kadar Ays'ın evlâtlarında kalıcı kıl.

Beyit

*İş vakti olana kadar onun himmetine sahiplikten gelen yüceliği hoşnutluk tacıyla ver,
gerçi derviş taç sahibidir.*

Bu dua kabul olunca peygamberlik saadetinden ve ebedî devletten mahrum kaldığında dolayı gücendi ve hüzünlendi. Bu yüzden anne karnında harekete geçmiş olan niza' ve çekişme tohumları tekrar ekildi. Yırtıcı hayvanların sahip olduğu gazap kuvveti onun akıl kuvvetinin eteklerine sımsıkı tutundu. Bu gazap ve hışım esnasında aynı düşmanlığı hatırladı. Kardeşi Yakub'un kanını toprağa dökeneğine ve Ebu'l Beşer'in evlâtlarını Habil ile Kabil'in mukatele geleneğini yeniden yaşatacağına dair Allah'a yeminler etti ve and içti. Bu esnada Hz. İshak bu emir gereğince *ارجعى الى ربك*, *راضية مرضية* Hakk'ın dâvetini kabul etti. Bu aldanma sarayından o sevinç ve ebedilik makamına intikal etti.

Ays babasının bu dünyadan göç etmesinden sonra kendi evlâtlarını, tâbilerinin ve kabilesini kardeşi Yakub'un kabilesinden ayırarak Arap diyarına doğru hareket etti. Arapların "Berid" dediği yerde vatan tuttu. Ve orada çok yüksek bir kale ve sur inşa etti. Aynı yerde yerleşme temellerini attı. Orayı kendi mesken ve menzili yaptı. Yakub Nebî de Ken'an diyarına yönelip evlâtları ve kabilesiyle oraya yerleşti ve gönlü orada rahat buldu. Ays Yakub Nebinin Ken'an memleketine yerleştiğini duyunca o memleketin bütün giriş ve çıkışları hakkında bilgi sahibi oldu. Anadan doğma ve eski olan düşmanlığı ve kini tekrar ortaya çıkardı. Ken'an diyarının yolcularına, oranın insanlarına ve tüccarlarına karşı saldırı ve taarruz başlattı. Öyle ki onların yolunun kesmekle aynı zamanda Ken'an diyarının halkının gidiş geliş yolunu kesmiş oldular. İnsanlara zarar verme ve onları incitme hareketlerine giriştiler.

Nazım(Ar.)

Sadece bir bağırsı onların birliğini dağıtır

Düşmanlığın sürdüğü bu zamanlarda ve zıtlığın hâsıl olduğu o hâllerde Yakub'un (a.s) peygamber soylu halefleri akl-ı selim mertebesine, akıllılık ve mertlik olgunluğuna varmışlardı. Bu hadîs-i sahih *المرضوية* amcalarıyla kaynaşmak sûretiyle bağışlama ödülünü ona takdim etmek, kendi sevecen silsilelerini aslî olan yakınlığa doğru çekmek ve bu emir *امر صلوا الارحام و* *صله الارحام تزيد في العمر* bu beğenilmiş yol ve övülmüş meleke ile din ve dünyadan murat almak için babalarından izin istediler. Hz. Yakub başlangıçtan beri ortadaki soğukluk ve zıtlığı çocuklarının akıl kulağına anlattı. Şeytanî felaketler ve nefsanî gazezlerden dolayı aradaki yakınlığın kopmaya vardığını, bu durumun düşmanlık ve savaşa doğru hareket ettiğini ondan sonra göçün ortaya çıktığını bir bir anlattı ve her babada bir örnek verdi.

Rübaiyye

Birkaç gün kardeşlerin cevherinin akdi gibi emin olan gönlünü felaketten kurtarmış ve bir arada toplamıştık. Zaman haset gözüyle bize baktı ve her birimizi cihanın bir köşesine fırlattı.

Akıllı ve anlayışlı çocukların cümle tafsilattan haberdar olmalarından sonra her söz dizisinin önerisini güzellik ve barış hâliyle yumuşaklığın lüzûmuna doğru çektiler. Geçmişin kötü olayları felaketlerinden dolayı bir çözüm arama yoluna gittiler. Babalık makamındaki amca'yı ziyaret etme şevkinin ve muradının kendilere galip geldiğini söyleyerek babalarına yalvardılar. Dediler ki, şüphesiz bu muhabbet kıvılcımı amcamızın gönlündeki kaynaşma nurunun alevlenmesine neden olacak, yakınlılık, muhabbet ve sohbetin uğurundan sülh temelleri atılacak ve şevk hükümleri bunda böyle kalıcı olacak. Dâr-ı dünyanın birkaç günlük ömrünü ve kalıcı olmayan vakitlerini bu göçten sonra kaynaşma meydanına getirmek nübüvvet hanedanına yakışacak bir şeydir. Bu durum fütüvvet ve mürüvete lâyük olacaktır.

Mısra'

Dünya hiçbir çekişme ve kavgaya değmez.

Bu şevk verici hikâye Hz. Yakub'un muhabbet dolu gönlünü etkiledi. Bu nebî kelâmı *ملوا ار حاكم بالسلام* onun parlak olan vicdan sayfasında resim oldu. Cömert ve aziz olan evlâtlarının cömert olan amcalarının hizmetine yönelmelerine izin verdi. /23b/ Amcada da yeğenlere karşı yumuşaklık ve kaynaşma damarı ortaya çıksın, barış ve sıcakkanlılık maddesi zuhûr etsin diye dualarda bulundu. Onlarda bu yolculuk için sefer malzemelerini hazırlayıp silah ve eşyalarını tamamladılar. Güneş bakışlı o şehsuvarlar ve aslan yürekli o yiğitler amcalarının menzil ve diyarının yakınına ulaştılar. O yerin gidiş geliş yolunun kesilmesinden uzun bir müddet sonra o aramgâhın koruyucu askerlerine ve o yolun muhâfızlarına rastladılar. Onların beğenilmiş olan şekil ve şemailerinden savaşmaya durma zamanındaki mertliklerinden dolayı muhâfızların ibret gözü şaşırılmış, hepsinin gayret gözü korkmuştu. Sefer erbâbının hâl diliyle diyorlardı.

Beyit

Ayin ve güneşin ulaştığı canım ve gönlümün kafîleleri bu zamanın yol kesicilerinden emin ve güvende olur.

O yol gözcüleri muhabbet diyarına girenlere karşı hitap temeli ve ızdırap âhengini şefkatli gam içiciler gibi tamamladılar. Ve onlara dediler ki: Siz kimsiniz? Nereden geliyorsunuz? Niçin böyle tehlikeli bir yerden, böyle savaşçı insanların arasından cesurca ve korkusuzca geçiyorsunuz? Siz ne kadar yolculun bu güzergâhta helâk eden kılıcımızın önünde esir olduğunu biliyor musunuz? Birçok cesur bu korkusuz gürûhun elinde toprakla bir olmuştur. Kendi gençlik ve yiğitliğinize bu durumu revâ görmeyin. Eğer bu afetten bu yolla *سليم العود احمد* canınızı dışarıya atarsanız iyi olur. Şevk ve arzu yolunun cesurlarının, fayda ve kaynaşma sohbetini talep edenlerin hâl ve diyarla ilgili sorularına cevap vermelerinden ve uzun süren sohbetin ardından...

Beyit

Her birine neredensin diyordu. Onlarda tanıdık bir memlekettiniz diyorlardı. Yârenlere "topraktan mısın sudan mısın böyle hazır cevap kimseleri daha önce görmedim" dedi.

“Biz hepimiz Ays’ın gulâmları idik, yaşımızın delikanlılık çağında câhillikten dolayı ayrılık ve firar yolunu seçtik şimdi yaptıklarımızdan ötürü pişman olarak bu kusurumuzla hizmet eşiğine geldik” diyerek zamanın iyiliği gereğince, akıl ve tedbir lüzûmunca böyle bir karara vardılar.

Beyit

Bu nurlu ev bizim kandilimiz olur, başımızı onun eşiğinden uzak etme.

Bu şefkat dolu hikâye Ays’ın kulağına varınca kaynaşma sohbetindeki iştiyak kıvılcımları onun vicdanında da ortaya çıktı. O civanmertlere, babalık sevgisinin merhameti ve müşfikâne olan kaynaşmayla kendi yanında yol verdi. Onların güneş gibi olan sağlam alınlarında saf cevherin parlak nurunu ve peygamberlik nutfesinin parlak yıldızını müşahede etti. Sonra dedi ki: Her ne kadar siz kendinizi benim hizmetçim olarak görüyorsanız da ben sizi evlâtlığıma kabul ettim, makbûl olan sair evlâtlarımın yolunda sizi onlarla bir tuttum. Şimdi sadık beyanlı dil ile böyle tehlikeli bir sefere adım atmanızın nedenlerini açıklayınız. Öyle zannediyorum ki siz kardeşim Yakub’un neslinden gelen gençler olmalısınız. Bizim kadim hanedanımıza mensup görünüyorsunuz. Çünkü bu parlak manzara, öyle bir babanın soyundan gayri kimsede olamaz. Zamanı rasat edenlerin nezdinde **ظن المؤمن كهانه** bu mânânın ışığı altında hisler inkâr edilemez.

Onlar dahi hâlin hakîkâtini telakkî ettiler ve ahvâlin yolunu arz ettiler. Akrabalık bağlarının yakınlaşmasından sohbet ve münasebet ilişkilerinin birleşmesinden sonra aslı maksatlarını şu şekilde cümlelere döktüler ve dediler ki: Bizim en son ve yüce olan maksadımız gönülleri birleştirmektir. Kalpler ve vicdanlar bu günden sonra öz kardeşin müşfik Yakub Nebî’yle olan muhalefeti terk etmeni istiyor. Zıtlık ve niza’a yolunda bundan daha fazla ilerlemeyiniz. Zira enbiya hanedanı arasında doğruluk ve safâ kanunundan gayrisi yaraşmaz ve revâ değildir, fitrî olan kaynaşmayı tatmak için sevgi ve vefa şerbetinden başkası leziz değildir. Bu günden sonra daima ümit edilir ki, aramızda selam, kelâm gidiş ve geliş vazifeleri, birleşme ve onulma lutufları devam eder.

Beyit

Ne oldu ki bizden sevgini kestir, hangi sevgiyi bize tercih ettin.

Ays bu çeşit doğru sözlerden çok etkilendi. Savaşma ve ayrılma acılarını anımsayınca gönlü daraldı. İnleyerek pişmanlıktan dolayı hasret ahları çektikten ve böyle çok şevk tesirli açıklamadan sonra şu nükteyi söylemeye başladı.

Beyit

Bu ayrılıkta dahi inleyemez olmuşum, bu yaptığımız bir şeydir inkâr edilecek bir şey değildir.

Bütün şefkatiyle /24a/ o ciğerpârelerini, kendi aziz canı gibi yanına aldı. Onların yalvarışlarını vürûd eden gaybî şeyler gibi güzellikle kabul etti. Ciğerpârelerinin hicran gözlerinin yaşı ve kendisinin de pişmanlık gözyaşları zaman zaman birbirine karıştı. İkrâm edeceği şeyler yerine misafirlerine gönlünün kanını ve kebab olmuş sinesini sundu. Ve konuşmasına şöyle devam etti ki: Gerçekten bende kardeşimi görmemenin hasretinden dolayı çok dertliyim ve ağlamaklıyım. Ciğeri yiyip bitiren bu göçten dolayı çok pişman ve bezginim ama sinirlenme ve gazap zamanında yanlışlık benden kaynaklandı. Çünkü kendi elimle kardeşimin kanını toprağa karıştırmak, onun bedeninin kadehinden onun nefesini toprağa dökmek istedim. Şimdi bu eksik olan yemine karşı tedbir almada ve zamanın bu zıtlığını tedavi etmede çaresiz kalmışım. O akıllı olan civanmertler şöyle dediler: Böyle bir yeminin müşkilinin çözülmesi bizim elimizde kolaydır, bu durumu def'etme akıl yoluyla güç ve kudret kapsamındadır. Bu durumun tedbiri bu şekildedir; kardeşinin bedeninin damarlarını kasıtlı bir şekilde keskin bir kılıçla yarala, onun kanını yere dök, sonra kardeşinin etini ve kanını tekrar kendi aslî kanıyla birbirine karıştır. القربة Şikâyet, şükretme, sohbet ve hatırlamadan sonra geçmişin çirkin olaylarını ve hikâyelerini asla hatırlamazlar.

Şiir (Ar.)

Yorgunluk gittikten sonra sevgi ve dayanışma kalır

Bu tedbir takdîr edilecek uygun bir tedbirdi ve bu denli sözler gayet makbûl ve beğenilmiş idi. Ays da hemen o anda güvenilir adamlarını ve kendi öz evlâtlarını elçilik için kardeşi Yakub Nebî'nin yanına gönderdi. Geçmişin kaba hareketleri ve vak'alarından dolayı ondan kendisini bağışlamasını istedi.

Beyit

Senin ayrılığında öyle sabırlıydım ki senin berrak olan ayakkabının izinden belki bir parıltı bulmayı ümit ediyordum.

Kardeşini huzuruna dâvet etti. Sevinçli olan buluşmaya dayanarak müşfikâne olacak olan bu görüşmeye rağbet gösterdi.

Nazım

Eğer gözüm, senin cihanı süsleyen yüzünle aydınlık bulursa, seni görmelerde onu gözbebeğimin yerine koyarım.

Kuşkusuz Hz. Yakub **اذا دعيتم فاجيبوا** bu beğenilen emir gereğince dâvetin kabulünü lüzûmlu gördü. Bütün kabile ve aşiretiyle oraya intikal etti. Ays da karşılama merâsimini ve ululama gereklerini yerine getirdi. Barış ve uyuşma sebepleri birbirinin boynuna sarıldı. Birlik ve doğruluk maddeleri birbirine karıştı. Muhabbet serçeşmesinin berraklığıyla iki taraf da aralarındaki keder ve kirlilikleri, düşmanlıktan kaynaklanan gönül dargınlığını safâ temizliğine ve vefa paklarına dönüştürdüler. Bu iyileşme ve irtibat hâlinin üzerinden gece ve gündüzlerden oluşan epey bir müddet geçti. Bu süre içerisinde ittifak etme ve yoldaşlık kurmadan gayrı başka bir şeyle meşgûl olmadılar. İttifak ve kaynaşma bereketinden, yedirip içirmenin güzelliğinden ve şefkatin uğrundan birbirlerine tâbi olma ve hizmet etme durumu onlarda iki kat daha arttı. O menzillerde binek hayvanlarını ve sürülerini besleyip geçimlerini sağlama kâbiliyetini gösterdiler.

Bir gün Ays kardeşiyle müşavere ederken ona şöyle dedi; babamızın hakkımızda ettiği duaları kabul oldu. Onun gönlünün izleri soylu evlât ve torunların çokluğuyla

zâhir oldu ve olacaktır. Şüphesiz peygamberliğin bu halefleri ikbâl yüzünü çevirdikleri her diyarda herkesi hüküm ve tedbir kabzası altında toplayacaklardır.

Beyit

*Öyle ümit ederim ki, bahtımın kuvveti sayesinde düşmanlardan tacı ve tahtı alırım.
Düşmanın tacı varsa benimde kılıcım var, kılıcım oldukça tacı ele geçiririm.*

Şimdi münasip olan odur ki; kolay bir geçinme için, hazır olan, hayvanlarımız için geniş otlakları bulunan, geçinilmesi kolay ve çok geniş bir mülk olan Türkistan'a ve kuzey memleketlerine doğru hareket edelim.

Beyit

Bu sahraya yerleşmek isteyen bir kimse onun suyuna ve bir avuç toprağına muhtaçtır.

O konuda ki istişarelerin takdiminden sonra enbiyanın sünnetiyle kutsal âlemden bu işin hayırlı olmasını dilediler. Bu birlikte yaşama meclisinde ahbab ve dostlarla da görüş alışverişinde bulundular. Gaybî bir işaretin bu fikre isabet etmesinden sonra Hz. Yakub da bu fikre uygunluk gösterdi. O konunun temkininde bu fikre uydu. Ays da bütün evlâtları ve tâbileri ile kuzey memleketleri yönüne doğru hareket etti. Zamanın geçmesi ile onun nesil ve soyundaki taze fidanların dalları orada yeryüzüne yayıldı. Günden güne onun saadet ağacının dalları ve yaprakları başını Sidretü'l Münteha'ya kadar çekti. Babaları İshak Nebî'nin duası gereğince /24b/ o ülkelerin zenginlikleri ve serverlik mansıpları ona ve onun evlâtlarına ulaştı.

Beyit

Gün için tan vaktinin uğuru vardı, bütün günlerin iyiliği hatırlanır.

Birçok tarihçi Kıptî dilinde kendisine Ays denilen bu zâtın Türkistan'da şöhret bulmuş olan Kayı Han'la aynı kişi olduğunu söylerler. (Günah ve sorumluluk rivâyet edenin üzerinde olsun.) Ama bazı tarihçilerin fikrine göre de Kayı Han Yafes bin Nuh'un (a.s) torunlarından. Çünkü tufandan önce onun dört erkek evlâdı vardı.

Onlar Sam, Ham, Yafes ve Yam'dır. Bunlardan Yam, Kuran'ın verdiği bilgiye göre قال ساوى الى جبل بعضنى من الماء قال العاصم اليوم من امر اعدا الامن رمم و حال بينها الموج مكان من مغرقين tufan esnasında boğuldu. Babası üçüncü ve dördüncü iklimin kara parçalarını imar etmesi ve şenlendirmesi için Sam'ı görevlendirdi. Aslen siyah benizli olan Ham'ı Sudan ve Hindistan beldelerini imar etmek için görevlendirdi. Yafes'i maşrık ve şimâl beldeleri tarafına gönderdi. Türkistan'dan Rum'a kadar bütün beldelerin ahâlisi Yafes'in neslinden gelir. Ve bu rivâyet çok yaygındır.

Hikâyenin Hulâsası: Yüce soylu ve cennet makamlı Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin aşiret ve kavminin ortaya çıkışı başlangıcı ve menşeinin Türkistan ve Turan memleketlerinde olduğu, haberlerin incelenmesi ve tarih kitaplarının okunmasıyla her iki takdirde de doğrulanmıştır ve bu şekilde rivâyet edilmiştir. Bu beyanın zeylinde ortaya çıkarılacak olan onların neseplerinin silsilesi, Oğuz Han ve Kayı Han'a dayanmaktadır.

Sultan Mahmud-ı Gaznevî zamanında Selçuklular Türkistan'dan hareket edip Amuye nehri üzerinden İran topraklarına geçtiler. Selçuklu sülalesinin tarih kitaplarında da belirtildiği gibi bir dalga evvela Horasan memleketini kendi hayvanlarının barınağı hâline getirdiler. Cend'ten birlikte hareket ettikleri şöhretli kabilelerden biride Kayı Han kabilesiydi ve onların komutanı Âl-i Osman'ın yüce cediti idi. Bu kabîlden Türk kabileleri o zamanda Arap ve Acem memleketlerine çokça yerleşmiş, oraları vatan tutmuşlardı. Bu kabileler Selçuklu saltanatının kuvvetli zamanlarında onların yardımcılarıydı. Çünkü onları Selçuklular beraberinde getirmişlerdi. Âl-i Selçuk saltanatının İran ülkesinde özellikle Horasan, Irak ve Azerbaycan memleketlerinde çöküşe yüz çevirmesi zamanına kadar bu kabileler Selçuklulara olan tâbiyetlerini devam ettirdiler. Bu şekilde tarih kitaplarında yazılmıştır. Devletin son zamanlarında saltanatın yönetimi onların hizmetçi ve gulâmlarının elinde karar buldu. Harzemşah sultanları, Irak, Azerbaycan, Şam ve Diyarbekir atabeylerinden her biri bir mülkte istiklâlini ilan etti. Şam ve Rum hududunda ve Acem mülkünde Selçuklu sultanlarına bağlı olan sultanlardan bir gürûh Selçuklu devletinin intikalinden ve onun müddetinin sonra ermesinden sonra zikredilen Tavâif-i Mülûk gibi bazı beldelerde bağımsız olup saltanat sürdürdüler.

Çingiz Han devletinin ortaya çıkması, İran ve Turan memleketlerini ve bunların meliklerini silkelemesine kadar Harzemşahlılar Acem mülkünün genelinde saltanat sürdüler. Onların, Acem mülkünü istilası zamanında birkaç sene içerisinde İran memleketleri Tavâif-i Mülûk hâlini aldı. Bu esnada Selçukluların bakîyeleri olan Türkistan kabilelerinden birçoğu Azerbaycan ve Diyarbekir arasında olup birçok kabile ile aşiretin yaylak ve kışlak yeri için münasip olan büyük ve Küçük Ermenistan hududuna yerleştiler. O kabileler cümlesinde Kayı Han kabilesi de Ermeni memleketi civarında ve darü'l mülk Ahlat etrafında yazın yaylayıp kışın kışladılar. Çingiz Han ile Harzemşahların kavga ve kargaşalarının fitnesinden uzakta olup o civarda güvende idiler. O zamanlarda Ahlat'ta Melik Balaban ve Ermen şahı olarak bilinen ve soyunun oraya hakim olduğu Melik Eşref, adaleti ve güzel huyluluğu yönünden o kabileyi her yerde övüyorlardı.

Sultan Celâleddin Harzemşah Acem mülkünde Çingiz Han'dan aldığı darbelerden ötürü sürekli perişanlık içerisindeydi. Her ne kadar zaman damlalardan bir damlaya hareket emrini buyuruyorsa da onun saltanat sancağı tufandaki gemi yelkeni gibi Çingiz Han'ın derya misalli ordusunu korkusundan bir karar bulamıyordu. Ama zamanın desturuyla babaları İran memleketinin tamamında kendilerini tâbi olunan olarak görüyorlardı. Cesur askerlerinin çokluğuyla beraber onun bu azâmet ve görkemi etraftaki meliklerin içine sinmiyordu. O da dilâverliği ve korkusuzluğundan dolayı cihangirlikten el çekmiyordu. Kendi saltanatının namusunu kirletmiyordu. Bu yüzden Ermen şahı olan Melik Eşref /25a/ onun âba ve sülalesinin itaatinin kanunundan kaçındı. Kendi kuvvet ve heybetine itimat ederek ona itaat etmekten yüz çevirdi.

Sultan Alâeddin Keykubad-ı Selçukî o zamanın Rum sultanı idi. Melik Eşref'i yakınlık kurma ve onu özel kılma yoluyla ve de doğru olan münasebetlerle gözettiler. Kuşkusuz sultan Celâleddin-i Harzemşahî hüsrevâne olan onuru ve gayretinden yiğitlere yakışır bir hareketle Ahlat şehrini kuşatmak için Azerbaycan'dan harekete geçti. Ahlat o zamanlarda çok mamur ve muazzam bir şehirdi. Beş altı aydan sonra o yer sultan Celâleddin Harzemşah tarafından zapt edildi. Cennet gibi olan öyle bir şehir askerlerin ayakları altında çiğnenerek yerle bir oldu. Melik Eşref o vak'a

esnasında Ahlat'tan kaçarak sultan Alâeddin Keykubad'a iltica etti. Hem bu vak'a yüzünden hem de Melik Eşrefi gözetme ve himaye için Sultan Celâleddin ile Sultan Alâeddin arasında bir savaş ve mukatele ortaya çıktı. Herpert vilayeti civarında bu iki yüce şanlı padişah arasında bir savaş vukû buldu. Sahip olduğu haşmet ve azâmete rağmen Sultan Celâleddin Sultan Alâeddin tarafından hezimete uğratıldı. Hezimete uğradığı ve yenildiği için Azerbaycan tarafına çekildi. Bu olaydan sonra Küçük Ermenistan'da fitne ve karışıklık ortaya çıktı. Kayı Han'ın Ahlat civarındaki Türk kabile ve kavimleri güvenilir bir mesken düşüncesi içine girdiler. Bununla beraber Sultan Celâleddin Çingiz Han'ın askerlerinin Azerbaycan'a varmasıyla onlara yenilmiş ve onlar tarafından öldürülmüştü. Çingiz Han'ın askerlerinin korkusundan halktan ve askerlerden hiçbir mahlûkun rahatı kalmamıştı. Onların askerleri her tarafı yağma ve talan ederek katliamlar yaparak geride harabeler bırakıyorlardı.

Lâkin o zamanda Sultan Alâeddin Keykubad'ın Rum ülkesinde büyük haşmet ve azâmeti vardı. Onun mülkünün ve devletinin işi dindarlık ve adaletin uğurundan dolayı düzgün ve doğru idi. Bütün halklara gösterdiği merhameti hususunda ufuklarda şöhret bulmuştu ve her cihetten insanoğlunun sığınağı idi.

Beyit

Bu cihanda bir devleti olup da halkın huzur ve asayişini sağlamayan kimseden geriye güzel bir isim kalmaz, o kimse gönül ehli kişilerle de birlikte olamaz.

O zamanlarda Kayı Han kabilesinin sipahsaları olan Ebü'l Mücahid'in Osman Bey Gazi'nin yüce cediti Süleyman Şah bin Kaya Alp bir müddet Ahlat civarında Ermeniye padişahlarına yardım etti. Kaza ve kader hükmü gereğince ecel ona ulaşana kadar Ermeni ülkesi şahları tarafından ta'zim edildi. Ondandır bu kalıcı olmayan zahmet dolu dünyadan kalıcı olan mülkün ikâmetgâhına doğru yürüdü. Ondandır geriye cihan devletli ve savaşçı dört evlât kaldı. Onlar; Sungurtegin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dünder. Süleyman Şah'tan sonra o kabileden olan kimseler bir evlâdı kendi komutanlıklarına ve babasının makamına seçtiler. Ertuğrul ve Dünder arasında kardeşliğin yumuşaklığı vardı. Sungurtegin ve Gündoğdu arasındaki dostluk ve sevgide ölçüsüz idi. Ertuğrul ileri örüşlülüğü ve bilginliğinden dolayı

diğer kardeşlerden daha seçkin idi. Şecaât ve insanlıkta da kavmine göre daha övünçlü idi. Babasının meskenindeki daimî olan fitne ve fesattan, Çingiz Han askerlerinin ardarda memleketlerine girmesinden dolayı gayet bıkmış ve usanmıştı. Onun kavmi bu denli yağma ve çapuldan çok zarar görüyordu. Etraftaki melik ve sultanların meskenleri hakkında olgun bir tahmin yürüttü. İleri görüşlülük gözüyle Çingiz Han'ın askerlerinin çıkışının cihanın memleketlerini zapt etme ve Arap ile Acem meliklerini mağlup etme yönünde olduğunu mülâhaza etti. Onun doğruyu gösteren fikri şu kararda sabit oldu ve dedi ki; kabile halkımız ancak sultan Alâeddin Keykubad'ın Rum sınırındaki devletinin himaye ve sığınma gölgesinde huzur ve sükûnet bulur. Onların vakitlerinin ekserisi savaşta geçiyor, en azından hepimiz yiğit ve şeci olana kadar ve karnımız doyana kadar gaza ve cihad ile meşgûl oluruz. Maddî ve manevî saadette, dinî ve dünyevî faydalarla muradımıza ereriz. Bu şekilde bu dünyada bolluk ve refah içinde yaşar öbür dünyanın hediyesine de lâîk oluruz.

Beyit (Ar.)

Eğer dünyanın hepsine sahip olamazsan

Nasıl eserse öyle bırak

Delil getirmeyi bırak

Anlamı talep ettiğin yeter

Senin derdin tecrid ve o hasret kalmıştır

Çabuk kaybolan mülke

Kim dünyada dinden ayrı heves için yaşıyorsa

Zayıf bir şekilde yaşar

Ertuğrul o doğru tedbiri gayb âleminden ilham şeklinde alarak mülhem oldu. Kardeşlerinin hepsine /25b/ hareket etme konusunda kılavuzluk etti kavim ve aşiretin çoğunu doğruluk yoluna getirdi. Küçük kardeşi Dünder kavimlerden bazılarıyla ve Ertuğrul'la hemfikir oldu ve onun tâbiyetini seçti. Ama diğer iki kardeş bu fikri uygun görmediler. İki kardeşin, Ertuğrul'un önderliğine karşı oluşturdukları muhalefet ve isyan nebevî olan bu hadîs-i sahihe *عجب الله عز وجل من قوم يعادون الى الجنبه* uygun düştü. Kardeşlerle olan mübalağa ve onlara yönelik ısrarlara rağmen Ertuğrul'un dert ortaklığı bir mesabeye varamadı. Bu doğru olan hitabı *انك لاشهدى من*

لكن الله يهدى من يشاء اجبت و kendisinin ve kardeşlerinin işinde uygun gördü. Kuşkusuz hareket dizginlerini savaşçı tabîatlı kardeşlerinin maksatları hâsıl etme elinden aldı. Diğer kardeşlerden ayrılarak küçük kardeşi Dünder'la göç yolunu seçti. Kendi kavminden olan ve hepsinin de savaş günü adamı olduğu dört yüz kırk dört namlı mert Ertuğrul ve onun kardeşiyle bir uygunluk ve ittifak sağladı. Kardeşlerinin geri kalan aşiret ve kavmi ayrılmaya doğru yüz çevirdiler. Ertuğrul ittifak sağladığı o gürûhla Rum hududuna doğru yöneldi. Oğlu Saruyati'yi Sultan Alâeddin Keykubad'ın hizmetine gönderdi. Dua ve ihlâs hediyeleriyle iddia ettiği şeyin sultanın hizmet eşiğine bildirdi. Kendisine ve kavmine gaza ve cihad hareketlerine kolaylıkla yönelmeleri için meskûn bir mahal verilmesini istedi ve bunun için yalvardı. Saruyati'nin sultanın hizmetine varmasıyla o savaş meydanı mertlerinin bu yönelişinden dolayı sultan çok memnun oldu. Ertuğrul'un bütün hacetlerini hüsnü kabul ile karşıladılar. Ertuğrul'un oğlu Saruyati için bir in'âm ve ihsan merâsimi tertip ettiler. Cesaret ve teselli vererek Saruyati'yi tekrar babasının hizmetine gönderdiler. Sultan çeşitli inâyet ve himayelerle onlara vaâtlerde bulundu. Ertuğrul'da gamlı sultandan sevindirici haberlerin gelmesinden ve bahtiyar evlâdının görüşmelerini iyice mülâhaza ettikten sonra bütün tâbileriyle birlikte Rum'a doğru hareket etti. Adalet töreli sultanın riâyet ve himaye gölgesinde gölgelendiler.

Nazım

Herkes memleketle şeref bulur, ikbâl nuru ise ondan yeni şeyler bulur. Devletinin yüzü her zaman misal olarak gösterilir, onun için ona devletlerin sarayı derler.

Günden güne artan saadet ve talihin nedenlerinden, o kutlu gürûhun devletinin zuhûrundan, evvela güzel ittifaklardan ve beğenilmiş olaylardan onların Rum mülkünde ortaya çıkmaya başlamaları esnasında iki vak'a yüz gösterdi. O her iki mukaddime o hanedanın büyük olan saadetlerini ortaya çıkardı. Ezelî inâyetin ilham almışlığı ve evvelî olan yürüyüşün gayb sesi mübarek çınlamalı iyi haber ve müjde و نريدان نمن على الدنيا سنضعفوا فى الارض و جعلهم ائمة و جعلهم الموارثين Ertuğrul ve onun evlâtlarının can kulağında çınlamaya başladı. Gaybî saadetin kılavuzu onların hâl ve malının salâh yolunu onların uyanık olan baht gözünün önüne koydu.

Birinci Sûret: Ertuğrul tâbileriyle birlikte Sulatan Alâeddin'in ülkesine girdi. Uzun bir yolculuktan sonra yük hayvanlarını ve eşyalarını o rahat ve güvenilir yerde tekrar çözdüler. Birinci merhalede, meydana gelecek olan her vak'a için ve malları ve akıbetleri için hayır ve şer konusunda tefeül fikri Ertuğrul'un aklına geldi. Ondan sonra zamanın her işinde yapılan tefeül gereğince düşünmek istedi. Ansızın iki büyük ordunun savaştığını gördüler. Kimsenin bilmediği ve daha önce duyulmamış böyle bir olayla ilk defa karşılaşılıyorlardı. Bu garip vak'a ister istemez gayb perdesini açarak yüzünü göstermişti. Ama bu mücadelede kuvvet ve haşmet sahibi olan bir taraf daha önde görünüyordu. Zayıf olan taraf galip olan düşmanından çok korkuyordu ve muzdaripti. Ertuğrul bütün kavim tâbileriyle görüş alış verişinde bulundu. O vak'a hususunda gayb âleminden yardım ve korunma istedi ve dedi ki; istemememize rağmen o vak'anın içine düşmüşüz, tevekkül etme ve rıza makamında ihtiyar dizginini ilahî takdirin eline vermişiz. Şimdi bu iki ordudan birine yardım etmek civanmertliğimize yakışır. Karşı karşıya gelmiş bu iki taraftan birine dostluk nefesini üfürmemiz lâzım gelir. Zira bu iki ordudan birinin zafer kazanmasından sonra bizim adamlarımız da galip tarafla beraber yağma ve talan girişimlerinde bulunabilir. Bazıları şunu uygun gördüler ve dediler ki; biz sayıca çok az bir topluluğuz, bu gurbet ellerde yardımsız ve desteksiziz. Ordusu çok ve kuvveti fazla olan tarafla ittifak etmek bizim için daha münasiptir. Açıkçası bu baht yolunda mağlup olan tarafa bağlanmak bir hatadır. Konuyla ilgili olarak şu misal meşhurdur ki; /26a انامع الشريك الاغلب Aslan yüreklilik, yiğitlik, gençlik ve özgürlük tabîatlarına sahip olan Ertuğrul şöyle buyurdu: Galip olan tarafa yardım etmeye ne hacet var. Ama zayıflara yardım etme ve âcizlerin elinden tutma Hz. Allah'ın ahlâkıdır. Civanmerdane olan bu fikirde sabit kaldılar. Ertuğrul çevik ve kıvrak olan tâbileri ile gayb ricali ve öncesi bilinmeyen meleklerin askeri gibi dilâverlik kılıcını kınından çekti.

Yardım eden bu hadîs-i sahih gereğince خير السرا يا اربعمائة bu dört yüz seçkin adam o mahâlde saf kıran dört bin pehlivan gibi göründü. Bu gayb ordusundan olan her bir süvari Bileban ve Feyeman'da o mağlup olmakta olan cemaate Hızır gibi kılavuzluk etti. Şüphesiz kin ve savaş gününün savaşçılarından ve din civanmertlerinden olan o az sayılı gürûhun yardımına dayanıldığından dolayı mağlup olan taraf galip geldi.

Zayıf olan ordu ümitsizliğin ardından düşmana zâhir oldu ve maksadını hâsıl ederek üstün geldi.

Beyit

Maksadın boynuna elini dolayan kişi bela ve musibetin önüne siper olabilir. Mülkün külâhını talep edersin öyleyse cübbe giyin, zira övünme baş korkusuyla olabilir.

Savaşın tozu meydandan kalktıktan sonra güven ve emniyet yıldızı bu taifenin baht gözünde parladı. Ondan sonra ne olup bittiğini öğrendiler. O muzaffer gürûhtan haber aldılar. Başlangıçta mağlup olup daha sonra galip gelen tarafın Sultan Alâeddin Keykubad'ın ordusu olduğu gerçeklik kazandı. Önce galip olup sonra mağlup duruma düşen tarafın fesat zamanın fitnecileri Tatar kavmi olduğu ortaya çıktı. Şüphesiz Sultan Alâeddin, Ertuğrul ve onun uğur adımlı kavminin Rum memleketinde kendilere uğur getirdiğini ve o vecihle civanmerdane olan büyük bir iz bıraktığını anlamıştı. Zafer ve fetih nurlarının ışıkları o mübarek kavmin dilâverlik kılıcından parlayıp beklenilmeden ve umulmadan sultanının nazarında ışıldadı. Sultan güzel hatır ve tabîî meyli ile Ertuğrul'u muazzez ve mükerrem kıldı. Ganimet olarak şerli Tatar ordusundan askerî malzemeler ve silahlar ele geçmişti. Bu malzemeleri in'âm olarak Ertuğrul'a ve onun kavmine verdi. Ertuğrul'a, evlâtlarına ve kavmine padişâhâne hediyeler ve ölçüsüz inamlar tahsis etti. Engürü yakınlarındaki Karacadağı ve kâfir hududuyla yan yana olan şimâl hududunu kâfirlerle gaza ve cihad etmelerinin karşılığında onlara verdi.

Engürü o diyar müşriklerinin darü'l-harbi ve memleketlerinin sınırı idi. O dağlık yer Türkistan halkının yaylak ve kışlağı için çok iyi bir memleket idi. Onlara orada gaza ve cihad fermanı verildi. Sultan onlarla ahd ü peyman ederek onları o tarafa gönderdi. Bu rivâyeti Rum ülkesinin âlim ve şeyhlerinden olan Mevlânâ-yı merhum Mevlânâ Ayas'tan naklettim. Âl-i Osman'ın etraflıca bilinen bu haberlerinde bu zât çok güvenilirdir. Mevlânâ Ayas ise bu rivâyeti Orhan Bey Gazi'nin rikâbdar-ı hassından nakletmiştir. Bu rikâbdar-ı hass ise Orhan Bey'in mecliste ve toplantılarda söyledikleri sözlerini hatırlamış ve onun ağzından nakletmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

İkinci Sûret: Ertuğrul ve tâbileri Karacadağı mesken tutunca zamanın fitne ve fesadından güvende olup huzur buldular. Asıl amaçlarına ve kendi davalarına dayanan o saf kıran ve avcı aslan yüreklilerin hepsi kâfir hududuna ve etraftaki beldelere sürekli el uzatıyordu. Daima kâfirlerin memleketlerini yağma ve talan kastında idiler. O sınırdaki birkaç yıl bu şekilde din ve dünya menfaatleriyle kıvançlı ve müftehir oldular. Yiğitlik ve savaşçılıklarıyla küfür ve iman arasında meşhur ve mümtaz oldular.

Şiir (Ar.)

*Eğer bir kimse nefesine hakim değilse
İyiliğe hiçbir yol bulamaz*

Bu esnada Sultan Alâeddin-i Keykubad-ı Selçukî gaza ve cihada yöneldi. Ehl-i küfür ve inadın fitne ve fesadını def' için Ertuğrul ve kavminin meskenine doğru harekete geçti. Bu cihadın sebebi şu idi: Kostantiniye hâkimi o zamanlarda Rumeli mevkiinde "Aktav" adlı Tatar kavmiyle sultana karşı düşmanlık gütmek ve İslâm beldelerinin zaptına yönelmek için ittifak sağlamıştı. İstanbul hâkimi askerleriyle beraber denizi geçti. Tatar cemaati için Gelibolu geçidinden bir güzergâh belirledi. Yenişehir ile Bursa sahrasında dost olan iki topluluk karşılaştı. Düşman dinli bu her iki taife de fesat ve fitne bayrağını inat gökyüzüne doğru yükselttiler. /26b/

Sultan Alâeddin de o alçak soylu kâfirleri def' için seferber oldu. İslâm sipahlarından ve din mücahitlerinden büyük bir cemaati de beraberinde getirdi. Tevekkül yolu ile ve Allah'ın yardımıyla cihada yöneldi. Bu haberi duyduktan sonra dini koruma ve İslâm için çaba gösterme fikri Ertuğrul'un beyninde hareketlenmeye başladı. Nice zamandır İslâm'a hizmet etmek ve kıvanç kazanmak için böyle bir hengâmeyi bekliyor, savaşmak için böyle bir fırsatı kolluyordu. Kuşkusuz Sultan-ı din-penâhın bildirmesiyle "من انصاری الى الله" sorusuna cevap olarak Ertuğrul ve adamlarının "نحن انصار الله" demesiyle bu zikredilen söz dilden dile ve ağızdan ağıza dolaştı.

Beyit

*Eğer onun dergâhından bir toz zerreciği gelirse sürme niyetine gözüne çekersin.
Eğer onun yolunda bir ot görürsen onu öper ve ona senâlar okursun.*

Ertuğrul kahraman evlâtlarından ve savaş meydanının yiğitlerinden oluşan yardımcıları ve tâbileriyle o anda sultanın ordugâhına yüz çevirdi. Sultanönü mevziisinde sultanın alaylarını karşıladı. Sultan da zafer uğuruyla talihli olan böyle bir muhlisliğin ikbalinden fal açtı. Fethin gerçekleşmesiyle İslâm askerleri güven kazandı. Çünkü sultan vakianın başlangıcında Ertuğrul'un bu uğurlu adımını kendisi için mübarek saymıştı. Bu yüzden bu ordu da onun sipahsalarını öncü yaptı. Ertuğrul'u "Ahunci" ordusunun komutanlığına tayin etti.

Ahunciler gece gündüz düşman ve kâfire karşı gece baskını, yağma ve çapul düşüncesinde olan, inatçıların sınır boylarında *و هم نائمون اذا امنوا ان يأتيهم باسنايباتما* bu mânâyı bildirerek onları korku ve dehşete düşüren, gökten inan belâlar ve gece gelen musibetler gibi seyyar yıldızların gözlerinin nuruyla düşmanlara gece baskını yapma fırsatını kollayan, inatçı ve müfsitlerin meskenlerini yağma etmek için hazır olan, bu maksatla gece gezen bir gürûtur ve mücahit ve dilâver olan bir firkadır. Her zaman *Ahunciler* mertlik meydanında mükâfat ve ödülleri kapıyordu. Çoğu zaman kılıçlarıyla seher vakti sabah soluğu gibi düşmanlarının üzerine gece baskını düzenliyorlardı.

Sultanın emri gereğince Ertuğrul ve adamları o *Ahunci* ordusuyla beraber din düşmanlarını karşılamaya yöneldi. Ermeni Derbendi'ne kadar silahlarını bellerinden çözmediler. Kendi talihlerinin gözleri gibi gece ve gündüz boyunca hiç uyumadılar. Ermeni derbentine varınca düşmanları orada savaş için hazır olarak gördüler. Savaş hazırlıkları yapıldı ve cenk uyumu sağlandı. Gece ve gündüz o derbente İslâm ve kâfir gürûhları arasında harp ve darp devam etti. *يد الله فوق ايديهم* lafzının yardımıyla ve gayb elinin verdiği kuvvetle küffarın güç ve kudret eli ile ayağı kırıldı.

Bu esnada İstanbul hâkimine ve şerli küffar zümresine yardıma gelen Tatar kavmiyle bir gece ve gündüz boyunca savaş devam etti. Yaraticının gazap izlerinden

ansızın o mekruh Tatar gürûhu yüzünü savaş meydanından hezimete doğru çevirdi. O Tatar ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. İster istemez İstanbul hâkimi de hezimete uğradı ve kendisini bin bir meşakkatle gemiye ulaştırdı. Bin türlü hileyle başını dilâverlerin keskin kılıcından kurtardı. Tatar kavmi hezimet yüzünü Gelibolu yönüne doğru çevirdi. Ertuğrul ve onun mücahit askerleri İnegöl'e kadar o gürûhun peşine düştüler defalarca onların adamlarını avladılar. Onların yüklerini mallarını ve ganimetlerini sürekli ele geçiriyorlardı. O mağlup kavimden birçok kişiyi sahil ve gemiye ulaşmalarından önce kılıçlarıyla helâk ettiler. Suyunu almış kılıç nehrinin kıyısından onları cehennem ateşinin derinliklerine gönderdiler. Bu şekilde Ertuğrul ve yoldaşları muvaffak ve muzaffer olurken düşman ordusu yenildi ve def' edildi. Din mücahitleri böylece sultanın hizmet eşliğine geri döndüler.

İslâm fetihlerinin güzelliğinden dolayı devlet ve dinin gözünün sevinci ve parıltısı arttı. Sultan Eskişehir civarında ve İnönü havalisindeyken bu müjdeli haber ona bildirildi. Orası mübarek bir yerdi. İşte bu sebeptendir ki orası Sultanönü adıyla şöhret buldu. Şüphesiz Ertuğrul, oğulları ve onun tâbileri bu güzel işten dolayı her yerde konuşulmaya başlandı. Meclisler onların efsanelerinden haberdar oldu. Ertuğrul sultan tarafından bol ihsan ve inamlara lâıyk görüldü. Âyan, ensar, erkân ve havass mertebesine yükseldi ve haysiyet kazandı. Güven kazandığından dolayı sultan, Ertuğrul'u askerlerini ve tâbilerini barındıracak genişliğe sahip olan kâfir hududundaki bir harp mahâlline tayin etti. /27a/ Onun evlâtlarına, o hudutta kâfirlerle gaza etmeleri ve civardaki kâfir melik ve hâkimleri sultana haraç verir hâle getirmeleri için yaylak ve kışlak mahâlleri, ikta'lar ve vilayetler verdi. Kütahya ve ona bağlı yerler hâlâ darü'l-harp idi. Kâfirlerin devletini ömür temelleri gittikçe kısaltmaya başladı. Sultana haraçla bağlı olan Bilecik ve Karahisar mevki arasında Söğüt ve Saracık vilayetlerinde onların kışlağı için münasip bir mahâl tayin edilirken yaylak olarak da onlara Dumancıdağı ve Ermenidağı tayin edildi. O memleketlerdeki kâfirler arasına sonlarının yaklaştığının sesini ve âvâzesini attılar. Ertuğrul Gazi evlâtlarıyla birlikte hiç durmaksızın Kütahya ve diğer vilayetlere bağlı yeni şehirleri fethediyordu. Mücahitler arasında mertlik ve azâmet izleri gösteriyorlardı. Darü'l-harpteki meskenlerin birçoğunu, tarlalar ve ekili yerler gibi birçok yeri kılıçlarının yemi yaptılar. Gündüzleyin kâfir göçebelerin hayvanlarını ve sürülerini yağmalıyor,

ganimet elde ediyor ve sahra ve dağlarda kavga ve isyan başlatıyorlardı. Bu yüzden onun kavim ve tebaâsının bütün kuvvet ve haşmeti arttı. Onların devlet işleri istiklâl ve istikrar buldu. Ertuğrul'un üç dilâver evlâdı vardı. Mevalid-i selâse gibi onların üçü de hayır ve şerrin doğuş yeri idi. En büyüğü Osman Bey diğerleri ise Gündüz Bey ve Saruyati idi.

Kâbiliyeti ve ikbâli gereğine Osman Bey babasının veliahdı ve mübarek bahtlı o kavmin önderi oldu. Âl-i Osman nesebinin silsilesinin Kayı Han'a vardığı gerçeği yukarıdaki parlak sözlerden anlaşıldı. Bazı güvenilir tarihçilerin söylediğine göre Kayı Han İshak peygamberin oğlu Ays'ın ta kendisidir.

Şimdi Ebü'l Mücahid'in Osman Bey'in şerefli hanedanının ve nesebinin silsilesi tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır; Osman Bey Gazi bin Ertuğrul bin Süleyman şah bin Kaya Alp bin Kızıl boğa bin Baytemür bin Kalmığa bin Tuğra bin Karayönü bin Baysungur bin Bulgay bin Suygur bin Toktemür bin Yasuk bin Hamide bin Aktalak bin Durluk bin Kazğan bin Nasu bin Yalvaç bin Bay Bey bin Tuğra bin Davugmuş bin Koç bey bin Artuk bin Kamari bin Çektemür bin Turah bin Kızılboğa bin Yamak bin Başuga bin Cürmez bin Baysu bin Tuğra bin Sevunç bin Çarbeğa bin Kurulmuş bin Kurhad bin Balcuk bin Kumas bin Karaoğlan bin Süleyman Şah bin Kızıhlu bin Yurlugan bin Baytemür bin Turmuş bin Gökalp bin Oğuz bin Karahan bin Kayı Han.

Şimdi de İbrahim aleyhisselam'ın oğlu İshak'ın oğlu Ays'tan yani evvelce söylendiği üzere Kayı Han'dan itibaren devam ediyor; Hz. İbrahim bin Tarıh bin Nahur bin Saruh bin Arğun bin Kal'a bin Abir bin Davud bin Dada bin Şalih bin Erfehşed bin Sam bin Nuh aleyhisselam'dır.

Osman Bey Gazi'nin babası Ertuğrul'la beraber Ahlat tarafından Rum diyarına gelen dört yüz kırk dört namılı savaşıdan şu bir kaçı meşhur idi. Osman Bey zamanında hatta onun evlâtlarından sonrada o meşhurların her birinden izler ve haberler kalmıştır. Onların en meşhurları şunlardır; Ağca Hoca, Kongur Alp, Turgut Alp, Aygıt Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp, Samsa Çavuş ve onun kardeşi Sülemiş

Çavuş, Abdurrahman Gazi, Akbaş, Mahmud Alp, Karaoğlan, Karamürsel, Yahşılı, Karabüke, Şeyh Mahmud, Targan İmad, Karategin.

Bu tarihte bile zikredilen bu azı savaşıların evlâdı ve soyu kalmıştır. Bazıları dahi Âl-i Osman hanedanının mülazımlarından idi. Osman Bey'in babasının ahvâli ve onun öncesi yeterli cümlelerle mâlûm oldu. Sonunun kıyamete kadar devam etmesi temenni edilen bu hilâfet sülâlesinin yüce nesebi yazıldı. Bundan sonra Osman Bey Gazi'nin ahvâli anlatılmaya başlanacaktır. Tevfik Allah'tandır.

BİRİNCİ MUKADDİME

Bu Mücahid Sultanların Rum Memleketinde Müşriklere Karşı Gaza Ederek İstiklâl Kazanmalarının Ortaya Konulmasını ve Selçuklu Sultanlarının Devlet Temellerinin Sarsılmasının ve Adaletli Bu Hanedanın Ortaya Çıkmasının Zikrini Beyan Eder

İlahî sünnet فسوف يأتي الله بقوم يحبهم و يحبونه اذله على المؤمنين اعزه على الكافرين her zaman bu minvâl üzere cereyan eder. Allah'ın ebedî adaleti bu yoldadır; ikbâl gökyüzünden göç eden her saadet yıldızı, azâmetinin talihi açısından âhenk gözü önünde alçalan ve batan her devlet güneşi daima gece ve gündüzün birbirini takibi gibi /27b/ felek dönüşlü devirler gibi elbette bir diğer baht yıldızını ezelî saadetin gün doğusundan doğuracaktır. Maşrik güneşi artık maşrıktan parlar ve ebediyen parlak görünür. Rabbanî kudretin lutufları ve ebedî maslahatların zarafeti, devlet ve saadetin değişmesi zamanında millet ve dinin görünüşüne bakanların ahvâl gözünün önünde aşikâr olabilir.

Beyit

Eğer zaman bir gün anlaşmayı bozarsa, genç bir devlet başını beşikten ortaya çıkarır. Eğer mülk ve baht Cem'e kalsaydı, taç ve taht da sana müyesser olurdu.

Bu iddia edilen şeyin Âl-i Osman hilâfetinin ortaya çıkmaya başlamasında gerçekleşmesi ve onların devletinin temellerinin, Selçukluların hükümet ve haşmetinin en uç noktasına dek ulaşması gayet aşikârdır.

Nazım

Gökyüzünün yıldızı gibi gökten kayınca ondan yeni yıldızlar çıkıp uçmaya başladılar.

Li müellifihi

Eğer din ve mülkün kanatlarının tüyü dökülürse, o mübarek kanadın tüyleri yeniden yeşerir.

Şu bilgi tevatür yoluyla doğruluğa ulaştı ki, Çingiz Han'ın kâfir askerlerinin, şeytan sîretli Moğol askerlerinin ve Türkistan Türklerinin İran ve Turan memleketlerinde ortaya çıkması zamanında Hitay'dan Rum ve Şam'a kadar uzanan İslâm ülkesinde öyle çok yenilgi ortaya çıktı, hakaretler ve küçük görmeler yaşandı, kan döküldü, mal yağmalandı, o kadar çok Müslüman çocuğu esir edildi ki, o zamanın haber sahibi bazı bilginleri sefer ve tarih kitaplarında olayları inceleyerek ve müşahede ederek şöyle naklettiler ki; Çingiz'in sipahlarının ayakları altında çiğnenen o memleketlerde yüz yıl boyunca birbiri ardına gelen neseb ve soylar eğer kendi tabîf yolundan çoğalırsa ve bakî kalırsa, ilahî inâyet o taifeleri o müddette ecel askerinin baskınından uzak tutarak hayat mülkünde koruyacaktır. Şimdiye dek o hunhar askerlerin sitemkâr kılıçları önünde helâk olan ve öldürülenlerin sayısı hakkında bilgi edinilemedi. O zamanda ölmüş olanların haberleri de bilinmemektedir.

Beyit

Böyle kötü tabîatlı zalimler kendi küfründe ve sitemkârlığında inat etmişler. Kılıçlar insanların kanının renginden lâl rengine dönüşmüş, dünyada bundan daha kötü ne olabilir ki.

Sonsuz rahmet ve ilahî fazîlet gereğince o esnada adaletli Selçuklu sultanlarının hâkimiyeti altındaki Rum İslâm memleketlerine, bu güvenilir sığınağa zalim Moğolların zulmünden kaçan Acem memleketlerinin zulüm görmüş insanları iltica ediyordu. Selçuklu sultanlarının nesillerinin Acem mülkünde sona ermesine rağmen Âl-i Selçuk'un bakîyeleri Rum ülkesini hâlâ elinde tutuyordu. Bağışlama ve insaf yoluyla ehl-i imanın o güvenmişlerini ilim ve irfanın sağlam kalelerine yerleştirdiler.

Nazım

Zulüm örtüsünü adalet yüzünden söküp attı, küfür peçesini iman yanağından kaldırdı. Küffar yüzünden viran olan İslâm'ın kolu o gürûh sayesinde kuvvetlendi.

O hanedanın devlet güneşinin, zamanın arsasında yüzünü batışa doğru çevirmesinden sonra Osmanlının parlak güneşinin ikbali ve devletinin sabahı İslâm'ın gözüne nûr bağışladı. Hak vaâdi olan bu doğru müjdeyle ما ننسخ من اية او

ننسهانات بخير منها ve nihayetsiz lutufların uğuruyla mülk ve dinin çehresinde yeniden sevinç ve bahar peyda oldu.

Şiir

Gönlün göz kırpması her neyi alır ve götürürse karşılığında gerçekten daha iyisini getirir. Yeni olan zevkin beriden yeşermesi için eski olanı kökünden söküyor.

Selçuklu saltanatının temellerinin kökünden sarsılmasından sonra nebevî olan milletin sütun ve direkleri Âl-i Osman'ın eliyle tekrar yücelmeye başladı. O mücahitlerin baht yardımıyla ehl-i imanın iş mekânı ebediyen temkin buldu.

Nazım (Ar.)

Onun elinin altından çıkan

Mertebe kazanmış şekilde döner

İslâmın adaletinden dolayı

Hiçbir eğri şey görülmedi

Allah'ın yardımıyla Rum kayserliği mesnedi hidayet yazgılı bu hadîs gereğince سيفتح لكم الروم bu İslâm-penâh şer'-perver padişahlara ve onların muzaffer askerlerine الذين يجاهدون في سبيل الله nasip oldu. Sanki nuranî olan zamanın hidayet sabahının beyazlığı şahlık ve saltanat nimetlerine olan şükür lisanı ufukların ağzından çıkarmış ve ilahî inâyet güneşinin pençesi, dünyanın tozlu yüzünü, bu şahlık hanedanın merhamet eliyle üzüntü ve gam tozundan temizlemiş ve arındırmıştır.

Li müellifihi

Bu ailenin devletinin uğrundan rahmet kapısı can-ı gönülden açılmıştır. Saadet sabahının yanağı ise gülücükler saçıyor, bu hanedan onun yüzüne nurlar saçıyor.

El-Kıssa: Sübhanî yardımın uğuruyla ve zamanın olaylarının güzelliğiyle hilâfet nûrunun, din-perver Osmanlının ikbâl alnından zuhûr etmeye başlamasının esas ve adalet töreli bu padişahların padişahlığını sağlam kılmak için mücahit askerlerin ortaya çıkmasının menşei /28a/ şu şekilde idi: Dindar şehriyâr ve pak gönüllü

komutan Ertuğrul Bey'in yiğit ve cesur dört yüz kırk dört mücahit ile Rum ülkesinde Selçuklu saltanatını ehl-i iman ve küfür arasında kuvvetlendirmek için galibiyet elde ettiği, savaşlarda şöhret bulduğu, onların saf kırıncılığı ve dilâverliğinin dost ve düşmanın gönlünde yer tuttuğu bir zamanda onların riâyeti aynı şekilde devam ederken Sultan Alâeddin Keykubad bin Sultan Gıyasüddin Keyhüsrev ve Kılıçarslan-ı Sâni zamanından sabık Alâeddin Keykubad'ın torunu ve son Rum Selçuklu sultanı Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz zamanına kadar bu çok görkemli Kayı Han gürûhu muhabbet ve iltifat mirası yoluyla Selçuklu sultanları arasında bakî kaldı.

Ertuğrul yaşı doksanı geçene kadar kendi mâlûm meskeninde kâfirlere karşı cihad ederek zamanını geçiriyordu. Sürekli kendisini ibadete yönlendiriyor ve ebrar mertebesine ulaşıyordu. İyi ahlâkı ve itaatinden dolayı onun veliliği tanınmaya başlandı. Bu mânâ gereğince *من اراد ان يجلس مع الله فسيجلس مع اهل التصوف* sürekli tasavvuf ehliyle ve ulemâyla birlikte oturmaktan zevk alıyordu. Cömert oğlunu ömrünün son zamanlarında serverlik makamına oturttu. Dilaverlik makamındaki bütün aslanları kükremiş aslan gibi kendi tâbiyeti altında topladı. Onun üç bahtiyar evlâdı vardı. Bunlar; Osman Bey, Gündüz Alp ve Saruyati idi. Bu Saruyati Savcı Bey olarak da şöhret bulmuştu. Akıllılık, dindarlık, mertlik ve dilâverlik makamında bulunan evlâtlarının hepside zamanın eşsiz fertleri idi. Ahlâk ve cömertlik yönünden cennet-mekân babalarına benziyorlardı.

Beyit (Ar.)

İnsanın fazîleti aslına göredir

Kılıcın kesmesi onun keskinliğine bağlıdır

Bana tembel kişiden bir iyilik göster

Lâkin kavim ve aşiretin tamamı ve bütün asker ile halk şehriyârlık, cihangirlik ve insancılık nurunun ışığını Osman Bey'in amellerinde, melekelerinin alnında ve hâllerinin paklığında daha belirgin bir şekilde görüyorlardı. Ertuğrul Bey'in bu mecazî mülkü o kalıcı olan hakiki ikâmetgâha tebdil ettiği zamanda Âl-i Selçuk'un saltanat gücü Sultan Alaaddin Keykubad bin Feramurz'un iktidar elinde nihayete ermişti. Babanın vilayetlerini tefviz etme gereğince Kayı Han kavminin öncüleri ve

aşiretin ileri gelenleri Osman Bey'in meleklerle has olan melekelerini göz önüne alarak babasının makamını ona lâıyk gördüler. Hepsi de gönül rahatlığıyla hizmetkârlık boyunlarını onun itaati altına uzattılar. Çünkü küçük yaştan itibaren bu büyük mertebelere ulaşana kadar Osman Bey babasının nazarında büyüklere ait vasıflarla nitelenmişti. O nûr bağışlayan baht ayı gibi görünüyordu. Genç olan bahtıyla görmüş geçirmiş tecrübeli pirlerden tedbir ve fikir öğreniyordu.

Beyit (Ar.)

Çok kibirlenme yüksek mertebende

Dişin ilk çıktığı zamanda

Bize ışık saçan yıldızların en sarısı en yücededir

Osman Bey babasının makamını hak edince bu kavim arasında serverlik tahtına oturdu, şerefli önderler ve ileri gelenler arasında mücahit sıfatıyla şöhret buldu. Babasının yolunda, Selçuklu sultanlarına özellikle çağdaşı olan Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz'a babasının itaat ettiği gibi itaat etmeye özen gösteriyordu. Yetişmesi ve karakterinden dolayı sultan da önemli işlerde Osman Bey'i görevlendiriyordu. Bunun için her cihetten Osman Bey'in sultan nazarındaki rütbesi günden güne artıyordu. Gaybın fütihat kapıları her taraftan onun yüzüne açılıyordu.

İlahi takdîr gereğince rahmanî gidişin rızası dâhilinde o zamanda Âl-i Selçuk devletinin yüce sancağında bir kargaşa ve ızdırap peyda olmuştu. Çingizli saltanatının, her tarafı istila etmesi ve oralarda istiklâl kazanmasından dolayı Selçuklu saltanatının Rum ülkesindeki işi yüzünü çöküşe doğru çevirmişti. Çünkü bu sultanların halefleri ve torunları arasında hükümdar olabilmek için bir muhalefet baş gösterdi. Zayıf olan her biri Çingiz Han'lılardan yardım talebinde bulunuyordu. Onlarda her zaman Selçuklulardan birini diğerine karşı kışkırtıyordu. Selçuklu hanedanını saltanat tahtından atana ve Rum memleketlerinin çoğunu bu şekilde zapt edene kadar onların arasına fitne ve fesat tohumları attılar, onların saltanat işlerinde kargaşa ve ihtilal çıkardılar. *كذلك واورثناها قوما اخرين*

Beyit

Bu cihanda aylarca ve yıllarca cevelân eden o kuşun kolu ve kanadı kırıldı. Servi solmuş bir lâle gibi devrildi. /28b/ Sülün artık şahinin pençesine düştü.

Bu mânâlar zamanın yardımıyla şahlık ve saltanatın Osman Bey'e intikal etmesini diliyordu. Onun yerleşmesi ve istiklâl bulması için maddî sebeplerle beraber manevî nedenler her gün daha önce olmayan tedbirleri ve daha önce kılıcı kullanmada gerçekleşmeyen birtakım el hareketlerini ortaya çıkarıyordu. Akıbeti gören gözler dünyayı gösteren aynada onun şahlık mesnedinin istikrar bulmasını, onun akıllılık ve ferasetini müşahede ediyordu.

Beyit (Ar.)

Yaşa intikam ve güzellik için

Eğer onları kazanırsan her şeyden korunursun

Ama bu şahlık ve serverlik rütbesinin ortaya çıkmasında, Osman Bey'in kayserlik mesnedine ve dinperverlik makamına ulaşmasında bütün sebepler içerisinde iki çeşit ve iki çeşit delil nakletme esnasında daha çok ön plana çıktı. Bu iki delil haberleri ve izleri nakletmede daha meşhur ve daha zâhir idi.

BİRİNCİ KISIM

Osman Bey Gazi'nin Devletinin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Maddî ve Manevî Sebepler ve Onun Hakiki Serverliğini Bu Meczâî Mülkte Destekleyenler

Bu Âl-i Osman devletinin temellerini Rum Selçuklularıyla olan irtibatı böylece bilindi ve Selçukluların yıkılma sebepleri de özetlediğimiz bu cümlelerle anlaşıldı. Cihad gelenekli bu hanedanın ortaya çıkmasının başlangıcı olan Rum Selçuklularının geçmiş ve gelecekteki ahvâlinin özetle zikredilmesi bu haber kitabının kanunları için lüzûmlu görünüyor ve bu yüce hanedanı kuvvetlendirenlerin ortaya konulması temeline uygun düşüyor.

Şimdi bu mevzu anlatılacaktır. Selçukluların bütün yüce sultanları, Efrasiyab'ın evlâdı olan Selçuk'un çocukları ve torunlarıdır. Türkler arasında Selçukluların kabilesine "Kınık" derler. Selçuk'un kendisi otuz dört babadan sonra Efrasiyab'a ulaşır. Efrasiyab'ın dört evlâdı vardı. Bunlar Mikail, İsrafil, Musa ve Yunus idi. İran ülkesindeki bütün yüce padişahlar Mikail'in neslinden gelir. Rum Selçukluları ise İsrafil'in neslinden gelir.

Bu taifenin saltanatının Rum da ortaya çıkmasının nedenleri şöyledir. Sultan Celâleddin Melikşah bin Alparslan bin Cafer Bey bin Mikail bin Selçuk'un mülkünün genişliği ve saltanatı Maveraünnehr'den Rum ve Şam'a kadar uzanıyordu. Memleketlerin fetih edilmesi ve İslâm dairesinin genişletilmesi için var gücüyle çaba sarf ediyordu. Onun vasıf ve nitelikleri Acem tarihi kitaplarında zikredilmiştir. Onun övülmüş ahlâkı cihanda meşhurdur. O istiklâlin tamamıyla sağlanması için amcasının oğlu Süleyman bin Kutalmış bin İsrafil'i Rum serhaddine gönderdi. O zamanlarda Antakya şehri Frenk kâfirlerinin elindeydi. Bu mülkün zaptı için Süleyman'a emir verdi. Süleyman da yüce İlah'ın yardımıyla Antakya'yı fethetti. Peygamberlik dininin kuvvetinin bereketiyle onun mülkü ve kuvveti arttı. Halep memleketini ve

Şam beldelerinin birçoğunu Sultan Melikşah'ın taht-ı tasarrufuna soktu. Süleyman, Sultan Melikşah henüz hayatta iken Hakk'a kavuştu.

Sultanın ısmarlamasıyla bahtiyar bir genç olan Süleyman'ın oğlu Davut babasının hükümet tahtına oturdu. Onun memleketinin haşmeti ve sınırları günden güne artıyordu. Adalet ve dinperverliğe yakın olan onun hükümeti Sultan Melikşah'ın geleneğini takip ediyordu. O bir defasında Rum kayseriyle savaştı. Kayseri yenilgiye uğrayınca onun iktidar işi ilerlemeye doğru yüz çevirdi. Kayseri yenilmesinden sonra Konya şehrini ona bağlı bütün yerlerle birlikte zapt etti. Orayı 480 (1087–1088) senesi içerisinde başkenti yaptı. Zaman onu, ömürlerin sahibinin, beden mülkünü hayat komutanından 500 (1106–1107) senesi içerisinde boşaltana kadar yirmi yıl boyunca her türlü kuvvetle okşadı.

Beyit

Sülünün kanadı gibi olan bu rengârenk bağda ve çemenzarda ne gül kalacak ne de servi.

Ondan sonra kardeşi Kılıçaslan bin Süleyman tahta geçti. Saltanat tahtında adalet ve bağışlayıcılıkla kırk sene boyunca karar buldu. Padişahlıkta onun adı çok meşhur oldu. Benî Abbas halifeleri onu yücelttiler ve ta'zim ettiler. Onun lakaplarını birçok sultanın lâkabına nazaran daha çok arttırıyorlardı.

Günlerden bir gün halife İran memleketinde ki Sultan Mes'ud bin Muhammed bin Melikşah-ı Selçukî'den gayet incinmişti. Acem saltanatını gizlice Kılıçaslan'ın adıyla zikrettiler. Bu işi yürütmesi için halife, Kılıçaslan'ı hilâfetin başkentine çağırdı. Kılıçaslan oğlu Mes'ud'u Rum memleketinde kendi makamına tayin etti. Kılıçaslan yüzünü Diyarbekir yolundan hilâfetin başkentine doğru çevirdi. 539 (1144–1145) senesi içerisinde Meyyafarikin civarına ulaştı. Sultan Mes'ud'un tâbilerinden bazılarının yoldan çıkarma ve aldatmasından dolayı Kılıçaslan'ın ümera ve erkânı ona bir düzenbazlık hazırladılar. Habur suyunu geçerken Kılıçaslan'ı orada boğdular. Meyyafarikin şehrine defnedildi. /29a/

Ondan sonra oğlu Sultan Mes'ud babasının ısmarladığı üzere Rum'da saltanatla istiklâl buldu. Günden güne artan devlet ona müyesser oldu. Amasya kalesi yakınlarındaki Rumiyye-i Suğra'nın hoş havalı ve gönül açıcı bir mahâlline yeni bir şehir âbad etti. O şehre Simreh adını verdi. Orada hayrat binaları inşa ettirdi ve bu hayrat binalarının kapılarını rayiç kıldı. Güzellikleriyle meşhur olan *بلدة طيبة و درب غفور* o şehrin güzelliklerini daha da arttırmak için çabaladı. İlmî desteklemek ve adaleti sağlamak yoluyla on dokuz yıl boyunca Rum'da hüküm sürdü. Onun devletinin son zamanı Çingiz Han'ın Türkistan'da ilk olarak ortaya çıkması zamanına yakındır. Turan'ın tamamı zabt edildikten sonra İran mülküne el atmaya başladılar. Sultan Mes'ud 558 (1162–1163) senesi içerisinde bu kalıcı olmayan dünyadan öteki dünyaya göçü tercih etti.

Beyit (Ar.)

Yiğidin hükmü karada carîdir

Bu dünyada kalacak değil ya

Onda sonra oğlu Sultan Kılıçaslan tahta oturdu. Belki adalet ve ihsan yolunda babasının yaptıklarını daha da arttırdı.

Beyit

Babasının geleneğini koruyordu ve onu elde tutuyordu. Dini ise iyi bir şekilde icra ediyordu.

Onun on bahtiyar evlâdı vardı. Her birini kendi mülkünden bir ülkeye tayin etti. Büyük oğlu sultan Rükneddin Süleyman Şah'a Tokat ve tevabiini, Melik Nasreddin Berkyaruk Şah'a Niksar ve tevabiini, Melik Muzafferüddin Tuğrul Şah'a Elbistan ve Ashab-ı Kehfi, Melik Nureddin Sultan Şah'a Kayseriyye'yi, Melik Kutbeddin Melik Şah'a Sivas ve Aksaray'ı, Melik Muizüddin Kayser Şah'a Malatya'yı, Melik Sencer Şah'a Heraklid'i, Melik Aslan Şah'a Niğde'yi, Melik Nizamüddin Arğun Şah'a Amasya'yı ve Melik Mecdüddin Mes'ud Şah'a da Engüriye'yi verdi. Melik Gıyaseddin Keyhüsrev'i de kendi yanında bıraktı.

Kılıçarslan dokuz yıl boyunca saltanat tahtında hüküm sürdü. 578 (1182–1183) senesinde hak civarına yani kalıcı olan o âleme göç etti. Ama ölüm döşeğindeyken bu fani olan evin sahipliğini, akıl ve feraset açısından bütün kardeşlerden daha mümtaz olan en küçük oğlu Melik Gıyaseddin Keyhüsrev'e bıraktı. Babanın ölümünden sonra büyük kardeşler bu taksimata riâyet etmediler. En büyük evlât olan Sultan Rukneddin Süleyman Şah küçük kardeşine karşı muhalefete girişti. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait olan Konya hisarına geldiler ve kaleyi kuşattılar. Hisarın kuşatılmasından sonra barış temelleri atıldılar. Bu barışa göre; Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev Konya şehrini Sultan Rukneddin Süleyman Şah'a teslim edecek, tâbileri ve ailesiyle sağ salim dışarıya çıkacaktı.

Bu nedenle Sultan Gıyaseddin, oğulları Sultan Rukneddin Keykavus ve Sultan Alâeddin Keykubad ile birlikte gurbet yoluna düştü ve vatan hasreti çekmeye başladı. Acem sultanları olan amca çocuklarının yanına gitmek için evvela Diyarbekir ve Ahlat civarına hareket ettiler. İyice düşündüler ki; Harzemşah melikleri Acem memleketini istila etmişlerdi, ayrıca Acem Selçuklularının geri kalanlarının o kadar çok azâmet ve heybeti de kalmamıştı. Hanedanın düşmanı olan Harzemşahlar'a sığınmak pek makul görünmüyordu. Mecburen Trabzon ve Canik yolundan Kostantiniyye'ye yönelmeyi arzu ettiler. Trabzon denizinde bir gemiye bindilerse de rüzgâr muhalefet ortaya çıkardı. Onların vak'alarının garipliği şöyledir ki; rüzgâr istemeksizin gemiyi Trabzon'dan hareket ettirip Kostantiniyye geçidinden geçirmişti. Normalde 6 aylık bir yol olan Trabzon – Mağrib zemin arasını, bu rüzgâr onlara üç günde kat ettirdi ve onları oraya götürdü. Mağrib'in padişahı Halife Abdülmümin Sultan Gıyaseddin'i iyi karşıladı ve onu ta'zim etti. Bir müddetten sonra tekrar Kostantiniyye gemisiyle oranın hâkimi Kayser Kasilinus'un yanına döndüler. Kayser, sultanı iyi karşıladı ve onu ta'zim etti.

Sultan Gıyaseddin'in yokluk zamanında Sultan Rukneddin Süleyman Şah saltanat tahtında oturuyordu. Adalet ve şerîat yolunda iyilik ve nimetleri yayarak zamanın diğer meliklerine göre daha fazla öne çıkmıştı. Dünyanın her tarafından âlimler, fâzıllar ve büyükler onun fazîlet gölgesine kavuşmayı talep ediyordu. Onun dergâhını kendi emel kıbleleri yapmışlardı.

Şeyh Tahir Farabî'nin onu övmek için yazdığı şiirleri çoktur. Sultanın ona verdiği hediyeler ve bağışlar tarih kitaplarında zikredilmiştir. Onun yazdığı kasidelerden birini matla'ı budur.

Beyit

Onun tek bir saç teli meclisi perişanlığa düşürür. Eğer can kendini meclisten dışarıya atamazsa diğerleri can çekişmeye başlar.

/29b/ Bu kasideyi sultanın huzuruna ulaştırdı. Onun tek bir mecliste aldığı hediyelerin ayrıntısı şöyledir: Altın para, iki bin kırmızı mağrip dinarı, on Arap atı, yola iyi giden dayanıklı beş katır, yük taşımak için on deve, beş gulâm ve ay yüzlü beş cariyeye, bir o kadar da altınla işlenmiş kıymetli frenk ipeğinden nefis kumaşlar ve bu kabilden birçok inan ve ihsan eserlerin sayfalarında zikredilmiştir. O yirmi dört yıl saltanat sürdü. 602 (1205–1206) senesinde o da göç davulunu Allah'ın mülkünün dergâhına doğru çalmaya başladı. Ve bu nükteyi hâl diliyle söylüyordu.

Beyit

Mülkünün tahtına zeval gelmedi, yüce Allah'ın mülkünden başka mülk kalmadı.

Sultan Rükneddin'den sonra oğlu Kılıçarslan'ı saltanat tahtına oturtular. Onun tahta geçmesinden bir buçuk yıl sonra devletin ümera ve erkânı onun İstanbul'da olan küçük amcası Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'i babasının tahtına tekrar getirdiler. Babasının ahdedtiği gibi onu hilâfet tahtının en üst makamına, bir ilkbahar gülü gibi dalların en uç noktasına yerleştirdiler. O da bu fani sarayda altı yıl boyunca gönül aydınlatan bir zafer alâmeti oldu. Feleğin zalim çarkının dönmesi neticesinde Lazikiyye Kayseri Nikonus'a karşı gaza ederken şehadet mutluluğuna ulaştı. Fanilik şerbetini bu mânânın *من يجاهد في سبيل الله فيقتل أو يغلب فسنوتبه اجرا عظيما* kalıcı olan kadehinde canının muradı olarak içti. 609 (1212–1213) senesinde onun bahtının yıldızı Mağrip'te söndü ve devletinin güneşi yok oldu.

Beyit

Tedbirde onun adaleti gül ağacının kökü gibiydi. Gençliğinden dolayı kanatları bir çiçek gibi açıldı. Onun çemenzarında şedid bir rüzgâr esti ve yasemin gibi olan hayat yapraklarını döktü.

Ondan sonra en büyük oğlu Muizzüddin Keykavus kendisine miras kalan saltanat tahtına oturdu. O dindarlık ve adaleti sağlama vasfından dolayı ilmi destekleme ve fâzıllara ihsanlarda bulunmada zamanın en fâzıl meliklerinden biri oldu. Padişahlık tabîatında geniş adaleti ve kâmil akıyla vasıflanmıştı. Ehl-i kâmile ihsan ve bağış yaygılarını yaymaktan dolayı gayet mutlu idi. Onun bol hediyelerini bir sûreti onların tarih kitaplarında şöyle yazılmıştır; Dohter Hüsameddin Salar-ı Musulî'nin aşağıda yazılmış olan kasidesine hediye olarak çok şeyler verdi.

Beyit

O gönül kapan kâkülün bir düğümü ortaya çıkana kadar bu gamlı gönülden binlerce feryat yükselir.

Musulî yetmiş iki beyitten oluşan bu kasideyi Musul'dan hediye olarak sultanın eşğine gönderdi. Sultanda karşılığında her bir beyit için yüz kırmızı altın dinarı in'âm olarak ona gönderdi. Yine şiiri getiren haberciye de altın ve hil'at ihsan etti. Ve hâlâ da hediyelerin az olduğunu söyleyerek kusurunun bağışlanmasını istedi. O sultanın, bu haber kitabının hazinesinde gizli olan meblağdan daha fazla hazineye sahip olduğu akıllılara gizli değildir. Onun ölümünden sonra kalıcı olmayan zamanın savurgan eli o hazineyi dağıtmış ve saçmıştır.

Beyit

Kaldırdıkları şey işe yarar, ne topladılar ne de onu yerinde bıraktılar. Bugün perişan kal! Zira hazine sıçradı gitti. Onun kilidi yarın senin elinde olmayacak.

Bir sene bir ay ve yedi günden fazla zamanın dönüşünden aman bulamadı. Süheyl gibi olan onun baht yıldızı bir müddet sonra batmaya yüz çevirdi.

*Mısra**Kendisi parladı, fakat devleti aceleliydi.*

610 (1213–1214) senesinde onda bir sakatlık peyda oldu. Ecel akbabaları ve ölüm kartalları onun bedeninin sandığını keskin ve sivri pençeleriyle kapıp götürdüler. Onu kara toprağa attılar. Yok edici askerler onu çiğnedi ve helâk etti.

*Beyit**Kavus ve Key'in nereye gittiği biliniyor mu? Cem'in tahtının da yok olduğu biliniyor mu?*

Sultan Muizzüddin Keykavus'tan sonra saltanat tahtına kardeşi Sultan Alâeddin Keykavus bin Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıçarslan-ı Sâni oturdu. Onun devleti zamanında ilim ve fen göğün en yüce katına ulaştı. Fakir halkın siyah şemsiyesini Sidretü'l Münteha'ya kavuşturdu.

*Beyit**Onun tedbir ve fikri şihâb-ı sâkib gibiydi. Onun yüzü menkıbelerin sayfası idi. Eli din düşmanının ayak bağı, kılıcı dinin batinî yardımcısı idi. Eğer bir gün savaş meydanında da olsa gökyüzü onun altında yeryüzü olurdu. Adaleti, zayıfların sütanesi ve huyu, dostların cennetiydi.*

Allah indinde ne muvaffak bir padişah idi ki; saltanatının tahtı Allah ehlinin makamı ve sâliklerin sığındığı yer idi. **ففروا الى الله** Çünkü /30a/ din büyüklerinin, ehl-i hak ve yakînin birçoğu dinsiz Çingiz Hanlı'ların afetleri yüzünden İran ülkesinden kaçıp o dindar sultanın merhamet mülkünün gölgesine sığınmıştı. Bu yüzden onun memleketleri özellikle Konya şehri evliyâ ve ekâbirin toplantı yeri olmuş, onun mübarek meclisi asfiyanın uğrak yeri olmuştu.

Beyit

Bu sohbetin kalıcı gölgesi dervişlerdir. Hizmetin muhteşem özü dervişlerdir. Yok olma felaketinden gamlı olmayan devlet, dervişlerin devletidir.

Konya şehri onun cennet-mekân âba ve ecdadı zamanından beri Allah ehli taifesinin ikâmetgâhı ve Allah'a kulluk eden sınıfların meskeni idi. Kuşkusuz merhamet ve bağışı arttırma, cömertlik ve iyilik geleneğini yenileme zamanında o sultanın payitahtındaki her kaynaşma sohbetinde her zaman evliyâ ve asfiyadan kutsal bir âlem ortaya çıkıyordu. Her kaynaşma meclisinde, mukaddes ruhlardan bir gürûh, insan efradı özünün cismanî bedenine bürünüyor ve onlarla birlikte oturuyordu.

Kaynaşma sohbeti ve muhabbet meclisinin önde gelenlerinden biri Hz. Şeyhu'l Muhakkikîn, doğruluğundan şüphe edilmeyen gayb hazinesinin anahtarı, hakîkâtlerin gömülü olduğu sinenin hazinesi, ayna olan ancak karşısına geçildiği zaman görülen *افمن شرح الله صدره للاسلام فهو على نور من ربه* yani manevî sırların halvethanesinin kandili, Şeyh Sadrüddin Konevî'dir. Bir diğeri velâyet mânâlı sultan, Kuran'ın vahiy eda eden lisanının tercümanı, sermest olan âşıkların önderi, elest günü ariflerinin kıblesi, Hz. Allah'ın güzel yüzünün zuhûr yeri, Mevlânâ Celâleddin Muhammed Rumi'dir. Bir diğeri onun velâyet-meâb büyük babası, hepsinin öncüsü, ilahî bilgi ve hakîkâtlerin araştırmacısı, her şeyi gören ve bilenlerin cilâlanmış aynası ilme'l yakîn mertebelerinin bilgini, âlimlerin sultanı Sultan Bahaeddin Muhammed'tir.

Bir diğeri de onun kutlu ve ulu torunu, Mevlevî tarikatı ve hakîkâtinin evlâdı, manevî saltanatın halef ve halifesi, başında güneş olan hazine *الولد سرايبية* " *Fihi Mafih* " meclisinin parlak kandili, en çok övülmüş olan biricik mahbub Sultan Veled'tir. Onların diğeri sohbet ashabı ve yakınları şunlardır; nebevî ilimlerin varisi, Hz. Ali'nin sırlarının bekçisi, peygamberlik sülalesinin yanağının sevinci, gönül erbâbının öncüsü, Seyyid Burhaneddin, o irfan ve tevhid ehlinin piri, kemâlâtın zuhûr yeri, *جذبة* *من جذبات الرحمن* kendini beğenmişlerin ve gösterişi sevenlerin putlarının kırıcısı Şeyh Şemsüddin Tebrizî, tevhid ülkesinin âriflerinin gölgesi, kendini Allah yoluna verme mertebelerinin vakıfları, mesnevi beyitlerin övdüğü ve Hz. Mevlevî'nin mahbubları

Şeyh Hüsameddin-i Urnevî ve Şeyh Salâhaddin Zerkub-ı Tebrizî (Allah sırlarını kutsasın, onların bedenleri nurlara gark olsun) o mecliste Allah dostu olan ve irfan meclisinin kandili olan hak ve yakın ârifleri ve din âlimlerinden her biri doğruluk yolunu talep etti.

Li müellifihi

Sofularının cümlesi mesttir. Fakat o mecliste ki rindlerin hâlini bilemem.

Bu Allah ehli zümresinin cümlesinin tafsilatı zikredilecek olursa söz uzar. Ama bu mânâ *عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة* o ülkenin meşhur ve mârûf fâzıllarından bazılarının zikredilmesi lüzûmunu ortaya çıkardı. İlahi lutuflar ve zamanın evliyalarından güzel konuşmalar Alâeddin Keykubad ile muasır olan bir diğer hikâyeyi ortaya çıkardı.

Hikâye: Sultan Alâeddin Keykubad'ın şahlık mertebesinin ululuğu ve padişahlık rütbesinin yüceliği ağızdan ağza, dilde dile dolaşıyordu. Türkler ve Tacikler arasında, uzak ve yakın herkesin gönlünde ve gözünde askerlerinin heybeti ve kayserlik mesnedinin vakarı yönünden zamanın en büyük sultanı idi. Abbasi halifesi El-Nasüddinullah kendi başkentinden sultan için hilâfet menşuru, elkab ve teşrifat gönderdi. Elçi olarak bu hediyeleri tebliğ etmek için halife, Hz. Şeyhu'l İslâm-ı âlem, nükte ve ebrarın ve âdem ilminin âlimi, İslâmın yüce sünnetinin ihya edicisi Şeyh Şihabüddin Sühreverdî'yi (Allah onun ruhunun kutsasın fetihleri bizi feyizlendirsin.) gönderdi. Halife elçi vasıtasıyla Çigiz Han'ın ordusuna karşı tedbir için akla getirdiği fikirleri de sultana bildirmek istedi.

Şeyhin bu elçiliğe niyet etmesinin ve o menşuru hediye etmek istemesinin nedeni şu idi, mânâ âleminde şeyh ile Sultan Alâeddin arasında birçok irtibat ve kaynaşma meydana gelmişti. Tesadüfen sultanda rüyâsında şeyhi görmüş bu münasebet ve görüşme sultana da âyan olmuştu. Sultanın, şeyhin sûret-i sohbetine alışmasından ve tarafların uyku ve menam gereğince birbirlerini keşfetme husûlünden sonra sultan istirşad yoluyla bu hâli şeyhin kulağına ulaştırmak istiyordu. /30b/ Şeyh gönül paklığı ve her şeyi bilme kuvvetiyle sultandan bir adım öne çıktı ve dedi ki, ruhanî

ülkede, fakirlerin sultanla kaynaşmaya girdiği filan gecedən beri sürekli bu gönül sultanın iki cihandaki salâhına ve onun ebedî saadetine yönelmiştir. Şeyhin kalbini keşfeden sultanın ona karşı olan bir itikadı bin oldu. İstikrar esasına dayanarak onun iradesi daha temkinli oldu. Ve birbirlerine dediler ki;

Beyit

Gönül ezel sabahından beri senin yüzünün güneşine aşına imiş. Aydın olan gözün seninle tanışması bugün değildir.

Payitaht Konya şeyhin uğurlu ayağı vesilesiyle nurlara gark olmuştu. Aralarındaki defalarca olan bu sohbet sayesinde gizli olan sırlar keşfedildi. Şeyhin ziyaretiyle birçok ulemâ, asfiya, evliyâ ve ekâbir müşerref oldu. Onlardan bazılarında hırkalar giydirildi ve onlara tarikat fikirleri aktarıldı ve bu şekilde daha müşahhas oldular. Bağdat halifesinin mülkî istek ve arzuları şeyhin işaret ettiği gibi kabul edildi. Halifenin isteği üzerine beş bin mükemmel süvariye Çingiz Han'ın askerlerinin def' edilmesine yardım etmek için Bağdat tarafına gönderdi. Ordu komutanları arasından çok muteber olanlarını o cemaatin başına tayin etti. Zamanın izniyle şeyh geri dönmek için icazet isteyince şeyhi uğurladılar. Hademe ve mülâzımların bağışlanması ve in'âm ve lutufların bol bol verilmesiyle Hatem Tayf'nin ismini haber sayfalarında geride bıraktılar. Şahlık hazinesini irade yolunda evliyalara için harcadı. Dua ve senâ hazinelerini de haber kitaplarının karnına doldurdu.

Beyit (Ar.)

Zaman büyüklerin medhiyle yazıldı

Ondan daha büyük bir kitap bulunmaz

Geri dönüş esnasında şeyh Malatya şehrine varınca orada Hz. Şeyhu'l Urefâ ve Muhakkikîn, Kâşif-i Ulûmü'd-din, Ârif ve Muhakkikîn-i Bülend-bar Şeyh Necmüddin Daye'yi (Allah onun sırrını kutsasın.) gördü. Birbirleriyle kaynaşma sohbetinde bulundular. Şeyh Necmüddin Daye Sultan Alâeddin'in devletinin gölgesine sığınma arzusunu taşıyordu. Kendi kitabı olan *Mirsadü'l İbad*'ı sultanın ismiyle süslemişti. Bu kitabı salâha erdirmesi için Şeyh Şihabüddin'in nazar-ı

şeriflerine ulaştırdı. Şeyh kendi hatt-ı şerifiyle, güzelliklerini isteme yoluyla kitabın başlığını ilham harfleriyle süsleyerek yerine oturttu. Sultan o doğru kelâmla başlıklandırılmış olan kitabı mütalaâ ettikten sonra kelâm cevherinin düğümünü çeşit çeşit in'âm ve ikram yolunda çözdü. Telif hediyesi olarak cömertlik sofrasının nimetlerinden birçok ödülü, beklenilenden fazla bir şekilde şeyhe gönderdi.

Beyit

Hazine bağışlayan şah o hediyeği görünce, sabah gibi olan taze yüzüyle güldü. İşleri bozuk olanların işlerinin düzelmesi için hazinenin kapsını açtı.

Selçuklu sultalarının haber kitaplarında sultanın daimi dostlarından olan Emir Celâlüddin Karatayî'den şöyle bahsedilir: On sekiz yıl boyunca aralıksız hazırda bulunmada ve seferde, sultanın daimi mülâzımı idi. Bu mânâ gereğince ما ايها المرمل geceleri hiçbir şekilde rahat bir şekilde uyumuyordu. Tarikat şeyhleri gibi teheccüdle meşgûl oluyordu. Gece gündüz bütün vaktini millet ve mülk işleri için taksim etmişti. Onun meclisinde alay, eğlence ve oyunun yeri yok idi. İstirahat vakitlerini ve boş zamanlarını kadim evliyâ ve enbiyanın hikâyelerini okuyarak, sultan ve meliklerin tarihlerini dinleyerek sarf ediyordu. Kullarından ve hizmetçilerinden hiçbir asla ondan kötü bir söz işitmemişti. Bilinen fazîlet ve sanatlarda hatta satranç ve tavla oynamada dahi zamanının önde gelen bir zâtı idi.

Beyit

Nübüvvet eğilirse şerîatı kaldıralım. O, padişahlardan şahlık mühürünü aldı.

636 (1238–1239) senesi içerisinde ilahî olan dâveti kabul etti. Oğlunun, babası Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'i zehirlediği haberi şöhret bulmuştu. Onun hüsrevâne eserlerinden geriye kalanlarından en önemlisi saltanatının başlangıcında Çingiz Han'lı askerlerinin ilerlemesine karşı arsasını genişlettiği ve burçlarını yükselttiği Konya şehrinin sağlam kalesi ve surlarıdır. Saltanatının ikinci senesinde gönül açıcı, ferahlatıcı ve hoş havalı bir mahâlde Sivas şehrini inşa etti. İmâret ve hayratlarını orada bina ettirdi. O zamanlarda Erzincan ve Çemişgezek şehirleri ile Kemah kalesini zapt etti. Erzincan'ı sağlam surlarla çevirerek gizledi. Bir yandan Rum

kayserleri ve kâfirlere karşı cihad ederken diğer yandan da İran ve Turan'a hatta Şam memleketine kadar yayılmış olan Moğolların sayısız askerleriyle ve Çingiz Han Tatarlarıyla savaştı. Çingiz'in hanlarıyla hüsnütedbir sayesinde barış sağladı. /31a/ Bu şekilde birkaç yıl onlarla barış ve yumuşaklık içerisinde geçindi. Ama hiçbir zaman padişahlık mertebesinde âcizlik ve küçüklüğü ortaya çıkarmadı.

Yüce şanlı bu Âl-i Osman hanedanının devlet temelini bu soylu padişah zamanında yükseltildiği gerçeği o cömert sıfatlı sultanın iyi ahlâklı melekelerinde en açık bir delildir. *وجاهدوا في الله حق جهاده* Sanki bahtı uyanık ve haberdar olan o sultan Allah yolunda mücahit olan bu sülalenin rehberi ve öncüsü olmuştur. İslâm milletinin halifelerinden olan bu taife hilâfet nizamlı halefler mesabesindedir. Adalet sığınan o sultanın sahip olduğu makamın varisi olmuşlar. Budan dolayı Âl-i Selçuk devletinin göçmesinden sonra yaratıcının gizli olan lutfuyla, Selçuklu hanedanın gaddarlığı ve vefasızlığından dolayı onların mülkü, bu dindar mülklü padişahlara ulaştı. Rum küfür beldelerinin fetihleri ve memleketin genişliği, bu hanedan zamanında Selçukluların zamanına göre iki kat daha arttı.

Nazım (Ar.)

Eğer kişi yaptığı işte çok samimi ise

Her taraftan ona hediye yağar

Eğer dinini özürsüz bırakırsa

İstekler bizim ve onun boynuna olsun

Sultan Alâeddin Keykubad'ın bu dünyadan göçmesinden sonra oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev miras olan memleketin tahtına oturdu. Onun sekiz yıllık saltanatı zamanında Moğol askerleri ve Tatarlarla olan mücadeleler uzadı. Bir sıra Emir Baycu komutasındaki Hülagü Han ordusuyla savaştı. Sultan Gıyasüddin yetmiş bin kişilik ordusuyla kırk bin kişilik Moğol askerine karşı savaş başlattı. Ama buna rağmen Rum askeri hezimete uğradı. Bu olaydan sonra Çingiz Han ordusunun Rum ülkesine olan tasallutu günden güne artmaya başladı. Moğol ordusu Sivas ve Kayseri şehirlerini muhasara ederek aldı. Katliama girişip Rum'un her tarafını yağma ve

talan ettiler. Sultan Gıyaseddin de 644 (1246–1247) senesinde ecdad ve selefinin ebedî olan sarayına dâhil oldu. Bu nazım onun hâlini doğruladı.

Beyit

Feleğin çemberini çözersen, güneşin tacından altın tacı bulursan, safâ lutfundan ateş ve su olursan, toprak olursun boşuna uğraşıyorsun.

Sultan Gıyaseddin'in göç etmesinden sonra oğlu İzzeddin Keykavus geniş olan Rum ülkesine hâkim oldu. Mecburen Abakay Han bin Hülâgü Han'ın itaatine girerek ona mahkûm oldu. Küçük kardeşi Rükneddin saltanat tahtı için onunla çekişmeye başladı. Bundan dolayı bir makam talep etmek için Abakay Han'a iltica etti. Abakay Han da bu doğru fikir gereğince “اقطع الحديد بالحديد” Sultan Rükneddin'i destekledi. Rum saltanatını kardeşler arasında paylaştırdı. Düşmanlık kılıcını iyileşme kınından çekerek Âl-i Selçuk'un arasına fırlattı.

Nazım

Düşman ordusuna zıtlık düştü. Artık kılıcını kınında bırak.

Her ne kadar İzzeddin Keykavus *لو كان فيها الهة الا الله لفسدتا* bu delile dayanarak kendisini bağımsız olarak görüyor ve Çingiz'in ordusundan aldığı yardımla kardeşini memlekete bırakmıyorsa da Çingiz Han'ın ordusunun bağımsızlığı ve kardeşleriyle olan düşmanlığın uzayıp gitmesi ile beraber tanıdık ve yabancı düşmana karşı mukavemet etmek ve evin içindeki düşmanla barışık olmak gayet zordu, hatta takat getirilecek cinsten değildi.

Mısra'

Düşman askeri içeriyi ve dışarıyı ele geçirdi.

Sultan İzzeddin Keykavus'un hezimete uğramasından sonra kardeşi Sultan Rükneddin birkaç zaman hükümet sürdü. Ama o da neticede Abakay Han'ın emriyle Moğolların elinde öldürüldü.

Beyit

Murat günü onu nasıl mutlu etsin. Zira feleğin el üstündeki koyunu el altına düştü.

Sultan Rükneddin'den sonra Çingiz'in hanları onun iki buçuk yaşındaki oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'i Rum tahtına oturttu. Rum'un varını yoğunu her sene İlhan'ın divanına göndermesi için Abakay Han divanından emin bir görevliyi Sultan Gıyaseddin'in yanına tayin ettiler. Bu şekilde sadece sultanlığın ismi küçük yaştaki o çocuğa kaldı. Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev on sekiz yıl boyunca tahtta kaldı. Hanlık tahtına Abakay Han'dan sonra Ahmet Han bin Hülagü Han geçinceye kadar Gıyaseddin Keyhüsrev bütün önemli işlerde komutanların desturuna uydu ve hanlara bağlı kaldı. Ondan sonra Ahmet Han bin Hülagü Han bir işi bahane ederek Gıyaseddin Keyhüsrev'i Azerbaycan da öldürdü.

Nazım

Düşmanlık sohbetini kim temenni eder. /31b/ Bize kim vefa gösterir ki bizde ona vefa gösterelim.

Ahmet Han'dan sonra hanlık mesnedi Arğun Han'a nasip oldu. Arğun Han İzzeddin Keykavus'un oğlu Sultan Mesud'u Rum saltanatının tahtına getirdi. Sultan Mesud da bütün işlerde Arğun Han'ın emir ve yasaklarına boyun eğiyordu.

Bu zamanda Rum memleketinin durumu gayet perişan idi. Menteşe ve Arğun Şah'ın Selçuklu emir ve hizmetçilerinden herkes Ladikiyye ve Alaiyye şehirlerinde bağımsız olarak emirlik yapıyorlardı. Kendi velinimetlerinin önünde itaat boynunu eğmiyorlardı. Ve bunlar mülkün kenarında idiler. Hiç biri birbirine uymuyor ve birbirinin arkasından gitmiyordu. Karamanî Türkmenlerinin cemaati her tarafta fitne ve fesat temelleri atıyordu. O memlekette yağma ve talanla meşgûl oluyorlar, yol kesip etrafa zarar veriyorlardı. Sultan Mesud'un onları def' edecek kuvvet ve kudreti yoktu. Sultan Mesud bu esnada bu aldanma sarayından o eziyet menziline göç etti. Onun bu göçü, Sultan Gazan Han'ın Arğun Han'dan sonra İran'da hanlık mesnedine oturduğu bir zamanda gerçekleşti. 697 (1297–1298) senesinin içerisinde Sultan Mesud'dan sonra yeğeni Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz, Rum

saltanatını kuşandı. O cömert, bağışlayıcı, cihan-pehlivan, âba ve ecdadının sîretini kendisinde barındıran, adalet ve ihsana rağbet eden bir civanmert idi. Fesat ehlinin özellikle de Karamaniler gibi yol kesicilerin hareketlerini engellemek için çokça çaba sarfediyordu. Halkın güvenliğini sağlam ve memleketin nizamını koruma düşüncesinde idi. Lâkin âba ve ecdadının sahip olduğu devletin ümera ve erkânından kalanların birçoğu o itaatsiz ve nankör olan hanedanın nimet hukukunu değiştirmiyordu. Çingizlerin Rum'a tasallut etmesi için etraftaki hâkimlerden her biri sultanla muhalefet içerisine giriyordu.

Beyit

Biri zerre gibidir ona nazar et! Hakirliğiyle düşmanlık arzusundadır.

Osman Bey Gazi, Sultan Alâeddin zamanında sürekli kâfirlerin sınır boyunda gaza ve cihada girişiyordu. Gerçi mertlik kolunun kuvveti, güzel bir ahlâka sahip oluşu ve civanmertliğiyle tam bir istiklâl sağlamıştı. Bununla beraber Selçuklu hukukunun küfrü olan zamanın insanlarının yoluna karşı (gelmeye yönelik) yanlış bir işe girişmiyordu. Bir cihetten Sultan Alâeddin'in itaat yoluna girmişti. Sultan da bu mânâdan gayet hoşnut ve razı olunca onu mücahit askerlerin komutanlığına getirdi. Kuvvet ve kudretiyle beraber bir muhalefetinin de olmaması sultanın, onu kâfirlerle karşı harbe göndermesindeki en büyük etki idi. Sultan, Osman Bey ile samimiyeti arttırmak ve kaynaşmak için ona eyalet sancağı ve gerdanlığı, kôs ve ehl-i celâlet nefiri gönderdi. Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz'dan Âl-i Osman hanedanına giden ilk devlet nevbeti ve sancak budur. Bu mânâ gaybî teyidin ilk zuhûru idi ve bu kerim hanedanın hükümetinin istiklâline ve de yönetimin bu hanedana intikal edeceğine delalet ediyordu.

Osman Bey'in saltanatını tekid eden ve sağlamlaştıran hâllerden biri de şudur: Çingiz Han'ın melikleri ve hanları her zamanki kaidelerine dayanarak Sultan Alâeddin'e dayanılmaz ve altından kalkılmaz sorumluluklar ve görevler yüklüyorlardı. Sürekli onun vilayetini yağmalıyorlardı. Haddini aşan bu aşırı yüklemelerin neticesinde gayet tahammülsüz olan Sultan Alâeddin, Sultan Gazan'a karşı muhalefet yürütmeye başladı. Fakat onun o Moğol askeriyle mücadele edecek

kuvvet ve kudreti yoktu. Bundan dolayı Sultan Gazan Sultan Alâeddin'i bertaraf etmek için büyük bir ordu gönderdi. Sultan Alâeddin de savaşmaya mecbur oldu. Ama buna rağmen Moğollar onu yendiler ve kendilerine tâbi kıldılar. Bu sırada Selçukluların saltanat temellerini kökünden söküp attılar. Ümeradan birçoğunu Rum'un etrafına gönderdiler. Sultan Mesut'un oğlu Gazi Çelebi'ye Kastamonu ve Simreh gibi küçük bir memleket verdiler. Gazi Çelebi de korkusundan orada duramayıp Kefe tarafına kaçtı. Onun orada ölmesiyle Selçuklu devletinin yüzü çöküşe yöneldi.

Sultan Ebu Said Hudabende zamanına kadar Rum memleketlerinin ekserisi Çingizlilerin elinde idi. Selçukluların geride kalan asker ve emirlerinden her biri bir tarafa yöneldi. Lâkin savaşçı zümrenin birçoğu Osman Bey tarafına meyletmişti. O kâfir hududunda gaza ve cihad başlayınca uzak yakın bütün halk, Türk ve Taciklerin tamamı onun darü'l-harb hududundaki eyaletinde kalmaya razı oldular. Osman Bey'in yanında bulunup onunla ittifak etmiş olan bir gürûh Osman Bey'i saltanatla kuşandırdılar. Güzel hatırla onu kendi hüsrevi ve serveri yaptılar. Âl-i Selçuk'un geriye kalanlarının ise bir ümidi yoktu.

Nazım

*Parlak güneşin, üstüne doğduğu kimse /32a/ bir başkasının aracılığıyla yücelmez.
Yeni baştan yücelik bulmuş bir baş ise bir kimsenin vurmasıyla ayaktan düşmez.*

İKİNCİ KISIM

Rabbanî Teyitlerin Müjdelerini ve Osmanlı Devletinin Zuhûrundaki Manevî Desteklerle İlahi Lutuları Zikreder

Bu kısım bir aşk vak'asını ve gaybden gelen iki müjdeyi kapsar.

Birinci Vak'a: Devletin Başlangıcında Osman Bey'in Meczâî Aşka Müptelâ Olmasını ve O Bağlılığın Nihâî Yolunun İhtiyaçsızlık ve Mutlulukla Dinî ve Dünyevî Kanunlara Ulaşmasını Zikreder

Makale-i Şevkiyye fî Hâlet-i Aşkiyye. Li müellifihi

Ey mülkü yaratan şehinşah ve basîret gözüne sahip olan kimse! Aşk mülkünde peyda olan şey senin muhabbet şevkinden dolayı şeydadır.

Bütün âlem sûret, sen ise cansın ve de şefkat eline sahip bir cansın. Bu zuhûr yerinin vücûd zerrelere senin güneşinin nurundan zâhir olmuştur.

Senin güneşin âdeme düşünce o zât halifelikle mükerrerrem oldu. Hatem mührünü güneşe vurursan iki âlemde de dost olursun.

Senin aşkın ebedî mülktedir keşke onun mutluluk tahtına oturaydım. Muhabbet arştan ferşe kadardır, şan ve şöhret arşın üstündedir.

Âlemin şehinşahu aşk hüsrevliğine lâyük oldu. Rum kayserlerindedir ve Dımaşk'tandır, aşk padişahına itaat eder.

Mısır'da muhabbet şeydadır, çünkü Yusuf buradadır. Musa'nın muhabbeti gizlidir, “لن ترانى” sözüne razıdır.

Sohbet arkadaşlığının aşkında Şuayib olan kız ona rehber olmuş. Helâk olmak tecellidir, ama aşkı müşahede etmek tesellidir.

O şekilde Musa gibi sâkinleştin , “اليقت محبة” sözüyle hırs duydu. Tahtta oturan kişi tahtını aşkın temeline kurmuş.

Hızır'ın çeşmesi ve hayat suyu, aşktır sinenin içinde gizli olan. Ebedî olan gönül aşkın canlılığıdır. Aşkın bendesi olan kişi özgürdür.

Kaderdeki aşk cilvesinden Mecnun Leyla'ya müptelâ olmuş. Hüsvrev ve Şirin bir efsanedir ve aşkın kıssalarından dolayı rengârenk olmuşlardır.

Aşk aşığın bakan aynasıdır, Azra Vamık'ın gözü ve yanağıdır. Aşk senin ve gönlünün yakın dostudur. Aşksız olan bir gönülden ne elde edilir.

Gerçi can cihan için azizdir ve cananın canıdır. Neşe gülistanı kapısını aşk rüzgârının estiği yöne doğru açar.

Sevgili aşka kanaat eden her gönlü arzu eder. Lâyık olduğu kavuşma gününden dolayı aşk yolunun avareleri çoktur.

Güneşle aydınlanan her gönül güneş gibi meşhur olur. Aşk her şeyde çokça zuhûr eder ve varlık merhalesinde de öndedir.

Menşei olmayan aşk yoktur. Belki gören ve görülen farklıdır. Aşk insanı gökten toprağın kalbine kadar kendi bahçesine çeker.

Aşka kavuşan her bir zerre güneşin pençesiyle zafer bulur. Bu dinin ve küfrün ötesindedir, nice zamandır ki bu cihan böyledir.

Her ne kadar aşk seni senden alırsa da sonun da seni gönlünün muradına ulaştırır. Aşk ne eskidir ne de yenidir, aşkın efsanesini sen taze dinle.

O müftehir Osman Bey Gazi aşk muhabbetinin sohbet arkadaşı oldu. Onun haktan inâyeti vardı ve aşk ona sirayet etmişti.

Aşkın menşei galip gelince o, dil ehline musahip oldu. Fakir kişi ve şah aşkta birbirine eşittir. Sakın ha deme ki aşk kolaydır.

Fakir kişi aşk ile şahlığa kavuşur. Şahlar da kendi fakirlikleriyle övünürler. Ehl-i irfanın yolunda olan şah aşk için “yeminlerin kaynağı” diyordu. /32b/

Bir gün bir ârif tavaf etmeye gitti, aşkın sızısından gönlü yandı. Şeyhe aşkla ilgili sorular sordu ve mecliste bir hengâme ortaya çıkardı.

Şeyh aşkla ilgili sözler söyleyince onun gizli sırları ortaya çıktı. Dedi ki; aşk nükteleri süslü anlatılır, o nükte harf ve sestem yoksundur.

Aşkın yanakları görülmeye değerdir, onun vaziyeti sözlere sığmıyor. Bu göz sayesinde aşkta yarasanın ve güneşin nerede olduğu görülebilir.

Aşkta gamlı olan gözü ara ki gözü gamdan temizleyesin. Aşk mahubesi gizlidir ve cananın güzelliği onun aynasıdır.

Güzellikle örtülmüş olan sır aşkın kendisi idi ve o da meşhur oldu. Git dilberin yanaklarına bak, o zaman kendini aşk mahallesine köle et.

Şah müürşidin sözünü duyunca baht, aşk yoluyla ona yardımcı oldu. Âşıkların sarayında ansızın bir parıltı ufuklara yayıldı.

Şah güzellikle birine nazar etti, onun aşkı şahın canının içini etkiledi. Güzellikle gizlenmiş olan sırrı San'alı Şeyh gibi görüyordu.

Büyük ve tehlikeli bir aşk olduğunu, şahın aşkında fakirin bir tuzağı olduğunu anladı. Ansızın aşk mahallesine düştü o güzellik nuru onu yola düşürdü.

Epeyce aşk yolunda yürüdü, meyden ayrılışının derdinden dolayı bir türlü asude olamadı. Çare aradıkça aşkın belaları da arttı.

Nurlu müürşidi ona yardım edince o köhne aşkın her bir yüzü oldu. Piri ona kavuşma yolunu gösterdi ve aşkın tehlikeli yerinde onun elinden tuttu.

Onu halvethanesine götürdü ve aşkın hicabının onun yüzünden kaldırdı. Şahı, aşkın eline teslim etti ve hicran afetinden dolayı canını güçlükle dışarı attı.

Aşkta ve gam çekmede yar ile dost olan gönül sevinçlidir. Şefkat saçmada dost idi, aşkta ise mâşuk oldu.

Ya Rab! Herkesi âşık yap o zaman yardım et ve muvafık kıl! İdris eğer devlete kavuşmayı talep ediyorsan aşktan hali kalma.

Ezelî sabahın başlangıcından ebedî akşamın kararmasına kadar zâtî aşkın ve muhabbetin birbirini takip eden gece ve gündüzlerde, güzelliklerin zuhûr yerinde görünmesi meşhurdur. İmkân gözlerinin karanlığının ortaya çıkmasında da aynı şefkat nûru gizlenmiştir. Çünkü gerçek sevginin ışıltıları inâyetin gün doğusundan uyumlu bir şekilde zuhûr eder. Güzellik güneşi varlığın doğuş yerinden doğuş temellerini atması gerekir. Karanlık akşamının perdesi, vücudun cihanı aydınlatan güneşinin görünmesine mani olan cansız cisimleri gören gözün önünden kaldırmalıdır. Bu takdire göre kâinat efradından hiçbir fert ve rabbanî muhabbetin nurundan ışıksız olan mahlûkatlardan hiçbir zerre dahi (kinaye subhanî inâyettendir.) yokluk nikabının ötesinden varlık sahrasına ve imkân odasından âyan ve aşikâr olan fezaya bir adım atmamıştır ve atmayacaktır da.

Li müellifihi

Sahip olduğun her kim canlanırsa yokluk memleketine çadır kurmaz. İyilik görmeyip de ölen kimse belki can mülküne adım atmaz.

Kuşkusuz aşk ve muhabbetin ruhanî sultanının hükümlerinin carî olduğu her doğuş yerinde şefkat izleri ve sevgi nurları o şahsa daha fazla sirayet eder. Ve kuşkusuz ezeli aşk ve evvelî bağlılık vasıtasıyla birbirini dost sayan şahıslar ve birbirleriyle yakınlık peyda eden zâtlar zâhiren irtibat ve izdivaç olgunluğuna varırlar. Kendi imkânları çerçevesinde birbirine karıştırılmış olan şerbetin lezzetini tadarlar. Kazıyye-i külliye ki; *و من كل جعلنا زوجين اثنين* bir zaman güzel münasebet ve sevinçle ve mizacın ılımlı olmasıyla karşılıklı irtibat hâli izdivaç bağına ulaşır. O güzelliklerin uğuru sevindirici olan faydaları takip eder.

Nazım

Hak her cinsten iki çift yarattı. Cemiyetten doğanlar sonra ortaya çıktı.

Öyle ki, varlıkların tertip edilmesinde her türlü sebebin, kendisini ortaya çıkaracak bir amile ihtiyacı vardır. Her etkilenenin kendi kabîlince bir şeyle irtibatı vardır. Göğün ulvî babası sefil olan dört unsurdandır. Askerî işlerde, beldelerin tamirinde ve nesillerin devam etmesinde insanoğlunun bekasına ihtiyaç vardır. Hekimin bu hükmü, âlemin nizamı ve düzenin devamı için o gizli sevgi bağını, şehvanî elbiseler içindeki canlı fertler arasında ortaya çıkarmış ve bu muhabbet silsilesini insan şahsında ve /33a/ ruhanî münasebetlerde yaratmıştır.

Nazım (Ar.)

Bütün gerçekleri sevginle mülk ettin

Senden başka yükseklerde kimse yoktur

Ama aşk sultanının fermanının, insanın var olma merhalelerinden her merhalesinde bir alâmeti vardır. Bir zaman her güzellik sayfasında insan efradındaki fitrî münasebetin bu zuhûru âlemi aydınlatan muhabbet menşuruna huy ve tabîata meyleden bir kaynaşma bağışlar. İnsanoğlunun o maddî meylî o hakiki bağı diriltir.

المجاز قنطرة الحقيقة latifesi ayrılmaz dostluğun ipucunun birbirine kavuşması hakîkâtinden haberler verir. *و لكن الله الف بينهم* Bu kelâm bu mânânın sağlam ipinin sûret ile itilaf etmesinden haberler verir. Şimdi uyanık olan gönlün parlak vicdanının alâmeti ve makbûl kalplerin paklığının delili, her zaman muhabbet nurlarının parıltısından belli olmuş, aşk ve arzunun heyecanından aşikâr olmuştur. İnsanî mizaçların en adili, aşk hastaları ve dermansızlar arasında görülebilir ve âşıklar zümresi arasındaki ruhanî âlemin en kâmil doğuş yerine ulaşabilir.

Beyit

Kalbinin üzerinde daha saf olan ne varsa, o şey sende tecelli eder. Güneşin güzelliği hiç kesilmemiştir, eksiklik ve kusur göz ile aynadadır.

El-Kıssa: Bu yüce mevzunun timsali ve saltanat aşkının niteliğinin en doğru numunesi şöyledir: O doğru tarikatın öncüsü, şefkatli kalbinin inceliği, yumuşa fitratı ve âzâde tabîatı yani Osman Bey Gazi'nin muşakası yaratılışın başında Allah ehline olan muhabbetle yaratılmıştı. Onun himmeti daima *الطرق الى الله* bu doğru yol ile çevrilmişti. Allah dostlarından haberler aldığı her yerde pak sohbetinin kılavuzluğuyla onları arayıp buluyordu. Doğruluk yolunun öncülerini gördüğü her inziva köşesinde onların sohbet meclisine oturmaya koşuyordu.

Beyit

Nerede münzevi bir zahid varsa onun halvetgahını korudun ve kolladın. Adımınla süslediğin her yerde onlardan yardım istedin.

O zamanlarda Osman Bey'in evinin yakınlarında mütenezzih azizlerden ve dervişlerden bir zât vardı ki, tarikat şeyhleri yolunda gaye sofu idi ve takva seccadesinde sâlik olmuş mükâşiflerin zümresinden idi. Üstelik malların güzelliğinden ve helâlin yollarından yeterli derecede haz alıyordu. Gelenlere ve gidenlere kendi güzel kazacını yedirme kastında idi. Şer'î ilimlerden ve dinî fazîletlerden gayet mahzuz idi. Ehl-i tarikatın âdâp ve sünnetini ezbere biliyordu. O zâtın adı Şeyh Edebalı idi. Onun gönlü zamanın bilgileriyle dolu idi. Osman Bey her

zaman onunla sohbet arkadaşlığı yapıyordu. Dostluk yolunda onu mahrem bir makamda tasavvur ediyordu. Çoğu zamanlar şeyhin evinde kalıyor ve sohbet kandilini, sabahtan akşama kadar şeyhin bilgiyi aydınlatan gönlünün yağıyla yakıyordu. Genellikle sabahtan akşama kadar kaynaşmanın devam etmesinden dolayı onun bilgi hazinesini kendi gönül hazinesinde biriktiriyordu. Yaratıcının üstünlüğüyle onu, şeyhle olan sohbeta yönlendiren her sûret elbette zamanı gelecek olan işi yerine getiriyordu.

Li müellifihi

Muhabbet nurunun, rehberi olduğu bir kimsenin maksut çehresi her zaman o kişinin görüldüğü yer olmuştur.

Güzel bir tesadüfle ahdedildiği üzere mübarek gecelerden bir gece olan kadir gecesi akşamı Osman Bey Şeyh Edebalı'nın halvethanesine misafir idi. O kaynaşma sohbetinde şevk verici her türlü söz ortaya koyuluyordu. Hicap peçesindeki gönül aldatıcı güzelliğin parıltısı gençliğin sevinçli akşamlarındaki şehab yıldızının parıltısı süratinde ansızın şeyhin halvethanesinin damının köşesinden geçerek Osman Bey'in cihanı gören gözü önünde cevelân etti. Güzel yüzlü o kerime ve bahtın o görünme yeri o ehl-i kâmil şeyhin kızlarından idi.

Nazım (Ar.)

Güzelliği günden güne artıyor

Kuyuya atılan kimseye benziyor

Gayri ihtiyarî olan bir bakış ve müşahedeyle Yemen ülkesinin yıldırımının kıvılcımından yakıcı bir ateş parçasının defalarca kalbine düştüğünü hissetti. O peri soylu peykeri seyretmekten dolayı bir an ürkmüş olan kalbinin yok olduğunu zannetti.

Beyit

Seher vakti Leyla'nın evinden bir yıldırım parladı. Eyvah! Bu yıldırım, gönlü yaralı Mecnun'un harmanına acaba ne yapacak?

Osman Bey kalbiyle konuşmaya başladı. Izdıraplı olan canına sualler sorup ondan cevaplar aldı. Ve kendi kendine şöyle dedi ki, bu bağlılık gayri ihtiyari bir iştir. Şimdi en münasip olan şey asıl niyet ve samimi itikat gereğince /33b/ gaza ve cihadla meşgûl olmaktır. Himmet ve çabayı bu yolda yani şehit olmayı uğurlu sayma yolunda harcamak gerekir. Bu zaman *المجاهد من جاهد نفسه* mânâsı gereğince şehvet düşünceli huy ve kâfir dinli nefis ile mücadele etmeye adım atmanın, bu ansızın gelen belalı vak’ada can dostları dahi haber almadan şeytanî hevesleri yok ederek tabîî arzulara karşı başkaldırmanın ve de din mertlerinin sünnetine göre sağlam nefisle şehadet saadetini idrâk ederek *من عشق و كتم و عفا فمات مات شهيدا* şeyda olan gönlü teskin etmenin zamanıdır.

Beyit

Kendini aşk yolunda bir gün öldüren o aslan yürekli kimse, âşıkların dini yolunda şehit olur.

O gazavat meydanının şehsuvarı kendi varlık mülkünde her şeyi elinde tutan bir hâkim idi. Gönül ülkesini elde tutarak şeytanî heves ve saldırılara karşı koymaktaydı. Gönlünde şuna karar verdi ki, bu aşk belası, zaman zaman ister istemez enbiya ve evliyânın yolunun üzerine çıkmış bir iptilâdır. Aşk belasının gönül cezbeden güzelliği Rum mülkündeki gençlere ve yaşlılara San’anlı şeyh gibi yolunu kaybettiren bir fitne ve âfettir.

Beyit

O yüzün bir parlamasından dolayı cesaretsiz aşığın canı esrar perdesinde belirir. Onun zülfünün bir kıpırdaması, bencil olan zahide hırkasını çıkarttırır ve onu zünnara¹⁸³ dolar.

Şimdi bu fitnenin defedilmesinde en lâyük olan şey şer’î nikâhtır. Bu tehlikeli hastalık akıllı hekimin tababeti ile tedavi edilir. Bu fikre dayanarak muhabbet

¹⁸³ Hristiyanlara özgü bele sarılan bir kuşak.

sarayının mahremlerinden biri vasıtasıyla namus peçesiyle örtülü o mahbubeye şöyle haber verdi ki, benim muhabbet dolu gönlümün isteği şudur; bu hukuk gereğince *ابا باثلث اب زوجنى و اب علمنى و اب ولدنى* Şeyh Edebalı'nın hizmetinde olup tarikat babalığının kapılarını sürekli açıyorum. Dinî olan o babayla hakiki babalık anlamında da kaynaşmak ve karışmak, *اب بزوجنى* o mürüvvet ve fütüvvet sülalesiyle evlilik yoluyla izdivaç etmek en münasip olan şeydir. Bu kaynaşma akdinde asıl amacım namus peçesiyle örtülmüş olan o afifenin rızasını almaktır. Bu durumu babasına arz etmeden önce o afifenin rızasını almak en münasip olan şeydir.

Nazım

Hayal perdesinde düşünerek çaba gösterirsin, kendi çehrenden etrafa saçtığın şeye teşebbüs etme fikrindesin. Cihanın onunla aydınlık bulduğu incisini kendi murat tacına dikiver. O, delinmemiş inciye deldi ve onu eyvanının cevheriyle çift yaptı. Nikâh yoluyla o işi yapabilirse ondan gönlünün muradını alacak.

Şüphesiz aziz sayma ve muhtaç olmama iktizasının, güzelliklerin zuhûr yeri olmasından, güzellik ehlinin gidişatının işve ve naz dolu olmasından dolayı namus peçesiyle örtülü o afife Osman Bey'in sorusuna red cevabı olarak şöyle dedi: İddia ettiğin bu şey akıl yolundan uzak görünüyor. Belki şer'en de makbûl değildir. Çünkü makam ve hükümet ehlinin, Allah ehli hanedanı ile olan münasebet ve kifâyet yetersizliği zâhirdir. Taht ve taç ashabının fakir ve muhtaç olan ailenin soyuyla olan ilişkisizliği, izdivaç, karışma ve kaynaşma bağının zıtlığı ortadadır.

Beyit

Allah onu bu niyetten uzak tutsun, akıl bu işte ona talimat versin. Efsun ile yürüyorum rüzgâr değilim, nasıl hıyanet edeyim soylu bir cevherim. Büyük inciden düşmedim bu dergâha lâyık olamam. Artık ondan bana dost olmaz, kimseden yana talihim olmadı bundan yana da olmasın.

Hicranı devam ettirecek olan bu ümitsiz haber canan tarafından Osman Bey'in intizar eden gönül kulağına ulaştırılınca onun keder ateşi yakıcı bir ah ile gökyüzüne doğru alevlenmeye başladı. Okların, bu haberin elemlerine isabet etmesinden dolayı

bir av gibi çarpınmaya başladı. Ama mecburen o maksada ulaşmak için sırları gizleme ve sabır eteğine tutunmadan başka çare yoktu. O afifeye karşı duyulan muhabbet nuru gün geçtikçe artıyordu. Sevgilinin uzak durması ve vazgeçmesine rağmen tekrar birleşme isteği sürekli onun zihninde canlanıyordu. Ve şu duayı ediyordu;

Beyit (Ar.)

Allah onu doğru yola çekti

Ve bütün cefalardan uzak kıldı

İçinde zenginlik ortaya çıktı

34a/ Bu hâlde Osman Bey bir gün Şeyh Edebalı'nın Eskişehir civarındaki evinde bir sohbet meclisindeydi. O şehrin hâkimi çehresinin zaafından dolayı Osman Bey'in cismanî bir hastalığa müptelâ olduğunu anlamıştı. Bedenin ahvâlinin keşfinden, tenin hastalık ve sıhhatinin tahkik edilmesinden sonra Osman Bey kardeşlik ve dostluk âleminde iyi geçindiklerini mülâhaza ederek Eskişehir hâkimine Şeyh Edebalı'nın kızını nikâhına almaya meyilli olduğunu açıkladı. Bu maksuda ulaşmak için Eskişehir hâkiminden yardım istedi. Eskişehir hâkimi zâhiren çeşitli taahhütlerde bulundu. Gönül kaygısıyla onun işini yerine getirdiyse de Osman Bey'in ilişkisine rağmen kendisi o nikâha meyil gösterdi. Ve evlenilecek olan o kızı babasından talep etti. Önce olduğu gibi yine takdîr bu tedbiri uygun gördü. Şeyh ve kavimi hatta onun kızı dahi bu mânâyı reddetti. Bu yüzden şeyh Eskişehir hâkiminin hükümeti altındaki meskeninden göç etmeyi tercih etti. Osman Bey yakınlığı ve ilişkisine binaen onu kendi evine getirdi.

Şeyh'in sohbeti ve kaynaşması günden güne artıyordu. Şeyhin, meskeninden göç etmesinden sonra Eskişehir hâkimi onun kızına olan arzusunu tekrarladı. Osman Bey'in şeyhi kendi yanına alması düşmanlığa yol açtı. Eskişehir hâkimi savaş için husumet sebeplerini toplamaya başladı.

Bir gün İnönü hâkimi Osman Bey'i misafirlik için kendi hanesine götürmüştü. Eskişehir hâkimi bu durumu öğrendi. Savaşmak için kavmi ve askerinin tamamıyla

İnönü hâkiminin üzerine vardığında İnönü hâkimi ve Osman Bey kalenin içinde bulunuyordu. Saflarının önünde olan Eskişehir hâkimi kendisini husumete çekmeye başladı. İnönü hâkimine şunları söyledi: “ Osman Bey’i bana teslim et, yoksa artık benden sana ne dost olur ne komşu.” Eskişehir hâkiminin İnönü hâkimini yenecek kuvveti vardı. İnönü hâkimi memleketinin yağma ve taarruza uğraması korkusunda idi. Mecburen Eskişehir hâkiminin rızasını elden bırakmıyordu. Ama misafir olan Osman Bey’i de teslim etmek konusunda tereddütteydi. Osman Bey ve tâbileri düşmanların izleyeceği yolların planını iyice incelediler. Yiğitlik ve mertlik alâmetlerini ortaya koyarak, hapis ve tuzakta olan arkadaşlarının ve sair akvam ile kardeşi Gündüz Alp’in ittifakına dayanarak hisardan dışarıya bir defada hücum etmeyi ve de Allah’ın yardımıyla o insafsız kavmi hezimete uğratmayı uygun bir iş olarak düşündüler. Ve bu mânâyı akıllarından geçirdiler:

Nazım

Bu meydanda cevelân etmiyordum. Lâkin aşk sarhoşuyum dizginlerimi elden kaptırmışım.

Mübarek talihin ve kutlu bahtın yardımıyla o savaşta kâfir hâkimlerin cümlesinden Harmanmaya mülkünün sahibi Köse Mihal Eskişehir hâkiminin yardımına yöneldi. Fakat Köse Mihal Osman Bey’e tutsak düştü. Yaptıklarından dolayı utandı ve pişman oldu. Zira Mihal dilâver bir adamdı. Civanmertliğinden dolayı Osman Bey onu bağışladı ve tekrar kalesine gönderdi. O zamandan beri hiçbir zaman Mihal, Osman Bey’e muhalefet etmedi. Osman Bey padişahlık tahtına ve serverlik mesnedine oturunca Mihal de İslâm ile müşerref oldu. O parlak günden beri Mihal’in soyu Osmanlı Devleti erkânındandır ve onun nesli İslâm’ın meşhur mücahitlerindedir.

Sözün kısası Osman Bey aşk yoluna sadık idi. Kerîm olan Allah’ın yardımıyla her konuda öncesi olmayan İslâmî fetihler ortaya çıkmaya başladı. Aşk sultanının gayret kahramanlığı zuhûr etmeye başladı.

Nazım

Felek gibi hile ve oyun tertip eder, en başta perdesini oynatır. Birkaç gün ayrılığın yakıcılığını gözetler, ayrılığından sonra onun güneşi kavuşma gününü aydınlatır.

Bu fitne ve vahşetin, mâşukun sırlarının namahremler meclisinde ortaya konulmasından kaynaklandığı Osman Bey'e mâlûm olmuştu. /34b/ Kıskançların ve rakiplerin bu bütün meşakkati, Osman Bey'in sırrını onlara ifşa etmesinden kaynaklanıyordu. Boşu boşuna gönlünün gizli derdini dertsiz gönüllere dökmüştü. Kuşkusuz gayb âleminin ona haberler vermesinden, onun da bu ayıp vak'adan incinmesinden sonra bundan böyle muhabbet ve sevgi hazinesini hüznün dolu sinesinin viranesinde gizleyeceğine dair kendisine söz verdi ve içindeki sırrını her zaman saklayacağına dair Allah'ın adıyla yeminler etti. Hâkimler demiş ki, *المحبة كنز و تاكنز بالاخفاء اولى و ان كانت المحبة مما لا يخفى*

Beyit

Derdim tabiplere gizlidir. Belki gayb hazinem onu tedavi eder.

Bu aşk vak'ası iki yıl devam etti. Gam içen hiçbir dost onun gam ortaklığına koşmuyordu. Çoğu zamanlar Şeyh Edebali ile olan sohbeti ve irşada yönelme zincirini elden bırakmıyordu. Bir gece şeyhin menzilinde Allah dostlarının sohbet meclisine birleşince manevî münasebet bağlılığına saflık ve hâlislik temelinde itikat gösterdi. Şevk ve zevkin üstün gelmesinden dolayı Osman Bey seher vaktine kadar oturup âşikâne olan bu teraneyi kendi kendine söylemeye başladı.

Beyit (Ar.)

Heves onun karşısında mağlup oldu

Kaşla göz arasındaki boşluk göründü

Gece uyanık kalan o cemaatin teheccüd namazı kılıp dua ederek cûşa gelmesinden sonra Osman Bey bir an uykunun aziz misafirine kendi gözünde yol verdi. Uzun zamandan beri gözünün yuvasından ayak göçüren uykunun geri dönmüş

kuşunu bir göz açıp kapamayla kendi menziline gördü. Rahat olmayan gönlünün dizginlerini bir an gam ve sıkıntı vadisinden geri çekti. Gayb âleminde, uyku sûretinin mübarek bir makamda olan sabahı onun gören gözünün ve mânâyı gösteren kalbinin nazarı önünde belli oldu. Müjdeleyici olan bu rüyâ Osman Bey'in, bütün ileri gelenlerin, havass ve a'vamın ittifakıyla mutluluk ve saltanat tahtına oturması, ülke açma ve cihad kasdında olması zamanında görülmüştü.

Beyit

Onun devleti bu ülkede idi ve o Rum'un taç sahipleri cümlesinden idi. Ufukların en yeni gelenekli şahı idi, Ays bin İshak'ın torunlarından idi. Öyle adil bir kişiydi ki kurdun kuyruğunu koyunun ayağına bağlamıştı. Zalimlerin gırtlakını öyle sıkıyordu ki bütün şahlar onun bu hükmünü kısıkanıyordu.

O vakitlerde hâl erbâbı ve mânâ ehlinde, her şeyi keşfeden ashap ve ricâlden iki doğru şahit, Osman Bey'in serverlik tahtında temkin bulmasına ve onun şehriyârlık rütbesinin kayserlik makamına yükselmesine şahitlik etmişti. İki uyku müjdecisi ve ilham lisanın iki tercümanı bu saadetin idrâkini müjdeledi.

Birinci Müjdecisi: Bu kelimeyi beyan eden *تمام عينائي و لا ينام قلبي* gece uyumayan gönüllerin *البيت عند ربي*, hadîslerinin mefhumundan ve kehribar beyanlı sözlerinden dolayı sadık sabahın tan vaktine benzeyen bu mânâ *ليس يبقى بعدى من النبوة الا الرؤيا* seher vakti kalkan gönüllerin aynasında parlamıştır. Ehl-i yakînin temiz hatırı ve din mertlerinin cilâlı kalbi gayb âleminin gökyüzünde asılı duran ve dünyayı gösteren bir kadehtir ve de şehadet gözlerinin eyvanındadır. Onların parlak olan gönülleri saadet yıldızının yüksekliğinin bilinmesi için bir usturlap ölçüsündedir, inâyetin öncesine delalet eden çehre açıcı bir aynadır.

Beyit

Her kimin gönlünün kapısı açık olursa her zerresinden güneşi görür. Nûr, göz ve kalp nûrudur, göz nûru ise gönül nûrundan ortaya çıkar.

Kuşkusuz en iyi ve en parlak müjdelemeler, ileri görüşlü mükâşiflerin vak'anın gerçekleşmesinden önce *ليس لو قصها كاذبة* bu sıfatla açıkladıkları ve haber verdikleri makam ve mansıp müjdeleridir. Tâbir, ehl-i hak ve yakînin müşahede ettiği, basîret erbâbına ve uyanık olan gözün köşesine haberler veren tâbirsiz rüyâyı tâbir etmektir. Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin, o hakîkâti gören şehriyârın, mecazî mülkteki sadık rüyâsının sûreti /35a/ mükâşefe makamında olan Şeyh Edebalî'nin tâbiri ve yorumuyla cihandaki herkese zâhir olmuş, kendisi de bu şekilde mahir olmuştur.

El-Kıssa: Bir gece belirlendiği üzere Osman Bey vaât edilmiş dâveti kabul için şeyhin evinde hazır bulunmuştu. Şeyh azizlerden bir gürûhu da o meclise dâvet etmişti. Böyle aziz olan misafirleri ganimet bilmişlerdi. Onların hakkı gören gözdeki hazır bulunma nurunu bunlar göz bebeği ölçüsünde tasavvur etmişlerdi.

Beyit

Misafirin bu kadar çok geldiği bir eve sidredeki Hüma kuşu dahi iner.

Sohbet Akşamındaki Rüyânın Vafı: *الضيف اذا انزل نزل برزقه* sofrasının renkli ve memnuniyet verici nimetlerinden, ortaya konulmuş olan yiyecek ve içeceklerden haz alınmasından sonra sohbet ve kaynaşmaya devam edildi. Karanlık gecenin uzayan zülfü uykunun karanlık gölgesini o nûrlu ensarın yüzüne attı. *جعلنا الليل لباسنا* Akşamın siyah giyinmiş kanadı, uyku elbisesini o mecliste bulunanlar için yatak çarşafı yaptı. Misafirlerden her biri rahatlık yatağını *وجعلنا نومكم سباتا* istirahat köşesine serdiler. Misafirler uykuyu kendi gözlerinin evine ihtiramla yerleştirdiler.

Li müellifihi

Gece rüyâda onun yüzünü görürüm diye uykuyu misafir olarak gözümün hanesine götürüyorum.

Gece uyumayan o gönül ehlinin sohbetinin bereketinden uyanık kalan Osman Bey'in baht gözü, her daim gaflet uykusunu gecenin uyanıklığına ve sabaha kadar uyumamaya tebdil ediyordu. Bulunduğu köşeye bir an yaslandı. Allah dostları sünnetince hislerin dağınık gönüllerde hapsedilmesiyle toparlanmaya başladı. Onun

cihanı gören gözü bir göz açıp kapamayla göz kapaklarının halvethanesinde uyudu. Zâhiri görenlerin gözünü, kendisini müşahede etmekten gizledi. Ansızın gayb ülkesinde ve mânâ âleminde akıl gözü gibi olan basîret gözünü bir sezgiyle açtı. Gece uyanık kalan erbâbın uyanık gönlünün ondan bir alâmet olduğu parlak gönüllü erbâbın sinisinin gizli yerini, o halvet sırlarının olduğu can ülkesinin gezinti yerinde ve ebedî cennetin cevelângâhında şöyle müşahede etmişti: Hane ve sofrası sahibi olan Şeyh Edebalî'nin koltuğunun altında parlak bir dolunay onun baht gözünün önünde belirginleşti. Osman Bey'in karnında ruhun bir başka bedene geçme hasebince büyük bir damar ortaya çıktı. O anda Osman Bey'in göbeğinden çok dallı ve yapraklı büyük bir ağaç yeşermeye başladı. O ağacın yaprakları ve dalları dünyanın dört bir yanına ulaştı. O güzel ağaç dallarını gökyüzüne doğru çekmeye başladı. Bu ağacın gölgesinde gayet yüce ve geniş dağlar vardı. Yine bu gölgede berrak sularla dolu dere ve ırmaklar akıyordu. Bu dağlardan Kevser misâli çeşmeler akıyordu. Bu çeşmelerin yollarında ve nehirlerin kenarlarında gül ve reyhanlarla dolu bağlar ve bostanlar yetişmişti. O ağaçlardan birinin dalından yeşil yaprak yerine cevherden bir kılıç parlıyordu. Birkaç sıra onun kılıç saçan ve güneş gibi olan pençesi Kostantiniyye topraklarında görüldü.

Osman Bey böyle bir rüyâdan uyanıp ayılma hâline dönünce mutluluk ve sevinç ışıltıları onun ayna gibi olan gönlünde parlamaya başladı. O rüyâ âleminde gaybî izlenimlerden geri dönerek şehadet âlemine katıldı. Hemen yüzünü Şeyh Edebalî'nin feyiz bağışlayan sohbetine çevirdi. Çünkü şeyh tâbir ilminde ârif idi. Hatta âlemin sırlarına dahi vakıf idi. Bu mânâ gereğince *افتونى فى رؤياى ان كتم الرؤيا تعبرون* o garip vak'ayı yorumlamaya başladı

Nazım

Ey müjdeleyen tâbir edici bu gece güneş uykuda iken sabah şarabımla sözleşme yapmıştı.

Rüyânın Tâbir Edilmesinin Vasfı: İlham âleminin müjdecilerinden ve meleklerden feyiz alınmasından sonra bu hadîs-i sahihin *إذا اقرب الزمان لم يكدر رؤيا المؤمن* coşkusu ve yüksek âvâzesi akıl kulağında duyuldu. Rüyânın yorumlanması

babında şu tâbiri yaptı: Nebevî olan belîğ ibareler ve niyet edilen işaretler gereğince bu salih rüyânın doğruluğu mânâ ve sûret âlemindeki ikinci sabah gibi ortaya çıkacaktır. Bu gerçek vak'a şuhud sayfasında ve vücût levhasında çok yakın bir zaman içersinde gerçekleşecektir. /35b/

Şimdi şeyh ayna gibi olan gönlüne ulaşan şeyleri, pak olan muhlislerin gönlünün safâsıyla, alâmetlerinin rabbanî mânâlardan geldiği ve gerçekte hakîkâtlerin zuhûr aynası olan hakkani dervişlerin nûr dolu sinelerinin parıltısıyla en uygun bir şekilde açıkladı. Onların kâmil teveccühü ve kapsamlı gözlemleri bu ikbâl ve devlet güneşinin doğuşuna sarf edilmiştir. Her zaman bu fakirin gönlü bu hilâfet ve azâmetin parlak ayının yükselmesinden dolayı sevinçlidir. Mânâ âleminde ve devlet isteyicinin koltuğu altından bir ayın hayal aynasına doğru zuhûr etmesi vecihiyle dervişlerle olan ihlâs sûreti misal âleminde hareketlenmiştir. Eşikte oturan bu dervişin topraktan olan vücudunun batınından gerçekten parlak bir felek gibi olan vak'a sahibinin ihlâslı gönlünün içine doğru ayların ve güneşlerin doğması, batan ve onun mağribinden Tûba misali ağaçlar çıkan cihanı aydınlatan ayın sûreti, şüphesiz zâhir ve batın gereğince âlemi aydınlatan bir çehre şekliyle belli olan iki zât arasındaki muhabbet ve akide saflığının örneği olmuştur. İki taraf arasında olan bu kaynaşma ve hâlislik rüyâ sahibine uğur getirir. Cömert sıfatlı o zâtın göbeğinden yeşeren ve dibinden çok meyveli bostanların ve nehirlerin ortaya çıktığı o mübarek ağacın, bu ikbâl ağacının yapraklarının tâbiri ve hayal ülkesinde bostanın ve bağın yorumu saltanat işi nefsince ufuklardadır. O hanedanın devletinin devam etmesi mutlakdır. Güzel sulu ağacın dallarının yüksekliği ve meyvelerinin bolluğu bu saadet soyunun birbirini takip edeceğine işarettir. Kalıcı olan o devlet ağacının altında denizlerin ve dağların olması o yüce hanedanın soyunun revaç ve sebat bulacağı anlamına gelir. Müjde, o Tûba misali yüksek ağacın yüksekliğinin artmasıylaadır. Bu mânâ gereğince *اصلها ثابت و فرعها فى السماء* muhakkaktır ki saltanat ve hüsrevlik devleti bu rüyâyı görenden zuhûr edecektir. Bu asil olan kökün dalları inâyet gölgesinde meşhur olacaktır. Onun yüce evlât ve ahfadının hepsi dinî ve dünyevî hilâfetin zuhûr yeri olacaktır ve sûret mülkü ile manevî mülkünün sultanları olacaktırlar. Bir ağacın dalından nuranî bir pençeyle görülmüş olan ve İstanbul tarafına kılıç saçan o kılıç İstanbul memleketine hücum edecektir. Bütün müjdeler

aydınlıktır ki peygamberin vaât ettiği Kostantiniyye fethi bu hanedanın evlâtlarından binin eliyle ve kılıcıyla gerçekleşecektir. O kâfir ülke onun kılıcının parıltısından iman nuruyla ve **انانى السيف** bu haberle nurlanacaktır. Rüyâ sahibinin karnından ve göbeğinden yeşeren o verimli ağaç, o Tûba misalli fidan, o övülmüş sıfatlı zâtın evlât ve haleflerinin birbirini takip edeceğine, ondan sonra yeni kuşaklar ortaya çıkacağına işarettir.

Şeyh Edebalı'den müjdelerin alınması ve tâbirlerin açıklanmasından sonra Osman Bey yaratıcının inâyetiyle o işlerin gerçekleşmesi hususunda ümitli oldu. Kendisine uykuda görünen o ayı, gönlünde sevgilinin görüneceği husûlüne yoruyordu. Ve bu mânâyı söylüyordu;

Beyit

Bir gece ansızın uyudum ve parlak ayımı gördüm. Ey baht! Sahip olduğun o bütün rüyâları bana bağışla.

Özetle Şeyh Edebalı bu rüyâ sûretinde Osman Bey'den acayip vak'alar ve garip hadîselerin zuhûr edeceğini iyice mülâhaza etti. Kendisine bir yönüyle intisap eden ve tâbir ve tefsir için rüyâyı görenin yanına geldiği o rüyâ sûretini ve o uykunun enfüsî hâllerini, başlangıcından itibaren afakî üstünlük tâbiriyle tatbik etmek şuhudî olan gayb sûretini, görünen ve vücût bulan hâllerle birleştirmek istedi. Şüphesiz kerametli o mürşit, yüce davranışlı büyük şeyh, Osman Bey'in uzun zamandan beri maksadı olan ve sırrın aşk mührüyle gizlediği o ay yüzlü kızını, seçilmiş Nebî'nin sünneti gereğince haber ve elçileri etrafa göndermeksizin ve kimseye haber vermeksizin /36a/ Osman Bey'e nişanladı. Müjde dolu bu söz gereğince **اريد ان انكحك** اهدى ابلقى هاتين hicap edilmeyecek bir şekilde Osman Bey'e şöyle hitap etti: Aramızdaki maddî bağılıkların, manevî olan güzel uyuşmalarla birbirine karışmasını, damatlığın yakınlığı bağıyla ve aynı evi paylaşma yoluyla bu işin gerçekleşmesini istiyorum. Çünkü koltuğumun altından çıkan o ay ve senin batın olan harem sarayının içine giren o parlak ay o benim kızım Malhand'dır.

Şeyhin Kızının Güzelliğinin Vasfı: Kızım Malhand'ın yeni ayı şimdi tam bir dolunaydır. Çünkü feleğin beşiğinde hilâl mertebesinden onu takdîr etmiş ve onun güzel tedbirini de taahhüt etmişim. Doğduğundan beri onu ciğer köşem ve canımın yerine oymuş ve pederâne olan terbiye ve şefkatin koltuğu altında onu yetiştirmişim. Cihanı gören gözün nurunu her zaman o göz nurunu görmeyle kuvvetlendirmişim. Din mertlerinin tarikatını şer'at ve adabı öğrenmesi hususunda onu vazifelendirmişim. Şimdi babası gibi güzellik mertebesine ulaşmıştır. Göklerin çadırıyla örtünmüş namuslu kadın gibi olup, utanma ve çekinme perdesinde oturmaktadır. Gerçekten *الله لا يستحيى من الحق* ve güzellik ülkesinde bir perî peykerdir. Ay yüzlüdür ve sevgi bostanında ay gibi simaya sahiptir. Gümüşten bedeni vardır ve yasemin kokuludur. Onun şeker çiğneyen ağzı, namus sığınağı olan sütannesinin beşiğinde ay ve güneş saray bostanından terbiye sütü emmiştir. Onun cana can katan dudak ve dişlerinden söz söyleme esnasında damlayan şeyler, gülün üzerine düşen şebnem tanelerini andırır. Onun lâl renkli bedenini kıskanan yakutî narçiçeği, yüzünün suyunu karanlık toprağa dökmüştür. Onun inci yüklü ağzının güzelliğinden incilerinin düğümü birbirine dolaşmıştır. Nisan bulutunun alındaki terler onun yanağının ucundaki su damlacıklarından utanmış ve toprağa düşmüştür. Cennet incileri, onun parlak yüzünün utancından onun sedefteki perdedarlığını, bu ses ile *حتى توارت بالحجاب* parlak güneşin dilinden işitmiştir. Sanatkâr ressamalar ve muhterem nakkaşlar yüz çizmeyle meşgûl oldukları kendi resimhanelerinde *هو الذى يصوركم فى الارحام* onun gonca gibi gönül aldatan güzelliğini, namus ve haşmet perdesinin ötesinde resmetmişlerdir. Rengârenk tabîata sahip olan saç tarayıcıları onun güzel yaradılışlı olan iffetini *خلقنا الانسان فى احسن تقويم* bu sağlam kârhanede kendisini göstermesi için dünyanın bütün ressamaları huzurunda ortaya çıkarmışlardır.

Beyit

Geceyi aydınlatan taze bir mehtabsın, siyah gözün hayat suyu gibidir. Zülüflerin kement gibi bükülmüş, iki şeker gibi olan dudakların sulanmış akik gibidir. İki bülbül onun hurma ağacı gibi olan saçında hurma topluyor. Boyu gümüş bir servi gibi uzamış, onun dili efsunla kötülerin gözünü bağlamış, gözünü kendisine büyülemiş, ay onun güzelliğinden sarhoş olmuş. Gece onun bu hâlinden fal kitabı okumuş, Mecnun onun hayalinde hayrete düşmüş, Leyla onun güzelliğiyle kalıcı olmuş.

Kısacası bu mahbûbe güzellikte bir timsaldir. Onun güzel yüzü ve sîreti eşsizdir ki eğer o on dört gecelik ayın nazarı, karşılaşma esnasında o on dört senelik güneşe düşerse aynı gece kıskançlık temelleri atar ve utancından batmaya doğru yüz çevirir. Onun günden güne artan güzelliği on dört yaşında da her gün kuşluk vaktinin güneşi gibi artmaya başladı. Amber kokulu tabîatının güzelliğiyle ve yumuşak fitratlı eteğinin paklığıyla onun kokusu, şimâlin nesim rüzgârına ve seherin gülüne düşmüştür.

Nazım(Ar.)

*Mânâ güzellik perdesinin ardındadır
Herkesin gözü onu göremez*

Şimdi içten gelen arzu şuna karar vermiştir ki: Haydar ile Betül'ün evlendirilmesinde peygamberlik sünneti mûcibince hareket edilmeli. Zamannın insanların damatlık akrabalığındaki gelenek ve adetleri terk edilmeli ve bu kaynaşma ortaya çıkarılmalıdır. Şeyh Edebali'den muhabbet arttırıcı ve gam silen bu kelimeleri duyan Osman Bey'in yıllardır hicap perdesinde kalan arzu yüzü ve murat isteyen gönlü, o ilham veren kelâmın saç tarayıcılığıyla kendisini göstermeye başladı. Şeyhe bu mânâyla *هذا تأويل رؤيا نت قبل قد جعل ربي حقا* hitap etti:

Beyit

Pak sohbetin izini takip eden gül ve zambak gibi doğrudur. /36b/ Benim gönlümde olan şey senin dilindeydi.

Bu mübarek birleşme ve bağlılık, bu uğurlu izdivaç ve kaynaşma ev iyi bir şekilde gerçekleşti. Onun gaybî olan sîreti, Osman Bey'in gönlünün gizli köşesine giren o şey şeyhin odasından çıkarak görünme âleminde hakîkâte ulaştı. Şeyh nikâh akdini gerçekleştirmek için ilim ve takva ehlerinden bir gürûhu dâvet etti. O iki saadet yıldızının birbirine yaklaşmasını *الطيبات للطيبين و الطيبون للطيبات* dünyadaki herkese bildirdi.

Beyit

Kutlu falı ile tahta şah oldu, o Zühre yıldızına yakınlaştı. Canın ilk maddesi olan o tecelli nurunun zuhûr yerini gördü. Talihin uğurundan e iyi bir saatte şefkatli olan o yakınlaşma gerçekleşti. O mübarek zamanda kötü gözler uzakta olsun. Zira öyle bir yakınlaşmada nurun üstünde nûr vardır.

O hanedanın kerimesi **خير النساء الودود الولود** bu mânânın zümresinde idi. O mübarek kaynaşmanın neticesinde Orhan Bey adında bir halef, şeref ve izzetin zuhûr yeri olan bir erkek evlât dünyaya geldi. Bu ismi ona anne tarafından dedesi olan Şeyh Edebalı vermişti. Mutlu ve pâkize cevherli bir diğer erkek evlât olan Alâeddin Paşa da aynı mâdenden ortaya çıkmıştı. Uğurlu ayaklı o iki gencin getirdiği uğurla her gün o hanedanın, devletindeki ikbâl artıyordu. Mesnet ve makam azâmeti yıldan yıla iki kat daha artıyordu.

Beyit

Ne ondan özür diler ne buna şükür eder, gece olmasına rağmen yüzü sabah gibidir. O mey içen dev onun maviliğine yakınlaştı. Onun mey içen mumunun rüzgârı ayın sohbet arkadaşıdır.

O rüyâ vak'asının kutlu izlerinin ortaya çıkmasından sonra vaât edilmiş şeylerin ortaya çıkması hususunda kimsenin şüphe ve tereddüdü kalmadı. Rüyânın tâbirinin doğruluğu hususunda keşfeden hiçbir kimsenin kuşkusu kalmadı. Arap ve Acem de hatta bütün iklimlerde rüyânın yarısının doğru diğer yarısının da yalan olmadığı örnek yoluyla meşhurdur. Bu gaybî olan yardımla bütün ahbab ve dostların ümidi arttı.

Beyit

Ey civan! Hoş olan pirden baht bulursan kendi tedbirini unutursun. O rahmet kapısına elini sürürsen güzelliklerin kapısından ümitsiz olmazsın.

Osman Bey'in mevzuları ile ilgili uygun tahkikler yapan Şeyh Edebalı'nın müritlerinden Allah dostları arasında her şeyi keşfetmekle meşhur olan, olağanüstü

şeyleri bilen, gaybî sırları çözen bu yola girmiş Derviş Tarud adında bir kimse vardı. O nikâh akdinde Osman Bey onu, benî Âdem arasındaki din ve dünya mülkünün sahipliği ve âlemin kethüdalığıyla kutladı. Dervişlerin belli olan desturuna dayanarak ona padişâhâne iltimaslarda bulundu. Osman Bey iddia edilen ve istenilen şeylerin husûle ermesi için ondan tefeül etmesini istedi. Ve dervişle anlaşma yaptı ki, takdîr-i ilahî hasebince bu vaât edilen devlet ortaya çıkarsa beldelerden bir beldeyi sana nasip edeceğim, yardım himmet duası eden aziz ve dervişlerden herkesi vefalı bir şekilde muradına erdireceğiz.

Beyit

Eğer bu tahta oturursam düşenlerin elinden tutacağım, dünyayı cömertlikle süsleyeceğim ve de fakirlerle cömertlere isteyerek yardım edeceğim.

Derviş Tarud himmetinin Hüma kuşunu bir dağın köşesinde *القناعة كنز لا يفنى* bu sermaye ve mülk ile hoşnut etti. Harap âlemin kuru ve yaşlığı *الماء ذوالمحراب* mânâsının kuru ve yaşlığıyla mescitte ve murat alma huzurunda kendisinden hoşnutluk gösteriyordu. Derviş Tarud şöyle dedi: Bütün sanat ve sermayelerden daha ziyade, dervişler *العفاف بالكفاف من افضل الطاعات* bu yolun istikâmetini tercih ederler. Himmet nazarı, her zaman ve her saat bu saltanatın ve devletin zuhûrunun, İslâm arsasının genişliğinin ve de ibadeti ikâmet ettirerek cemaat ve sünnetleri kuvvetlendirmenin üzerinde olmuştur. Osman Bey saltanat mesnedine oturduktan sonra verdiği vaâde vefa gösterdi. Derviş Tarud için zaviye binası, masrafları içinde ona köyler ve tarlalar tahsis etti. Hâlâ dahi o menzil onun evlâtlarının elindedir ve onlar o menzille geçimlerini sağlamaktadırlar. /37a/

Beyit

Saltanattan daha önde bir makamın olmadığını söyleme. Zira dervişlerin makamından daha yüksek bir makam yoktur.

İkinci Müjdecî: Osmanlıların çıkışından ve saltanat makamına oturmalarından önce, hem cihan nurunun zuhûr yeri olan *جذبة من جذبات الرحمن* hem de itaat erbâbının yolunda ibadetlerin çıkış yeri olan mûkaşefe yoluna girmişlerden, irfan ve velâyet

vilayetinin valilerinden biri Kumral Abdal olarak ağızdan ağıza dolaşıp meşhur olmuştu. O Allah yolundaki hiçbir sünnete riâyetsizlik etmiyordu. Bunun için her zaman İslâm ve ibadetin şîârlarının tamamlanmasında, bir köşeye çekilip ibadet etme ve nefsiyle mücadele etme yolunda idi. Kâfir dinli olan nefsiyle mücadeleyi tamamladıktan sonra kâfirlerle olan cihada azmetmeye başladı. Bu yolda iken şimdi Ermeni Derbendi adıyla meşhur olan bir dar boğazda o zâta bir vak'a tesadüf etti. Mânâ âleminde kırklardan ve gayb ricalinden biriyle bir görüşme ve kaynaşma sûreti ortaya çıktı. Öncesiz olan araştırma, sorma ve sohbet esnasında o mânâ adamı sarih bir konuşma ve fasih bir dil ile Kumral Abdal'a şöyle dedi: Bu diyarların etrafında ve bu meskenlerin yakınlarında dergâhın kabul görmüşlerinden biri **ان افضل بيد الله** bu günlerde ortaya çıkmıştır ki din ve dünya saltanatının anahtarları onun ve evlâtlarının eline düşecektir, kıyamet saatine kadar İslâm'ın bildirilmesi, küfür diyarlarının fethi ve putların kırılması onun ve soyunun çabasıyla gerçekleşecektir. Senin gaza ve cihad azmin varmış **و تعادوا على البر و التقوى** ve bu mânâ gereğince onun ikbâl ordularına yardım etme daha önceliklidir, gücünün yettiği kadar onun devletini desteklemen en büyük saadettir.

Beyit

Şüphesiz ki bütün ülkelere şah olur. Gülün sırasında gonca gibi taç sahibidir. Onun menzilinin içinde olduğu ülkeye aferin. Allah'a sığınan kimsenin fetihlerine aferin.

Ama henüz onun şahlık ve baht goncası ilahî inâyetin gül ağacında gizlidir. Onun güzel ikballi fidanının taze sürgüleri **اوليائى تحت قبابى لا يعرفها غيرى** bu yaprakların nikabında dürülüdür. Lâkin tanıma yolunda onun bir alâmeti vardır, talihli zâtını tanımak için onun akıllıca bir delili vardır. Onu bilme ve onunla tanışma yolu şudur:

Sabahın Vafı: Güneşin beyaz şahininin, saadet sabahının yuvasından çıkıp uçmaya ve cevelân etmeye başladığı, seyyar yıldız serçelerinin güneşin altın pençeli kartalının korkusundan kendisini sabah açılan nesrinin dibine sakladığı bir seher vaktinde ansızın filan geniş açık ve ferah mahâlde mübarek kanatlı cennet kuşu misalli bir kuş her şeyi gören erbâbın gözü önünde görülecek, zannedersin ki onun mübarek kanatlarından her biri göğün yedinci katındaki büyük kanatlı kuşların

yuvasıdır. Onun yücelerde uçan her bir büyük kanadı Kaf Dağı'nın doruğunda uçan Simurg kuşunun kanadından bir alâmettir.

Li müelîfîhi

Saadet zirvesinin Hüma kuşu her zaman kendisini gösterir, fakat kimin talihli başına konar bilinmez.

Böyle mübarek uçuşlu bir kuş her şeyi gören erbâbın gözünün gezinti sahasına gelir. Ve geniş yüzlü, hoş simalı âzade bir civanın tepesine iner. İşte o an ebedî devlet o yüce makamda karar bulur. O mübarek kuşun, ikbalin zuhûr yeri olan o serverin başına konması, mülk âleminde o civanın serverleriğine delalet edecektir. Onun yüceliğini ehl-i iman ve küfrün bütün server ve asilerini ilan etmek gerekir.

Bu gaybtan gelen sesin rehberliğine dayanan Baba Kumral Abdal, abdallar ve Allah dostları gürûhuna bu ahvâli beyan etti. O vaât edilmiş menzilde ve vaât edilmiş üslûp mûcibince *ان الله لا يخلف الميعاد* bu ümitle o hadîse onun başından geçene kadar talep yolunu seyretmede, çıplak ayağı boşa çaba gösterdi.

Bir gün ilahî olan güzel tesadüfle ve rabbanî olan üstünlüğün gözetmesiyle Osman Bey Gazi bu mânânın zuhûru hasebince *والقيت عليك محبة منى* Allah dostlarının belirttiği aynı yerde ve aynı saatte önemli bir iş ile meşgûl oluyordu. Onun o mahâl ve süre içersinde orada bulunması o sadık talip tarafından beğenildi. Gaybî müjdecinin haber verdiği gibi büyük bir kuşun uçarak gelip /37b/ o övünçlü zâtın başına konduğunu müşahede etti. Allah dostunun, onun hakkında söylediği vaâtleri gerçekleşmişti. O hâli seyrederken Kumral Abdal'ın gönül kuşu sevinç kanatlarını açtı. Kendisini o azâmetli fidanın gölgesine ulaştırdı. Allah dostunun haber vermesiyle istenilen şekilde vak'anın gerçekleşmesi onu tembihli ve haberdar kıldı. O yola sâlik olmuş zâtın sohbetinin bereketinden dolayı üstü mühürlü bu sırrı *من عرف* *نفسه فقد عرف ربه* tanıdı. Bilme hakkıyla kendisini tanıdı. Hâlis niyet ve pak itikatla Allah dostu zümresi arasında o gaybî müjdecinin şهادetine tanıklık etti. Bu mânâ mûcibince *وكفى بالله شهيدا* hakkın şهادetiyle o ahd edilmiş saadetin başlangıcından vaât edilen ecelin gelip çatmasına kadar İslâm yolunda çaba sarf edeceğine, cihad

yolunda putlara kul olanlara daima dâvetsiz misafir olacağına, her ne kadar cihad farz-ı kifâye ise de kendisi için onu farz-ı ayn bileceğine, sarfiyatı altındaki helâl ganimet ve malları imanın yayılmasında, itaat ile irfan ehli için mâbetler yapılmasında harcayacağına dair Allah'a söz verdi. Kumral Abdal bu ahde vefa göstereceğine dair söz verdi. Her gün ahde olan güvenilirlik izlerini ortaya çıkarıyordu. Kumral Abdal da Osman Bey'e şöyle dedi:

Beyit

Bir gün seni ebedî mülkte tebrik ederim ki kendi mertliğine zaferini kazanırsın.

Osman Bey dervişlerin ve Kumral Abdal ile yakınlarının geçimi için fetih edilecek kâfir memleketlerinden müstakil bir yeri onlara vereceğine dair söz verdi. Kumral Abdal da dedi ki, dervişlere kanaat hazinesi kâfidir, yeteri kadar geçim miktarı ise onlara bol bol yeter.

Beyit

Dervişlere bir yokluk mahâli yeterlidir. Bu hanenin eşyalarını terk ederler zira o sarayın eşyaları onlara kâfidir.

Osman Bey gaza niyeti için özel bir kılıç kabzasını ve bir de ahitname varağını ayrıca bir su maşrapasını da hatırında bulunması için Kumral Abdal'a vermişti. Gazaların birçoğunda Kumral Abdal Osman Bey'e yoldaş oluyordu. O kılıcı intikam kınından çekerek kâfirlerle olan muharebede kullanıyordu. Bu zamana kadar Kumral Abdal'ın evlâdı o kılıcı ve maşrapayı hatıra olarak saklamışlardır. Osman Bey'in, ahdi üzerine o beldelerin fethinden sonra Kumral Abdal'a verdiği o vakfedilmiş Ermeni Derbendi'ndeki köşeyi ondan sonra gelen bütün sultanlar kollamış ve gözetmiş böylece Osman Bey'in o ahbine itaat etmişlerdir. Hilâfet mekânlı Osman'ın bütün evlâdı ve halefleri şimdiye dek Allah ehlinin muhabbeti ve evliyaların gözetilmesi yolunda olan o ahde vefa göstermeyi kendileri için zaruri görmüşlerdir. Hz Peygamberin bu hadîsinin vefa mumunun ışığını *إذا عهدتم حضر و إذا حكتم قاعدوا* cihangirlik yolunun vecibelerinden bilmişlerdir. Bu saltanat hanedanının soyu İslâm geleneğini ve dinperverlik izlerini bu sağlam yolda *و الموفون بعهدهم إذا عاهدوا* miras

bırakılan o ahit gereğince bu hilâfet sülalesine muayyen bir kanun olarak bırakmışlardır.

Beyit

Yaşasın din ve bilgi yaşasın adalet, devlet mülk yaşasın ve kalıcı olsun. O hanedandan hayırlı şeyleri bil. Zira bu hanedanın kötülüğünü isteyenlerde olur.

MUKADDİME – İ KÜBRA

Osman Bey Gazi'nin Kayserlik Mesnedine Oturmasının Keyfiyetini, Büyük İslâm Memleketlerinde ve Kâfir Ülkelerindeki Onun Çağdaşı Olan Sultanların Hulâsalarının Zikrini Beyan Eder.

Devletin Baharının Vafı: *Li müellifihi*

Nevruz mevsiminde mübarek bir saat ve âlemi aydınlatan bahardan güzel bir sabah.

Zamanın sevinçliliği bülbüllerin işretine seslenmiş, bostanın bülbülleri dünya artık gül bahçesi olacak diye müjdeler vermeye başlamış.

Gül bahçesi dünyaya yeni bir temel atmış, bahtın gözüyle artık nergis uyanmış hüsrevlik tahtına gülü oturtmuş, etrafa çiçekten altın saçmış.

Hüsrevin gülden tahtı aydınlanmış, kendi süsünü gittikçe arttırmış. Gülün tahta oturması şevkinden dolayı nergis kadehi elinden bırakmamış.

Sabâ rüzgârı sevinç ve müjdeyi tebliğ ederek işret meclisinde esmeye başlamış bülbüller bostanı imar eylemiş yoksa gül Nuşirevân-ı Adil mi olmuş?

/38a/ Sabâ rüzgârı sanki fetih sancağını aşmış fetih âyetini goncaya telkin etmiş, lâle gökyüzüne bir gülle atmış ve kıvrık olan mis kokulu kâküllerini açmış.

Gül çiğ damlalarından yaldızlı taç yapar onun bu vafından bülbülün şarkısı secili namelerle duyulur. Goncanın burnu rüzgârdan kokulu olmuş, şimşir ağacının her bir zülfü tap taze olmuş.

Gonca sevinçten ağzını açmış gönlünde gizli olan her şeyi göstermiş. Çemenzarın gençleri aşka düşmüş, gelin de goncayla muaşakadadır.

Gülün kokusundan lâlenin burnu nezle olmuş, nezle çiğ katrelerinden mâlûmdur. Servi eteğini bağdan tarafa çekmiş menekşe ise gülistanın en güçsüzü ve küçüğüdür.

Adil tabiatlı gülün hükmüyle lâle ve nergis onun bağına gelmiş, biat eden ruh ile onun kandili ve gözü onlardan aydınlanmış.

Cemşid'in kadehinin çiğ tanelerinden lâle meydana gelmiş, o, ümit yüzünü kendi sayfasından göstermiş. Çemen kutsal âlemin sahanına gıpta etmiş kutsal nefesten dolayı bülbül mütercim olmuş.

Coşan gök gürültüsü ve suya doymuş buluttan sızan su nergisin gözünü uykudan uyandırır. Bülbülün nağmesi öyle taze oldu ki onun söyleyeceği şeyi kaynayan testi ona söyledi.

Ayna öyle parlak oldu ki kendiliğinden yetişen güller onda görüldü. Hindiba suya doymuş yeşillikte görülür ve suyun üstüne düşmüş nilüfer gibidir.

Sabâ rüzgârının nabzı gayet düzenli olmuş ve düzen âyetini bülbüle telkin eder olmuş. Yorgunluğundan dolayı sabâ rüzgârı şiddetini kesip oturmuş.

Bülbüllerin bostandan gelen nağmeleri gafillerin kulağına bir tembihtir. Figanda olan bülbül beyanını kısa tuttu. Zambağın hâl dili ise tercüman oldu.

Çemenin nüktedanlar gibi olan dili sanki dilsizlerin nutku olmuş. Hayat suyundan çemenzar tekrar canlanmış. Onun ruhu şeryan damarından can aramış.

Onun baharında seyyar olmuş ağaçların altında teselsül etmiş sabâ, çılğınlar gibi gülün arzusuna düşüp gül ve zambağın hançeriyle savaşmış.

Kıvançlı servi salınarak her tarafa yürümüş başlangıcın ve sonun gamundan azad olmuş. Çemen iman nurundan öyle oldu ki sanki sabah bostanda âyan olmuştu.

İman güneşinden dünya aydınlandı, fakat onun sabahı Osman'ın gözünden doğdu. Osman Bey bir gül gibi tahta oturunca bülbüller ona nağme söylemeye başladı.

Tahtın talihi ne kutludur Ya Rab! Zira bu saadet yıldızı onun için doğmuştur. Onun kılıcı imanı bildirdi. Onun elinden kayserin mülkü İslâm oldu.

Rum ülkesi imanla münevver oldu, o ülke şirkin karanlığından kurtuldu. Şehinşah gazinin tahtının önünde kıvancın iman ağaçları çoğalmıştır.

Küfür mülküne kılıç çekmiş kendi sülalesine hilâfeti vakf etmiş. Şahın soyundan olup seleflerden sonra gelen haleflerin hepsi kayser soylu ve halife sûretlidir.

Adaletin hurma ağacı ne hoş meyvelenmiş, bu hâl ve vaziyetten dolayı olmaya ki kırıla. Kayserlik tahtı ve abad olan mülk her zaman Âl-i Osman'da bakî olsun.

Zamanın şahının gölgesi bu devlet kuşunun yuvasıdır. Devletin, onun yüzünden ortaya çıktığı ve halkın sığındığı şah Sultan Beyazid'dir.

Onun makamının ve ömrünün sağlam olan ipi kıyamet gününe kadar uzasın. Âmin ya Rabbe'l Âlemin.

Tasvirlerin yapıldığı resimhane nakkaşları ve tahtın kenarındaki ressamlar o takdîr mülkünün malikinin ve o kudretli sultanın emri gereğince hikmet mazmunlu hükümleri resmetmeyle ve maslahatlarla dolu olan yazıları ilan etmeyle *و لقد كتبنا في* hak ve yakînin gül ve fesleğen yapraklarını, din ülkesi ve mülk âleminin bostan sayfalarını süslemiştir. Hakîkâtleri yazan kalemin beyaz bulutunun feyziyle *و فضل الله المجاهدين* din mertlerinin ikbâl fidanını sulamış ve övünçlü kılmışlardır. İslâmi fetihleri tebrik etmek ve mübarek sonlu zamanı kutlamak için bu hadîsten gelen *ان الله يبعث لهذه الامة الرأس كل مائة سنة تجدد* müjde çınlamalarını en iyi ibarelerle feleğin döndüğü kümbetin içine, ehli küfür ve imanın memleketlerinin arasına atmışlardır. Fetih ve zafer sedasını bu uğurlu mazmunla *لا يزال طائفة من امتي يقاتلون على الحق طاهرين الى يوم القيمة* /38b/ yerin ve göğün memleketlerinde sâkin olanların, emn ü eman yoluna girmişlerin kulağının derinliklerine atmışlardı.

Beyit

Onun nûru ezelin uç noktasından doğmuş ve ışıltısını ebede kadar uzatmış.

Allah'ın sonsuz salâvatının üzerine olduğu Hz. Peygamber'in hadîsini ve ilahî sünnetini, şahlığın gül lisanıyla tasdik ve tatbik etmek için ansızın Rum İslâm memleketlerinin gam askerlerinin hücum ettiği ve peygamber milletinde fetretin baş gösterdiği İslâmın hicretinin 700. yıl dönümünün olduğu bir zamanda 699 (1299–1300) senesi içersinde talihlilerin yardım eden bahtlarının gönül aydınlatıcı olduğu, muzaffer bahtiyarların zamanı gibi devlet kazanan kutlu bir zamanda rabbanî inâyet kıvılcımlarının, zamanın talihinin doğuş yerine doğru uzanmasıyla gökyüzünün o mutlu yıldızı mutluluk ve sevinç nûrunu ödünç olarak istedi. Âlemi aydınlatan güneşin her şeyi gözetleyen gözü, yüce kubbeli feleğin usturlapçılığıyla o saat arzu yıldızının doğuşundan ikbâl ve mutluluk yıldızını gözetledi.

Beyit

Kutlu talih ve mübarek baht ile büyük gök cisimlerinin şekline nazar etti. Uğurlu duruş ve seçme hakkıyla zamanı ihtiyat olarak adlandırdı.

Baharın Vafı: Lâkin bahar memleketinin tahtına oturan sultanın, gece ve gündüz denklüğindeki adil hükümlerini, sadır ettiği bir zamanda zamanın zorba olan inatçıları ve hasımlarının huzura gelmesinden sonra yani parlak gün ve karanlık gecenin günün eşitliğini muhakeme ederek onların arasında makam ve miktar denklığıyle adil olan hükümleri icra ettiği bir zamanda halkı besleme ve koruma haberlerini yaymak ve serverlik hükümlerindeki itaat kanunu ortaya çıkarmak için bâd-ı sabâ mütedit hareketlerle bahar şehristanının Süleyman'ının fermanını çemen ve gülzar meclisine dağıtıyordu. Gülistandaki çıplakların tenini incinme tehlikesine karşı korumak ve himaye etmek için insaf ve adalet menşurlarının çiçeklerinin yaprakları üzerine şehirler saçıyordu.

Mutluluk tahtındaki gülün Cemşid'i saltanatın kuşluk vaktinde gülistanı tavaf için teveccüh ve azmini hareketlendiriyordu. Sevinç yaygılarını huzur ve cevr nağmelerinin âhengiyle Numanî lâlelerin siyah gözlü sakilerinin ellerine yaymak niyetiyle dostluk kadehleri gezinti temelini atmıştı. Gayet hoş nağme okuyan bülbüllerin ıslığıyla ve bostanın ud çalan yapraklarının titremesiyle uyuyanların kulağını okşuyordu. Muhteşem çiçeklerle dolu sofaya, ağaçlar ve çiçeklerin çok süslü eyvanına altın saçmak için oturmuştu. Padişâhâne bir meclis baharın büyük otağının önünde sade yanaklı gençlerin toplanması için çemenzarı süslemişti. Uyanık nergisler ve gece uyumayan bekçiler birlikte oturanların o meclisinde gece nöbeti beklemekten dolayı hasta gözlerle mahmurluğa müptelâ olan Rumî yanaklı ve alev gözlü gulâmlar gibi olmuşlardı. Her zaman sevinç davulunun çalınmasında işret meclisinin sakiliğiyle yeniden adım atmıştır. Ve hizmet ayağı üzerinde sağlamdır.

O seher vaktinde lâle nergisin imdadıyla kadehlerin eli üzerinde sarhoş olan o meclistikilerinin sarhoşluğunu def için ayakta durmuş, nergis şaraplarla dolu testlileri onların önüne sunmuştu.

Beyit

Çiçekler ovanın her tarafına çadır açmış. Birçok kimsede bu çadırların altına sığmamış.

Mutlu sultan, cihan memleketinin komutanı, zamanın sahibi, feleğin yüce kubbeli tahtgahındaki cihanı aydınlatan güneş o hâlde, şefkatli gözüyle cihanı zapt etme azmiyle baharın yoğun olan askerlerinin arsagahına, gündüz ülkesinin sipahının ordugâhına hüsrevhane bir şekilde bakıyordu. Sayısız askerlerin bulunduğu o mahşerde dörtнала giden at gezici bakışlarını her memleket ve şehrin kenarında atıyordu. Gülşen tedbirli ve fikirli tavaf edenler /39a/ parlak gülün gönlünün varaklarına ve dünyayı nurlandıran vicdan sayfasına şu mânâyı yazıyordu: Bu gün zamanın yüzünde ve ulu şahların halefleri arasında Rum memleketlerinden gül zeminli çemenzarlarla kaplı, her zaman bahar olan ve cennet ırmaklarının aktığı bir ülkede tabî adaletin itidalıyla bahar mülkünün şehinşahları gibi ağır başlılık ve devlet kuvvetine sahip çemenzar ve sebzezarın nevcivan gençleriyle yeryüzünü zapt edecek, parlak tedbir kılıcının cilâsıyla, dünyayı gösteren kılıcın suyunun safâsıyla küfrün karanlığını ve şirkin çirkinliğini imanın ayna gibi olan yanaklarından silebilecek bir kimse hilâfet mesnedine ve şahlık mansıbına lâayık olacaktır.

Beyit

Eğer onun vasıfları aktarılacak olursa bülbül bağda dile gelir fakat onu anlatmaya söz bulamaz.

El-Kıssa: İyice müşahede etme ve istişareden sonra zamanın tecrübeli âyan ve öncülerinden, o civarın haber duymuş kadim pırlarından olan bütün hâl ve barış dostlarının doğru fikri şunda karar buldu ve hepsinin ortak sözleri şu mânâda sabit kaldı: Selçuklu devletindeki ihtilal nedeniyle Rum İslâm memleketlerinde meydana gelen kullar arasındaki ayrılık, fitne ve fesat yüzünden zorba ve mütegalibeden herkes zikr edilen vilayetlerden mahâllî hükümetlere gitmiştir. Moğol ve Tatar sipahının afetine maruz kalma beklenilmektedir. Bu Çingiz Han'lı taifesinin Selçukluların birçok beldesine giriş yaptığı yerler bellidir. Bu hudud ve diyarın muhafazası için bağımsız valinin ve iktidar sahibi sultanın mecburen tedbirli olması

gerekmektedir. Bu güvenilir çevrede zalimlere ve düşmanlara müdahale yolu açmamak gerekir.

Kuşkusuz Kayıhan dilâverlerinden ve Oğuzhan'ın Türk kabilelerinden bir gurûhu Türkistan kavimleri arasında ilhanlık mesnedine lââyık olan, beğenilmiş sîreti ve övülmüş ahlâkı olan, şecaât açısından olan hamasi kudrete sahip bir kimsenin kayserlik mansıbına ve serverlik mesnedine lââyık olacağı konusunda ve bu özelliklerinde Kayıhan'ın soyundan olan dindarlıkla İslâm sünnetlerini canlandıran Osman Bey Gazi'de bulunduğu hususunda söz birliği etmişlerdir.

Şiir (Ar.)

Ceddi mübarek ve lâkabı en azizdir

Eli çok açık soyu çok şerefli dir

Bu ittifakla Osman Bey'i bu yüce mansıba namzet seçtiler. Hepsi de kendi arzularıyla onun saltanatına biat ettiler. Zira âlemin devamı ve benî Âdemin nizamı şerîat ile ayakta durur. Mülkün helâk olma sîreti kadir ve kahir olan gözetleyicinin elindedir.

Beyit

Din ve devlet şerîat ile şah sayesinde canlı kalır. Bu iki “ د ” dan dolayı o iki “ ش ” her zaman kalıcı olur. Mülkü, şahın tedbiri gibi tasavvur eder. Eğer onun tedbiri kuvvetli ise galip gelir.

Gerçekten ikbâl yıldızının nurları ve saadet sabahının parıltıları Osman Bey'in amel alnından ve ahvâl yüzünden görünüyordu. Onun devlet ve baht yıldızı, şıray-ı yemanî gibi feleğin zirvesinden parlıyordu.

Beyit

Hem melikti hem melikzâde, mertlik gösteren adil bir zâttı. Hünermendliğiyle bahtını okşar, hünersiz kimse ne zaman tahta ve taca ulaşır.

Bu fikrin yolunda ikâmet eden delil ve kanıtlardan, o hak dostlarının akıbetinin, emniyet ve afiyetinin devamını istemeyi dile getirmiş şahit ve alâmetlerden iki çeşit alâmet nüktedanların hatır sayfasına ve takdîr levhasına yazılmıştır. Birinci kısım hüsrevâne adet ve tedbirler gereğince akılâne delilleri kapsıyordu. Diğer kısım arifane latifeler ve muhakkikâne nükteleri içeriyordu. /39b/

Kısım-ı Evvel: Bu kısım akıllıca alâmetleri ve delilleri kapsar. Bütün Türklerin liderleri, mülk ve memleketlerin öncüleri Oğuz Han'ın kanun ve kaidesine göre, Türkistan pirlерinin âyini mûcibince kadim zamandan beri ittifak etmişler ve bu ittifak ettikleri şey onların kitaplarına şöyle yazılmıştır: Oğuz Han'dan sonra cümle aşiret ve tâbiler arasında hanlık ve şahlık makamı, saltanat ve mutluluk mertebesi evvela Kayıhan'ın soyuna tahsis edilmiştir. Kâbiliyet ve ehliyeti gereğince, bu saltanat bu hanedana tefviz buyurulmuştur. Şimdi de kadim desturla bu sülalenin soyunun haşmetine ve bu hanedanın kadimliğine binaen miras bırakılmış rütbe onun evlâdına lâyıktır.

Zamanın ayanlarının gözetleme gözü bu devlet yıldızının zuhûr etmesi hususunda ümitlidir. Gerçi birkaç zaman zamanın sahteciliği ve eğri dönüşlü gaddar felek yüzünden bu hükümet mesnedi bu serverlik hanedanından çıkmış ve o kanun-ı kadim duraklama göstermişse de elbette giden su ırmağa tekrar gelecektir ve feleğin batmış yıldızı ufukların doğuş yerinden tekrar parlayacaktır.

Beyit

Allah elbette zamanın mülküne kıyasız ölçüdeki saadeti tekrar verir.

Bu müşavere ve uygunluğun teyit edicisi, bu sabah kandilinin nûr bağışlayıcısı şu idi: Osman Bey'in ikbâl ve bahtının, azâmet ve mertlik fidanın kutluluğunun gençlik döneminde olduğu bu zamanda Selçuklu sultanlarının devlet mektupları tamamıyla dürülmüştü. Mülk talep eden güçlü düşmanlar onların geri kalan kuvvet ve azâmetine müstevli olmuşlardı. Bugün onların, Rum mülkünü askerleriyle artık zapt

edemeyeceği ve onların miras bırakılmış geri kalan makam ve mülklerinin bu perişan zamanda onlara kalmayacağı kesinlik kazanmıştır.

Beyit

Evinin içinde birçok düşmanı olan kişiden senin korkmana ne lüzûm var. Sen yaşlı söğüdüün hasmı olan taze servisin. Köklü olan servinin varlığından dolayı söğüt nasıl uzanır gider.

Şimdi onun mertlik cihangirlik kılıcının inziva kınından çıkması zamanı gelmiştir. Onun bu kılıcının irtifa mertebesinde istikrar bulma zamanıdır. Kan döken kılıcın hilâfet isteyicileri, mızraklı ve süngülü askerler, çabucak onun mertlik elinin tahtgâhına dâhil olmak ve İslâma dâvet maksadıyla zülfikâr makamlı minberde beyan hutbesini bu nizam verici kelâm gereğince *اما الاسلام و اما الصمصام* havass ve a'vama okumak istiyorlar.

Şiir (Ar.)

Güzel Allah ona mülkü verip

Tahta oturmayı öğretti

Şüphesiz hepsi doğru fikrin ittifakıyla Osman Bey'e şu şekilde hitapta bulundular: Şimdi bu yüce mesnedi ve ulu mansıbı kabul etmek şer' en ve aklen sana lazımdır. Bu maksudun yürütülmesi yolunda girişimde bulunmak sana vacip olmuştur. Kuşkusuz bu büyük nimete kavli ve fiili şükür ile karşılık vermek, nimet verenin iyiliğine şükretmeyi günden güne arttırmak sağlam olan nimetlerin artmasına neden olacaktır.

لن شكرتم لا زيدنكم و لن كفرتم ان عذابي شديدا

Beyit

Bugün sana miras kalan bu işe ancak sen lâyık olursun. Senin bahtının ferrinden taht ve taç felek gibi yüce rütbeli ve server olur.

Övünçlülüğün zuhûr yeri olan Osman Bey Gazi o sözlerin doğruluğunun açıklanması ve sabit kılınması için izan kulağını zarureten devletin evliyelerinin

sözüne vermeyi gerekli gördü. En önemlisinin şahlık bağışı olduğu ilahî nimetlere nankörlük etmekten gayet korktu. Mertlik adımlarını din mertlerinin meydanına attı. İslâm'ı sağlamlaştırmak, küfür ve günahı kökünden sökmek niyetiyle ayakta durdu.

Beyit

Allah'ın nimetlerine surt çevirmeyeyim, niçin nimetlere şükür etmeyeyim /40a/ Allah izin verirse öyle şeyler yaparım ki kimse benden incinmez. Alâmetim taht ve taç gibi yücedir. Allah'ın beğeneceği işler yapayım. Bir kimseye itimat etmek olmaz Allah'a itimat ediyorum ya o bana yeter.

İkinci Kısım: Bu kısmın ârifâne şahitleri ve alâmetleri, hakimâne bilgi ve işaretleri vardır. Ve bu kısmın iki latifesi vardır.

Birinci Latife: Osman Bey'in isminin mübarek doğuş yerinden âyan olan ve o feyiz bulmuş gözün serçeşmesinden lisanla gül bahçesine beyan edilen şey müteber tarih kitaplarından şu şekilde anlaşılıyor: Rum beldelerinin ekserisinde ve o ülkenin büyük şehirlerinin çoğunda İslâm dinin ilan edilmesinin başlangıcı, Seyyidü'l Enâm aleyhisselam'ın millet sancağının yüceliğinin ortaya çıkmasının başlangıcı Emîrü'l Müminîn Osman'ın (r.a) hilâfeti zamanında tamamlanmış ve sağlamlaştırılış ve ahir zamanda ortaya çıkan Osmanlı hanedanının bu devletiyle de neticelendirilmişti.

Burada zikredilecek rivâyetin hülasası şudur: Osmanlının İslâm'ı bazı Rum şehirlerine açmaya başladığı cihangirlik, cihad ve hilâfeti zamanında o zamanın mücahit askerlerinin üstünlüğü Arap diyarının kuzeyi ve batısı tarafından Şam ve Rum beldeleriyle sarılı olan Frenk denizinin sahiline kadar ulaşmıştı. O zamanlarda İslâm askerlerinin, derya yüklü diyarları fethi için ne silahı ne fırsatı, o ülkenin sağlam kalelerini zapt etmek için ne de gücü vardı. Bu şekilde Emîrü'l Müminîn Osman'ın terbiyesi altında yetişen beni ahvâl ve benî a'mamdan Mervanoğulları kendilerini Hz. Osman'ın devletine intisap ettiriyor ve onun devlet mansıbını kendilerinin nasibi olarak görüyorlardı. Hatta kendilerini Hz. Osman'ın soyundan biliyorlardı. İlahi takdîr gereğince ahir zamandaki Osmanlı hanedanına nasip olan dinî fütuhları dahi arzu ediyorlardı. Zamanın sonsuzluğu gereğince Şam

memleketlerini belki de birçok İslâm beldesini yöneten Mervanîler istiklâl bulmuşlardı. Birçok asker, sahip olduğu mal kuvveti ve azâmetiyle mağrib ve maşrik tarafına askerler gönderdiler. Aldanmayla ve ham olan bir tamahla peygamberin Kostantiniyye'nin fethi hakkındaki müjdesi ve vaâdi, Hz. Osman'ın devletinin bereketiyle kendilerine nasip olur, Osman'a yakın olma hasebiyle o devlet ve o büyük fetih kendilerinin yüzüne açılır diye düşündüler. Kendi kâbiliyetsizlikleri yüzünden bu gaybî sırların lutfundan ve bu mânâdan nasılda gafil idiler.

Beyit

Müneccimle dost olmakla kimsenin yıldızı uğurlu olmaz. Kuyumcuyla oturmakla hazinenin anahtarına ulaşamazsın.

Çünkü Peygamberin vaât ettiği Kostantiniyye'nin fethinin saadeti ahir zamanda nübüvvet hanedanın muhlisleri olan, velâyet ve mürüvvet kârhanesinde pakize itikadlı mücahitler olan Âl-i Osman hanedanına nasip olacaktır.

Şiir(Ar.)

Allah'ın ismi onun dilinden hiçbir vakit eksik olmadı

Bu dayanarak Emevilerin bağımsızlığının başlangıcında, Muaviye bin Ebû Süfyan'ın emirliği zamanında bazı Rum memleketlerinin Şam İslâm beldelerine katılmasından sonra İslâm milletinin ensarı ve peygamberin büyük sahabesi Ebû Eyyûb Halîd bin Küleyb el-Ensarî İslâm askerlerinden oluşan büyük bir kıta ile Kostantiniyye'yi feth arzusuyla harekete geçti. O zamanda hükümetin anahtarları Muaviye'nin elinde idi. Muaviye kendisine muhalif olmayan halefi Yezid'i İslâm askerlerinin komutanı yaptı. Oraya ulaşan İslâm askerleri bir müddet Kostantiniyye'yi muhasara ettiler. Fakat hiçbir şekilde açık bir yol bulamadılar. Askerlerin kuşatması uzun sürdü. Bu muhasara esnasında Ebû Eyyûb-ı Ensarî mukadder olan ecel ile dâr-ı bekaya göçtü. Cihad fazîletine nail olup neticede şehadete erdi. Şimdi Eyyûb'un kabri hisarın dışında olup hayır imaretleriyle çevrilidir. Bu vak'anın tafsili o hayır imaretlerinin banisi, gaza ormanlarının erkek aslanı Sultan Mehmed Gazi-i Sâni'nin (Allah onun ruhunu kutsasın) haberlerinin

anlatıldığı yedinci ketîbede anlatılacaktır. Ebu Eyyub'un vefatından sonra İslâm askerleri fetih ve zaferden ümitsiz bir şekilde geri döndüler. Yezid'in komutanlığının uğursuzluğundan dolayı Allah'ın bu yardımında ümitli değillerdi. /40b/

Emîrlik sırası Mervan'a gelince o da Kostantiniyye'nin vaât edilmiş fethini arzuladı. Bu arzuya büyük bir orduyu Rum'a gönderdi. Ordunun komutanlığını, Muaviye'nin komutanlığı oğlu Yezid'e verdiği gibi o da kendi oğlu Mesleme'ye verdi. Bütün kuvvet ve azâmetleriyle Kostantiniyye'nin muhasarası için denizi geçip o şehrin surlarını kuşattılar. İçtihat ve gayret sancaklarını, oranın zabtı için savaş yolunda on bir ay boyunca dalgalandırdılar. Lâkin hisarın sağlamlığından, kâfir askerlerinin ve kayserin ordusunun kuvvetinden dolayı oranın zabtı kolay olmuyordu. Vaât edilen fetih çehresi onların ümit gözünde tecelli etmiyordu. Mecburen hakîkâtsiz, geçek dışı şeylerle giyindirilmiş, ışıksız ve sönük bir zaferden haber veren bir fethin temellerini attılar. Mervan'ın devlet ve saltanatının temelini gizli bir nifak yoluyla inşa ettiler. Şerli kâfirlerle olan birçok çekişmeden sonra şuna karar verdiler: Ordunun komutanı Mesleme şehrin ve hisarın içine silahı ve atıyla girmiş olsun, mücahitler gibi ilerleyerek onların Ayasofya adındaki büyük mâbetlerinde herkesin gözü önünde İslâm'ın ezanını okumuş ve gülbankını söylemiş olsun. Ve hemen geri dönmüş olsun. Mülkte ve dinde bundan daha fazla mutluluk aramasın.

Ahd ü peyman ettikten sonra bu münafıkane fetih ve zaferle gaddar olan tabîatını yalnızca adı ve şöhretiyle ehl-i imana ikna ettirdi. Böyle hilekâr ve yalan elbiseler giydirilmiş olan zaferi zamanın melikleri arasında İslâmi fetih olarak yansıttı ve bu vak'ayı zamanın sayfalarına yazdırdı. Büyük meleklerin dahi kulağına düşen ان الله لا يخلف الميعاد bu müjdenin hakîkâtinden gafil, feleğin kümbetinde müjde yankılarıyla çınlayan و لا تحسبن الله مخلف وعده رسله vahiy neticeli bu haberin doğruluğundan da habersiz oldu.

Peygamberin vaât ettiği bu fetih bu nursuz münafıkların yalan yakıştırmalarıyla, mağlup kâfirlerin hileleriyle nasıl çevrelenebilir. فمن لم يجعل الله له نورا فما له من نور. Lâkin böyle yalancı bir yardımla gerçekleştirilebilen gösteri sadık sabahın, İslâmi

fetihlerin gök yüzünde Âl-i Osman hanedanının maşrık'ından doğmasından önce ortaya çıkmış yalancı bir sabah diye tasavvur edilebilir. Bunun için Mesleme bin Mervan'ın o fethinin neticede kesilecek olan ışıltıları bir an dahi parlayacak cinsten değildi. Böylece bu ışığın parıltısı ve gösterisi gaddar ve küffar gürûhundan olan o Mervanîlerin nifak ve küfür karanlığı arasında kayboldu gitti. Gerçekten Mesleme zamanında Mervanilerden nasıl bir ad ve şöhret kalır? Gaybî fütuhatin gelini onların kendini beğenmiş gözlerine karşı nasıl olurda nikabını açar? Çünkü onların hak yolundaki namertlikleri ve hileleri bellidir, onların yalan şeylere büründürülmüş nifak hâlleri onların mülhit sîretlerinden belli olmaktadır. Kuşkusuz bu din-perver devlet ve fetih, adının İslâm'ın yüce isimlerinden olduğu, peygamberin temiz soyunun sünnetlerini takip eden Âl-i Osman hanedanının saadetli evlâdına nasip olacaktır.

Beyit

O soylu keklik şahinin avı olacaktır, o sinekler bu keklikten nasiplenemez. Şahin sinek avcısı olmadığından o sineği örümcekler yakalar.

Mânâ ve sîret hasebinde meşhur isminin Osmanlı hilâfeti ve devletini ifade ettiği, mücahit makamlı halifelerin babası, İslâm kayserlerinin o menşei, hem saf kırmada hem de İslâm'ın ordu komutanlığında Haydar-ı Sâni olan o zât-ı şâhâne yüce Allah'ın yardımıyla kâfir beldelerini fetih etmeye başladı. İtikat ve iradesinden dolayı İslâm'ın hizmet kemerini beline bağlayıp cihad azmine yöneldi. Osmanlı'nın hilâfet sancağı Mervan'ın nifaklarının kirliliğine karışmaksızın günden güne ilahî gökyüzüne doğru yükseldi. Kendisinin, evlât ve ahfadının güzel ismini zamanın sayfalarının yüzünde yadigâr olarak bıraktı. Yüce cedleri olan Hz. İshak'ın duasının getirdiği bereketle onun peygamber milletindeki manevî makam rütbesi, dünyevî serverliği ve memleketi hilâfete intisap etmiş bütün soyuyla beraber ona müyesser oldu.

Beyit

İshak'ın sancağı onunla yücedir, Rum'un kayserliği onunla aladır. /41a/ Oğuz'un veliahdı ve Rum'un şahı küffarın ve uğursuzun küfrünü eritir. Onun memleketi şerîat

ve saadetin tahtıdır, Rum'u zapt eden Freng'i de tutan odur. O, inci gibi şahlık cevherinin sadefidir, onun cevheri dolu denizler gibidir.

İkinci Latife: Bu bölüm isimler ile o isimleri alanlar arasındaki münasebeti tâbir diliyle anlatır. Bazı tahkik erbâbı ismin, o ismi taşıyanın kaynağı olduğunu, *و اما اقل* ve *باب* yine isimle o ismi taşıyan arasında ruhsal bir izdivaç bağ yakınlığı olduğunu, beden ile makam arasında cismi bir ilişki bulunduğunu bu hikmet kelâmının *الاسماء* *تنزل من السماء* bu çeşit bir münasebete dayandığını söylerler.

Beyit

İsmin, kendi cismine benzediğini bil, o ismin büyük mânâsı içeride can gibidir.

İsimle o ismi taşıyan arasındaki ilişkinin açık delili, lafız ve mânânın birbirinin boyunlarına sarılmalarının kanıtı şudur: Tılsım erbâbı, kitaplar ve beyanlar üzerinde aynı görüşe sahip olanlar bir ismin onu taşıyan üzerinde etki ve tesirlere neden olduğunu söylerler. Şimdi ilahî teyit ile nebevî hilâfet mânâsının Osmanlı devletinin zuhûr yerinde ortaya çıkması Osman'ın kelime anlamının açıklanmasıyla belli olacaktır. Çünkü *ع, ث, م* ve *”ا”* un katılmasıyla Osman olmuştur. Kırılan kemiğin üzerinden zamanın geçmesiyle iyileşmesi ve sağlanmasına Osman derler. Çingiz Han askerlerinin çıkışı zamanında İslâm beldelerinin birçoğunda ve İslâm dininde birçok kemik kırılmasının meydana geldiği, Rum diyarında peygamber milletinin göğüs kemiklerinde çeşit çeşit kırıklar olduğu kuşkusuz kimseye gizli değildir. O vilayetin Müslümanlarının sığındığı yer olan adil ve kâmil Selçuklu sultanlarının omurgalarındaki kırıklık gayet belirgin idi. İlahi yardım ve sonsuz fazîletle Müslümanların o zamandaki sığınağı ve ehl-i imanın yardımcısı olan Osman'a sırt verildikten sonra bu kırıkların tamamı iyileşti ve ehl-i imanın desteği ile zâhiren ve batınen İslâm'ın kırık olan omurgaları sağlamaştı ve birbirine kaynadı. *اولاد صلبی او* *باطنا بطنا بعد بطن* *ظاهرا* Kuşkusuz Osman ismi o ismin kaynağına ve mânâsına uygun oldu. Onun bu ismi bir gök hediyesi olarak mânâ âleminin gökyüzünden indi.

Beyit

İmar edilebilecek haraplıklar ve felaketler senin işini viran ederse de, dikenliğini gülistana çevirir.

Çok incitici olan Çingiz Han'lıların kâfir askerlerinin kırılmasından sonra feth-i mübîn menşuru ve Beşerü'l Müminîn'in tuğrası ahir zamandaki bu Âl-i Osman hanedanının adıyla devlet kitaplarının sayfalarının yüzüne yazıldı. Müminlerin sırtlarında ve göğüslerindeki büyük kırıklıklar birbirine kaynadı. Bütün devlet ve din erbâbı, mülk ve millet ayanı sırt sırta verdiler. Osmanlı saltanatının devam etmesi için omuz omuza verip hizmet ayağı üstünde durdular. 700 (1300–1301) yılının başlarında yani nebevî hicretin yedi yüzüncü yıl dönümünde biat ellerini onun iktidar eline uzattılar. İslâm'ın sancaklarını onun kayserlik ve hüsrevlik mesnedinin üzerine açtılar. Onun azâmet tahtını ve eyalet sancağını iktidar gökyüzünde dalgalandırdılar. Onun adalet şöhretini küfür ve İslâm ülkesinde büyük bir gülbankla yankılandırıdılar.

Beyit

Bahtın ondan kutluluk bulduğu talihle mülkün firuze renkli tahtına oturdu. Mağribden maşrika şahlığın ismini aydınlık ve karanlıktan getirdi. O mübarek tahtta aslanlar gibi oldu, yiğitler ise ona kutlu olsun dediler. Onunla hükümet işleri bir karar buldu, zaman onunla daha da kuvvetlendi.

Tebrik lisamı âlemi aydınlatan güneşin ışık saçan diliyle yeryüzü memleketlerinde bu belîğ-i mübîn ile ان الارض لله يورثها من يشاء من عباده و العاقبة للمتقين mübarek olsun diyordu. /41b/

BÜYÜK MUKADDİMENİN ZEYİLLERİ

Osman'ın Saltanatı ve Cülûsu Zamanında Küfür ve İslâm Beldelerinde Hüküm Süren Bazı Muasır Melikleri Zikreder

Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin tahta cülûsu senesinde İran memleketlerinde Ceyhun suyu serhadinden Rum ve Şam memleketlerine kadar olan ülkelerin hanlık tahtında Sultan Gazan bin Argun bin Abakay bin Hülagü Han bin Çingiz Han vardı. Padişahlığında İslâm'ın şerefi ile şöhret bulup din ve mülk saltanatına mütemekkin oldu. Gerçekten de Çingiz'in hanlarından ve Hülagü Han'ın soyundan İslâm dinini kuvvetlendiren, İran ülkesinde adaleti ve insafile meşhur olan ilk zât idi. Ondan önce İran ülkesinde kardeşi Abakay Han'dan sonra iki buçuk yıl saltanat süren Ahmed Han bin Hülagü Han'dan başka padişahlık yapan bütün Çingizli hanları aba ve ecdadının putperest dinine tâbi idiler. Onun yardım eli bütün Moğol ordusunu İslâm dinine tebdil edilmesinde ona yardımcı oldu. Sultan Gazan İslâm'ı kendi isteğiyle kabul ettiği bir günde kendi ordugâhında bu mânâ gereğince *الناس على دين ملوكهم* dört yüz bin kişiyi Müslüman etti. İslâm'ın yüce sancağını şeref ve izzet gökyüzüne yükseltti. Peygamber dininin geleneğinin güçlenmesi için başkenti Tebriz'de on iki medrese, bir mescid-i câmi ve bir de kümbet-i âli inşa etti. Öyle hayır kapıları açtı ki, mavi gök kubbenin altında o imaretlerin özellikle o mezar kümbetinin eşini hiçbir cihan seyyahının gözü görmemiş, o meşhur olan yüce kümbetin haberini âlemin seyyahlarından hiçbiri tarih kitaplarında haber yoluyla dahi duymamıştır. Gerçekten de o adil ve yüce makamlı padişahın ihlâs ve himmetinin üzerine inşa edilmiş olan o yüce sütunlu bina, o adil şahidin vakıflarının, hayrat ve hasenatlarının çokluğunun ve de o haberdar padişahın kâmil imana ve şehadet hakîkâtine ulaştığının kanıtıdır.

Şiir (Ar.)

İnsanlara verdiği ihsandan dolayı

Onu görenler boyun eğiyor

Hanlık tahtına oturduğu 694 (1294–1295) senesinden 703 (1303–1304) senesine kadar onun saltanat zamanı devam etti. Gazan'ın saltanat müddetinin sonra ermesinden sonra, kendisi tarafından Horasan tahtına geçen Türkçe'de Olcaytu Han denilen kardeşi Sultan Muhammed Hudabende hanlık mesnedine oturdu ve 716 (1316–1317) senesine kadar o makamda kaldı. Dımaşk ve Şam'ın haricinde onun varlığı ve kuvveti, babasının ve kardeşinin memleketlerinin tamamında devam etti. Adil sîretli, Müslüman kalpli, şerîat hükümlerini kuvvetlendiren bir padişah idi. Âlim ve fâzılların yetiştirilmesinde, ilim ve fazîletlerin yayılmasında çaba sarf ediyordu. Öyle ki ordugâhında büyük bir çadırdan bir medrese tertip etmişti. Seyyar medrese adını verdiği o medreseye biri Şafî diğeri Hanefî olmak üzere iki müderris atamıştı. Müderris ve talebelere yeterli derecelerde vazifeler vermişti. Padişahlığı zamanında Irak ve Azerbaycan mülkü arasındaki Sultaniye şehrini başkent olarak ma'mur etmişti. O şehrin ortasında kardeşinin hayratları gibi hayır kurumları inşa etmiş, kendisi için de büyük bir kümbet yaptırmıştır. O da on iki medreseyi, hayır binalarını ve mescid-i câmiyi o kümbetin etrafına gayet süslü ve yüksek bir şekilde bina ettirdi. Süsü, güzelliği ve ihtişamı cihetince onun bu hayratları kardeşinin zikredilmiş hayratlarından daha fazla oldu. Etrafı surlarla çevrili öyle bir şehir bina etti ve o binanın arasında hayratlarla dolu öyle bir şehristan vücûda getirdi ki, dünya arsasında onun eşini hiçbir göz görmemiştir. Çingizlilerin tarih kitaplarında özellikle de Vassaf'ın kitabında o imaretlerin nitelikleri zikredilmiştir

Olcaytu Han Sultan Muhammed tabî bir ölümle /42a/ 716 (1316–1317) senesinde bu dünyadan göçtü. 717 (1317–1318) senesinin başlarında halefi Sultan Ebû Said Hudabende İlhanlı tahtına oturdu. O da aynı babası gibi adalete ve şerîata meyilli idi. 730 (1329–1330) senesinde bu ödünç mülkü ölüm mülküne teslim etti. O, güzel ismini bu fani dünyadan o beka mülküne götürdü.

Şiir(Ar.)

O öldükten sonra bile zaman onun ömrünün üç katı boyunca durur

Ebû Said'in vefatından sonra Hülagü Han'ın İlhanlı Devleti'nin temeline bir zelzele düştü. Onların hanedanı içinde büyük bir fitne ve ayrılık peyda oldu. Eskiden

olduğu gibi şimdi de olan gaddar zamanın devam eden kaidesi mûcibince bu mânâ *فاتبنا بعضكم بعضا و جعلناهم احاديث* zuhûr etti.

Osman Bey Gazi'nin ortaya çıkması ve tahta cülûsu Sultan Gazan Han'ın göçünden üç sene önceydi. Onun ülke açma ve gaza etmedeki çabası ve devletinin istikrarı Sultan Muhammed ile Sultan Ebu Said Hudabende zamanlarında günden güne artıyordu. Öyle ki Çingiz Hanlıların İran ülkesindeki en güzel cihangirlik zamanları o üç Müslüman padişah zamanında idi.

İslâm dairesinin genişlemesindeki en büyük ilahî teyidat Osman Bey'in o zamanda zuhûr etmesiyle belli olmuştu. Sanki onun kayserlik mülkündeki din perverlik ve ihlâs nurunun ışıkları zamanın bütün sultanlarını aydınlatmıştı. Osmanlı hanedanının itikat temizliğinden dolayı onların adalet ve insaf nûrları âlemin her tarafına ışık saçıyordu.

Beyit

Mumun yandığı ve ışık saçtığı adil bir vakitte kurda koyunluğu öğretti.

Osman Bey Gazi 721 (1321) senesinde ebedî mülke ve sonsuz saltanata kavuştu. Hilâfet- şîâr halefi Orhan Bey Gazi İslâm'ın kayserlik mesnedine oturdu. O zamanlarda sultan Ebu Said Hudabende henüz İran tahtında han idi. Onun akıbeti ve zamanının ahvâli ikinci ketîbede zikredilecektir. İnşallah ü teâlâ.

Rum memleketinde Osman'ın devletinin muasırlarından Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz-ı Selçukî saltanat mesnedine oturmuştu. Ama Sultan Gazan'a karşı muhalefete girişince Gazan da onu def etmek için büyük bir ordu gönderdi ve onu mağlup etti. Rum memleketlerinin birçoğunu tasarrufu altına alıp İran ülkesine dahil etti. Selçukluların bakîyelerini ve soyunu îtibar derecesinden söküp attılar. Az bir zaman Simreh, Sinop, Kastamoniyye, Karasi ili ve Saruhan ili vilayetlerini Sultan Mes'ud'un oğlu Gazi Çelebi'ye verdiler. Ama kendi divanlarının kural ve kaidelerinin uygulanması için o vilayete tahsildarlar ve naibler atadılar. Gazi Çelebi'nin mülkü ve ordusundaki zayıflık günden güne artıyordu. Onun âba ve

ecdadının gulâmlarının geri kalanlarından her biri her yerde ona karşı muhalefet etmeye başladılar. Her biri Rum memleketleri ve beldeleri etrafında bağımsız hükümet sürüyordu. İtaat ve bağlılık başını onun önünde eğmiyorlardı. Bu ahvâlin geri kalanı Orhan Gazi'nin haberlerinin yer aldığı ikinci ketîbede zikredilecektir.

Kuşkusuz Rum'da ortaya çıkan bu çeşitli değişimler, bu fitne ve fesat sanki Osmanlı Devleti'nin kaidelerini yayıyor ve devleti sağlamlaştırıyordu. Osman Bey'in ülkesine komşu olan küfür beldelerinin ve darü'l-harbin tamamındaki Tavâif-i Mülûk'un hepsi birbirine muhalefet ediyordu. Türk aşiretlerinin kalabalık olması ve Osman Bey'in yanındaki cesur askerlerin çokluğu aşama aşama küffar beldelerinin İslâm'a intikalini ve o beldelerin zaptını kolaylaştırıyordu. Osmanlı Devleti'nin ensar ve muhacirleri malî ve mülkî ganimetlere sahip oldular. Din düşmanlarının birçoğu mücahitlerin boyun kesen kılıçları önünde helâk oldu.

Beyit

Kan dökücü kılıcı kendi devleti zamanında eline almıştır. /42b/ Ve daima onu düşmanların ensesine indirmiştir.

Şimdi Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin megazi ve fütuhât destanlarının zikri başlıyor. Bu, iki kısma ayrılıyor. Birinci kısım Osman Bey Gazi'nin saltanat mesnedine cülûsundan önceki vak'alarını zikreder. İkinci kısım ise onun kayserlik mesnedine yükselmesini ve kilit gibi olan eliyle küfür beldelerinin kapılarını açmasını anlatır. Bu kısım on bir destanı kapsar.

BİRİNCİ DESTAN

Osman Bey'in Saltanatı Kuşanmadan Önceki Gazalarından Olup Onun İnegöl Hâkimi ve Tekfuruyla Giriştiği Savaşı, Hilekâr Küffarın Hilesini, Müslümanların o Hileden Emin Olmalarını ve İtibarsız Düşmanların Mağlubiyetini Zikreder

Sadık olan muhlislerin gönül aynalarında ve murat menziline ulaşmış mücahit ve muhacirlerin dünyayı gören gözlerinin aynasında şu mânâ-yı mübîn ve maksat beyan edilmiş ve belirmiştir ki, imanın güneş gibi olan yanağı, her zaman zamanın ipi kopuncaya kadar mücahitlerin cilâlı aynasıyla evvela küfür ve isyan karanlığının mahbuplarının nazarında görülebilir, muhaliflerin savaş meydanlarındaki karanlık gecelerinde cisim ve canın gözünün aydınlığı, iman kılıcının paklığıyla izlenebilir.

Beyit

Ay ve güneşin mülkü kapladığı gibi sen de kılıcınla mülkü zapt edersin. Olur da kılıç vurur mülkü alır diye Allah güneşi gök yüzüne sürdü.

Bunun için içtihat kılıcına sahip olan cesur askerlerden olan cihadın doğru yolunu seçmiş sâlikleri, mızrak ve süngülerin kandiliyle hareket eden irşat yolunun hadileri doğruluk yolunun rehberidir. Bu sebepten gaziler ve mücahitlerin sultanlarının sultanı, kılıç gibi olan dil kılıcını evvela doğruluğu ve dâveti zâhir etmek için bu sadık beyanın *انا التقدير العريان* ağzının kınından çekmiştir. Şerli nefislerin, kâfirlerin şiddetli ısrarları neticesinde ortaya çıkmasından sonra bu vahiy amelli hadîs *انا نبى سيف* zamanın insanların kanlı savaşlarında büyük bir coşku yarattı.

Beyit

Rahmet ve korkuyla söz söyleyebilen için böyle bir nevbet çalınabilir. Onun kininden dolayı ten mülkü haraptır, gönül şehrinin imareti ise onun dininden kaynaklanır.

Öyle ki, Peygamber sünnetinin izlenilmesinde ve bu Peygamber hadîsinin **من مات** işitilmesinde gaza meydanının öncüsü Ebü'l Mücahidîn Osman Gazi bu gaza ve cihad yolunda beldelerin meliklerinin sahip olduğu askerlerin meydanındaki en büyük mükâfatı kapmıştır. Yardım ve desteğin az olmasına rağmen gayb meleklerinden yardım bulmuş, kutlu olan cesur gaziler taifesinden **كم اذا كنتم قليلا فكره** bu mânâ gereğince yardım istemiştir. Nurlu olan şerîat yolunda cihangir kılıcının darbesi sayesinde kâfir mülkünü fethetmede yardım buldu ve kayserlik makamında karar buldu.

Beyit

Savaşın galibi kuvvetli şah gül ağacının firuze renkli gül bahçesindedir, hilâfet makamlı ve saltanat tahtlıdır. Rum'u alan Freng'i ise tutandır.

El-Kıssa: Osman Bey'in rahmetli babası Ertuğrul Gazi bu fermanın yolunda **و** daha fazla adım atmıştı. Sayılı olan yardımcılarıyla gücünün yettiği ölçüde mertçe ve canı gönülden din yolunda ayakta duruyordu. Lâkin hem zamanın engellerinden hem de o diyarın sultanlarının yardım elini uzatmamasından dolayı küffar ülkelerinden hiçbir muteber beldeyi ele geçirememişti. Sadece savaşmayla ve helâl mallardan ganimet almayla yetiniyordu. Yaşının hayli ileri olmasından dolayı ecelin dâvetini kabul edip ebedî ikâmetgâha yönelene kadar bu cihad yolunda aynı tarz hareket etti. Kayı Han kavmi arasında kendi vasiyeti gereğince Osman Bey'i makamına tayin etti. Osman Bey de bu mânâ gereğince **اشبهه** **اباه فماظلم علم** din yolunda mertlik sancağını dalgalandırdı. /43a/

İlk askerî gazasını daha tahta cülûs etmeden önce Selçuklu sultanları zamanında 684 (1285–1286) sensinde İnegöl hâkimi Aya Nikola üzerine yaptı. O muharebenin ortaya çıkmasının nedeni şu idi: Osman Bey'in miras bırakılmış il ve ulusu kışlaklarından yaylaklarına gittikleri ve tekrar daha muayyen olan kışlaklarına geri döndükleri zamanda insan inciten o kâfirlere yakın olmalarından dolayı, her zaman o melûn müşriklerin yol kesiciliği ve zararlarından inciniyor, bu durum yüzünden de üzüntü içerisinde kalıyorlardı. Yaylağa ve kışlağa konma zamanında da defalarca o kâfirlerle savaşıyorlardı. Ama müminlerin ordusuyla olan komşuluğa gelince

küffardan Bilecik vilayetinin tekfurı Osman Bey'in aşireti ve kavmiyle dostça geçiniyordu. Bilecik hâkiminden Osman Bey'e sürekli hediyeler ve muhlis elçilikler geliyordu. Bazı zamanlar Osman Bey İnegöl hâkimi Aya Nikola ile ilgili şikâyetlerini Bilecik hâkimine bildiriyordu.

Bir gün Osman Bey söz bilir bir kişiyi Bilecik hâkimini huzuruna gönderdi ve ona şöyle dedi: Aşiretimizin yaylağa ve kışlağa gidip gelmesi mecburidir. Halkımızın geçimini sağlaması için küffara yakın vilayetlere gidip gelmesi ve orada alış veriş yapması zaruridir. Aya Nikola'nın hırsızları ve yol kesicilerinden bu topluluğa birçok zarar gelmektedir. Elbette bu taarruz büyük savaflara yol açıyor. Ümit ederim ki yaylağa yönelik zamanında halkımızın bazı ağır yüklerini kendi hisarında emanet olarak korursun. Bu şekilde kışlağa dönüş esnasında adamlarımız geri döner ve eşyalarını tekrar alır. Bilecik tekfurı bu isteği kabul etti. Ama eşyaların taşınması esnasında silahlı adamların hisara girmeyeceklerine dair onlardan söz aldı. Kadınlar ve çocuklar ağır yükleri istedikleri yere emanet olarak bırakabileceklerdi. Bu şekilde kararlaştırmışlardı. Bu ahit üzerine zikredilen tekfur Osman Bey'in eşyalarını onu ta'zim etmek babında kendi evine koydu ve ona göz kulak oldu. Osman Bey'in tâbilerinin mallarını da kale halkının evlerine bıraktı.

Gaziler cemaati de bu komşuluk ilişkilerine riâyet ediyor, yaylaktan dönüş esnasında Bilecik hâkimi ve tâbileri için hediye olarak rengârenk kilimler, kıymetli halılar ve de Türk insanının eşyası olan kaplar dolusu peynir, yoğurt ve yağ getiriyorlardı. Bu esnada dahi Aya Nikola gazilere karşı olan düşmanlığını bir türlü terk etmiyordu. Her zaman onların mallarını yağma etme ve onları katletme kastında idi.

Bir gün Osman Bey'in aklına geldi ki bu kindar ve münafık din düşmanlarına karşılık verip onlarla savaşmak İslâm'ın ve komutanlığın gereğidir. Onların kuvvetinden korkmak mertliğe yaraşmaz ve bu Allah'ın dergâhının kapısından sapma anlamına gelir. En iyisi bu vaât gereğince *و من اوفى بعهده من الله فاتشروا ببيعكم الذى* و من اوفى بعهده من الله فاتشروا ببيعكم الذى bu gaza ve cihada yönelmede kontrol dizginlerini Rabbin

gizli lutuflarına teslim edeyim, din ve devlet düşmanlarının defedilmesinde çaba göstererek hem Hakk'ın hem de halkın rızasını elde edeyim.

Beyit

Kendi kendimize hizmet bize yaraşmaz ki şeref şadırvanına da yaraşsın. Fakat bizim kulluğumuz zihinlerde yer tutar, bendelere hizmet mecburi kılınmıştır.

Buna dayanarak İnegöl memleketinin topraklarına yöneldi. Gece baskını yapmak için gazilerde yetmiş kişiyi seçti. Gel gör ki o şerli kâfirlerin bir casusu mücahitlerin arasındaymış ve o casus onların planlarını İnegöl hâkimine ve ahalisine bildirmiş. Kâfirlerde bu durumdan haberdar olup o diyarın bütün askerlerini toplamışlar. Kendi yiğitlerinden oluşan bir gürûhu mücahitlerin yolunun üzerine pusuya yatırmışlar. Bu gaddar kâfirler, Osman Bey'in az sayıda adamıyla o derbent boğazından geçerken pusudaki adamlarını ansızın onların karşısına çıkarmayı kararlaştırdılar. /43b/ Gaybın ilham almışları bu hile ve düzenbazlığın tertibini Osman Bey ve onun yardımcılarının gönlüne bildirdi. Osman Bey'in de Eratun adında bir haberci ve casusu vardı. O da Aya Nikola'nın askerleri arasında olup onların ahvâlini Osman Bey'e bildiriyordu. Eratun onların batıl düşüncelerinin ayrıntısını tahkik ediyordu. Bunun üzerine Eratun süratle Osman Bey'in yanına gelip Müslümanları kâfirlerin pusudaki hilelerinden haberdar etti. Osman Bey kavmin önde gelenlerinden Ağca Hoca, Abdurrahman Gazi, Konur Alp, Turgut Alp ve Aygüt Alp ile bu konu üzerinde istişare etti. İhlâslı mücahitler hak yolunda söz birliği ettiler. Hepsi bu gazaya başlama yolunda anlaştılar ve dediler ki: Osman Bey'in babası Ertuğrul zamanında bu inatçı kâfirlerin baht gözünü defalarca kanatmışız, defalarca onların memleket ve orduları üzerine gece baskınları yapıp onları yağmalamışız. Onlar bizim yaralanmış avımızdır. Bu can-feda gazilerin kılıçları ve elleriyle mağlup olmuşlardır. Vaât edilmiş bu ilahî mazmun gereğince *مكروا مكرا و مكرنا مكرا و هم لايشعرون* anlaşıma tamamdır ve fırsat arayan o mücahitlerin vaât edilmiş İslâm yardımı da gelmiştir. Onların, bu yolunu kaybetmiş kavminden, hilebaz ve düzenbaz askerlerinden niçin korkulsun ki.

Beyit

Cümle âlem derya olsa sen Allah'la ol yeter. Eğer Allah'la olursan saçının tek bir teli dahi ıslanmaz.

Osman Bey'in gönlü, meşakkat çekmiş bu cesurların ve tecrübeli olan bu savaşçı cemaatin sözleri ve cesur kelâmılarından dolayı kuvvetlendi ve sevindi. İmkânı ölçüsünde akilâne tedbirler alıp ittifak ettiği o cemaatle Aya Nikola'nın memleketi üzerine hareket etti. Kâfirlerin hile düzenledikleri o yerde uyanık olan gönlüne riâyet etti. Hilebaz kâfirler pusudan çıkınca büyük bir savaş meydana geldi. Şiddetli çarpışmanın neticesinde iki tarafında mızrak ve kılıçları kırıldı. Öncülerin başı doru atların ayakları altında çiğnendi. Düşmanın birçok mal ve mülküne ecel melekleri varis oldu.

Beyit

Kan dalgalarından suya gölge düşmüştü. Saldırı hareketinden atlar ve süvariler yerle bir olmuştu. İnsansız olan cevşen ve miğferlerin görüntüsünden savaş sahrası kabarcıklı görünen su yüzeyi gibi olmuştu.

O hücumda İslâm askerlerinden Saruyati'nin oğlu ve Osman Bey'in yeğeni Bay Hoca şehadet mertebesine erişti. İki gürûh arasındaki bu savaş mecburen uzadı. Mücahit askerlerin az olmasına rağmen gayb askerinin yardımıyla Allah düşmanları kitlesine karşı galip geldiler. Kâfirlerin talihsiz yüzlerini hezimetle doğru çevirdiler. Onlardan birçoğu öldürüldü. Sayılı bir gürûh ise bin bir meşakkatle canlarını kaleye attı. Gaziler arkadan onları takip ettiler ve onları bir bir helâk toprağına attılar. Onların başlarını mızraklarına takıyorlardı. Onların memleketlerini yağma ve çapulla yerle bir ettiler. Müşriklerle olan o savaşta Osman Bey'in mertlik şöhreti arttı. Onun dilâverlik namı kâfirlerin gönül kulağına heybet ve korkuyla düştü. Muzaffer gaziler makamlarına sağ salim geri döndüler. O gazanın ölçsüz olan ganimetleri savaşçılar arasında paylaştırıldı. Bu olaydan sonra etraftaki kâfir Tavâif-i Mülûk onlarla iyi geçinmeye başladı. Hücum ve taarruz korkusundan onlarla iyi anlaşmaya başladı.

Beyit

Edebilirsen birlikte oturduğun o kimseden kaç. Zira uyumuş olan fitneye kalk dedi.

Bu cihadın ardından Osman Bey ilk hücumda alınamayan Aya Nikola'nın memleketinin geri kalanını yağma için mücehhez olan dilâverleri yeniden görevlendirdi. Üç yüz seçkin adam gece baskını için aynı gece gelen belalar gibi gizli bir yoldan İnegöl'e bağlı Kulacahisar vilayetine doğru yol aldı. Talihsiz kâfirlerin bahtının uykulu olmasından ve onların gaflet içerisinde bulunmalarından dolayı /44a/ savaşmaksızın kaleyi zapt ettiler. Kalenin muhâfızlığını yapan bütün askerleri, bedenlerinin surundan ve hayatlarının korunmuş olan yerinden dışarı attılar. Vilayetlerini yağmalayıp, onlardan esirler alıp kalelerini temelinden silkeleyip söktüler. Azap ateşini dünyada ve ahirette kâfirlerin canının içine ve ocaklarının arsasına attılar.

Cihangir güneşin, kılıç darbesiyle dünya arsasını aydınlattığı ve parlak fikirli sabahın beyazlığıyla ehl-i imanın berrak vicdan ve gönlünün fezasını korku karanlığından temizlediği bir sabah vakti muzaffer mücahitler birçok mal ve ganimetle meskenlerine geri döndüler. Kahır ve öfke çarpışmalarından ileri gelen kavga ve karışıklığı lanetli Aya Nikola'nın memleketine attılar. Aya Nikola gece gerçekleşen o hadîseyi gündüz düşünerek hisarın civarına geldiğinde kalenin muhâfızlarının hepsini ölmüş ve kanlarını toprağa bulaşmış şekilde gördü. Akrabasının, ailesinin, yakınlarının, mal ve eşyalarının gazilerin elinde tutsak olduğunu duydu. Lâkin atının dizginlerini onlara taraf çevirmiyordu. Zaman zaman hasret ve hayretle pişmanlık ahları çekiyordu. Osman Bey o cesur askerleri ve düşman avlayan o aslanları birçok ihsan ve inamla sevindirdi. Diğer sefer onların hepsini düşman avında usta bilip onları diğer bir gazaya yönlendirdi.

Beyit

O, mala ve mülke şükredince sonsuz bir mülke kavuştu

İKİNCİ DESTAN

Osman'ın Tahta Cülûsundan Evvelki Gazalarından Olup, Osman Bey'i memleket ve Ordu Komutanlığından İhraç Etmek ve Ona Düşmanlıkta Bulunmak İçin Kâfir Meliklerin İttifak Etme Nedenlerini, Onun Din Düşmanlarına Karşı Yardım Bulmasını, Kâfir Halkın ve de Aya Nikola'nın Acziyet ve Bahtsızlık İçersinde Savaş Meydanından Geri Dönmesini Beyan Eder

Rübaiyye li müellifihi

Dostun lutfuyla okşadıkları o kimseyi cihanın en kıskanılanı yapmışlar. Devletin kandilini yakan o kimsenin haset dolu gönlüne de ateş atmışlar.

Hasislik tabîatı ve habislik nefsinin karakterinde kıskançlığın kötü huylarının yaratıldığı, iktidar ve güç nimetlerinin en çok kıskanılan nimetler olduğu, dünya halkları arasında bu gıpta ve hasedin din ve millet taassubuna kadar vardığı, mülk ve makam çekişmesinin olmasıyla beraber böyle bir muhalefetin karışıklığının din ve mezhep mücadelesine döndüğü gerçeği ilim ve fitrat ehlinin zihin açıklığına, hüsrevlik ve serverlik mülkünün akıllılarına gizli değildir. Kuşkusuz küfür ve imanın karşılaşmasında, irfan ve tevhid hükmünün şirke ve küfre galip gelmesinde hak ve batıl arasındaki ayrılığın devam etmesi **الله غالب** kelâmının arzular arsasında istikrar bulması için zıtlıkların muhalefeti şiddetlenir, inat ve galip gelme devam eder.

Beyit

Mülk ve millet kılıçla karar bulmuştu. Hak ile batılı ayıran ise işin başındadır.

El-Kıssa: Osman Bey Gazi'nin mukadder olan rütbesinin ilerlemesi haberleri, haşmeti ve kudreti kendisine yaklaştıran izleri mülkler ve melikler arasında yayılmıştı. Müşriklerin azâmetinin sonbaharda yaprak dökmesiyle onun devletinin baharistanında oturan yakınlarının ve ehl-i imanın yeni yetişmiş gülistanındaki güzellikleri, sevinç nurlarının kutluluğu ve sevinç gül bahçesinin çiçek açmışlığı şöhret bulmaya başlamıştı. Kuşkusuz kâfirlerin cahilâne gayretlerinin ateşi bu misalde olduğu gibi **النار ولا العار** inatçıların huy ve tabîatlarına düştü. Şerli kâfirlerin

nârsuz sinelerindeki din ve devlet hamiyetinin kıvılcımları bu mânânın yakıcılığıyla نار الله الموقدة التي تطلع على الافئدة o pak olmayan yanmış harmanın kül yığınının yok olma rüzgârına bir çöp gibi teslim ediyordu.

O cümleden kâfirler kâfiri, fesat bayraklı fitneci, karanlıkların zuhûr yeri ve sair müşrikler arasında en îtibarsız olan İnegöl tekfurı Kulacahisar'ın fethine çok üzüldükten sonra büyük şehirlerin mülûkuna özellikle de Kulacahisar hâkimine /44b/ elçiler yolladı. Osman Bey ve gazilerinin def edilmesini düşünerek Karacahisar hâkimine bazı risâleler yazdı. O gurûhla ilgili olarak şu hikâyeyi gönderdi ve dedi ki: “Bu beldelerin sınırındaki Türk cemaati bayağı cesur olmuşlardır. Memleketimiz ahalisinin ehl ü ıyalini esir alarak mallarını yağma ederek ve kanlarını dökerek galibiyet elde etmiş ve aslan kesilmişlerdir. Daha da ileri giderek biz ayrı olan hâkimleri bir bir bağlamak, memleketimizi zapt etmek ve aba ve ecdadımızın sağlam milletini kendi peygamberlerinin dinine döndürmek istiyorlar. Önderleri ve aşiret liderleri iştahlı doymaz ağzını biz zavallı ve küçük balıkları yutmak için bir timsah gibi açmıştır. Bahar günlerinde dağların ezici olan seli gibi bu diyarı harap etmek için bu tarafa yüz çevirmişler. Elbette henüz bunun yapmadan önce onun zarar kapılarını kapamak gerekir. Yoksa sonunda uygunsuz akıbeta üzülmeyen ve neticeden pişman olmanın faydası yoktur.”

Beyit

Çeşmenin ağzı kürekle kapatılabilir. Ama dolunca onu file bırakmamak gerekir.

“Şimdi bu cemaatin zararını ve şerrini def etme düşüncesi herkese lazımdır. Böyle cesur bir düşmanı kökünden söküp atmak yardımlaşmamızla ve birbirimizi koruyup kollamamızla olur.”

Kuşkusuz küffar meliklerinin tamamı zayıf ülkelerini ve askerleri tehlikenin ortasında buldular. Birbirleriyle ittifak edip Osman Bey'e mukavemet etmeye yöneldiler. Ama o küffar önde gelenleri arasında Karacahisar tekfuru diğer bahtsız kâfirlere göre daha ön planda idi. Karacahisar hâkimi, düşmanlıkta diğerlerinden daha fazla çaba gösteren İnegöl hâkimi Aya Nikola ile ittifak etti. Onlar diğer

hâkimleri ve askerleri de bu ittifaka dâvet ettiler. Osman Bey'i ve askerlerini o serhadden söküp atmak için harekete geçtiler. Lâkin küfür ve sapkınlığın o öncülerinin baht gözü ezeli körlüğe müptelâ idi. Bununla beraber korkunun baygınlığına da müptelâ idiler.

Beyit

Ey öğrenme fiilinde Hakk'a zıtlık gösteren kimse! Onun askerleri arasındasın kork!

Bu hâlde Osman Bey'in din mücahitlerinin öncüsü ve melek askerli gaziler cemaati, ateşe sığınmış kâfirlerle mücadele etmede yanlıgısı olamayan bu vaâde **كلما** اوقدوا نارا للحرب اطفأها الله yaslanmışlardı. Sağlam kolun takviyesi sayesinde ihlâs kuvvetine **و كان حقا علينا نصر المؤمنين** sahiplerdi. Her ne kadar bu kalabalık kitle, kâfirlerin bu mekruh askerleri sayı ve yardımlarının çokluğuna itimat ediyorlar, üstünlük ve zaferi asker ve teçhizatlarının çokluğuna bağlıyorlarsa da ehl-i İslâm da Rabbanî yardıma itimat ediyordu. Ve yine ehl-i İslâm'ın yardımı ilahî inâyetin teyidiydi.

Beyit

Allah'ın yardımı her kimi kuşatırsa onun örümceği perdedar olur. Nefes, nefis ve makamın korunmasının ardından o sana kâfi gelir sen de ona.

Gerçi soysuz kâfirleri katletmek bu gaziler cemaatine farz-ı kifâye idi. Bu husumette kalabalık kâfir cemaati darü'l-İslâm diyarına doğru taşkınlıkta bulundular. Bu büyük gaza farz-ı ayn kabîlinden idi. Şüphesiz vicdan ve itikad saflığıyla din yolunda can ve mallarını cesurca öne koydular. Şerîat namusunu himaye ederek mücahitler gibi dimdik ayakta durdular. Bakerca adıyla bilinen Tomançe Dağı eteğindeki bu mevzide iki saf karşı karşıya geldi ve muharebe başladı. Dinî ve dünyevî düşmanlığın şiddetinden, zâhir ve batının muhalefetinin hiddetinden harp ateşi her iki taraftan da tozlu gökyüzüne yükseldi. İki tarafın maktullerinden bir kısmı cehennem ateşine geri kalanlar da cennete yöneldi. Savaş meydanının ölülerinden bir kısmı Firdevs bahçesine diğerleri ise esfel-i safilîn'e gittiler. Kılıç ve mızrağın yara açtığı her yerden kan ırmakları akıyordu. Dağ görünümü zırh

giyenlerin çeşmelerinden kılıç nehirlerinin akmasıyla çok kanlı olan gözlerin menba'ı belli oldu. /45a/

Beyit

Bütûn toprakları kana buladılar, birçok başı mızrağa astılar.

Küfür ve imanın savaştığı bu çok taşkın olan tufanda her şeyi yutan ve lokma eden timsahlardan birçoğu hasımlarının kan deryasında gark oldu. O kan dökücü savaşın girdabında savaşın ateş yakan önderlerinden birçoğu başlarını ve mallarını yok olma rüzgârına teslim etti. Ehl-i İslâm canibinden Osman Bey'in küçük kardeşi Gündüz Alp kan dökücü savaş alanının gözünde bir mağrip güneşi gibi battı. Bağışlama miğferiyle dalgalanan kendi övünç tacına şehadet soluğunun sulu yakutundan taç incisi yaptı. Nebî soyunu izleyerek “selam ona olsun” şehidâne olan sülalenin bayrağını gök kubbenin tepesinde dalgalandırdı. Onun şehit olduğu yerde bir çam ağacı vardır ve o ağaç hâlâ dahi ayaktadır. O ağacın adı “Kandillü Çam”dır. Onun isimlendirilmesi şu şekilde olmuştur: O mübarek ağaçtan vâdi-i eymen ağacı gibi hâlâ nûr kandilleri parlamaktadır. Azad olan servi itikat ve doğruluk ile onun şehadet gül bahçesinde bağışlamanın parlak mumunun ışığıyla görünmektedir.

Beyit

Taht, dosttan gönlimün kuyusuna ulaşır, servi ise faydalıdır ve toprağımın üzerine gölge verir.

İnat kılavuzlu küffar serdarlarından ağabeyinin yerine komutanlık eden Karacahisar hâkiminin kardeşi o şehide karşılık olarak çok ateşli olan cehennemin derinliğine القرار جهنم يصلونها بنس القرار doğru yol aldı. Zelil kâfir ile İslâm gurûhu arasında peygamberin seçkin olan bu hadîsi القتلا في الجنة و قتلاكم في النار yükseldi. O laîn kılavuzu yok etme esnasında Osman Bey şehit kardeşinin intikamını almak için gazap ve öfkesinin şiddetiyle şöyle emretti: Bu itin karnını eşin. (شكم اين سك را بشكافيد) Şimdi o yer o cehennem köpeğinin pisliğinden dolayı “İteşeni” şeklinde

adlandırılmıştır. Şimdi dahi her kim o köpeğin mezarına gitse ona taş atıp küfür ve hakaret ederek gönlünü teselli eder.

Gerçi her iki tarafın cesurlarının damarlarından da savaş meydanına kan dolu nehirler akıyor ve dilâverlerin kanıyla damar nehrinin kanalından seller akıyorsa da şehadet balıyla şehidlerin kan menbaından fışkıran her bir nehir, cennet bağında hayat çeşmesine doğru akıyor, şehidlerin kanının kırmızı suyundan gönül açıcı bir tazelik ve yeşillik Tûba ağacına ve Sidreti'l Münteha'ya ulaşıyordu.

Şiir (Ar.)

Onu öven yazı beyazdır

Yaralı gencin kanının fışkırdığı gibi

O çer çöp dolu sel *انما المشركون نجس* şirkin bütün pisliğini ve murdarlığını savaş meydanına getiriyordu. Zakkum nehirlerinin döküldüğü yere ve cehennemin irin dolu suyuna onları dolduruyordu.

Şiir(Ar.)

Çalıştığı zaman rüzgâr dahi ondan çekinir

Her ne kadar bu savaş meydanında, yiğit ve savaşçıların bu gezinti yerinde Osman Bey'in dünyevî kardeşi, ilahî hoşnutluk yolunda ebedî saadet ve şehadete ulaşmışsa da yuvasında çok kutsal olan taze ruhunun kuşu Sidretü'l Münteha ağacının dalları arasındaki şehitlikte yuvasını yapmış ve cennete sığınmıştı. Lâkin savaş meydanında, muzaffer *انى ممدكم بالف من الملائكة مردفين* askerin ordugâhındaki mücahitler, askerin imdadına süvar olmuş gül renkli savaşçılar onun kanının her damlası ölçüsüyle iki kat daha arttı. Mücahitlerin meydanındaki o din savaşçılarının alınlarından savaşın sıcak ateşinden dolayı damlayan her damla ter karşılığında gayb ruhlu askerlerden, ensar ve muhacirden birkaç bin süvari, bahar yağmurunun damlaları sayısıyla mücahitlere yardım için savaş arsasında bir araya geldi.

Beyit

Aşkın gamının çeken şehitlerin her bir kandamlasından, ovada gönlin kanlı lâlesi yetişir.

Savaşın şiddetlenmesi ve devam etmesinden sonra gizli inâyetin ilahî yardımıyla fetih ve zafer sancaklarını İslâm'ın melek sığınaklı askerleri arasında dalgalandırdılar. /45b/ Muhaliflerin başlarını gövdelerinden ayırarak gazilerin atlarının nalları altında kara toprakla bir ettiler. Bahtsız kâfirlerin ters dönmüş bayraklarını mağlup düşmanın bükülmüş bileği gibi kıvrıp attılar. O aslanların pençe gibi olan kılıçlarının darbelerinden İsevi soylu eşek sıfatlıların hepsi ansızın **كانهم حمر متنفرة فرت من قسودة** yüzlerini hezimet ve firara doğru çevirdiler. Hezimete uğramış askerlerin çoğu ezici kuvvete sahip savaşçıların kılıçlarının önünden cehenneme revân oldular. Kılıç artığı bazı süvarilerde bin bir meşakkatle canlarını Karacahisar kalesine attılar.

Beyit

Öyledir gökten celacil kuşunun sesi gelirse, serçeler çabucak yuvalarına döner.

İslâm'ın yardım bulmuş askerleri talihi ters dönmüş olan o kâfirlerin geri kalanlarının etrafını mecburiyet hisarıyla çevirdiler. Memleketlerini yağmaladılar, harap ettiler ve onlardan esirler aldılar. Gaziler büyük ganimetlere nail olarak geri döndüler. Cesur yiğitler ve sapkın müşriklerin öncülerinden karınca ve yılan benzer bir kalabalık, yığılı bir gürûh ortaya çıktı. Bu fetih 686 (1287) senesinde vukûbuldu. Bu mukaddime Karacahisar'ın zaptı dolayısıyla ortaya çıktı.

ÜÇÜNCÜ DESTAN

Osman'ın Tahta Cülûsundan Evvelki Fütuhâtından Olup Osman Bey'i Def Etmek İçin Kâfirlerin Büyük Meliklerinin İttifak Etmesini, Onun Sultan Alâeddin-i Sâni'den Yardım İstemesini, Sultanın Karacahisar'a Yönelmesini, Fakat Çingiz Han Ordusunun Fitnesinden Dolayı Oranın Zaptını Osman Bey'e Bırakmasını ve Osman Bey'in Cihangirliğe Temkinini Beyan Eder

Mülk ve millet sancağı, Allah'ın yardımının bayrağı mutluluk arsasında gök kubbenin zirvesine doğru öyle dalgalanır ve iktidar sahibinin hakîmane vasiyetinin sesini melekler âleminde sâkin olanların kulağına öyle vardırır ki, onun himmet sancağı doğudaki güneşle denklik davası gütmektedir ve mızrak ucunun parıltısından olan onun parlak yıldızı el çabukluğuyla müsabakayı arzu etmektedir. Belki din mertlerinin sağlam devlet kösü yeryüzü fezasında bir zaman cihangirlik davulunun çınlamalarını gürz darbeleriyle bir âhenge sokarak ve cihangirlik sesini rüzgârın kamışları hareketlendirmesi ile âleme bildirerek meşhur olur. Cesur yüreklilerin sancağının kâkülü bir zaman düşmanların kıvrılmış olan zırhının düğümünü mızrak ve kılıcının sivri ucuyla çözer ve nesim rüzgârının onu taramasıyla taptaze olur.

Beyit

*Maksut boynuna elini dolayan bir kimse bela yaralarının önüne siper olabilir.
Gösterebileceğin kadar yüce himmet göster ey civan!*

Her yönelişte yüce himmete sahip bu mânânın tahkiki derece ve rütbelerin ilerlemesi ve yücelmesine sebep olur. Yönelmeye karar vermedeki niyet ferahlığı hacet ve arzuların en alasıyla zafer ve kurtuluşu temenni eder. Şimdi adil şahit ve kâmil delil, aydınlık zihnin endişesi ve isabetli yönelişin başlangıcı iftihar sancaklarını yükseltenlerin serveri Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'dir.

El-Kıssa: Doğru müjdeler ve gerçeği gösteren tâbirler onun cihan mülküne sahip olma arzusuna tahkik ettikleri bir günden beri onun yöneldiği ve üzerinde karar verdiği şeyin ehli imanın serverliği olduğunu gösteriyorlardı.

Beyit

Başî hüsvrevlik tacını istiyordu. İsteddiği şeyi elde edince fikri ve tedbiri kuvvet buldu.

Kuşkusuz yüce himmet gereğince emniyeti hâsıl etmede kalbinin içinden gelen arzular iki kat daha artıyordu. İnegöl ve Karacahisar tekfurlarına karşı galip gelmesinden dolayı dağınık ve ayrı olan gönüller toparlanıyordu. Din düşmanlarını def için yapılan küffar gazalarında gayb yardımcıları onlara eşlik ediyordu. Allah düşmanlarının kötülük istemeleri, haset ve kini gerçekten onun için hayır isteme kaynağı idi.

Şiir (Ar.)

Eğer Allah'ın verdiği mallara şükretmeseydi

Hiç mal sahibi olamazdı

Ama sebepler âleminde /46a/ her münasip arzuda ve isabetli fikrin maksatlarını idrâk ettirmede doğru tedbiri takdim etmek talep edenin yardımcısıdır. Şüphesiz kâfirlerle olan düşmanlık sebeplerini hareketlendirdikten ve kan içici yırtıcı hayvanların ağ germelerinden sonra galip düşmanı ve o köpekler köpeği kâfirlerin zararını def etmek için o zamanlarda Selçuklu sultanı olan Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramurz'dan yardım istemeye yeltenmek Osman Bey'in aklına gelmişti. Onun kadim olan desturla yardım etmesinden sonra düşmanları kökünden sökmek lüzûmlu görünür. İçten gelen bu arzuya dayanan Osman Bey yeğeni Aktimur'u ihtiyar sahibi gazilerden Gündüz Alp, Ayğut Alp ve Hasan Alp'le birlikte sultanın hizmetine gönderdi. Karacahisar tekfuru Aya Nikola ve sair kâfirlerin fitnelerini keyfiyetini tafsilatıyla sultana bildirdi. Kardeşi Saruyati ve sair şehit mücahitlerin intikamını almak için sultandan yardım istedi. O laîn müşriklerin zimmet akdini terk ettiklerini ve münafıkane davranışlar içerisinde bulduklarını iyice sultanın gönlüne koydu. Sultan o kâfirlerin ikaz edilmesinin gerekliliğini

İslâm'ın gayreti ve mülkün barışı açısından gerekli gördü. O şerefli sözleriyle şöyle dedi ki, kâfirlerin hareketlenmelerine, garip ve misafir olan sizleri kendi vilayetinin yanında istemeyen ve mücahitlerden oluşan sizleri kendi sınırından uzak tutmak isteyen Germiyanili hâkimi neden olmaktadır. Bu yüzden o inatçı müşrikler siz mücahitlerle inatlaşmışlar. Aynı şekilde ahitte kusur edip bizim sahipliğimizi de red etmişlerdir. Sizin gazilerinizin üzerine gelen o orduyu İslâm sınırına kadar getirdiler. Şimdi onları def etmek şer' en vacip görünüyor. O yolsuzları cezalandırmak dindarlık ve padişahlığın gayretinin neticesidir.

Beyit

Şah, mülk ve makama sahip olmak ve onu siyasetle korumak ister. Mülk ve din muhâfızının kılıcı vardır, kılıcsız şah üzerinde bulut olmayan bağa benzer.

Sultan mücehhez olan ordusuyla Konya şehrinden hareket ederek kâfirlerin gazasına çıktı. Evvela Karacahisar muhasarasına yüz çevirdi. Osman Bey de kavminin tamamıyla sultanı karşıladı. Lâyık olan hediyeleri yüce dergâha getirdi. Sultan, Osman Bey'in hatırını sorup gönlünün ezasını teselli ettikten sonra onu okşayarak özrünü dile getirdi. Osman'ın elem görmüş gönlünü ve ayrılık çekmiş gözünü güneş gibi bir bakışla nurlandırdı ve ümitlendirdi. Karacahisar'ın muhasarasının temellerini atmada ve şerli küffarın zararını ortadan kaldırmada Osman Bey'le müşavere etti. Sipah ve emirlerin bir grubuyla hisar ve kalenin etrafını daralttılar. Ama kalenin güney tarafını da Osman Bey ve onun tâbilerinin sorumluluğuna bıraktı. Ansızın gaybın sırrı şuna işaret etti ki, İslâm Peygamberinin fütuhatının parlak nuru onların eliyle güney tarafından ortaya çıkacak.

Beyit

Senin şeref ufkundan doğan güneş ne batar ne de zevale erer.

Birkaç gün her taraftan hisara doğru hücum ettiler. Kâfirleri üzerine belalar indirerek onları sersem ediyorlardı. Kalenin tekfuru yalvararak ahdi yenilemeyi, zimmet akdini ve hizmetkârlığı kabul etti. Devlet erkânına hizmet etmeyi üzerine aldı ve birkaç sene boyunca haraç vermeyi de kabul etti. Sultan din taassubundaki

sertliği ve katılığından dolayı o duruma rıza göstermedi ve kalenin teslim edilmesi için ferman verdi. Lâkin birkaç zaman sonra o zamanın hadîselerinin gereğinden, meliklerin yol bilmemesi ve vicdansızlığından Moğol askerleri canibinden Şu haberler gelmişti; Moğolların kâfir karakterli sipahları barışı bozmuŐtu. Büyük bir Çingizli ordusu Herakliyye (Ereğli) Şehrini zulüm ateŐiyle yakmıŐtı. Fitne ve fesat kıvılcımlarını tekrar yakarak sultanın yokluğunda Konya Şehrine gidip /46b/ oranın kale ve surlarını zapt etmeyi içlerinden geçiriyorlardı. Şüphesiz sultanın gönül baŐkentinde gam askerlerinin hücumundan dolayı bir perişanlık ve kargaşa ortaya çıktı. Acı Őerbet onun kederli gönlünün kadehine döküldü. Kâfirlerin hisarı başında duraklama mecali onda kalmamıştı. Yönelme dizginlerini o büyük fitnenin zararının def edilmesine taraf çevirdi. Osman Bey'i huzuruna istetti ve ona birçok lutuflarda bulundu. Ve ona hitaben Şöyle dedi: Bizde büyük bir vak'a yüz gösterdi. Senin mertliğinden ve canını siper etmeden öyle umarım ki Şimdilik bu minval üzere bu kâfir kalesini kuŐatasın, ilahî yardımlardan destek bularak Allah dıŐmanlarıyla olan savaşı elden bırakmayasın. Zira bu hisarın işi tamamdır, kâfirler kaleyi ve memleketi teslim edeceklerdir. Sultan Osman Bey'le yüz yüze gelerek babalar gibi müşfikâne tembih ve nasihatlerde bulunarak ona Őifahen Şöyle dedi: Bütün saadetli gençler arasında senin kâbiliyet çehrenden daha fazla ikbâl ve soyluluk izi görmüŐüm, cihangirlik yolunda ve memleket işlerinde karŐılıksız sevgiyle seni sağlam ve dayanıklı evlât yerine ŐeçmiŐim. Bu küffar serhaddında İslâm sancağını senin mertlik eline teslim etmişim. Bizim hilâfet hanedanımızın senin mutluluğun hakkındaki hayır duaları gaibane olarak kabul olmuştur. Himmet ve inâyet nazarı senin dinî ve dünyevî maksatlarının hâsıl olmasına kavuŐmuŐtur.

Beyit

*Şirkin Őerlilerinin kıvılcımlarının, mızrağın ucundan kurtulduğu bir gün zafer ordusunun yardımı **الله ينصرك** bu mânâdan ulaşır.*

Sultan hisarın fethi için lâzım gelen bütün top, tüfek ve sair savaş aletlerinin tamamını Osman Bey'e bağışladı. Kendisi de devlet erkânı ve ordusuyla Moğol askerlerinin def edilmesine yöneldi. Osman Bey Allah indinde sağamlık bulmuştu. Saltanatın himmet ve teveccühü onun yardımını ve azâmetini arttırdı. Kısa bir

müddet sonra Karacahisar kalesini fethetti. Mağlup tekfuru ailesi, yakınları, tâbileri ve mallarıyla birlikte ele geçirdi. Tekfuru hane efradıyla ve hüsrevâne hediyelerle birlikte fetih hediyesi olarak sultanın hizmet eşiğine gönderdi. Diğer ganimetleri ve kıymetli malları mücahitler arasında paylaştırdı. Kâfirlerin Karacahisar'daki evlerini gazilere mülk ve ikta' olarak verdi. Müşrik reâyânın âcizlerini sahiplik akdi ve merhamet bağıyla bir araya topladı. Kısa bir zaman içersinde şehri mamur ve abadan kıldı. İmanın parlak sancağını adalet ve ihsan süsleriyle gökyüzüne yükseltti. Şirkin mâbetlerini onların pisliğinden temizleyerek pak mescitlere tebdil etti. Putları kırarak ve günahları kaldırarak o ülkede İslâm'ı yaydı.

Beyit

Senin zamanında yıldızların sayıları kadar olan kâfirlerin evleri gece gündüz yerle bir olmaktadır.

Moğol ordusuyla mücadele esnasında bu fetih haberi sultanın kulağına vardı. Sultanın askerlerinin yardım bulmasına ve sevinçlerinin artmasına neden oldu. Sultanın, Allah'ın yardımıyla olan yakınlığını duyan Moğol askerlerinin tecavüz-kâr elleri Herakliyye ahâlisine verdiği azap ve tahripten kendisini geri çekti ve titredi. Moğol ordusu Bukaönü ülkesi tarafına meyletti. Orada gönülleri ferah idi ve de askerlerinin gücüyle yardım bulmuşlardı ki sultan mücehhez olan ordusuyla ansızın onların üzerine hücum etti. İlahi olan yardım sayesinde sultan askerlerinin azlığına rağmen Moğolları hezimete uğrattı. Moğolların geçmişteki ve şimdiki aralıksız zulümlerinden dolayı Rumuların ciğeri kan dolmuştu. Onların yağma ve katlinden ve esir almalarından dolayı mahzun idiler. Bu yüzden intikam kılıcını kınından çekip vicdansızca Moğol askerlerinin arasına attılar. Onların hunharlık ve zulüm kısaslarına karşı kısasta bulundular. O diyarın Müslüman ahâlisine yaptıkları eziyet karşılığında ve ahâliye yaptıkları tecavüze ceza olarak sultan şöyle emretti: /47a/ Moğolların hayalarının derilerinden büyük bir gölgelik yapın, onların tenasül aletlerinin derilerini birbirine dilerek o zulüm postlarından yapılan bir gölgeliği adalet divanında yükseltin. O zamandan şimdiye kadar o menzil Türkler arasında "Taşak Yazısı" olarak bilinir. Her mazlumun bedduasının ve lanetinin hatırlanması için o uğursuz kavimden bir yadigârdır.

Beyit

Eğer kin güdenden öç almak istersen kendi adaletsizlik ve zulmünü ortaya çıkarmış olursun. Eğer kılıcı kınından çıkarmazsak da bizden mertlikle nam ve şöhret de ortaya çıkmaz.

Sultana her taraftan zafer müyesser oldu. Osman Bey'in küffar hududundaki mertliği ve çabası herkese âyan oldu. Osman Bey yeğeni Aktimur'u Hasan Alp, Ayğut Alp ve Turgut Alp ile birlikte Karacahisar'ın zaptının tafsilatının tebliği ve oranın tekfurunu mutlu olan sultanın hizmet eşiğine ulaştırmak için görevlendirdi.

Kuşkusuz sultan onların uğurlu adımlarını aziz saydı. Sultan zamanın ordu komutanının yani Osman Bey'in mert olan o cihadının mukabilinde, bir makamda temkin bulmasına teveccüh etti. Büyük sultanların geleneğiyle kendi padişahlık alâmetlerinde beyaz bir sancağı, devlet kösünü, nakkaresini ve nefirini ve sair tablhane gereçleriyle birlikte hediye olarak Osman Bey'e gönderdi. Eskişehir ve İnönü menşurunu padişahlara lâyük olan altın kılıç, kemer, süslü olan at ve eyeri saltanat geleneğiyle ona takdim ederek, onun makamını akranlarına nazaran daha üstün kıldı. Gerçekten onun beyaz bayrağı ve sağlam sancağı, hilâfetinin güneşinin doğuşunu müjdeleyen Osmanlı Devletinin sabahının berraklığı gibiydi. Onun bayrağının mahçesi kutlu olan nurunun mülk ve millet meydanına düştüğü saltanat eyvanının gölgeğine denk idi. Onun çok heybetli olan tablhanesi ve devlet kösü sanki kutlu saat ve vakti hoş eda eden sesle şahlık sırasının ona ulaştığını ve padişahlık zamanın çıkageldiğinin sesini ona duyuran feleğin münecciminin oyun zarı idi. Dünyanın gök kubbesi içersinde mutluluk ve sevinç sesini ölçülü olan en iyi nağmeyle bir âhenge soktu.

Beyit

Sultanın kösünün sesinden padişahlığın sırasının geldiğini bildiren bir nida kulağa geldi.

İkizler burcu geleneğine sahip olan at, eyer ve altın kemer hediyesi, ikbâl ve devletin doru atının, haşmet ve azâmetinin dörtnala giden atının onun iktidarı altına gireceğini, âlemin işlerinin dizginlerinin onun iktidar kabzasına meyledeceğini, cihanın hüsrevlerinin onun karşısında itaat kemerini beline bağlayacaklarını, gaybın adamlarının cihangirlik kılıcını onun mertlik eline vereceklerini, onun kahır kılıcının, yümn kılıcının soluğu gibi devletin düşmanlarının rikâbına ferman göndereceğini ve felek ihtişamlı Behram'ın onun intikam ve mertlik adımlarının önünde mücahitlerin savaş meydanın çavuşu olacağını müjdelemektedir.

Beyit

Onun oku eğer pusu kuracak olursa, düşmanın gökyüzünden yeryüzü yapar.

Osman Bey'in elçilerinin sultanın teşrifatını getirdikleri zaman ikinci vakti idi. Bu durum Osman Bey'in yüce şöhretlilik zamanının ona ulaştığı mânâsını müjdeler. Buna dayanarak Osman Bey tabl, kös ve nefirin nevbetinin o zamanda çalınmasını münasip görüp, ululamak için sultanın bayrak, sancak ve teşrifatının karşısına doğru birkaç adım atıp saltanat nevbetinin çalınması esnasında ayakta durmuş ve elini edep eline bağlamıştır. Bundan dolayı Osman Bey Gazi zamanından Sultan Mehmed-i Sâni zamanına kadar Osmanlının bu geleneği yani nevbetin ikinci zamanında vurulması aynı şekilde devam etmiştir. Yedinci kayser olan Sultan Mehmed Gazi kendi saadet rütbesinin ihtişamına aykırı olduğunu iddia ettiği o geleneği değiştirmiştir. Bu şekilde ölmüş olan padişahın iki yüz yıllık ta'zimi abes ve bihude olmuştur. Temkin sahibi sultanların mesnetlerinin kaldırılması ve sadece kadim sultanları taklit etmek adına neyin sesinin çınlaması /47b/ ihtişam ve kudret rütbesinin ihtiramına lâyük değildir.

Beyit

Devlet işlerinde bilgelere danışayım, yabancıların geleneklerinin takipçisi olamayayım.

Sultan Alâeddin-i Sâni tarafından Osmanlının hilâfet mekânlı hanedanına bu padişâhâne hediyelerin ve hüsrevâne teşrifatın yollanması 688 ((1289) senesinde

vukû buldu. Ondan sonra o sülalede münasip destekler ve müteakip fetihler birbiri ardına devam etti.

Beyit

Felek bir gerdanı yüceltecek olursa gururluların boynuna kemendini atar. Bir nehrin selinden her şey harap olurken bir diğerrinin ırmağında su çoğalır.

DÖRDÜNCÜ DESTAN

Osman'ın Tahta Cülûsundan Evvelki Vak'alarından Olup Saltanat Bayrağı ve Eyalet Hükümünün Ona Ulaşmasından Sonra Onun Cihangirlik ve Ülke Açıcılık Yoluna Girmesini, Cuma Namazları İçin Karacahisar'da Bir Mescid-i Câmi Bina Etmesinin Nedenlerini ve Orada Osman Adı ve Lâkabıyla Hutbe Okunmasını Beyan Eder

Şiir

*Ey ikbâl sancağının adalet ve yüce rütbeyle feleğin üstünde dalgalandığı kimse!
İslâm sancağı senin elinde yükseldi, din senin çabanla bu yüce mansıba ulaştı.*

Saadet imdatlı bu kanun **من ظلم هلك** ve daima kovulmuş olan bu kaide **من عدل ملك** mülk ülkesinde varlığını devam ettirmiştir ve feleğin dokuz revaklı kubbesinin altında şöhret bulmuştur. Cihangirlik sancağını, cihanı aydınlatan güneş gibi şefkat ve gamla âcizler diyarının eşikte oturanlarının üzerine atan ve ebedî olan merhamet ışığını gam görmüş dünyanın kara gönüllülerinin meclisinin mumu yapan her iftihar, bahtın yardımıyla cihangirlik mesnedini ona revâ görecek ve onun mutluluk ve adalet sancağını âlemin halkının gölgeliği yapacaktır. O uzun müddetli devlete yardım için onun makamının girilmesi gizli olan yerinde **ایدکم بجنود ام تروها** kutsal soylu ruhlardan olan askerler çoğalmaya başladılar. İnsan efradının ekser nefsi onun şefkat nurunun şaşaasından toz taneciği gibi devlet isteyicilik ve havadarlıkla kanatlanır ve uçar.

Şiir (Ar.)

Geldiği zaman ceviz korkudan patlar

Üzüntü gider mutluluk gelir

El-Kıssa: Osmanlı Devlet sancağının ortaya çıkmasının başlangıcı, hilâfet temelli bu hanedanın ikbâl güneşinin parıltısının menşei, Hak tarafından kuvvetinin sürekli desteklendiği iftiharın zuhûr yeri, Osman Bey Gazi'nin Eskişehir ve Karacahisar mesnedine oturmasından ve Sultan Alaaddin'in o civarın fetihleri için onu orada temkin kılmasından sonra onun yüce şöhreti kâfirlerle Müslümanların kulağına vardı.

Ordusu ve askerinin yoğunluğunun sesini sabâ ve şimâl habercisi bütün ehl-i imana vardırırdı.

Beyit

Şehinşahlığın bir ipi düğümleirse âlemin pazarı fitnedden dolayı bomboş olur.

Kuşkusuz zamanın durgunluğundan ve kargaşasından dolayı komutansız, düzensiz ve tertipsiz kalan kadim gaziler ve mücahitlerden bir gürûhu, saltanatlarının zayıflamasından dolayı zamanın memleketleri arasında vatansız ve muhtaç bir şekilde avare olan Selçuklu aşiret ve kabilelerinden bir cemaati yüzlerini saltanatın o menşesine doğru çevirdiler. Bütün ağızlar ve diller bu söz mûcibince **الارجاج مقدمته الكون** hükümet ve yönetim tahtı altında iş bilir ve azâmetli bir gürûhun birleşmesi, ikbâl-penâh askerlerin Allah yolunda cihad azmiyle ona hizmet etmede ellerini birbirine bağlamaları için onun serverlik mesnedindeki istiklâlinden müjdelere veriyordu. Zâhir ve batın sebeplere ve içten gelen arzulara dayanarak onun, dolunayda zamanında sahile doğru açılan deniz misali ve devletin sabahında etraftaki ufuklarda artan güneş çeşmesinin memba'ı gibi olan gönlü onda mülk ve mal dairesinin genişletilmesi isteğini ve /48a/ o kahraman cemaate menfaat ulaştırma arzusunu peyda etti. Çünkü bu hikmet neticeli hikâye **لا رجال الا بالمال** çok kültürlü olan akıllı şahın sözleriyle meşhur olmuştur. Maslahatlarla dolu olan bu kanun **لا مال الا بالرعية** cihangir sultanların izlerinde söylenmiştir.

Bu rahmanî hatırlara dayanan Osman Bey akıllılık ve titizlik göstererek devlet adamlarıyla ve kavmin ileri gelenleriyle müşavere etme planını öne çıkardı. Yeni devletin yolunun ulaştığı her gençten ve tecrübe sahibi itimat edilebilen bu konu ve arzu üzerindeki görüşlerini izledi. 688 (1289) senesinin bir zafer gününde evvela kardeşi Gündüz Alp'i huzuruna çağırdı. Bu ahd edilmiş işte askerlerin geçimlerini daha iyi sağlamaları için yapılan belde fetihleri, gaza ve cihad konusunda ondan fikirlerini açıklamasını istedi ve şöyle dedi: Hz. Hak (onun saltanatı ve azâmeti yüce olsun) büyük lutfu ve kerim vaâdi mûcibince devletimizin günden güne artan nurlu yıldızını ve eman güneşini ümitliliğin doğuş yerinden günden güne daha da parlak kılmaktadır. İki cihanın isteklerinin elde edilmesinde göğün sağlam sancakları her

gün daha da fazla görünmektedir. İhsan ve nimetlerin karşılığında bu vaât gereğince *لأن شكرتم لازيدنكم* yeni nimetlerin birbirini izlemesine yardım etmek için hizmeti ve şükürü takdim etmek lââyık olan şeydir. O şey bundan önce münacat bargâhında hacet ve barış duasıyla istendi. Allah'ın takdiri mûcibince vaât edilen şeye vefa gösterdikten sonra *و من اوفى بما عاهد عليه الله فسيؤتيه اجرا عظيما* bu mânâ her an daha fazla artar.

Beyit

Nimet hem gafleti hem de ona şükretme uyanıklığını ortaya çıkarır. Şahın şükür tuzâğında nimeti avla.

Şimdi nimete şükür etmek ve çabayı takdim etmek Allah yolunda cihad ile olur. Bu büyük iş askere daha fazla yardım etmeye bağlıdır. Her askere her zaman mal ve mülk zarureten gerekli olmuştur. Şimdi tasarruf ve iktidar eli altında bulunan bu mütevazı ve küçük mülk o asker gürûhunun değildir. O yeni gelen topluluğun ve bu gaziler grubunun ne bir istirahatgahı ne de geçimleri için yeteri kadar maaşları vardır. Şimdi kardeşimin bu hususta ve bu işin yürütülmesindeki uygun fikri nedir?

Gençliğin gururunda ve Türkistanlılık fıtratı ve insanlığının henüz genç çağında olan Gündüz Alp şöyle cevap verdi: O dost ve yardımcının mertlik kolunun desteğine şükürler olsun, verdiği devletten dolayı Allah'a hamdolsun. Birinci olarak söyleyeceğim şudur: Küffar beldelerini ve memleketlerini yağmaladıkça ve o ganimetlerle askerleri hazlandırdıkça bu yağma şöhretimiz diğer Türklerin ve askerlerin kulağına gider ve askerlerimiz iki kat daha fazlalaşır. Bu şekilde cihangirlik lüzûmu toplanıp bir araya geliyor. Çünkü mutluluk arayan gönülleri itaat altına almak bu beldelerin yağma edilmesiyle mümkün olur. Yağmacı Türklerin bir araya gelmesi şehirlerin yağma ve talanı ile olur.

Beyit

Eğer hazine askerden esirgenirse askerde elini kılıca götürmez. Elleri bomboş olan asker savaş meydanında ne mertlik yapar.

Bu müşavereden sonra Osman Bey cennet-mekân babasının arkadaşlarından ve Kayı Han kabilesinin ileri gelen yaşlılarından Turgut Alp, Aygüt Alp ve Hasan Alp'i huzuruna çağırdı. Aynı konuyu onlara da açtı ve onlarla müşavere etti. O zâtların hepside tecrübeli ve güngörmüş kişiler idi. Bütün vak'alarda işin akıbetini tahkik edenlerdendiler.

Beyit

Dünyayı görmüş tecrübeli kişilerin fikrine göre iş yap. Zira yaşlı kurt avda daha tecrübelidir.

O zâtlar cevap olarak şöyle dediler; komutanlık işi iki şeyle nizam bulur. Mülûk ve selâtin iki aslî şeyle intizam kabul eder. Birincisi; askerlerin riâyet etmesi, ikincisi ise raiyetin hâlinin mümin ve kâfirden gözetilmesidir. Çünkü tebaâyâ sahip olmanın ana unsuru ve esas maddesi ona hükmetmektir. Askerin mutluluğunun cihan aydınlatan sûreti /48b/ de ona hükmetmektir. Bu iki asıl unsur olmaksızın hiçbir şey müyesser olmaz. Hiçbir şey bu şey olmaksızın gerçekleşmez. Şahlığın bekası orduya yardım etme ve ona yaklaşmayla olur. Övünülecek şeylerin yerinde durması ilahî emanetler ve reâyânın selâmeti ile olur.

Beyit

Allah'ın tebaâsına zorluk veren o rehber zorba bir hâkim olur.

Kuşkusuz komşuluk ilişkisi içerisinde olan ve eskiden beri itaat ve hizmetkârlığını devam ettiren ve hâlâ dahi kudreti ziyade ve kuvvet kolu güçlü olan bazı memleket ahâlisi ile iyi bir şekilde geçinmek devlete lââyık olan şeydir. Muhalefet yolunda ısrarlı olan ve din ile devlet yolunda zararlı olan bütün kadim din düşmanlarını ihlâslı gazilerin yardımıyla mağlup edelim. Onların ganimetlerinden kâfi derecede askerlere ulaştıralım. Bu şeyler gerçekleşmeden önce itaat yolunu seçen o itaatkâr cemaat ise adalet ve şefkat gölgesinde ve mülk topraklarında müreffeh bir şekilde yaşasın. Böylece onlar gibi olmak isteyenlerde itaate rağbet gösterir ve onların bu durumunu görenlerde bizim iktidarımıza meyleder. İkbâl ve hükümetin karargâhı mal ve servet sahibi erbâbın gidiş geliş mahâlli olur. Adalet tahtının payesi mal ve servet sahibi

tüccarların seyir yeri olur. Bu durum ordunun malzeme ve silahlarının artmasına ve halkın refahının ve kuvvetinin çoğalmasına sebep olur. Tecrübe sahibi pirlerin sağlam fikirleri zamanın hakimane olan nasihatlerine mutabık idi. Bu hikmet kelâmının hakîkâti ما خاب من استخار و ما ندم من استشار aşikâr oldu.

Beyit

Rehberle danışmak doğrudur, her işte meşveret etmek gereklidir. Meşveret etmeyen o kimsenin işi yanlış ve eksik olur.

Şüphesiz Osman Bey övülmüş huyu ve tabîatı gereğince itimat sahibi eski dostlarının tamamına vefa etmeyi lüzûmlu hissetti. Komşuları ile olan irtibat ve kaynaşma bağlarının korunmasına ihtimam gösterdi.

Civardaki melikler ve kâfir komşular cümlesinden biri Osman'ın aşk destanında da zikredildiği gibi Osman Bey'in Eskişehir hâkimi ile yaptığı savaşta esir ettiği Harmankaya hâkimi Köse Mihal idi. Fakat Osman Bey onu kılıç esaretinden kurtarmıştı. Onu helâk kılıcının gerdanlığından azad ederek kendisinin ve evlâtlarının rikâbının sahibi olmuştu. Köse Mihal küffardan olmasına rağmen kendisini Osman'ın mücahit askerlerinden biri olarak görüyordu. İyi ve kötü zamanda kendisini bu devletin muhlislerine kadim dost olarak biliyordu.

Beyit

Her kim başını bu eşiğe koyarsa, ayağını da zamanın gerisine indirmiş olur.

Bir diğeri ise merhum Ertuğrul Gazi zamanından beri ahde vefa gösterme ve hizmet etmede dimdik ayakta duran ve sadık dost olan Bilecik hâkimi idi. Önce de anlatıldığı gibi Kayı Han il ve ulusunun yaylak ve kışlağa yönelmeleri zamanında onların bütün ağır yüklerini kendi hisarında emanet olarak koruyordu. Hâlislik ve kaynaşmayı muhafaza etmenin ipucunu elden bırakmıyordu. Osman Bey de bu aşiret ve kavimle olan ilişkisini iyi tutuyordu. Onları korumayı namus borcu biliyordu.

Şiir (Ar.)

Ey dünyayı taleb eden kimse

Sevgi ve muhabbeti bilmezsen suçlu olursun

O civarın İslâm hâkimlerinden biri Germiyan ili hâkimi Ali Şir idi. Çoğu zaman haset ve nifakla Osman Bey'in adamlarıyla mücadeleye girişiyordu. Onun bu işe girişmesinin birinci sebebi şu idi: Ali Şir'in Harmankaya hâkimi Mihâl ve Bilecik hâkimiyle olan düşmanlığı ortada idi. Osman Bey'e hizmet etmelerinden dolayı Ali Şir bu hâkimler üzerine yağma amacıyla asker gönderemiyor /49a/ ve onların memleketlerine tecavüz edemiyordu. Bundan dolayı, o diyarın zimmî reâyâsı ve o küffar melikler Osmanlı insanının mal ve mülk ve ehl ü ıyaline tecavüz ve taarruz etmeyeceğinden o kadar eminlerdi ki alış veriş zamanlarında birbirlerinin evlerine gidip geliyorlardı. Öyle ki kâfirlerin hanımları ve kızları, Osman Bey'in pazaryeri olan Karacahisar'ın alış veriş günlerinde daima rahat ve huzurlu idiler. Osman'ın siyaset ve adaletine itimat ediyorlardı. Bu dostça geçinme ve barış içinde yaşamadan dolayı Osman'ın Karacahisar'ı mamur ve abadan oldu. Müslüman ve kâfirlerden sanat ehli ve meslek erbâbı bir gürûh oraya yerleşti. Cuma günleri, alış veriş için orada büyük bir toplantı yeri belirlenmişti. O pazarda her cins mal ve meta kolayca bulunabiliyordu.

Bir kargaşa ve ayrılık içerisinde bulunan İslâm memleketleri o yerin emniyetini iyice düşünüyorlardı. Yeni Osmanlı devletinin nam ve şöhretinden dolayı uzak yakın herkes Müslümanların o toplantı yerine yüz çeviriyorlardı. Cuma günlerinde ibadet eden erbap da orada toplanıyordu. Ama henüz ne mescid-i Cuma vardı ne de hitabet vardı. Cuma günleri henüz yerine oturtulmamıştı. Ümmetin ileri gelenleri orada bir cami yapılmasını *الجمعة حج المساكين و عيد المؤمنين* arzu ediyordu. Bir defasında bu geleneğini tarikat piri ve Osman Bey'in kayınpederi olan Şeyh Edebalı'nın hizmet eşğine arz ettiler. Cuma günlerinin oturtulması ve bir mescid-i Cuma inşası için bir fetva makamı ortaya getirdiler. Çünkü o ülke daha yeni İslâm diyarına katılmıştı. Sultan Alâeddin'in o memlekette bir kadısı yoktu. Şeyh Edebalı bu dinî görevi Osman Bey'e şu şekilde açıkladı ve dedi ki: İş bilir bir kişiyi kadı, cami ve hatip ihtiyacını arz etmesi için sultanın hizmetine göndertmek gerekir. Osman Bey İslâm

şârlarını o ülkeye yerleştirmede çokça çaba sarf etmişti. Edebali'ye şu şekilde cevap verdi: Hayır işlerini geciktirmek övünülecek şeyler değildir. Kadı ve hatip tayin etmek için bütün bu işlere girişmeye ne hacet var. Bu memleketi kılıcımın darbesiyle darü'l-harpten darü'l-İslâm hâline getirmişim. Bu İslâm cemaatini ezanın alâmetini ikâmet ve cumayı akd etmek için toplamış bir araya getirmişim. Bundan sonra fethedeceğim, darü'l-harp beldelerinden her yere kadı ve hatip tayin edeceğim. Kös ve sancak göndererek küffar beldelerinin fethine izin veren Sultan Alâeddin'e bu atama ve azletme işlerinde ihtiyaç kalmayacaktır. Onların kadim olan devlet erkânı miras memlekette nimete nankörlük ederek Cuma günlerinde camilerinde istiklâl hutbelerini okutuyorlar. Kendilerini şerîat hükümlerinin koyucusu olarak görüyorlar. Bu Kayı Han hanedanından iki cihanda da devlet isteyicilik ve vefakârlıktan başka bir şey zuhûra gelmemiştir. Fedakârlık yolunda Kayı Han kabilesi kendilerine yapılan iyiliğe karşılık olarak o hanedana çeşitli hizmetleri takdim ediyordu. Şimdi Allah'a hamdolsun ki ilahî yardımdan başka hiçbir yardıma ihtiyacımız yoktur. Gaza ve cihad işinden başka diğerlerinin işiyle işimiz olmaz.

Şiir (Ar.)

Savaş zamanında kılıcıma yalnız Allah kefildir

Bu söyleve dayanarak o diyarın boş meskenlerini ve küffar hanelerinin tamamını özellikle Karacahisar'ı ikta ve temlîk olarak mücahitler arasında paylaştırdı. Oranın kiliselerini mescitlere dönüştürdü. En büyük ve en lâıyk olan kiliseyi mescid-i cami yaptı. Kadı, imam ve hatip tayin etti. Cuma namazı akd edildi ve Cuma hutbelerinde Osman Bey'in lâkabı müstakilen zikredildi.

Li müellifihi

Din yolunda himmetini sarf etti. Onun ahdiyle Cuma günü müminlerin bayramı oldu. Din küfür karanlığından ayrıldı, hükmüyle şerîat günü muzaffer oldu.

Kalabalık ve nüfus artışı için /49b/ şehrin tedbirlerine riâyet için Müslüman gönüllü, tecrübeli ve iş bilen vasıflara sahip aslan yürekli mücahitlerden birini şehirde ve pazarda görevlendirdi. Siyasetle ilgili her işe o işin ehliyetini taşıyan

kimseleri atıyordu. Yani her işe liyâkat sahibi kimseleri tâyin ediyordu. Öyle ki alış veriş muamelelerinde hiç kimse âciz tabakaya ve tebaâyâ zulüm ve haksızlık elini uzatamıyordu. Osman Bey adaleti yayarak ve şeriatı koruyarak devletini kâfir ve mümin nezdinde beğenilmiş kıldı ve devletine olan rağbeti arttırdı. Onun zamanında hücum etme sadece mücahitlerin mızraklarına özgü idi. Ama müşriklerle olan savaş gününde onun siyasetinin korkusundan mızraklar altın taçlı nergisi altın ay gibi başının üstüne koyuyordu. Gülistan şehrindeki ovalarda gece gündüz asla bu taşlar kaçırılamıyordu. Sabâ rüzgârı gülün gönül kapan kokusunu emanet olarak getirip tasarruf eline sahip olmayanların koku alan burunlarına teslim ediyordu. Gül bahçesinin ipek satıcıları seher vakti esen rüzgârın baskınından güvende olarak o gezinti yerindeki bütün güzelliklerle beraber kumaş tezgâhlarını gece gündüz her zaman açık bırakıyorlardı. Gül bahçesinin terazi sahipleri bahar mevsiminde gülün ibrişimini gündüz gözüyle doğrulanmış adalet terazisiyle tartıyorlardı. Bu itidal ve uyumu her zaman koruyorlardı.

Beyit

*Adaletten söz söyleyen o sahip Nuşirevân'ın tenine akışkan bir lezzet bırakıyor.
Zamanın yüzünde kalıcı ve ebedî olan onun adalet zikri adillerin destanlarındaki bazı eksiklikleri ortaya çıkarıyor.*

BEŞİNCİ DESTAN

Osman'ın tahta Cülûsundan Evvelki Destanlarından Olup Onun Karşılıklı Dostluk Konusunda Civardaki Bazı Kâfir Melikleri Denemesini, Çok Ganimetli Olan Mudurnu, Göynük ve Yenice Tarak'ı Vilayetlerine Gaza Azminde Bulunması Yönünde Köse Mihal'le Müşavere Etmesini Beyan Eder

Gaybın ilham vericilerinden müjdelerin ulaşmasıyla, habercilerin kuşku ve eksiklikten korunmuş işaretlerinin varmasıyla bu can besleyen nesim rüzgârından mis kokulu yakayı gündün güne artan devletin goncalarına ان تستفتحوا فقد جاءكم الفتح ulaştırır kutlu ve mübarek bir zaman, her sabah ve akşam din mücahitlerinin burnuna yaşlı ve genç kimselerin ferahlatıcı nesim rüzgârlarının اذا جاء نصر الله و الفتح anı lajd نفس ruhunu besleyen rüzgârın estiği yönden انى لاجد نفس لرحمن sabah vakti esen rüzgâr نصرت بالصبا zaferin müjdeli haberinin kokusunu ehl-i imanın burnuna getirir. Şahlık gününün seher vaktinde kuzeyden esen rüzgâr aralıksız devam eden fetihlerin hikâyelerini devletin gül bahçesinde dostların birlikte yaşayanların kulağına ulaştırır.

Şiir (Ar.)

Eğer rüzgâr eserse senin tarafına onu değerlendir

Çünkü fırtınanın sonu sükûnettir

Zamandan gafil olma sükûnet ne zaman belli değildir

Öyle ki, bir zaman vesveseli olan şüpheyi haklı göstermek ve sapkınlıkları giyinmiş hayalleri doğru yansıtmak korku ve ümitsizlik engellerini isabetli düşünenlerin yolunun önünde yükseltir. Şecaât sıfatlı saf kıran savaşçı hükmü ile bu mânâyâ yaslanarak ان ينصركم الله فلا غالب لكم bütün şüphe ve kuruntuları azarlama ve kınamayla başarıya giden yolun önünden kenara atar ve mutluluk ve elverişli zamanın âvâzesini bu vaâtle و عدكم الله مغانم كثيرة تأخذونها فعجل لكم hakîkâte ermiş ordunun arsagahında şöhretli kılar. İslâm komutanının fetih livasını çok azaplı kâfirlerin yüksek dağlarının doruklarında dalgalandırır.

Şiir

Onun dizginlerini parlak güneşten sor, mızrağının suyunu Behram'dan sor. Kartal onun yayının kargasının avı olur, onun kılıcının hükmünden güneşin kalbi titrer.

El-Kıssa: Bu başlangıcın Osman Bey'in saadet hâliyle olan uyumunun delili şöyle idi: Osman Bey itikad paklığı ve ümit etmeyle, himmet güvenilirliği ve niyet saflığıyla daima Peygamberin **اللهم انجز لي ما وعدتني** bu duasının kabul edilmesi düşüncesinde gece gündüz amade idi. Bu güvenilir ve doğru olan isteğe dayanarak /50a/ cihangirlik fikrine düşmüştü. Bu ahde dayanarak uzak ve yakından İslâmın dâvetini kabul edilebilir gören küffarın sağlam kalelerinin hâkimlerinden ve civarın yüce hisarlı kale sahiplerinden bazılarını barış yoluyla bazılarını da bu mânâyâ dayanarak **أوع الى سبيل ربك بالحكمة و الموعظة الحسنة و جاء لهم بالتى هى احسن** tehdit ve gözdağıyla İslâm dininin muhabbet ve kalp makamına oturtuyordu. Eğer gazap kuvvetine dayanarak asabiyet gösteren bir gürûh olursa da onun habis olan nefsinin derdine bu emir gereğince **جاهدوا الكفار و اغلظ عليهم** çok hiddetli ve şiddetli çelik kılıç ile derman oluyordu. Red edilmiş kara vicdanlı münafıkların kalp hastalıklarının tedavisini onlara helâk etmenin zehirli şerbetini içirerek gerçekleştiriyordu. Nifaktan hâlis olan bu gürûha şefkatli nasihatlerin lezzetli kadehini tattırıyor, onlara lezzetli yiyecekleri yedirerek kalplerini kendi kalbiyle birleştiriyordu.

Beyit

Ey çaba sarf ederek güneşle oyun arkadaşı olan kimse! Kılıcının ucuyla mülk alınsın kurbacının ucuyla da oynarsın.

Tabîatı ve mizacı övülmüş o komşular cümlesinden biri Harmankaya vilayetinin hâkimi Köse Mihal idi. İtaat ve hizmetkârlığa riâyet etmede asla gaflet ve cehâlette bulunmuyordu. Her zaman arkadaşlık yolunda, gazalar ve seferlerde muhlisane yardımlar yapıyordu. Aynı şekilde Bilecik tekfurı de komşu olması haysiyetiyle kendisini itaat eden muhlisler yolunda görüyordu. Bu beğenilmiş müjdeyi duyarak **و ان استجارك احد من المشركين فاجره حتى يسمع كلام الله** kendisini, Allah'ın hükümlerini duyanların dizildikleri ipe dizmişti.

Tarak, Tarakçılık ve Kaşıkçılığın Vasfı: Günlerden bir gün Osman Bey hükümetinin makamında fariğen oturuyordu. Kendi kendine kâfir mülklerinden bir ülkenin fethini planlıyordu. Sefer hazırlığı başlangıcını gazilerle birlikte tasarlamıştı. Gücü yettiği kadar savaş hazırlıklarını tertip etmişti. Sohbet ve kaynaşmada kendisine yakın olan ve özel bir yere sahip bulunan Köse Mihaî'i huzuruna çağırdı. Osman Bey uygun düşünme ve danışma yoluyla ona şöyle dedi: Şimdi kâfir beldelerinden bir beldeye cihad azminde bulunma fikri aklıma gelmiştir. Askerlerin faydalanması için inatçı ve küffarın en zengin meskenlerine gidelim. Yenice Taraklu vilayeti için çok zengin ve varlıklı bir yer diyorlar. Oranın ahvâl ve haberlerine vakıf kimseler şöyle naklediyorlar ki, o kasabanın bütün sâkinleri tarak yontucusu ve yapıcısıdır. Oranın halkının sanatı rengârenk taraklar yontmak ve yemek kaşıkları oymaktır. Oranın halkının geçimini kazanması ve karnını doyurması sanatçılık pençelerinin ucuyla mümkün olmaktadır. Zira birkaç dişli tarak gibi olan parmaklar ve elin avucuyla her evde omuzdaki zülfü ortadan tarayarak mühendisâne bir şekilde taksim ederler. Her seher taze sabahın nurlu ve beyaz saçını tarayan güneş ışını tarayıcıları gibi olan o yörenin halkı sabahtan akşama kadar şimşir ağacının çok kıvrılmış olan zülfünü tarak gibi olan testereyle tarar ve kıvrımlarını çözer. O yörenin sabâ ve şimâl rüzgârını tarayan güzel yüzlü ve mis kokulu kadınlarını bütün gün ve gece meşgalesi şöyledir: Şimşir çubuklarını taşırlar, kaşık ve tarak tertip ederler, peri zülüflü ipleri ve amber kokulu zülüfleri bukerler ve kaşık alış verişi için memleketlerinin bir yönünden diğer yönüne koşup dururlar.

Li müellifihi

Müşteriler o gönül cezp edici zülüften dolayı tamah dişlerini tarak gibi sipsivri yapmışlar. Gül çehreli her güzel kendi zülfü için güneşin pençesinden tarak yontar.

Şimdi Rum ülkesinin tarayıcılarının meskeni olan ehl-i küfür tasarrufundaki bu ma'mur ülkeyi /50b/ eğer yağmalayabilirsek gazilerin geçimlerinin düğümlerini solgun zülüflerin düğümünü çözen o tarakla bir defada açarız. Çok sevinçli olan o tarayıcılar sayesinde üst üste birikmiş o güzellikleri ve varlıklı kâfirlerin bütün mallarını uzun zamandır yasemin saçlıların zülüfleri gibi iflasın boş kesesinde yok

olmak üzere olan mücahitlerin gönüllerine yayar ve saçarız. Savaşçıların perişan gönüllerinin zülüflerine böylece bir tarak çekmiş oluruz.

Osman Bey tecrübe için bu fikri Köse Mihal'e bildirdi. O da doğruluğundan dolayı bu uygun yola öncülük etti ve şöyle dedi: Bu düşünce hayır ve sevabın özüdür. Bu şerefli yönelişte fütuhatin kötü zannı yoktur ve iyilikle sonuçlanacaktır. Lâkin her konuda riâyet ederek gereği gibi ihtiyatlı olmak gerekir. Büyük bir nehir olan ve zafer-peyker askerinin geçidi olacak olan şiddetli Sakarya nehrinden geçmek zordur ve o nehir gidişte ve gelişte askerlere manidir. Tehlikeli mahâllerden geçmek yerine Sorkun yakınından ve Sarukaya tarafından hareket etmek en münasip olmalıdır. Gazi askerlerin Sakarya'dan geçmeleri için orası kolay bir güzergâhtır. Oradan evvela Mudurnu vilayetine uğramak gerekir. Yağma ve çapul elini o mamur ülkeye uzatmak gerekir. Zira asıl ganimet şimdi o ganimetleri elde etmenin fırsatıdır. Bu meslekte hezimete ve yenilgiye karşı rahat gönüllü olmak gerekir.

Beyit

Vakti işsizlikle zayi etmek yazıktır, kılıç zamanıdır ve fırsat kıymetlidir.

Osman Bey Köse Mihal'in bu muhlis tedbirlerini ve akıllıca maslahatlarını beğendi. Onun itikat saflığına ve hâlis niyetliliğine inandı. Kuşkusuz Osman Bey ikbâl ve talihin kendisine rehber olmasından dolayı hemen kutlu neticeli o fikri gerçekleştirmeye yöneldi. Bu mânâyı idrâk etmek azmi ile dizginlerini sancağı hazırlamaya ve yönelmeye doğru çevirdi. Mansur olan İslâm askerleri Sorkun mevziine gelince Ertuğrul Gazi'nin ordu komutanlarından bir olup uzun zamandan beri Sorkun ve Mudurnu ahâlisiyle dostça geçinen ve o yörenin halkına aşinalığı olan Samsa Çavuş Osman Bey'i karşılamaya koştu. Hak teâlâ onu, maksut menziline rehberlik etmesi için gaibden bir ricâl olarak ortaya çıkardı.

Kuşkusuz bu savaşçı askerleri ilk defa gören Sorkun vilayetinin halkı mecburen itaat boynunu uzattı. Çünkü eskiden beri Samsa Çavuş'la tanışıklıkları vardı. Arabuluculukla şefaath dilemek için onu görevlendirdiler. Zimmet akdini kabul

ettikleri takdirde onların mal ve canına dokunulmayacağı taahhüdünü verdi. Fayda ve ganimetlerin sızmasından dolayı gazilerin tozlu çehresine bir ferahlık ve sevinç geldi.

Şiir (Ar.)

Yükselmek için çok çaba sarf etti

O mertebeye erişince çok mütevazı oldu

Sorkun vilayetinden birçok menfaat aldıktan sonra durmaksızın göynük vilayetine doğru hareket ettiler. O memlekette de sınırsız ganimet ve mal kazandılar. O ganimet elde etme sayesinde askeri güçlü kıldılar. Oradan Yenice Tarakçı şehrine doğru hareket ettiler. Oranın mallarının yağmalanmasıyla bütün askerler el ve pençelerini tarayıcıların tarakları gibi açtılar. Güzellerin beğenilmiş zülfü gibi toplanmış olan oranın ahâlisinin bütün sermaye malları gazilerin tarak gibi olan ellerinin önünde yok oldu. Bu memlekette peri yanaklı gulâm ve cariyeler sınırsız cins kumaşlar ve hesapsız nakit almalarından dolayı iyice kuvvetlendiler. Askerlerin ganimet ve mallarla doyurulmasından sonra zapt edilmemiş kalelerin zaptına yöneldiler. Kalanur memleketinden geçtiler orada ekseriyetle komşular olduğundan dolayı /51a/ onlardan esir ve köle almadılar. Ama önlerine ne kadar mal ve sair şey geçtiyse onları alıp birlikte getirdiler. Köse Mihal'in vilayeti olan Harmankaya yolundan muzaffer gazilerin mekânı olan Karacahisar'a ganimetlenmiş olarak sağ salim döndüler.

Bu seferde Osman Bey ve mücahitleri tastamam bir dostluk sağladılar. Ama etrafta komşu olan sair küffar melikler bu olaydan sonra gazilerden korkmaya başladılar. Gazileri def ve ref' etmek için birbirlerini ihtiyatlı olarak yardım etmeye başladılar. Her ne kadar Osman Bey ahit ettiği gibi Bilecik hâkimiyle dostça geçiniyor ve iki taraf da dostluğa riâyet ediyorsa da Bilecik hâkimi yinede gazi askerlerden korkuyordu. Köse Mihal'in Osman Bey'e rehberlik etmesine çok üzülüyor ve ah çekiyordu. Lâkin zâhiren onu bu ilişki ve bağlantıdan men edemiyordu. Civardaki sair melikler Osman Bey aleyhindeki ittifaklarını günden güne arttırıyorlardı. Ve gizlice onu da bu ittifaka dahil ettiler. Fakat Osman Bey onun diyarına taarruz etmeyi içinden geçirmiyordu. Asla onun saf gönlünde bir fesat

çıkarcasını düşünmüyordu. Hatta bazıları diyordu ki civardaki bu kâfirlere bu kadar saygı ve riâyet niçindir? Çok şerli küffarı tercih etmek hatadır. Osman Bey de şöyle diyordu: Biz bu serhadde geldiğimizde gariplik ve perişanlık içindeydik ve dardaydık bu Bilecik hâkiminden çok yardım, şefkat ve saygı gördük. Şimdi ise bu kadar kuvvet ve kudrete ulaştığımız bu kerimane olan üslûba اشكر لمن انعم عليك و انعم على من اشكر kadim yarenler ve eski dostlarla birlikte riâyet etmek bize en lââyık olandır.

Şiir (Ar.)

Bir bilgisinden birde cömertliğinden bahsedilirdi

Bu çok fayda sağlayan gaza 691 (1292) senesinde gerçekleşti.

ALTINCI DESTAN

Osman'ın Tahta Cülûsundan Evvelki Vak'alarından Olup Civardaki Bütün Küffarın Onu Dostane Sohbet ve Dâvete Teşvik Ederken Bir Yandan da Ona Kast Etme Hususunda İttifak Etmelerini, Şeytanlığın Zuhûr Yeri Olan o Gizli Hileden Haberdar Olunmasını ve Bu Bahaneyle o Hilebaz Küffarın Mülk ve Devletinin Sona Ermesini Beyan Eder

Allah dostu evliyâ zümresi ve doğruluk yolu öncülerinin taifesi, rabbanî inâyetin devam edegelen korumasıyla her zaman cani düşmandan korunmuşlardır. Sürekli hidayetle himaye edilen dünyanın rahmetinin koruyup kollamasıyla sapkın düşmanın zarar ve hasarının bulaşması ihtimaline karşı rabbanî inâyete sığınmışlardır. **الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يخزنون** Kuşkusuz ikiyüzlülük yolunda şeytanın gizli olan karanlık perdesini kendi amel alınına bağlayan ve yalancı sabah misali iki renklilikle zaman zaman cihanı aydınlatan güneşi parıltılarını gizlemeye çalışan vesveseli münafıkların ve şerli insanların belaları ve nefisleri, hiçbir zaman kılıç savurma ve cihanı zapt etmeyi müjdeleyen sadık sabahın beyazlığını ve mübarek maşrığın parıltılarını kendi münafıkane boyamalarıyla gizleyemez. Nûrların doğuş yerinin aşikâr olması ve zamanın pak sıfatlıların doğruluğunun zâhir olması zamanında beyaz yüzlü sabahın uzun ipini bu müjdeyi ulaştırması yolunda **هذا اليوم ينفع الصادقين صدقهم** asla engelleyemezler.

Li müellifihi

Sabahın güzel yüzü derinden bir ah ile eğer kâkülünü kımldatırsa niçin seher nesiminden gamlanır.

Çünkü âlemin sığınağı olan gölgeliğin **من كان الله** zirvesinde bakî kalan her bahtiyarlığı elbette her zaman **كان الله له** koruma çadırı olacak ve onun himmetine ikbâl gökyüzü gibi muhâfız olacaktır. Kötülük isteyen kara vicdanlıların nazarına ve yolunu kaybetmiş kusurluların göz değdirmelerine karşı rahmanî rahmetin üflemleri ikinci sabahın büyüclük üflemleri gibi daima ona büyücü olacaktır.

Beyit

İsa'nın yardımları sana ulaşınca niçin kıskançlardan kıskançlık ve öfke yükselir?

Bundan dolayı öyle gözlenir ve umulur ki, yolunu kaybetmiş kötülerin sonunun vahameti, siyah gönüllülerin uğursuzluğu /51b/ sonu helâk olan münafıklar bu vaât gereğince *ولا يحق المكر السنى الا باهله* kendi dönmüş talihlerine ve kara günlerine katılır, kapkaranlık geceye ait olan kin ve öfkenin kılıcını, karanlık dolu gönlün dumanı gizli nifakla aniden yanan harmanın ateşinin alevlenmesi gibi onların ağızlarının bacasından yalazlanmaya başlar. Kıskançların kötü sonu ve müfsitlerin karanlığı kötülük isteyenlerin hüsrân dolu soğuk nefeslerinden ve onların haset hastalığına müptelâ olmuş musalla taşındaki naaşlarında dolayı bu mânâ gereğince *قد يدت البغضاء* *من افواهم و ما تخفى صدورهم اكبر* basîret sahibi erbâbın uyanık bahtının önünde âyan olma mertebesinde belirir.

Beyit

Gizli düşmanı çok olan ve bunlardan sakınan bir insan mutlaka akıllı bir kişidir.

Bu misalin bir araya getirilmesi Osman Bey Gazi'nin hâlinin tahkiki ile ortaya çıkmıştır.

El-Kıssa: Osman Bey Karacahisar vilayetinin yönetiminde olduğu zamanlarda daha öncede zikir edildiği gibi etrafında ki küffar melikleriyle komşuluk ilişkilerine dikkat ediyordu. Ama Köse Mihal'le olan yakınlık ve kaynaşması herkesten daha fazlaydı. Çoğu zaman onu misafirliğe dâvet ediyordu. Köse Mihal'in bir gün düğünü vardı. Ve kızını Falanus tekfurunun oğluna nikâhlamıştı. Bütün komşuları, hükkâm ve ümerayı bu düğüne dâvet etti. Osman Bey'in de bu düğüne katılmasını istedi. Osman Bey onun hatırına gayet îtibâr ediyordu. Belli bir vaâtle Köse Mihal'in evini şereflelendirmeye ve devletinin gölgesini onun evine atmaya karar verdi. Mihal küffar komşularının hepsine şöyle dedi: Türklerin o şehriyârı, ehl-i imanın o komutanı iyi ahlâkıyla şöhret bulmuştur. Onun civanmertliği ve iyi sîreti herkesçe bilinmektedir. Kendi cemiyeti içerisindeki barışseverliği ve yarayı iyileştirmedeki çabası iyi bilinir.

Kendi gürûhunda herkes kendisini onun dostları yoluna sokmaya çalışır. Zira günden güne artan ikbâl alâmeti onun alnından bellidir. Büyük devletin öncüleri onun ahvâl çehresinde aşikâr olmuştur.

Beyit

Cihan onun sevinçli yanağı sayesinde mutludur, bütün mülk onun adaletinden razıdır.

Bundan dolayı bütün tekfurlar ve küffar hâkimler Köse Mihal'in Osman Bey'le olan sadâkat ve yegâneliğine gıpta ettiler. Her biri bir sebeple onun sadâkatinin devam etmesini istiyordu. Zira yırtıcı hayvanların vadisinde olup kükremiş aslanla arkadaşlığı olan her canlı daima yırtıcı kurtların pençelerinin taarruzuna karşı güvende ve refahta olur.

Beyit

Yüksek hurma ağacının gölgesi, altında oturana bir zarar gelmesini engeller.

Vaât edilen düğün günü gelince Osman Bey kavmiyle beraber o meclise kutlu olsun demenin maslahatlarını iyice düşündü. Civardaki bütün mülûk ve hükâmndan sonra o sevinç meclisine doğru yürüdü. Osman Bey'in üç gün boyunca o düğünde o mülûk taifesiyle dostça oturup kalktı ve onlarla kaynaştı. Bağışlama ve yedirip içirmele hepsinin gönlünü avladı. Ürkek tabîatlı o kavmin gönlünü in'âm ve ihsan tuzağıyla ele geçirdi. Meğer gaddar kâfirin karanlık gönlünün gizli bir yerinde hıyanet maksadı varmış. Kaynaşmanın ortaya çıktığı toplantı yerinde Osman Bey'in yakalanmak istenmesi ekser küffar tarafından biliniyormuş. Osman Bey'in katıldığı dâvetin sahibi Köse Mihal o cemaatin, kendisi katılsın katılmasın o hileyi gerçekleştireceklerini mümkün görmüyordu. Osman'ın şecaât, şevket ve ağırbaşlılığından dolayı o cemaat gizli bir nifak ortaya atmaya muktedir değildi. Alışmanın uğuru ve bereketinden ve ürkekliğin kalkmasından dolayı bu mazmun ile *و الله يعصمك من الناس* o en şerli insanların şeytanlığı ve vesvesesi heybet ve şiddet elbisesi ve perdesi altından zuhûr etmedi.

Beyit

İyi amelli insana kötülük yapılmaz, üzerine iyiliğin düştüğü kötü kimse dahi nûr saçar. Şer çıkaran kimse evine az giden akrep gibi şerrin başında yürür.

Bilecik hâkimiyle Osman Bey arasındaki dostluk ve komşuluk defalarca da zikr edildiği gibi çok sağlamdı. Ama /52 a/ hiçbir mahâlde birbirleriyle sohbet etme ve karşılıklı oturma onlara müyesser olmamıştı. Damat ve gelin meclisinden ayrıldıktan ve herkesin kendi menziline dönmesinden sonra etraftaki bütün hâkimler bir meclis tertip ettiler ve hepside iyice kaynaştılar. Bilecik hâkimi ve Köse Mihal'i kendilerine muhatap alıp müşavere yoluyla bir planın temelini atarak şöyle dediler: İkinizin bu Türk beyi ile olan muhabbeti ve dostluğu ortadadır. Akıbetimizin hayrı ve çobanın mal ve mülkünün tedbiri için bir defa daha sohbet tertip edin ve herkesi dâvet edin. Biz bütün hâkimler de bu toplantıda hazır bulunalım. Osman Bey de sizin dostluğunuza itimat ederek bu dâveti kabul edecektir ve muayyen sayıdaki yakınlarıyla bu meclise teşrif edecektir. İşte o zaman Hıristiyan milletinin güçlenmesi ve dünyevî rütbelerin şöhretini kazanmak için zamanın bu baş fitnesini, sitemkâr Türklerin bu ordu komutanını memleketlerimizin arasından söküp atarız. Kendimizi, evlâdımızı, reâyâ ve düşkünlerimizi ancak onun muhalefet ve afetini kaldırarak rahatlatabiliriz. En münasip olan şeyde budur.

Beyit

Toprağı onun kanyla yoğuralım, tozunu ise gökyüzüne savuralım.

Gel gelelim ki Köse Mihal akıllı bir adam olduğundan bu duruma sıcak bakmadı. Ama muhabbeti kalıcı olmayan Bilecik hâkimi bu meşvereti hemen kabul etti. Kara vicdanlı bu tekfur cemaati ile gaddarane bir fikrin temelini attı. Hepsiyle şöyle kararlaştırdı ve onlara dedi ki: Birkaç zamandan sonra Yarhisar tekfurunun kızını kendime isteyeceğim. Eski muhabbetim dolayısıyla Osman Bey'i de bu düğüne çağıracağım. Şüphesiz ki bu dâveti geri çevirmeyip kabul edecektir. Ondan sonra yapılabilecek ne varsa o mecliste yaparız. Umarım gelinin hicap perdesinin ardında maksut çehresi görünür.

Şeytanların reisleri ve keferelerinin ileri gelenleri bu ham olan siyahlığı kendi beyinlerinde beslediler. O vaât edilen randevu yerinde ve o düğün meclisinde toplandılar. Osman Bey’i sohbeta dâvet etme görevini de Köse Mihal’e verdiler.

Beyit

İnsanın zamanı kararınca ah vah eder ama işe yaramaz artık.

Çünkü yüce Allah câhil kâfirlerin memleketlerinin eyalet menşurunu “kümfekân” meclisinde mukadder olan takdîr kalemiyle yazmıştı. Asla Osman Bey’in gönlünün gayesi olmayan bu iş, gayri ihtiyari olarak ortaya çıktı ve kuşkusuz bu durum o gaddar kâfirlerin mülklerinin sonra ermesine neden oldu. Osman Bey, hataları yüzünden hepsini ansızın bela tuzağına attı. *و اذا ازونا ان نهك قرية امرنا فيها فغسقوا فيها* فحق علينا القول فدمرناها نذيرا

Beyit

Allah, perdesini yırtmak istediği kimsenin meylini vefasızlıklar arasında pak kimselere yönlendirir.

Kısacası Köse Mihal, Bilecik hâkiminin haber ve dâvetini Osman Bey’e tebliğ etmeyi zâhiren üzerine aldı. Osman Bey’in, kavmi ve yakınlarıyla o düğün meclisine katılması için dâvet etmeyi ahd ettiği üzere kabul etti.

Beyit

Gözümün görüş yerinin kemerleri senin yuvan olmuştur. Kerem et ve aşağı gel. Zira hane senin hanendir.

Osman Bey gönlünün temiz olmasından dolayı katılma isteğini kabul etti. Tâbileriyle birlikte hareket hazırlıklarını yerine getirdi. Köse Mihal’in Osman Bey’le olan dostluk ilişkisi ruhbanı bir bağ idi. Elest gününden beri onların arasında gizli iman kardeşliğinin yumuşaklığı vardı. Her ne kadar o zaman da İslâm ile müşerref olmamışsa da o ezel yazgılı kader *اولئك كتب في قلوبهم الايمان* onun fiil ve ahvâl alnında ortaya çıkmaya başlamıştır. Köse Mihal şekavet yolundaki arkadaşlarının vefasızlığı

ve hilesini gizlice Osman Bey'in kulağına vardırdı. Dostluğu ve gönül birliğinden dolayı ahdine vefa gösterdi. /52b/ Bu mazmunun hakîkâti **ولا تأخذوا الكافرين أوليا من دون المؤمنين** Osman Bey'in gönlüne iyice yerleşti. Ehl-i İslâm ile zelil küffar arasındaki bu kaynaşmazlık ve muhalefet hakke'l yakîn mertebesinde belli oldu. Şüphesiz o hile ve fesadın defî için bu uğurlu kanunun tertibiyle **الفاسد بالفاسد** isabetli fikirler düşündü. Dünya ahâlisi arasındaki doğruluk ve vefa yolunun Anka ve kimya arasındaki ilişkiye benzediğini anlamıştı. Kâfir ve mümin arasındaki sadâkat bir kimsenin bir gönülde küfür ve imanı bir araya getirmesine benzer.

Beyit

Haktan gayri herkes onun düşmanı ve dostudur, dostun düşmanıyla yakınlık kurmak ne zaman iyidir.

Osman Bey'in âkılâne tedbiri evvela şu oldu: Bilecik hâkimine Köse Mihal vasıtasıyla şu haberi gönderdi ve dedi ki: Bu hayırlı iş kardeşime mübarek olsun, dostluğumuz ve muhabbetimiz ortadadır. Ve sağlam birliğimiz bütün dünya ahâlisince bilinir. Kadın ve erkeklerden her taifenin birbirleriyle sohbet etmesi ve bundan sonra bu durumun bu iki gürûh arasında yol bulması için namus peçeli kadınlarımızın yoldaşlığında düğüne geliriz. Bizim dağlık ve yayla tarafına yönelme zamanımız gelmiştir. Hayvanlarımızı yaylaya götürme zamanı yaklaşmıştır. Düğün işinden sonra oradan yaylaya yöneleceğiz. Her sene olduğu gibi muhafaza edilmesi için ağır yüklerimizi tekrar buraya bırakırız ve yaylaya gideriz.

Köse Mihal bu dostane haberi Bilecik hâkimine ulaştırdı. Bilecik hâkiminin ve sair ile ortaklarının gönlünü rahatlattı. Türk beyi bu defa ailesi ve yakınlarıyla saf hatırından dolayı tuzağıma düşecek diye gizlice kendi aralarında seviniyorlar ve şöyle diyorlardı: Hakkın luffunun kendisine kefil olduğu bir kimsenin gönlü düşmanın hilelerine karşı emin ve güvende olur. İşte onların kadınlarının katılmasıyla baş gösterecek olan bir sevinç bizim düğünümüzün gafleti olur.

Beyit

*Hakkın lutfuyla beslenen bir dal ve kök zamanın hilesinden ne zaman toz kapar.
Feleğin aziz kıldığı bülbülün tüyden kafesi düşmanlar için sipsivridir.*

Osman Bey görüşme ve toplanma süresinin gelmesinden önce muhabbet ve bağlılığı bu hükümlerle **تهادوا تحابثوا** göstermek ve düğünü kutlamak için semiz bir koyun sürüsünü diğer bazı hediyelerle birlikte düğün meclisine gönderdi. Eğlence ve düğün meclisine katılmak için belli bir gün vaâdinde bulundu. O meclise katılma süresi yaklaşınca seçkin aslanlardan bir kaçını yol arkadaşlığı için tayin etti. Eşyaların nakli için görevlendirilen kırk yaşlı kadın yerine kendi tecrübeli adamlarını kadın elbisesi ile donatıp o yaşlı kadınların kılığına sokarak yüklü binek hayvanları ile yola revân etti. Belli bir günde her sene olduğu gibi o eşyaları Bilecik kalesinin ayağına götürmelerini ve kaleye nakletmek için eşyaları çözmelerini istedi. Zira o gün kale ahâlisi eğlenceye ve tekfurun düğününe hizmet için gidecek, o hile için kalenin dışına çıkacaklardı. Osman Bey kararlaştırdığı o günde düğün meclisinin yakınına vardı. Cesur olan yiğitlerinin birçoğuna muhteşem kadın elbiseleri giydirmişti. Kalenin hâkimine bir elçi göndererek onun vasıtasıyla şöyle dedi: Ehl-i İslâmın kadınları yüzünü namahreme göstermez. İnme ve yerleşme esnasında etraftaki kimseler arasında elbiselerini açmazlar. Toplantı yeri olan hisarın yakınında gayet daralmışlardır. Kâfir ve Müslüman kadınlarının birlikte eğlenmeleri, raks etmeleri ve kaynaşmaları için şüphesiz geniş bir mahâl gereklidir. Şimdi umarım ki, tekfur bizim cemaatimiz için geniş bir mahâl tayin eder ve daha sonra o düğün meclisinde bizim örtülü kadınlarımızı komşuların kadınlarıyla baş başa bırakır.

Mağrur ve aldanmış tekfur bu haberi duyunca çok sevindi. Yerleşmeleri için onlara geniş bir mahâl tayin etti. Osman Bey'i adamları ile birlikte o mahâlde dahil etti. Akşam gizleyici olan perdesini zamanın yüzüne çekince herkes işret makamında gönlünü eğlendirmeye başladı. /53a/ Osman Bey kâfirlerin nûrsuz gözünde kadın elbiseleri ile görünen bu tecrübeli kırkları akşam karanlığında Bilecik kalesine gönderdi. Zira o mevcut yüklerin eşyaların kaleye taşınma, yüklü hayvanların yükünün kalenin ayağına götürme zamanı gelmişti. Kale ahâlisinin ekserisi yok idi. Var olanları ise bu kadınlar eşyaların taşınmasında düşünüyorlardı. Kalede ki var

olan bu az sayıdaki küffar o elbiseli kadınları yükler ve hayvanlarıyla kalenin içine sokar sokmaz onların hepsi kadınsı gizlemenin altından mertlik silahlarını çıkardılar. Kalenin az sayıdaki muhâfızlarının işini hallettiler. Kalenin içinde kendilerinden gayri olanlara el attılar. O gece Osman Bey kalenin hâkimine şu haberi gönderdi: Bizim kadınlarımız örtülüdür. Yarın ise düğün meclisine girme zamanıdır. Eğer bizim kadınlarımız geceleyin sizin kadınlarınız arasına girerse iyi olacaktır. Gerçekten kaynaşma ve barış için böyle bir yol gereklidir.

Kale hâkimi ve hilebaz kâfirler karşılama maksadıyla Osman Bey'in menziline koştular. Osman Bey'i ta'zim ederek uygun gördükleri yere kondurdular ve fırsatı ganimet bildiler. Onu ululadıktan ve gerekli şeyleri yerine getirdikten sonra hile ve tuzaklarını başlatmak için menzillerine geri döndüler. Hilelerinden hoşnut idiler fakat ilahî tuzaklardan ne de gafil idiler.

Beyit

Anka kimsenin avı olmaz ve şahinin tuzağı buruşuktur. Zira burası her zaman tuzağa düşürme yolunda bomboştur.

O mahâlde bir kişi ansızın kalenin fetih haberini Osman Bey'e bildirdi. Kadın kılığındaki o mert gürûhuyla ansızın yüzünü firara çevirdi. Onun kaçışından haberdar olan bütün kâfir melikleri kadın cemaatiyle kaçamayacaklarına itimat ederek tam tekmil onun ardından yola düştüler. Osman Bey yanındaki gürûhla onların yolunun üzerine pusu kurdu. Bazılarını onların kaçacakları yöne doğru konumlandırdı. Hilebaz kâfirler pusu alanına girmeye başladı. Osman Bey ormanların kralı aslan gibi olan mücahit maharetli o civanmertlerle müşriklerin ardından harekete geçti. O mesrur ve mağrur tekfur ve küffar cümlesini bir hamleyle hezimete uğratıp perişan ettiler. İnat ve fesat beygirinden karanlık toprağa düşmeyen kimse kalmadı. O karanlık gecede kâfir serdarlarını en önemlisi de Bilecik tekfurunu helâk ettiler. Atlarının dizginlerini hemen geri dönüş yoluna çevirdiler. Aceleyle düğüne döndüler ve kâfir kavmin düğün ahâlisini yasa boğdular. Ziyet ve süsün çok olduğu o mecliste sınırsız malları ganimet olarak alıp Bilecik kalesine ulaştılar.

Beyit

Siyah olan bu mihnet sarayında gâh matem vardı gâh düğün.

O anda muzaffer gazilerle kızını Bilecik hâkimine veren Yarhisar tekfurunun üzerine yürüdüler. Ansızın kalenin dışındaki düğün alayı arasına bir baskın yaptılar. Yarhisar tekfurunu ailesi, yakınları ve gelin edeceği kızıyla birlikte esir aldılar. Düğüne gelen bütün insanları kendilerine bağladılar. Muhâfızsız olan Yarhisar kalesinin üzerinde fetih sancağını dalgalandırdılar. Bir defada onların iki büyük memleketi ve kaleleri ilahî lutfun yardımıyla fethedildi. Diğer birkaç ülke ve kale de bu fütuhât sabahının nuruyla fethedildi. *فقطع دابر القوم الذين ظلموا و الحمد لله رب العالمين* Bu ikbâl ve talihe dayanarak sabah vakti gelen galibiyet ve fetih için ve böyle gaybî bir kuvveti tebrik ve sevinç meclisinde zaferi kutlamak için fetih gülbankını yükselten tâli' ve seher kuşu şu nağmeyi terennüm ediyordu.

Beyit

Bugün mutluluk için bir fal açtım ve onda gördüm ki fırsat kösünün bu arada çalması mümkündür.

Devlet sabahının açılmasında ve o heybet yayılımının başlaması esnasında Aygud Alp'i muzaffer askerlerle birlikte aynı gün Aya Nikola'nın üzerine gönderdi. /53b/ Aya Nikola'nın firar etmemesi, kâfirlerin en hatalısı ve bu muzaffer ordunun en baş düşmanı olan o küffarın yakalanmasında bir zorluk çıkmaması için onun kalesinin muhasara edilmesi emrini verdi. Aygud Alp de muzaffer bir grup mücahitle yıldırım hızında ve rüzgâr gibi eserek İnegöl memleketine yöneldi. Kaleyi muhasara çemberine aldılar. Memleketin tamamını tasarrufları altına aldılar.

Osman Bey Yarhisar ve Bilecik kalelerinin işlerinden ferağata erdikten sonra dur durak bilmeyen kendi tecrübeli adamlarıyla mal ve ganimet taksimi için Aya Nikola'nın kalesi üzerine geldi. Hemen oranın mallarının yağma edilmesi emrini verdi. Fetih ve galibiyette hırslı olan ve ülke açıcılık ve düşmanı ortadan kaldırmada gayet cesur olan gaziler Aya Nikola'nın kalesini zapt ettiler. Yıllardır gazilerin

ciğerine kan dolduran, Müslümanlarla fazla husumeti olan Aya Nikola'nın iri vücudunu da ganimet malını parçalayan kılıçla parçalayıp İslâm askerleri arasında paylaştırdılar. Onun kesif olan her organını ateş yağdıran kılıcın parıltısıyla cehennem ateşine attılar. Onun akraba ve ailesini esir aldılar. Onun tâbilerinin hepsini kılıç timsahının lokması yaptılar. Tekfurun memleketi ve kalesini darü'l-İslâma dahil ettiler. Putların bulunduğu mâbetlerin yerine mescitlerin temelini attılar.

Bu üç memleketin fethi ve bu üç küffar serdarının hezimetini 698 (1298–1299) senesinde gerçekleşti. Bu büyük fütuhattan sonra onların kolunun kuvvet ve haşmeti artmaya başladı.

Beyit

Senin bu âlemdeki mülkünün kudreti oldukça bu âlemin mülkünden güzelliği ele geçirirsin.

BİRİNCİ DESTAN

Osman'ın Saltanat Tahtına Cülûs Ettiği Zamanın Vak'alarından Olup Onun Fethedilmiş Ülkelerin Kâfir Meskenlerini, Beldelerin Mülkleri ve Ganimetlerini Cihad Meydanının Savaşçıları Arasında Taksim Etmesini, Yarhisar Hâkiminin Kızını Halefi Orhan Bey'le Evlendirmesini ve Karacahisar İle Ona Bağlı Yerleri Tefviz Etmesini Beyan Eder الحمد لله الذى صدقنا وعده و اورثنا الارض نتبوا فيها حيث نشاء فنعم تجرا العالمين

Allah'a hamdolsun ki vaât edilmiş ilahî zamanın doğruluğunun izleri ve sonsuz olan Allah'ın yardımına kavuşmanın nurları ayne'l yakîn'in şahitliğiyle hakke'l yakinin görünme yerinde ve mübarek talihin gözünün önünde gün geçtikçe daha fazla görünmeye başladı. Gaybî müjdelere ilham almışlardan ve Nebî'nin dininin fütuhât müjdecilerinden olan her akıl kulağı ve melek dolu her menzil, girilebilen bir havuz ve çokça uğrak yeri olan sevinç gül bahçesi gibi olmuştur. Saadet maşrıklı güneşin parıltılarından saadet sabahının ufuklarına doğru yani yüce manzaralı gözcülerin ayna gibi olan gönüllerinde şu mânâ resim edildi ki, beldelerin fetih kilidi ve kutlu saadetin anahtarları vahiy amelli o hakîkâtleri söyleyenin sahih beyanlı hadîsi *ثم تغزون الروم فيفتحها الله تعالى* gereğince yardım bulunacak olan o zaman da ve buluşma yerinde Osman'ın ve onun kayser misalli soyunun iktidar kabzasına ve ihtiyar eline geçecektir.

Şiir (Ar.)

Alında mülk ışığı parlıyor

Sancağ ve nurları zayıflasa dahi

İkbal güneşinin parıltılarından ortaya çıkan bu günden güne artan saadetin başlangıcı ve fazîlet yıldızının yükselmesi ile meydana gelen bu kutlu vaâdin gerçekleşmesinin menşei gaza saflarının o öncüsü Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi idi. Onun, saltanat tahtına ve cihangirlik mesnedine oturmasıyla birlikte ehl-i İslâmın intizar eden baht gözü maksut ve meram çehresinin aydınlığından münevver oldu.

Bundan dolayı yüce temelli saltanatın şahının bu binasının hükümlerine ve kıyassız olan nimetlerine şükretmek için evvela kılıç ve mızrak diliyle gerçek şükürü yerine getirdi. İkinci olarak da kafiyeli övgüleri neşretmek için şöyle fasih konuşmaya başladı. /54a/

Li müellifihi

Allah'a şükür ki cihan mülküne server oldum. Murat memleketinde ne de bahtiyar oldum.

Ashab-ı Mustafa'nın hilâfet mesnedinde ve cihan halkının başında Allah'ın gölgesi oldum.

Her dinî fetih için Nebî'nin verdiği müjdeyle birçok fethi mahzar oldum, devletime bak!

Dinin yardım eden kılıcına yoldaşlık ettim. Küfür mülkünde ahir zamanın fitnesi oldum.

Milletin sancağı benim elimle müftechir ve övünçlü oldu, cihad ordusunun sayesinde dizginlerin sahibi oldum.

Güneş hak dostlarına şefkat gösterince ben de Mesih milletinde can alıcı oldum.

Kılıcım şerit sayesinde mülkün rikâbına sahip oldum, bendelerden gulâmın kayseri oldum.

Hak dininin mülkle karıştığı bir günde kılıcım fetihle demiş ki; senin ikizin oldum. Kılıcımın âvâzesi ile yeryüzü tutulmuştu gayb ordusuyla ülkeler açmıştım.

Rum mülkünde dinin bayrağı yüce idi, kılıç ve mızrakla şeriatın bayrağı yüce oldu.

Peygamberin eşiği kiblegahım idi. Talihime bak ki o eşiğin hizmetçisi oldum.

Talihin bana başlangıçtan itibaren bağısladığı vaâde vefa göstermesinden dolayı bende onun medih edicisi oldum.

Din hanesi savaşçılardan boş dahi olsa benim bu talihim yeter. Zira o hanedanın ihya edicisi oldum.

Kılıcımın suyuyla şeriatın bostanı taptaze oldu. O gül bahçesindeki savaş meydanında durdum.

Kelâm meclisi ediplikten söz saçar oldu. Dua dilli olduğumun nüktelerini söylüyordu.

Allah'a şükürler olsun ki ondan ne istediysem verdi. Nimetlere karşı şükrederek muradıma erdim.

El-Kıssa: Osman'ın güzel zikrinin ve onun saltanat tahtının sağlamlığının cihangirlikle şüyu bulması ve ispat edilmesinden sonra gayb âleminin müjdelerini kapsayan saadet sabahının beyaz menşurları, onun kuvvetini müjdelemek için her gün aralıksız geliyordu. Yeni ikbâle sahip olan güneş ışınlarının dilinden feleğin kulağı, *مرحبا بالصبح و يوم السعيد* mânâsının tebrik âvâzesini dinliyordu. Dinin muzaffer askerleri ve yeryüzünün ülke açan mücahitleri bütün arzusuyla o kutlu saltanatın yardımına koşuyordu. Cihanın bütün memleketlerinden benî Âdem tebaâsı zevk ve coşkuyla bu hilâfet saltanatının devamlı olan gölgesine sığınmayı uğur biliyordu. Osman'ın, meleklerin sığındığı dergâhı, eman ve itikat erbâbının meclisi olmuş mânâ ashâbı ile sarılı bir toplantı yer olmuştu.

Beyit

Öyle bir serverdir ki kaba cisimlerden saç teli gibi zarîf olan çeşit çeşit aletler yapar.

Şüphesiz herkesin hâlini mertlik ve yiğitlik üslûbuyla tahkik etmeye başlıyordu. Lâyıkıyla her birinin korunup gözetilmesi, her talep edenin talep ettiği şeyi hak etmesinin gerçekleşmesi beldelerin askerlere ve fertlere adil bir şekilde taksimi, şeriat imdatlı askerinin insaf ve adalet kanununa göre haz alması için mücahit ayanlardan her birinin bilgelik huyunu bilmede inceleme ve tetkik adımlarını öne atıyordu.

Yüce Kâbiliyeti Mûcibince Saadetli Evlâdın Yetiştirilmesinin Vasfı: Kuşkusuz Osman aziz nefsi ve müşteri yıldızı gibi olan tabîatıyla hükümlerin icra edilmesi temelini attı. Evvela kutlu soylu evlât ve kavminin yetiştirilmesi fikrine düştü. *وات ذا القربى حقه* Şahlık ve hüsrevlik geleneğinden dolayı bütün alanlarda ön plana çıkma, övülmüş ahlâka ve iyi huya sahip olma açısından cömert ve ilk evlât olan ve hikmet erbâbının gözü olan Orhan Bey'in amelleri herkese nazaran daha

belirgin idi. Çünkü cihangirlik ve murada erme güneşinin dilâverlik meydanı ve hükmetme meclisindeki ışıkları onun ayna gibi olan alnından parlıyordu. Onun mertlik kılıcının şaşaası dost ve düşmanın gözünde belliydi. Şüphesiz evvela onu kâbiliyetle yetiştirmek için babalık şefkatiyle ona şu şekilde hitap etti: Cihangirlik arsasında ve adaleti yayma sıfatıyla bilinenler arasında babalık ve oğulluk münasebetiyle kim metrûktür ve yerinde bırakılmıştır ve kim savaş gününün mertleri safında saf kırma ve insan avlamayla meşhur olmuştur?

Beyit (Ar.)

Tehlikeye düştükleri anda ondan aslan gibi bilgi vesilesiyle kurtulurlar

Dilâverlerin nurlu adımları ilahî muhabbetin aynası olmuştur. /54b/ Bu mânânın cilâsından dolayı ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا yiğitlerin ve cesurların cilâlî kılıçları hayat suyunun yolu olmuş ama düşmanları helâk etmede en iyi bir hediye olmuştur. ان الله يحب الرجل الشجاع ولو بقتل حية

Beyit

Mertlere yaraşır mert eğer böyle olursa medih ve övgüye lâayık olur. Kuvvetiyle tahtı ve tacı alır serverleri atının ayakları altına atar.

Kılıç cevheri gibi olan mertlik cevherin eğer senin aslî fitratında bir sebat bulursa şimdi dilâverler meclisinde ve aslanlar meydanında şahitler ve tanıklar ile onu ispat etmenin zamanıdır. Her alanda güç ve kudret mertebelerinin elde edilmesi zamanı gelmiştir. Kin ve savaş gününde alın teri ve emeğiyle dilâverlik tohumunu savaş meydanına eken ve düşmanları kan ırmağıyla ve kılıçlarının nehriyle o tohumu sulayan herkes elbette mahsulün çoğalması ve ona kavuşma zamanında, kılıç orağıyla o bağışlanmış cins ve malların etrafını kuşatacak ve iktidar eliyle o güzelliğin renkli meyvelerini toplayacaktır. Savaş zamanında ve düşmanlık saatinde İslâm dininin sancağı insan kapan hızlı süvarilerin mızrağı gibi her zaman sabit ve sağlam olacaktır. Şüphesiz bugün vilayeti yönetmeyle haşmet sancağını gökyüzünün güneşini dizgindaşı yapmanın ve dilâverler ordusunun komutanlığıyla ve fetih sancağı gibi başı yücelere kaldırmanın zamanıdır.

Beyit

O asiler ve müftehirlere ilgili neyin varsa gel ve bana doğru göster.

Orhan Bey babasının bu sözleri karşısında evvela evlâtlığın tevazuunu ve insanîyetin acziyetini ortaya çıkarmayı evlâdın tavrına mülayim ve akıl sahiplerinin adabına da münasip olarak bildi. Aziz babasının sorusuna söz münasebeti iktizasınca cevap vermek için sadece şuna cüret etti ve şöyle dedi: Eğer dünyayı gösteren ayna cihanı açan güneşin sohbetinde kendini beğenme ve övme davasını başlatırsa, basîret ehli alay edici sert bir yüzle onu kınar. Eğer vicdanın parlak yıldızı cihanı kaplayan güneşin yanında dünyayı aydınlatma lafı ederse, sabahın tecrübeli pirlinden zamanın sillesini yüzüne öyle bir yer ki, artık hiçbir zaman başını ufukların cebinden dışarı çıkaramaz.

Beyit

Güneşin yanında kendini göstermeye çalışmak kötü görünür. Kılıç saçma ne zaman alevlenerek yıldırımın önünde ortaya çıkar.

Aslan gibi hücum eden böyle bir babanın hizmetinde ve güneş devletli böyle bir padişahın huzurunda serdarlık ve serverliği ya da şecaât ve cengâverlik mülkünde hüsverlik tacını arzu etmeye muktedir değilim. Ama insan sarrafların gözüne ve feraset kazanan müferrislerin fikrine gizli değildir ki; kükremiş aslanın pençesinden bir tilki asla kurtulamaz ve çok yüce olan kartalın yuvasında akbaba ve karga asla yavrulayamaz.

Şiir

Önce aslan yavrusu olan o şey dolunayın öncülerinin başlangıcıdır. Sabâ rüzgârı kokumu henüz yaymamıştır. Olur ki bâd-ı sabâ sana doğru eser.

Ama bu zamanlarda yardım alâmetli sancaklar memleketlerin etrafında cihangirliğe düşmüşlerdir. Dilaverler sınıfından olan yaşlı genç herkes cengâverlik meydanına adım atmışlardır. Ezelî bağış ve sonsuz seciye gereğince yaradılışın

başlangıcından beri bu hakir bendenin fitratında gizli olan mertlik kâbiliyetinin aslı cevheri ve çeviklik ve bilgelik hakîkâti dilâverlerin kılıçlarının aynasında ve mücahitlerin gözünün önünde zaman zaman belli olmuştur. Umarım ki millet ve din yolunun bu kardeşleri sevgi ve kin yolunun refikleri ilme'l yakîn hatta ayne'l yakîn gereğince *وما شهدنا الا بما علمنا و ما كنا للغيب حافظين* devlete yakın olan bu mecliste ve bu din mücahitlerinin toplantı yerinde dil kılıcını hakkın şahadetini bildirmede kullanırlar. Zira bütün makamlarda şu misal meşhurdur ki; akıllıların her ne alanda fazlalığı olursa olsun kendilerini övmez ve kendilerinden bahsetmezler. Şimdi bütün mücahit gürûhu ve kılıç ile mızrak erbâbının tamamı yüz dille /55a/ Orhan'ın cihanı alan kılıcını överek medih edici oldular. Onun zambak gibi suyunu almış olan kılıcını bu mazmunun ıslak diliyle övdüler.

Nazım

Güneşin gözü nesli soruyordu. Cemşid'in evlâdı ise soyunu arıyordu. Sancak yedi taht yüksekliğine sahipti, bunun için ona yönelmede düşman sıkıntıya düşüyordu. Çeviklik meydanında cesursun, her ceylan için çevik bir aslansın. Kılıç sallama sırası gelince hatiplere gazilik kılıcını verir. Mızrağı feleğin dönüşünü yavaşlatır, atının tırnağıyla toprağı yorar. Yanaklarına eyer takarsa Rüstem gibi olur ve meydana kuvvetli bir rüzgâr gibi hücum eder. İkbâli sayesinde gönlü istikbal sahibi olur, ikbali olunca talihlide olur.

Bundan dolayı Osman Bey'in gönlündeki endişe şu idi: Mertlik kılıcının parıltılarından aydınlık bulan gazilerden her birine ikram ve in'amlar bağışlamak gerekir, tasarruf altındaki bütün vilayetleri ve kaleleri âkilâne ve âdilane bir şekilde mücahitlerin komutanlarına ve askerlere taksim etmek gerekir. Kuşkusuz ilk taksimi halefi ve halifesi Orhan Bey'den başlattı. Bütün askerlere nazaran daha fazla ehliyete sahip olan oğluna tahsisatlarda bulundu. Günlerden bir gün sadık yanaklı cariyeler cümlesinden olup daha önce Bilecik hâkiminin nikâhına namzet olan Yarhisar hâkiminin kızı kendi düğününde İslâmi fetihlerden ve takdîr perdesinin ötesinden yüzünü gösterdi. Gerçektende güzellik gül bahçesinin ganimeti ve gülistanın seçilmiş ve derilmiş gülü idi. Güzellik meclisinde oturan o mahtubenin çehresinin parlak yıldızı kâkülünün odasının nikabında işve ve cilve ediyordu. Güzellik ve letafette

güneşi aydınlatan yanakları onu seyredenlerin sevecen gönülleri için bir afetti. Paklık ve tazelikte sevinç bağışlayan bir güldür.

Beyit

Sözünün ağzında kalması ve aklının başından gitmesi için onun güzelliğini anlatmak istiyordum.

O güler yüzlü sevgilinin güzelliğini söylemekten ve o genç şehzadenin yani Orhan Bey'in baht goncasının hayranlığını mülâhaza etmekten dolayı Peygamberin bu mergup hadîsi Osman Bey'in aklına geldi. Ve bu mutluluk harflerini yeni devletin ulaştığı bu gencin muaşeret sayfasının yüzünü yazdı. *انما النساء لعب فمن اتخذ لعبة فايستحسنها* Şahlık ve memleketin ilahî kudret yanağındaki gelini şehzadeye görünmeye başladı. Zamanın hadîselerinin zuhûrundan olan en son maksat o iki baht yıldızını kavuşturmaktı. Orhan'ın dilâverlik kılıcının dili şefkat meclisindeki o yeni geline hutbe okumada şu nameyi terennüm ediyordu:

Beyit

Bir kimsenin mülkünün gelini suyunu almış kılıcın dudağına öpücük vererek küffarı daraltır.

Bu evlilik her türlü baht ve uğurun ortaya çıkmasına neden oldu. Hatta bu güzel söze de *انكحوا الودود الولود* uygun idi. Bundan dolayı ay yüzlü kızdan iki nûr cevheri doğdu. Biri Süleyman Paşa diğeri Sultan Murad Gazi. O mertlerin annesinin adını Nilüfer koydular. Bereket ve hayır kapılarını onun uğurlu ayağıyla Orhan'ın harem sarayına açtılar. Kadınların ve hatunların o meleğinden çeşitli hayrat ve hasenat zuhûra geldi. Bu cümleden Bursa şehrinin hisarı içinde bir zaviye bir de hayır imareti inşa ettirdi. Nilüfer suyu nehrinin gayet mühim bir mahâlline Allah yolunda bir köprü yaptırttı. İyi insanların sohbetinin uğurundan dolayı iyi kadınlar zümresinde sayılı idi.

Beyit

O eşin olgunluğu beni etkiledi, yoksa ben hâlâ o gevşek olan hâkimdim.

Bu gümüş yanaklı mahbûbenin yaratıcının doğru vaâdi mûcibince انكحوا الايامى منكم evlendirilmesi neticesinde rızklar çoğalmaya başladı. Malların ve evlâtların çoğalması Allah'ın bu kanunuyla uyuşuyordu. /55a/ Kuşkusuz Orhan'ın bu uğurlu evliliğinden ve cihangirlik temellerinin atılmasından sonra Osman Bey Sultanönü olarak da bilinen Karacahisar vilayetinin yönetimini Orhan Bey'e lâıyk gördü. Cihangirliği takdim için onun mücahit hünerli gençlerin ordu komutanlığına tayin etti.

Şiir (Ar.)

Bütün yükselişler ona her yandan göründü

Ve engeller bir bir kalktı

Orhan'ın, ilahî olan emir hasebince و اعلموا انما غنمتم من شئ فان الله حسنة و للرسول الذى القربى bir mansıba tayin edilmesinden sonra Eskişehir vilayetinin yönetimini kardeşi Gündüz Alp'e bıraktı. İnönü kalesini ve Novidhisarı'nı da Aygud Alp'e bıraktı. Gaza için onu o hududa tayin etti. Yarhisar memleketini ve kalesini de Hasan Alp'e de ihsan etti. İnegöl vilayetini Turgud Alp'e bıraktı. Bilecik vilâyetinin helâl olan malları ve mahsullerinin tamamını dervişlerin giderlerine ve kayınpederi Şeyh Edebalı'nın evlâtlarının masraflarına vakfettirdi. Tâbileri, kendisine katılanlar, yakınları ve sair askerler için orada muhteşem meskenler bina ettirdi. Oranın şehir ve pazarını rayiç kılmak için çaba gösteriyordu. Onun çabası ve gayretiyle oranın nüfusu yeterli seviyeye ulaştı. O zamanlarda ona Yenişehir adını verdi. İlk sahip olduğu şehir ve pazar yerinde Eskişehir adını verdi. Küçük oğlu Alâeddin Paşa'yı annesinin yanında Bilecik'e yerleştirdi. Çoğu zaman kendisi Yenişehir'de ikâmet ediyordu. Tasarrufu altındaki vilayetlerde kanunları öyle yayıyordu ve öyle adil ve insaflıydı ki etrafın kâfir ve Müslüman halkı gönüllerini onun mülküne yerleştirmeye meylediyorlardı. Herkes onun adalet ve eminlik gölgesine öteki memleketlere de uzanmasını ümit ediyordu. Bundan dolayı onun vilayetlerinde imâret, şehirleşme ve

ziraat artmaya başladı. Sanat ve ticaret erbâbı onun hükümeti altında git gide kalabalıklaşıyordu.

Beyit

Etrafın genişliği ve darlığı kendi padişahlarının adaletinden bahsediyordu.

Bu mülk ve mal taksimi 701 (1301–1302) senesinde gerçekleşti. Bu sene onun cihangirlik arsasına adım atışının ve saltanata calis oluşunun üçüncü yılıydı.

Beyit

İnsaf töresini dünyaya getirdi, adaletin başını göğe yükseltti. Cömertlere yardım zalimlere ise sitem etti.

İKİNCİ DESTAN

Osman Bey'in Köprühisar Kalesinin Fethine Yönelmesini, Orayı ve Oraya Bağlı Marmara Kalesini Zapt Etmesini, Uzak ve Yakınının Yağmalanmasını ve İznik Memleketi ve Hisarının Zaptı İçin Turhalı Kalesinin İnşasına Yönelmesini Beyan Eder

Devletin Baharının Vasfı: Tabî kuvvetlere sahip olan ordunun hazan rüzgârının baskınından kurtulduğu, kışlak mağaralardan yeni bir gayb âleminin ulaştığı yeni devletin baharının tazeliğine yakınlaştığı kutlu bir zamanda ve ebedî devlete kavuşulan mübarek bir vakit olan Nevruzda bağı taze yüzlü gençleri zamanın zorluklarla dolu olan kuşatmasından kurtulmuş, bostanın delikanlıları kış mevsiminin darlığından canlarını dışarıya atmışlardı. Büyüyen kuvvetin yardımıyla cihangirlik ve savaşçılığa girmek, çemenzarın çok kalabalık olan ordusunun hücumuyla bir hisarın surunun goncasını açmak, yeryüzünün tamamını Süleymanın mührü ve yüzüğü altında gül gibi yapmak, fesleğen renkli ordunun ortaya çıkma şöhretini hoş sesli bülbülle dünyaya duyurmak istiyorlar.

Beyit

Sabâ rüzgârı o zamanın bülbülüniün yardımıyla kalktı ve yapraklarını oynatarak kendi nağmesini terennüm etti. Güllerin hüsrevi zümrüt tahtın üstüne oturmuş ve şahlara yaraşır inciye yakut tacına asmış. Çemen goncadan bir yeşil otağ tertip etmiş. Bulut seher vakti gülistana çadır kurmuş. /56a/ Hüsrevler hargâhtan bargâha gidince gül de halvet sarayından açık sofaya gitmiş.

El-Kıssa: Kutlu ve sevinç arttıran böyle bir vakitte, tevhid ve iman goncasının açıldığı bu zamanda İslâm'ın yeni açılmış çiçek rengindeki sancağı Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin sağlam saltanatından yükselmeye niyetlendi. Bâd-ı sabâ gibi olan mücahit askerlerden her birini düşmanı yenmeye ve muhlis sancağı açmaya yönlendiriyordu. Din askeri bir ülkenin zaptına yönelmeyi, devlet erkânından her biri bir beldenin üzerine hareket etmeyi uzun zaman olmuştu. Osman Bey kapılar

açan askerlere ve vekillere şöyle dedi: Hz. Hak memleket nimetlerini bizim için arttırmıştır. Kerimane olan vaâdini yerine getirerek İslâm saltanatının mesnedini bize lââyık gördü. Her inâyet ve merhamet karşılığında şükretmek ve her cömertlik ve desteğin ardından medih ve senâyı arttırmak lââyık olan şeydir.

Şiir(Ar.)

Şükür için yaşamayı ümit ederim

Şimdi epey zamandır gaza ve cihad ahbine vefa göstermede üşengeçlik etmişiz ve çeşitli nimetlerin verdiği rahatlıktan dolayı İslâm'a hizmet etmede geri kalmışız. Bu kusurumuzdan ve boş oturduğumuzdan dolayı özür dilemek için bu bahar günlerinde ve sefer için uygun olan bu zamanda civardaki bazı kâfirlere karşı gaza etmek ve en lââyık ve en yakın olan hisarın fethine yönelmek gerekir.

Kelâm kadehinin iyileşme meclisinde gezdirilmesinin ardından sultanın ve erkânın fikri şuna yaklaştı ve şöyle dediler ki, defalarca Köprühisar vilayetinin gazasına yöneldik fakat kalenin zaptı bir türlü bize müyesser olmadı. Bu ara o diyarın hisarı ve ona bağlı yerleri mülk edinmek ve oraya yönelmek gereklidir. Halkın ittifakına rağmen, sadece Osman Bey'in amcası Dünder Alp oraya yönelmenin men' edilmesini ısrar ediyordu. Onun bu abartısından Osman Bey haset ve nifak izlerini anladı. Hatta daha da ileri gidip yolun başında durarak ordunun gitmesine mani oldu. Osman Bey'in ve tâbilerinin nasihatleri ve ona karşı yumuşaklığı haddinden aştı. Bundan dolayı Osman Bey'in gazap ve öfkesi şiddetlendi. O ricâl meclisinde hâl diliyle şunu söylüyordu:

Beyit

Bana bir kez söyle amca ve dayı nedir? Onlardan gam ve dertten başka ne gelir.

Osman Bey bu kargaşada hilafından dolayı gönül yakan oku amcasına attı. O helâk okunu yiyen amcası canını teninin kalıbından hemen boşalttı. Hemen oracıkta Köprühisar yolunun üzerine defnedildi.

Bu olaydan sonra zikredilen kalenin fethine yöneldiler. Kaleyi bir müddet kuşattılar. Ama kale halkı câhiliyet taassubundan dolayı sülha ve teslimiyete yanaşmıyordu. Kuşatma müddeti mecburen uzadı. Osman Bey kalenin fethi düşüncesinde yağma fikrini uygun gördü. Muayyen bir gün kaleyi fethetme malzemelerini tertip ettikten sonra, yağma sesini ve dâvetini yankılandırdı. Allah indinde kuvvet bulmuş asker hisarı fethetmeye yöneldi. Her ne kadar o muharebede bir hayli kimse şehadet şerbetini içtiyse de, neticede fethin kötü dizginli serkeş atını murat eyeri altına çektiler. Kıvrak süvariler kalenin sırtına çıkıp zafer sancağını hisarın burcuna yerleştirdiler. Kuşatılmış olan sayısız ve sınırsız birçok mal ve ganimet muzaffer askerlerin eline düştü. Kalenin zaptından sonra o memleketi de İslâm töresiyle süslediler. Öteki beldelerde olduğu gibi, o ülkede de mâbet ve mescitlerin kapılarını açtılar. Adalet ve ihsan yolunda zayıflara ve reâyâyaya eman verdiler. Mülkü yeniden imar edip adalet kanunlarını ortaya koydular.

Beyit

Yırtıcı ve evcil bütün canlılar keşke dünyada onun yanında sükûn bulduklarını görselerdi.

Köprühisar kalesinin fethinden döndükten sonra Koyunhisar tarafında Dimsuz yakınlarındaki Marmara kalesine yöneldiler. /56b/ O kalenin sütunlarının sağlamlığı Osman'ın nazarında ham bir mermere denkti. O yüce temelli kalenin zorluğu kolaylıkla bertaraf edildi. Köprühisar kalesinin fethinden lezzet alan mücahitler bu hisarın fethinden de lezzet aldılar. Şerli küffar cemaati Köprühisar diyarının yok edilmesinden ibret almamıştır. Oranın halkı esaret, yağma ve katliamdan gayet korkmuşlardı. Bunun için sülh talebinde bulundular. Can güvenliklerinin sağlanması ve evlâtlarının esareten azledilmesi hâlinde teslim olacaklarını bildirdiler. Devletin bütün işlerinde affa ve sülha meyilli olan Osman Bey (dava edicinin davası gereğince) o kale halkının yalvarışlarını duydu. Kaleyi bahtiyar bir vekile teslim ettiler. Bu yönden de ahde vefa gösterip oranın hâkimini ibka hil'atıyla şereflendirdiler. O memleketin serverini İslâm askerleri yolunda bildiler ve memleketi darü'l-İslâma dahil ettiler. İmaretin, ziraatın iyileşmesi ve tebaânın

çoğalmasi için bütün yerleri mamur ve abadan kıldılar. Oranın etrafa dağılmış olan halkını tekrar eski yerlerine getirdiler.

Beyit

Güzel tabîatlı ve iyi huylu o şahtan kötü değil, iyi şeyler ortaya çıktı.

Osman Bey Marmara kalesinin işinden feragate erince yardım bulmuş adımını başkentine atıp tahtına oturdu. Lâkin İznik ülkesinin fethedilmesi lüzûmunun alâmeti sürekli onun kutlu tasvirli iç yüzünde kendisini gösteriyordu. Oranın zaptı ve fethinin dürtülerinden bir türlü rahat edemiyordu. Çünkü emel fidanının bu işi yapma meclisindeki yüceliği, iftihar mesnedi ve serverlik istikrarı kavga ve çekişmeye, eziyet ve tehlikeye girişmeksizin devam etmeye ve sağlamlığa yaklaşamaz. Hilâfet ve cihangirlik tahtındaki vücudu rahat bırakmamak gerekir. Şüphesiz her kim sağlam kolunun kuvvetiyle şahlığın cevherli kemerine talep ve arzu elini sürerse ve yüce himmetin içten gelen arzusıyla kudret ve azâmetin yüce mertebeli hayal âleminin arsasında ve beyinin batınında cömert dağlar gibi hareket ederse elbette mertlik mıntıkasını gümüş ve altın gibi yeni kılıcın cevheriyle süslemelidir. Saltanatın altın tacının fikri iftiharla dünyayı kaplayan güneş gibi her kime düşerse yeryüzü mülkünü kuşatma fikri her kime şiddetle sıçrarsa, o kişi gece ve gündüz uykuyu ve rahatlığı kendi gözüne haram kılmalıdır. Hırs atı her zaman onu şevk kırbacıyla harekete geçirmelidir. Düşman haklayan kılıcı, kolunun ve pençesinin kınından çekip çıkarmalıdır. Harekete kat'î karar verip rüzgâr gibi giden doru atın sırtında eyer evini, kendi emir verdiği tahtı olarak bilmelidir.

Beyit

Cesur kolu her kime muzrak gibi yardımcı olursa o kimse makamda muzrak gibi durur ve müftehir olur.

Bundan dolayı Osman Bey İznik'in fethini lüzûmlu ve öncelikli görüyordu. Hırs dizginini arzu ettiği o işe doğru çevirmişti. Zira komşu olmasının yanında Rum'un ganimetli büyük memleketlerinden ve zengin meşhur beldelerinden idi. Osman Bey ansızın yüzünü o memlekete doğru çevirdi. Oranın fethedilmek istenmesi gazileri

sevindirmişti. Uzun zamandır küfür ve sapkınlıklarından dolayı mülke hanel ve zeval gelmesinden unutkan olan oranın yerlileri bir gece, gece gelen belalardan habersiz bir şekilde uyuyorlardı. Bu âyet gereğince **افامنوا مكر الله فلايمان مكر الله الا القوم الخاسرون** değişen zamanın gaddarlığından gafil idiler.

Sabahın Vasfı: Gökyüzü mülkünün hüsvinin, başını ufukların demir zırhının cebinden çıkardığı ve yeryüzü kubbesini cihanı aydınlatan ışığıyla ve tacının incileriyle taçlandırdığı bir seher vakti İznik ahâlisi ansızın başını hisarın yakasından çıkarınca, kendisini sayısız ve sınırsız askerlerin ellerinde hapis olduğunu gördü. Şehrin surlarını, İslâm sancağını sabah vaktinde bağışlayıcının nuranî parıltısıyla kuşluk vaktinin güneşine karşı yükselten askerler tarafından kuşatılmış buldular. **/57a/** Onların etrafını zırh ve miğferden oluşan demir bir hisarla çevirdiler.

Şiir (Ar.)

Yümnî kılıcı onlara yardım eder

Çünkü Yümnî kılıç iyiliğin yanındadır

O ülkenin hâkimleri ve tebaâsından hiç kimse o muzaffer orduya karşı mukavemet göstermeye muktedir değildi. O mülkün sağlam olan kalesine sığınmaktan başka çareleri yoktu. Ama bütün mevziler mücahitlerin atlarının tırnakları altında çiğnendi. Cihad askerlerinin atlarının ayak darbesinden savaş meydanının kapısı kökünden söküldü. Gazilerde hücum ederek yağma ve garete el uzattılar. Çok zengin olan böyle bir ülkeyi yağmalayınca onların gönülleri ferahladı. Fethin doru atını mertlikle şehrin kale kapısına kadar sürdüler. Yakın civarı ve etrafı kâfirlerin perişan ve dağınık olan gönlü gibi harap eylediler. Kuşkusuz meleklerin sığındığı bu askerlerin heybet ve korkusundan kâfirlerin hüznü ve gamlı canı her zaman ağızlarının sur dudağına ve bedenlerinin hisar kenarına geliyordu. Ama her zaman korkudan dolayı onların hasret nefesi vücüt hisarlarının içine sığıyordu. Hisarın dışındaki ahâlinin katl ve yağma edilmesini seyreden şehirlilerin yaş dolu gözü hisar dışındaki ahâlinin gamlı gönlü gibi kana bulanmıştı. Onların çeşit çeşit

hüzünle dolu olan gönülleri gam surlarında yüz belaya müptelâ olmuştu ve türlü dertlerle dolmuştu.

İslâm'ın muzaffer askerleri mallardan ganimetlendiler. Birkaç gün İznik hisarının etrafındaki giriş yerlerini iyice inceleyip gözden geçirdiler. O sağlam hisarın kapılarını öyle kısa bir zamanda açılmasının mümkün olmayacağı onlara mâlûm olmuştu. Oraya çabucak tasarruf elini uzatmanın hayali yumrukla duvar arasındaki ikileme benziyordu. Osman Bey'in, devletin rehberliği ile maksadın neticelenmesine yakın olan doğru fikri ilahî hidayetinin çeşitli fırsatlarıyla ona şu şekilde rehberlik etti: Gece gündüz ve zamanlı zamansız o muazzam şehrin ahâlisinin geçim ve maişet yolunun kapatılması, oraya yapılacak her türlü girdi ve çıktının engellenmesi, oraya taarruz için İznik havalisine sağlam bir kale bina etmek ve dilâverlerden bir gürûhu da gözetlemeleri için oraya tayin etmek gerekir ki, onların zahireleri yavaş yavaş azalsın, zayıflık ve gevşeklikten ve kuvvetin ölmesinden sonra İslâm askerleri o şehrin içine yürüsün.

Bütün akıl sahiplerinin ittifakı ile bu sağlam fikir iyiliğe ve uygunluğa mutabık oldu. Bu tedbirin takdim edilmesi kurtuluş neticesini ortaya çıkarmıştı. Şüphesiz küçük fakat temeli büyük taşlardan sağlamca yapılacak olan bir kaleyi altın yamaçlı bir dağın başına inşa etti. İlk muhacirlerden ve dilâverlerden din ve devlet işlerinde çok itimat ettiği Targay adlı meşhur bir mücahidi mertler merdi kırk dilâverle oraya tayin etti. Hâlâ dahi o kalenin imaretinden izler görünmektedir ve Targay Hisarı olarak şöhret bulmuştur. Başını göğe çeken o kalenin bina edilmesinde manevî vak'alar ve gaybî müjdecilerden iyi amelli bir rüyânın Osman Bey'e görünmesi o fikre isabet eden alâmetlerdendi. O uyku ve rüyâ meramın husûle geleceğine işaret ediyordu ve o ilahî vaâdin Osmanlı hanedanındaki İslâmî fütuhatin zuhûruyla hakîkâte ereceğine, baba, evlât ve torunlar zamanında da o maksatların birbiri ardına ortaya çıkacağına işaret ediyordu. Ama bütün fetihlerde gazi ve mücahitlerin her biri dinî ve dünyevî menfaatlere hissedardır. Cihad ve mücahit rütbesi sultanın dergâhında tazime müstahak ve kıymete kadirdir. Âl-i Osman hiçbir zaman cihad erbâbının çaba ve hakkını unutmayacağına, eğer bir mücahit eceliyle veyahut savaş meydanında bu fani dünyadan o beka âlemine göçse ve onun soyundan bir kimse

kalsa peygamber sünneti gereğince ve İslâm şeriatı kanununca ona beytü'l-mal hissesinden bu mazmun gereğince *التحنا بهم ذريتهم* ganimetler vereceğine, /57b/ evlâtları babanın rızkından mahrum bırakmayacağına, ne kadar küçük çocuk olursa olsun onların geçimlerine babalarının rızkıyla sağlayacaklarına ve reşit çağına girdikten sonra o çocukları babalarının yerine asker defterine kaydedeceklerine dair yüce Allah huzurunda söz vermelidir.

Beyit

Babanın adı oğluyla canlıdır, evlâdın nizamı babadan gelir. Babanın ad ve sanının din mertleri safından silinmemesi için o mertebe vasıtasıyla hayır duasını babanın ruhuna ulaştırdı.

Bu hikmet nizamlı rüyânın bildirilmesi ile devlet ve dinin çeşitli işleri nizam buldu. Osman Bey evvela kendi hilâfet makamının halefi Orhan Bey'i huzuruna çağırdı. Gayret gösteren askerlerin korunması yolundaki gaybî işaretleri ve fetih müjdelerini tafsilatlı bir şekilde ona açıkladı. O gaybî işaretle gazilerden çaresiz olanları ve onların evlâtlarının vasiyetini halefine tembih etti. Din ve devletin hayrını isteyen, şevket ve azâmet rütbesinin devamını dileyen bu vasiyete riâyet etmesini ısrarla istedi. Bu vasiyete hilat olanları bu ilahî gözdağıyla *فمن بدله بعد ما سمعه فأنما اثمه* *على الذين يبدلونه ان الله يسمع عليهم* tehdit etti.

ÜÇÜNCÜ DESTAN

Kâfir meliklerden Bursa Hâkimi Adranos ve Onun Tâbileri Kestel Tekfurunun, Kete Tekfurunun ve Mandus Tekfurunun Aralarında İttifak Etmelerini, Osman Bey'in Mücahit Askerleriyle Yenişehir'de Müşriklere Karşı Savaşını, Kestel Tekfurunun ve Kete Tekfurunun Katledilmesini ve Mağlup Olan Öteki Kâfilerin Firar Etmelerini Beyan Eder

Ehl-i küfür ve nifakın ittifakı ve onların fısıltıları ilahî vaât mûcibince her zaman dağılma ve ayrılmayla neticelenir. Batıl erbâbın perişan gönüllü olan cemiyeti korku ve belanın yayılmasıyla tefrikaya düşer. Çünkü şeytanî vesveselerle dolu bir meclisin toplanmasına neden olacaktır ve o akıbetsiz gürûhun nizam bulmasına sebep olacaktır. Elbette perişan ve dağınık olan gönüllerin içten gelen arzularından haberler verecektir. Allah'ın dediği gibi *و تحسبهم جميعا و قلوبهم شتى*. Kuşkusuz doğruluk ashabı ve hak ehli kötü düşüncelilerin böyle hem-fikir olmalarından endişe duymazlar. Belki Allah'a tevekkül ederek onların topluluğunun dağıtılması ve meskenlerinin mumunun söndürülmesi için çaba gösteririler. *انما الخبوى من الشيطان ليحزن الذين امنوا و* Şüphesiz ehl-i imanın zamanın İsevilerinden olan muhalifleri her ne kadar batıl yardımlaşma ve şeytanî fısıldanmayla İslâm dininin bayrak yükseltenlerinin taşıdığı yüce bayrak karşısında *و جعل كلمة الله هي العليا* perişan düşüncelerinin bayraklarını yükseltse de ve İslâm'ın nurunu İsevî nefesle söndürmek için her zaman sağlam dostluklar kursalar da peygamberin şerîat mumu düşmanın ateşten olan sancağını yakar. Zira o şerîat mumunun cihanı aydınlatan alevi her sabah düşmanların hasret nefesiyle daha da fazla yalazlanmaktadır. İslâm'ın kandili âlemi aydınlatan bir çerağdır. Lâkin o yakıcı mum küffarın kalbinde soylu bir ateşe dönüşür ve onun yağı ise fesat ve haset ehlinin gözü ve beyninin iç yağından gelmektedir. Kuşkusuz din evliyalarının ikbâl ve saadet rüzgârlarının esmesiyle bu bedhah gürûhun kandili her zaman söner. O kara günlülerin evham ve efkârının zehirli olan kâküllerinin iyileşmesi onların şeytanî fısıldanma gecelerinde mücahitlerin atlarının kişnemesiyle çıkan fırtına neticesinde yok olur gider.

Beyit

*Feleğin hadîseleri pusu kuruyordu ve bir bir toprağın bedenini açıyordu.
Tabakaların kapısını meyden yapmışız, zamanın zelzelesi ise büyüktür.*

El-Kıssa: Osman Bey'in ortaya çıktığı ilk zamanlarda gazileri kıskanan soysuz kâfirlerin büyük melikleri kendi aralarında ittifak etmişlerdi. 706 (1306–1307) senesinde şeytanî vesvese ve fısıltıların meclisi ve müşavere mahfili bütün Hıristiyan ileri gelenlerini bir araya getirmişti. Birinci sebep bütün küffar mülûkunu toplayan Bursa Tekfuru Adranos tekfurdu. /58a/ Kete tekfuru, Kestel tekfuru ve Mandus tekfuru gibi ona yakınlığı olanları ve komşulardan, dindaşlardan ve kavminden herkesi müşavere meclisinde topladı. Bu şeytanî mecliste Müslüman sipahların özellikle de Osmanlı askerinin kötülüğünü isteyerek sapkınlıkla dolu çeşitli düşünceler ortaya koydular. Bursa tekfuru hepsiyle birlikte şu konuyu ortaya koydu ve dedi ki: Müslümanların bu serveri işi komşu memleketlerimizi zapt etmeye kadar vardırı. Şimdi de o memleketleri yüce sultanların geleneği gibi askerlerine taksim ediyor. Onun bu komşuluğundan dolayı mertebe ve makamımız, halkımız ve mülkümüz zarar görecektir. Şimdi ise kan içici timsah gibi olan o server her çeşit avı avlamada usta olmuştur. Bu diyar halkının yolunun başında çok zararlı bir ejder gibi olmuştur. Bu hâlin başlangıcında fitne çıkaran askerın seli kendi kanaat vadisinin arsasında zulümkâr değildi. Ama şimdi onun sonsuz iktidarının yağmur damllarından oluşan selleri şehirlere doğru inip onları harap etmede haddinden aşmıştır. Her ne kadar başlangıçta onun ordusu nehirlerde akan bahar yağmuru gibi küçük mevziileri almakla işgal ediyorsa da şimdi onun mücehhez askerinin sayısı yağmur taneleriyle dolu olan buluta eş olup haddinden aşmıştır ve onun ordugâhı sanki insan yutan bir deryadır.

Beyit

Tacına zarar gelen güneş ay gibi olan sancağını gökyüzüne dokundurur.

Şüphesiz onun zararlı düşüncelerini def etmek için ondan daha kuvvetli olmak gerekir. Yoksa onun kudret sancağının her yeri istila etmesinden sonra birçok askerın toplanmasının ve birbirine sırt vermelerinin hiçbir faydası yoktur.

Soysuz kâfirler arasındaki bu ittifaka binaen bütün serdarlar tek vücûd oldular, sırt sırta verdiler ve birbirlerine biat ellerini uzattılar. Bu önemli işin gerçekleşmesi için metanetle ayakta durdular. O şehrin cesur gençlerinden ve paralı sipahlarından oluşan piyade ve süvariden mürekkep büyük bir ordu topladılar. Muayyen bir zamanda Osman Bey'in def'i için o orduyu yanlarında hazır hâle getirdiler. Frenk, Rum ve Bulgar'ın derya yüklü askerlerinden yardım etmeleri için büyük bir ordu dahi oluşturdular. Soysuz kâfirler öyle bir meclis ve mahşer oluşturdular ki o meclis karınca ve yılanın sayısına ve denizdeki balığın miktarına denk idi.

Beyit

Mızraklı ve miğferli gümüş tenlilerden sayısız bir ordu meydana getirdiler.

Haberciler bu sapkın cemaatin bu ahvâlinin haberini gaza ormanının aslanı Osman Bey Gazi'nin kulağına vardırıdılar. Osman Bey bu hayırlı haberi bir müjde olarak kabul etti. Bu hikâyeyi rahmet alâmeti ve zafer müjdesi olarak bildi. Çünkü her ne kadar mahşerde dahi tiksiniilen küfrün o kalabalık gürûhu düşmanlıkta karıncaların sayısına denkse de ve şer ve ızdırap dolu zehirli hayvan ve haşere gibiyse de mâlûmdur ki karıncanın uçması onu hayatının mahvolacağından ve ömrünün kısa olacağından haberler verir. Baş kesik ve kuyruğu kopmuş yılanlar ve akreplerin kımıldayışı her zaman büyücünün o zamanın felaketlerini ve zararlarını yok etmeye yönelmesine neden olur.

Gazâ-yı Küffârın Vafı: Bundan dolayı Osman Bey Allah yolunda cihad için ehl-i iman sipahının ve savaş günü cengâverlerinin saflarını düzenledi. Yardım etmeleri için İslâm memleketlerinin etrafında bir seferberlik ilan etti. Mücahitlere yardım için her taraftan gayb askerleri yetişti. Gökyüzü meleklerinin âleminden, ilahî zafer ve fetih bayrağı yerine imanın kurtuluş kanadını açtılar. Bu kanat, tevhid ehlinin kinsiz kalbinde ve cevherlerin yerleşmiş bulunduğu sultanın tahtında yümn kılıcının cevheri gibi gözle görüldü. Cihangirlik ve ülke açma fırsatının nuranî kandilleri ve meşaleleri İslâm sancağının aynasında belli oldu ve aydınlandı. İslâm dinin uğurundan dolayı /58b/ saf kıran bütün mücahitler savaş davasıyla dil kılıcını yümn

kılıcının kınından çektiler. Ganimet müjdesini düşmanların okunun gıcirtısıyla sağ kanattan gazilerin siper kulağına ulaştırdılar. Koyunhisar tarafında hak ile batıl, câhil ile kâmil, kâfir ile mümin ansızın birbirleriyle karşılaştı. İman nuruyla küfür karanlığının karşılaşmasını andıran ve talihsiz gece karanlığının talihli ikbâl gününe saldırması kabîlinden olan bu savaşta bu mânâ *هذا يوم الفصل* mızrak ve kılıçların dilinden her kesin can kulağına varıyordu. Havayı kaplayan ok dilinin tercümanı sayesinde cihangir müjdecinin sesi *انا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب حفظا من كل شيطان* gökyüzüne doğru alev saçıyordu.

Şiir (Ar.)

Yaylar kanla konuşuyor

Ateş de rüzgârın önünde dağılıyor

Ama o kalabalık kâfir gürûhu mücahitlerin insan helâk eden kılıçlarına karşı mukavemet etmeyi mecburen namus borcu bildi. Savaş meydanında bu haberlerle dolu *ولو قتلتم الذين كفروا لولوا الادبار* gayb âleminin her müjdesi ehl-i İslâm zümresine teselli ve ümit bağışlıyordu. İki tarafın safları birbirine kavuşunca mücahitler cilâlanmış kılıçlarını kınlarından çektiler.

Beyit

Savaş saflarını bir bir teçhiz etmiş, orduyu dar bir savaş alanına sokmuş.

Kuşkusuz kan dökme ve öldürmede ve hışım tohumlarını kışkırtmada büyük bir çaba ortaya koydular. Savaşta ölenlerin kanlarıyla oluşan nehirlerde ve zamanın asilerinin damarlarından akan kanla meydana gelen ırmaklarda kanlı başlar biner biner akıyor ve kabarcığı andırıyordu. Savaş meydanında lâle bahçesini andıran kanlı miğferler piyade ve süvarilerin ayakları altında görünüyordu. Kahraman serverlerin kelleleri ve siper kubbesinin gemilerinin kanı Ceyhun ırmağında akıyordu. Kanın içindeki kılıcın parıltıları yıldırım parıltısı gibi gökyüzü şafağının eteğinde belli oluyordu.

Beyit

Elmas gibi olan mızraklar lâcivert perdenin arkasını ateş gibi kararttı.

İsyan ve itaat ehlinin bu vaât mûcibince *جولة الباطل ساعة و جولة الحق الى ساعة* karşılaştığı bu savaşta hakkın sancağı bu âyet-i mübînle *إذا جاء نصر الله والفتح* süslendi. Recmedilmiş şeytan ordusu ehl-i imanın kılıç ve mızrağını recmetmesiyle hezimete doğru yüz çevirdi. Lanetli kâfirlerin talihsiz yanakları bu zaruretle *فولوا مدبرين* firara yüz çevirdi. Mesih milletinin gece renkli olan sancağı aldanma karanlığı ve yenilgi tozunda alt üst oldu.

Li müellifihi

Bütün mülkte hiç kimse isyan endişesini düşünmeyince şahın kavurucu olan kılıcı demir oldu.

Şüphesiz İslâm'ın muzaffer ordusu o yenilmiş orduyu engebeli bir alanda baharın hızlı akan seli gibi takip ediyordu. Cihad ehli itimat etme ve sırt vermeden dolayı Fulab-ı Ulubad'a kadar o ateş soylu merdudları atlarının üstünden kapıp aldılar. Kaçar hâldeki bazı süvarileri eyerlerinin üzerindeyken cehennem diyarına *جهنم* gönderdiler. Hoş gidişli atlarının üzerinde giden idam edilesi bazı serdarları yakalayıp esir ederek kendi sapkın mânâlı zincirlerinin kaydı altında cezalandırdılar. Yenilmişlerden Kestel tekfurı savaş meydanındayken yolun toprağında çiğnendi. Canını bin bir meşakkatle savaş meydanından Ulubad kalesine âyan Kete tekfurı burada tekrar sapkınlar gürûhuna katıldı. Osman Bey Kete tekfurunu Ulubad köprüsünün kenarına kadar takip etti. Ulubad kalesinin hâkimini tehdit ederek ondan Kete tekfurunu teslim etmesini istedi. Ulubad memleketi ve kalesinin önüne o asker gürûhu ile birlikte kondu. Memlekete yağma ve istila elini uzatıp oranın hâkimine şöyle dediler: Ya mal ne mülkünden vazgeçip hisarını bizim zapt ettiğimiz yerlerden bilirsin ya da Kete tekfurunu hisarın dışına çıkarıp bize teslim edersin.

Beyit(Ar.)

Hüküm gününde kılıç size musallat olur

Razı olur eğer kılıç razı ise

Ulubad hâkimi malının ve mülkünün yok olması korkusundan azâmet makamının dâvetsiz misafiri olarak gördüğü Kete tekfurunu mecburen ele verdi. /59a/ Osman Bey Ulubad hâkimini muhalefet etmemesinden dolayı kendi kendisine şöyle dedi: Mademki ondan hıyanet ve muhalefet ortaya çıkmadı öyleyse onun mülküne zarar vermemek gerekir. O memleketin zaptı maksadıyla Ulubad köprüsünden kesinlikle geçmemek ve onun ülkesini ordumuzun ayakları altında çiğnememek gerekir. Osman Bey ve onun bütün evlâtları bu ahde vefa gösterdi. İşte bundan dolayı bu kadim sözleşmeye vefa göstermek adına Osmanlı sultanları o köprüden hiçbir zaman geçmediler. Eğer o tarafa doğru bir sefer olsa gemi ile geçiyorlardı ve köprü geçişini yasak biliyorlardı.

Kete tekfurunu Osman Bey'in hizmet eşğine vardırıdılar. Hareket dizginlerini Kete tekfurunun memleket ve kalesinin zaptına doğru çevirdiler. Korkunun şiddeti ve kılıcın hiddetiyle onun sağlam kalesini tasarrufları altına aldılar. Onun murdar olan cesedini hisarın karşısında parça parça ettiler. İslâm'ı ilan ederek hem kaleyi hem de memleketi süslediler. Halkı refaha erdirerek ve memleketi imar ederek adalet ve insaf yolunun temelini attılar.

Şiir(Ar.)

Ülkenin bütün ölüleri ve dirileri sana şükr ediyor

O ehl-i küfür zümresinin fitne ve fesatlarının kaynağının Bursa tekfuru olduğu mâlûm idi. Bu galibiyetin ardından o hisarı zapt etmek isteyen İslâm askerleri durmaksızın Bursa şehrine yöneldiler. Şehrin kale kapısına kadar olan her yerini yağmaladılar. Oranın mağlup tekfuru savaşçıların ve gürz vuranların darbesinden dolayı kolu kanadı kırılmış bir kuş gibi yorgun düşmüştü. Mukavemet için hisarın dışına bir adım dahi atmadı. Şehrinin surlarının ağzı içerisinden bir ses dahi çıkaramıyordu. Osman Bey kalenin sağlamlığını ve hisarın muhkemliğini görünce o ülkenin zaptından ümidini kesti. Savaş ve cihad günlerinin uzamasından dolayı artık

askerlerin orada kalması güç olmuştu. Şüphesiz orayı doğru bir şekilde zapt etmek için uygun tedbirler ortaya koydu. Daha sonra sınırsız olan ganimet ve mallarla geri döndüler. Bu fetih vak'ası 707 (1307–1308) senesinde gerçekleşti. Cihad ehlinin gaybî fetihlere katılmış olan gazalarındandı.

Osman Bey aynı sene Ulubad ülkesine yakın olup Kete tekfurunun memleketine bağlı olan Albos adasının fethini tâbilerine emretti. Aygud Alp'in oğlu Kara Ali'yi muzaffer askerlerle beraber oraya gönderdi. Kara Ali sülh yoluyla o adayı küffardan zahmetsizce aldı. Orada büyük bir kilise vardı. O mâbette yüce mertebeli bir rahip vardı. Mesih milleti arasında büyük bir şanı olan o rahibin eşiğini etraftaki memleketlerin İsevîleri kendi ziyaretgâhları olarak biliyorlardı. Kara Ali o ruhbanı ailesi ve yakınları ile birlikte Osman Bey'in hizmetine getirdi. O ruhbanın bir kızı vardı ve peri yanaklı dilberlerin bulunduğu o memlekette onun eşi ve benzeri yoktu. Osman Bey o adanın fethi karşılığında o kızı Kara Ali'ye verdi.

Şiir (Ar.)

Ümit onda gerçekleşti

Gittiği zaman ümit yalan oldu

Bu adanın fethi 708 (1308–1309) senesinde gerçekleşti.

DÖRDÜNCÜ DESTAN

Osman Bey'in Akhisar, Geyve, Gice ve Leblebicü Kalelerinin Fethindeki Hüsrevâne Arzularını, Bazen Sûlh Bazen de Ateş Yağdıran Kılıcının Darbesiyle O Vilayetlerin Zaptında Zafer Bulmasını, Kendi Padişahlık Sancağının İkametini ve Hüsrevlik Bayrağının İstikâmetinin Uzanmasını Beyan Eder

Öyle bir zaman gelir ve öyle bir vakit belirir ki, cihangirlik mesnedinin sahibinin, şehriyârlık dizginlerinin malikinin yüce himmeti sürekli mülk ve mal arsasının genişlemesi yolunda sarf edilir. Onun felek gibi olan vicdanının fikri savaşı mücahit ordusunun teçhiz edilmesi ve cihad hazırlıkları yolunda harcanır. Çünkü eldeki nimetlere kanaat etmek, ecelin geliş yerini bilerek oturup onu beklemek fakirlik ve yokluk köşesinde münzevi olanların yolu ve bir mihnet sarayı olan dünyadan muhabbet bağlarını kesmiş olanların usûlüdür. /59b/ Bu yol ne halkın sahibinin kanunudur ne de olma ve bozulma dünyasındaki işlerle meşgûl olanların düsturudur.

Beyit

İstemekle büyük bir makam elde edersin ki istemekle güzel yüzlü sevgili dahi ay gibi olur. Beyaz at gündüz kara yağız at ise gece olsun, sen talep için onları sür.

Bu mânâda hekim bilginler ve kadim ahde riâyet eden serverler zâhir âlemin mimarının şehvî ve gazabî kuvvet olduğunu, cismanî ülkedeki imâret işlerinin başının hırs ve tama sıfatını arttırmaya talep ettiğini söylerler. Lâkin bu kuvveti hastalıklı olan amellerde kullanmak iş buyurmada büyük bir etken olan ve sağlam şeriatın irşadıyla adil olan hekimin işidir. Zira bu iki cismanî kuvvet, insanî nefislerin ortaya çıkmasında özellikle de saltanat ve memleketin zâhir olmasında rabbanî hikmetin yaradılışına mutabık olabilir, nefsanî melekeler ülkesindeki kalıcılık maslahatlarına uygun olabilir.

Beyit

Nefes gibi nefis de senin fermanınla hareket eder ve onun cenneti de sensin. Nefsinin çanının çalmasına karşılık olarak sen de çığlık at. Dinin bendesi ol, şeytanın çırağı olma.

Şüphesiz din ve dünyanın saadetlileri, evvelîn ve ahirîn bahtiyarları dünyevî işlerin nizamını peygamber şeriatıyla bu dua mûcibince رَبَّنَا اتِّفَافِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً halleder, din kanunlarının ikâmetini kendi himmet nazarının sathı olarak bilen bir kimseyi hüsrevlik makamına lâyük ve serverlik mesnedine müstahak bilirler. Din sultanları ve meliklerinin, helâl kazançları elde etmeye ve rızkı genişletmeye yönelme işleri, ricâlin umumuna göre kutlu mânâ taşır. İslâm hâkimlerinin ihtişamlarının devamı ve bekası Seyyidü'l Enâm'ın şeriatının yayılmasıyla, küfür beldelerinin fethi ve bu yolla cihad askerlerinin rahata kavuşturulmasıyla ve tabiî yollardan en helâl malların çoğaltılmasıyla mümkündür.

Beyit

Mülkü adaletle dokumak gerekir. Zira sitem ve zorbalıkla cihan tutulamaz.

El-Kıssa: Gaza meydanı savaşçılarının yolu olan Osman Bey Gazi serverliğin kuşanılmasında, ordu ve raiyetin önemli işlerinin düzenlenmesinde kendi himmetiyle enbiya ve evliyanın sünnetini izliyordu. Onun himmeti daima din ve dünya devleti işlerine ayrılmıştı.

Kuşkusuz bazı gaza seferlerinin uzamasından, müşriklerle olan savaşta askerlerin mücadelesinin şiddetlenmesinden dolayı Osman Bey elem görmüş o cemaate ve meşakkat çekmiş o mücahit zümresine birkaç vakit rahatlık ve uyku köşesinde cihanı gezmiş ve dolaşmış gözlerini dinlendirmeleri, yeni seferlere hazırlıklı olmaları bakımından rahatlık ve istirahat çemenzarında savaş meydanının atlarını istirahat ettirmeleri, medenî ve menzîlî maslahatları tertip etmeleri, mizacı ve bedenî kuvvetlendirmeleri ve dinlenmeleri için izin verdi. Geçimle ilgili bütün hazları aldıktan ve hayatın devam ettiği lüzûmunu bildikten sonra, din sipahlarının tamamı sevgi ve kin meydanının savaşçılarının bütünü Osman Bey'in huzuruna varıp şöyle

dediler: Cihangirlik yolundaki nefislerin çabasına ara vermek beğenilecek bir iş değildir, teni dinlendirmek, mizacı bu yolda eğitmek ve buna alıştırmak din mertlerine yaraşmaz.

Beyit

Komutanlığın kılıcı ve tacı senindir. Eğer başını yastığa koyarsan o sana haram olsun.

Kuşkusuz Osman Bey mücahitlerin din perverlik ve ülke açıcılık yolundaki bu ricalarından dolayı yumuşayıp onlara hoşnutluk gösterdi. Hiç durmadan şöyle kararlaştırdılar: Uyumlu dostlardan olan Köse Mihal gaza ve sefer maslahatını ortaya koymak için hazır olsun. Bu sırada da tevhid ve iman kelâmını ona telkin edip /60a/ onun boynunu zimmet akdi gerdanlığından iki şehadetin iki dilinin anahtarıyla çözelim. Eğer din açıdan bir muhalefette bulunursa ve ısrar ederse onun memleketini kökünden söküp atalım.

Gerçekten de Mihal başlangıçtan beri hizmeti ve iyi geçinmeyi devam ettiriyor ve kendisini “müellefe-i kulûb” zümresinden sayıyordu. Açık olarak da gizli olarak da ehl-i İslâm tarafını hiçbir zaman elden bırakmıyordu. Osman Bey’in onu hizmetine çağırdığı sırada Mihal de bu padişâhâne dâveti mübarek bilip ehl-i saadetin hizmet eşğine kavuşmaya yöneldi. Daha ilk mecliste önceden teklif dahi edilmeksizin kendi arzusuyla kelime-i şehadet getirdi. Sabık olan tâbilik elini İslâmi akideleri kabul etme yönüne ilhak etti. Rabbanî telkinlerle işi ileriye vardırmaksızın bu mânânın *ومن يهديه يشرح صدره للإسلام* şahidi oldu. Mihal niyet saflığı ve himmet ululuğuyla imanın şerefine nail olunca, inatçı kâfir gürûhundan birçoğuna da hak kelâmını öğreterek onları sapkınlık bağından kurtardı. Put kıran ve Hıristiyan kuşağı çözen parmağıyla o yolun tâbilerine şehadeti kuşandırdı. Ebedî hayır ve salâh akıbetiyle büyük bir ümmete doğruluk yolunu gösterdi.

Şiir (Ar.)

Onu tanıyan her genç düşmana ve dostu onu anlattı

Osman Bey, İslâmın bütünlüğünü iyice içine nüfuz ettiren Mihal'i daha sonra cihad ordusunun öncüsü ve gayret meydanının önderi yaptı. Nitekim onun öncülüğüyle evvela Leblebicü kalesinin zaptına yöneldiler. İslâm'ın sancağını kalenin önünde dalgalandırdılar. Oranın hâkimi savaşı uzayacağından ve işin nihayete ereceğinden korktuğundan kendisini hizmet eşiğine vardırdı. İtaat etme ve boyun eğmede Mihal'in yolunu takip etti. Dâvetsiz misafirlik yolunda malı ve mülkünün tamamını gözler önüne serdi. Osman Bey de sınırsız lutuflar ve hüsrevâne taltiflerle onu mahzuz kıldı. O ilahî yardıma şükretme diliyle şükür sancağını gökyüzünde dalgalandırdı.

Beyit

Allah'a şükürler olsun ki bahtın yardımıyla mutluyuz. Bütün işimiz ve gücümüz arzu ettiğimiz üzeredir.

O gaybî fethin ardından Lefke vilayetini zapt etmeye yöneldiler. O ülkenin hâkimi, askeri ve tebaâsı kutlu adımlarıyla karşılamaya yöneldiler. İslâm'ın kalesine sığınarak ve sağlam olan o hisara iltica ederek iman ve tevhid kelâmıyla ikrar vermeyi kendi îtibarsız kalelerine yaslanmaya tercih ettiler. Yenice tekfurı ve onun tâbileri de sair misallerde olduğu gibi tâbi olmayı kabul etti. Osmanlının emir ve yasaklarına itaat ederek İslâm'a ikrar getirdiler. Hisarlarının kapısını mücahitlerin yüzüne açtılar. İtaat yanaklarını kulluk eşiğine indirdiler. Ardarda gelen bu fetihler ve yardımlarla kuvvet ve istiklâlin tamamı İslâm ordusuna katıldı. Bu beğenilmiş mânâ *و رأيت الناس يدخلون في دين الله أفواجا* gerçekleşti.

Beyit

Pak dilli o kılıcın üzerine ya Rab yardım et diye yazmış.

Birbiri ardına gelen bu desteklerin ardından o “müellefe-i kulûb” zümresinden bir zıtlık ve iman zayıflığı ortaya çıkmaması, kendi arzularıyla İslâmın dâvetini kabul eden o cemaatin kavga etmeksizin yüzünü ehl-i imanın mürüvvet dergâhına çevirmeleri, kendi vatan ve meskenlerinden mahrum kalmamaları, onların içinde nifak ve muhalefetin uyanmaması için Osman Bey, o vilayet hakkında geniş bilgi

sahibi olan Samsa Çavuş'un müstakil bir hâkim unvanıyla oranın yönetimini üzerine almasını münasip gördü. Bunun için Sakarya nehri ile Yenişehir nehrinin buluştuğu yerde bulunan ve Lefke'ye bağlı olan kalelerden birini Samsa Çavuş'un uhdesine bıraktı. Şecaât vasıflı bir grup mücahitle onu o civardaki hududu korumakla görevlendirdi. Samsa Çavuş da orayı imar etmeye ve abadan kılmaya başladı. /60b/ Harap ve boş olan yerleri ziraata ve imarete açtı. Şimdi orası Çavuşköyü olarak bilinir. Onun soyunun orada vakıfları ve iskân mahâlleri vardır.

Osman Bey o civarın işlerini düzenledikten sonra atının dizginlerini Akhisar tarafına büktü. Oranın tekfuru ters dönmüş talihinin sapkınlığından dolayı husumet bayraklarını savaş yolunda dalgalandırıyordu. Kuşkusuz aslan yürekli mücahitler ve yoldaş olan kahramanlar bu inat ve muhalefeti ganimet bildiler. Onun memleket ve hisarından elde edilecek olan sınırsız ölçüdeki ganimetlerin yazılarını gönüllerinin sayfasına yazdılar.

Li müellifihi

Senin ordun taşkın olan düşmanı görünce fetih ve güç ile birbirlerini tebrik etmeye başlar.

O inatçı kâfirler cenge başlayınca İslâm askerleri de kıtale dahil oldular. İslâmın muzaffer ordusu daha ilk çarpışmada Allah'ın bu kelâmı mûcibince *فهزموهم بادن الله* o sapkın gürûhu mağlup etti. Onların düşmanlık ve inat bayrağını alaşağı edip yollarının toprağına attılar. Onların münhezim olan kılıç artığı askerleri baht akşamı gibi İslâm'ın sabahının nurundan yüz çevirince mağlup olan tekfur da ızdırapla kaçmak zorunda kaldı. Fakat onun hisara sığınacak takati kalmamıştı. Aslan avlayan mücahitler o yenilmiş gürûhun ardından yetişti. Tekfurun ailesi ve yakınlarını esir edip onun kalesini ve mülkünü hüsnütedbir ve kılıç darbesiyle zapt ettiler. Talihsiz tekfur ızdırap içerisinde canını Sakarya nehri kıyısındaki Karaceş kalesine attı. Bin bir hile ile kendi vücût çöpünü mücahitlerin kılıç selinden kurtardı.

Oranın fethedilmesinin ardından İslâm ordusu Geyve kalesine yöneldi. Oranın tekfuru de kaleyi boşalttı. Kurudere adıyla bilinen bir vadide kendisi ve tâbileri için

bir sığınak yaptı. Her ne kadar o vadinin boğazı ve o mahâllin dağları muhkem ve o zirveye ulaşan giriş yolu az ise de, mücahitlerin kılıçlarının korkusu müşriklerin can gönlünde öyle bir tesir bırakmıştı ki, öyle sağlam olan mahâlle sığınmak onların düzgün olmayan tedbirleri gibi gevşek ve biçimsiz görünüyordu.

Beyit

Her ne kadar yaşamayı arzu ediyorsa da, bahtı sağlam değil ne fayda eder.

O talihsiz küffar Geyve'deki diyarını ve menzilini harap ve boş bir şekilde bırakmıştı. Bu mânâ mücibince *ايدي المؤمنين و ايديهم بايديهم يخربون* mücahitlere yardım etmek için kendi eliyle mülkünü harap etmişti. Mücahitler azimli bir şekilde o mekruh gürûhun kaçtığı dağa ve gam dolu vadiye yöneldiler. Devletin rehberliğiyle o merdud kavmin asla görmediği ve hiç kimsenin oradan geçemeyeceğini tahmin ettikleri bir yoldan ilerleyip seher vaktinde devletin sabahının öncüleri gibi karanlık dağların ufkunda doğdular. O memleketin mallarına ve ganimetlerine sahip olup mağlup tekfurun karanlık vücudunu ve onun tâbilerini düşman eriten kılıçlarıyla parça parça ettiler. Bir defada hem mal hem de mülk savaş tabîatlı gazilere müyesser olmuştu. Böyle münkir bir düşman sığındığı o yerde yerle bir oldu. Umdukları ölçüde hatta ziyadesiyle mutluluk hâsıl ettiler. Zafer arttıran galibiyet tahmin ettikleri üzere kendilerine vasıl oldu.

Şiir (Ar.)

Kader ona istediği şeyde yardım eder

Burçlar da onu mutlu eder

Ama Geyve'ye bağlı Tekfurpınarı adıyla meşhur ve gayet sağlam bir kale vardı. Fakat bu defa orayı zapt etmeye mecal ve takatleri kalmamıştı. Sair önemli işler için Osman Bey öteki taraflara yöneldi. Aygud Alp'in oğlu Kara Ali'yi bazı gazilerle birlikte o kalenin muhasarası için orada bıraktı. Yöneliş dizginlerini bazı işleri halletmek için /61a/ bir başka tarafa çevirdi. Kara Ali muzaffer ve talihli bir genç idi. Kısa bir zamanda o sağlamlıktaki bir kaleyi yorulmaksızın fethetti. Kalenin içinde saklı bulunan sınırsız malların, ganimetlerin ve eşyaların etrafını kuşattı. Hâlin

keyfiyetini ve malların tafsilatını Osman Bey'in hizmet eşiğine arz etti. Bu müjdenin söylenmesiyle Osman Bey sevindi. Osman Bey Kara Ali'nin bu makbûl hizmetinden hoşnut oldu. Tekfurpınarı'nı da temlik olarak diğer ikta'larına ekledi. Geyve vilayetini ve ona bağlı olan yerleri gaziler arasında paylaştırdı. O gazilerin tamamı cihad için Kara Ali'nin hükmü altına girdi. Ögde, Bağçehisar ve Karagözhisar gibi birçok kalede Kara Ali'nin ihtimamıyla fethedildi. O kalenin fethi diğer fetihlerin de başlangıcı oldu. Bu vak'alar 713 (1313) senesinde gerçekleşti.

Şiir(Ar.)

Zafer şimşek gibi parladı

Fetih denizin med-ceziri gibi geldi

BEŞİNCİ DESTAN

Bursa'nın Fethi İçin 713 (1313) İle 715 (1315–1316) Seneleri Arasında Gerçekleştirilen Bazı Vak'aları, Kâfirleri Sıkıştırmak Maksudıyla Bursa'nın Her İki Tarafına İki Sağlam Kalenin İnşa Edilmesini, Her Zaman Nifak ve Düşmanlık Makamına Olan Tatarlara Karşı İslâm Askerlerinin Zafer Kazanmasını Beyan Eder

Kılıca Karşı Alınan Tedbirin ve Üstün Fikrin Vasfı: Her ne kadar kılıç ve mızrak üretmede sebepler öne sürme, mücahitlerin hareketlerinin şiddetlenmesi ve yenilenmesindeki hikmet, sadece nefretleri def etme mânâsını taşıyorsa da, asıl amaç şecaât ve hamaset kolunun yardımıyla siyaset ve riyâset mesnedi sahibinin hücumuyla din ve devlet düşmanlarını ortadan kaldırmaktır. Ateş yağdıran kılıcın dili, suyunu akıl sahiplerinin dil kılıçlarının sıvısından ve de parlak gönüllülerin pak fikriyle ve intikam meydanının saflarını düzenlemeyle mücahitlerin kılıçlarının cilâsından ve meliklerin hikmet nizamlı berrak kelâmlarından alır. Çünkü her türlü menfaatin cezbesi mücahitlerin kılıç ve mızrak pençesinin ve aslan yürekliğin elinin üzerinde yayıldı. Tabîat yumruğunu, tedbir sahibi mücahitlerin pençesiyle mertlik kolunun kemendinden celp etmenin iç yüzü her zaman tasvir edilmiştir. Muhakkak ki bedendeki nefis iş buyurmaksızın vücudun organlarını ve sütunlarını hareket ettirmek güzel amellerle ve umulan şeylerle sonuçlanmayabilir.

Beyit

Bütün işlerde uygun tedbirler alır, memleketlerde ise Allah'ın veziridir.

Kuşkusuz tedbirin kılıçla elde edilmesi ruhların izdivacı ölçüsündedir. Fikrin isabet ettiği yardımı, ülke açan kılıç ile hâsıl etmek delilin başlangıcının yaklaşması mesabesindedir. Nefsanî melekelerden olan tedbir ve fikrin, cismanîyet aletlerinden kılıca ve beden tesir yakınlığına karşı ten mülkünde kahramanlıkla öne çıkması ruhun tasallut etmesinden kaynaklanır.

Beyit

Bir kılıç yüz olana kadar bir fikirle bir ordunun belini kırarsın. Güçlü fikir yüz kılıçtan daha iyidir, bir hüsrevin tacı bin kalıptan daha iyidir.

Kuşkusuz her riyâset mesnedinde ve hamaset mülkünün makamında olana lâıyk olan şudur ki, menfaatlerin elde edilmesi ve zararların ortadan kaldırılmasında mademki fikri hareketlerle maksadını elde ediyor ve vücût organlarının oynamasına ve yaralayıcı aletlerin işin içine girmesine izin vermiyor, madem ki ağzın kınındaki dil kılıcının kımıldamasıyla talep ettiği gibi zafer elde ediyor, o zaman kılıcın dilini inat kınından çekerek elemelerin haber verilmesi yolunda konuşurmasın ve nefesini bu yolda yormasın.

Beyit

Senin işin tedbir ve akılla gerçekleşir, hışım ve öfkeyle hareket etme.

El-Kıssa: Fazîletlerin toplanmasıyla ortaya çıkan bu adalet, gaza sipahının serveri olan /61b/ Osman Bey Gazi’de belli idi ve bu seçkin hasletler onda toplanmıştı. Her zaman bütün konularda münasip tedbirle hareket edip evvela doğru fikrin amellerini suyunu almış kılıcın ameline nazaran daha öne çıkarıyordu. Faydalı tedbirlerden ümit kestikten sonra zafer yanağını gizlenme perdesinden keskin kılıcın parıltısıyla basîret sahiplerinin gözlerinin önüne açıyordu.

Cennet gibi olan Bursa şehrinin fethinin hazırlıkları bu kabîlden idi. Bursa’nın mağlup tekfurunu savaş meydanından kaçıp hisara sığındığı günden beri ızdırıp hisarıyla kuşatıyorlardı. Mücahitlerin kılıç darbesiyle başı kopan o yılan, kötü düşünceli bütün dindaşlarıyla orada vakit geçiriyordu. Domuz tabîatlı o kâfirlerin tamamı ok yemiş ayı gibi ehl-i İslâm’a zarar vermeye çalışıyordu. Osman Bey uygun bir vakitte Bursa surlarının iki tarafına da iki müstahkem kale bina edilmesini, İslâm askerlerinin bir kısmı bir başka yere giderlerse az sayıda olan o savaşçı gürûhun o kalede kalmaları, küffar ahâlisinin gününü onların gözü önünde karanlık gece gibi karanlık etmeleri, her gece uyumlu olan yoldaşlarla karanlık gecenin yollarından o

kara vicdanlı gafillerin uykulu bahtına gece baskını yapmaları, onların dünyayı gören gözlerini ve kesif bedenlerini istirahat yatağına bırakmamaları, insanların gidiş-geliş yolunu keserek hisar ahâlisinin geçim ihtiyaçlarının ve zahirelerinin yolunu kapatmaları ve Bursa ahâlisinin taarruzuna karşı kalenin muhafazası için dilâverlerden bir grup mücahidin orada bırakılmasını uygun gördü. İşte böylece zamanla serkeş olan o küffar gürûhun zaafı iki kat daha artacak ve İslâm askerlerinin sevinci hisardaki kâfirlerin ganimetleriyle daha da çoğalacaktı.

Şiir (Ar.)

Savaş kızıştığı zaman kimse kimseyi görmez

Bu münasip fikre ve isabetli tedbire dayanarak biri Kabluca diğeri de Keşiş Dağı eteğine olmak üzere iki kaleyi Bursa şehri dışına bina ettiler. İslâm sancağını o kalenin gökyüzüne ulaşan burçları üzerinde dalgalandırdılar. Osman Bey'in yeğeni olup iyi huylu bir Müslüman ve zamanın mücahitlerinden daha fazla şeci' ve mert olan ve de amcasının yanında onun evlâdı gibi olan Aktimur'u tecrübeli bir grup dilâverle o iki hisardan birine iskân ettiler. Diğer hisara da Osman Bey'in has gulâmı olup kulluğu ve mertliğiyle evlâtlık mertebesine varmış olan Balabancık'ı bir başka gürûhla beraber tayin ettiler.

Din yolunda çaba sarf eden mücahitler geçim ve ihtiyaç karşılama kapılarını her iki taraftan da hisar ahâlisinin yüzüne kapattılar. Gece gündüz küffara hücum ediyorlardı. Böylece ahâleden hiç kimse o ovada çiftçilik ve ziraat yapamıyordu. Askerlerden hiç biri yanına çok kimse almadan hacetlerini karşılamak için gidip gelmeye muktedir değildi. Ahâlinin yaşamı şimdi ölümcül hastalıkla can çekişiyor, bu can çekişme zamanı ise ister istemez ızdırapla yaklaşıyordu. Onların geçim kaynakları vatanını terk etmişlerin hayatları gibi gittikçe azalmaya başladı. Kalelerin temellerinin atıldığı 714 (1314–1315) senesinden on bir yıl sonra yani 725 (1324–1325) senesinde Orhan Bey vaât edilen fetihle Bursa'yı fethederek zafere ulaştı. Bu olay sekizinci destan ve ikinci ketîbede Osman'ın ömrünün intikalinden sonra zikredilecektir. Bu uzun seneler içerisinde Osman Bey diğer taraflarda dinî ve mülkî işlerle meşgûl oldu. Bursa kalesinin işini tekrar İslâm kalelerinin muhâfızlarına

bıraktı. Bursa'nın içindeki ve dışındaki kâfirler /62a/ ne o gaileyi def edecek ve ona mukavemet edecek kuvvete sahipti ne de o iki kaleyi yerle bir edecek mertlik ve kudrete haizdi.

Beyit

Ne gamda durmanın ve cesur olmanın ne de direnmenin yeri ve zamanıdır.

Bu vakitte gerçekleşen hadîseler cümlesinden biri de, Orhan Bey'in komşularının kötülük isteyiciliği ve hilesi idi. 715 (1315–1316) senesinde askerlerine kendi meskenlerinde yerleşme ve istirahat emri veren Orhan Bey fariğen düşmanın hilelerini unutarak Eskişehir'de savaş kemerini belinden açtı. O zamanlarda Rum diyarında bir hayli çoğunlukta olan Tatar kavimlerinden Çavdaroğlu'nun tâbileriyle Rum'un her diyarına taarruz ettikleri, Karacahisar'ın şehir ve pazarını yağma etmek için uzun müddetten beri fırsat kolladıkları yolunda bir haber Karacahisar reâyâsı habercilerinden ulaştı.

Çavdaroğulları Orhan Bey ve askerlerinin istirahat ve ferağatını haber almışlardı. Tatar hunharları Türkmenlerinden bir gürûh alışverişin ve pazar kalabalığının olduğu bir günde Karacahisar'a hücum ettiler. Müslüman ve kâfirlerin şehirli ve yabancılarının bütün mallarını yağmaladılar. Yağmaladıkları malları kaldırırlı kaldırmaz kendi akıbetli olan makamlarına yöneldiler. Düşüncesine kapıldıkları bu fitne ve fesadın gerçekleşmesindeki en önemli sebep şu idi: Germiyanili hâkimi Ali Şir Bey Osmanlıya karşı her zaman haset ve kin duyuyordu. Osman Bey ve onun evlâtlarına düşmanlık etme yolunda fesat ehline rehberlik yapıyordu. İntikam neticeli bu hadîs-i sahîhi *الإشارة من اذى جاره اورثه الله دائرة خط خذلان* kendi iman sayfasına yazıyordu. Bu Ali Şir Bey Çavdaroğlu'nu ve Tatar kavmini mücahitlere husumet etmede ve onların kötülüğünü istemede kendisine hem-fikir görüyordu.

Orhan Bey halkına karşı olan bu zulüm ve kötülüğü duyar duymaz hazır olan bazı askerlerle ve komşu olarak birlikte kışladıkları Aygud Alp'in ittifakıyla şerhilerin şerrini def için orduyu düzenleyip Tatar Çavdaroğlu ordusunun üzerine hareket etti. Oynaşhisar'ı adıyla bilinen bir mahâlde Tatar ordusuyla karşılaştılar. İki

tarafın safları da birbirinin içine öyle bir girdi ki, iki taraftan da herkesin aklı başından gitmişti. Orhan Bey dilâverlik ve saf donatmayla İsfendiyar'ın ve Rüstem'in haberlerini ve destanını yeniden yazdı. Onun mertliğinin her amel defteri cihan dilâverlerinin menşurunun başlığı idi. Her ne kadar o zalimlerin ardından az sayıda bir askerle yetişmişse de onun gönlü hakkın üstünlüğünden dolayı **قل جاء الحق و** **زهق الباطل** batılın yönlendirmesine karşı rahatta ve güvende idi. Yaratıcının üstünlüğüyle zulüm maksadıyla toplanan o gürûhu yani sitemkâr olan o Tatar kavmini bir defada mağlup etti. Zalimlerin öncüsü olan Çavdaröglü'nu mertlik kılıcının darbesiyle yolunun toprağına attı. Pazarın sanatkârlarının aletlerinden kâfir ve Müslümanların malları ve eşyalarından her neyi yağmalamışlarsa Orhan Bey onlardan geri aldı. Birçok mızrak ve kılıcı bir o kadarda silahı ve atı kendi ganimetlerine ekledi. Çavdaröglü'nu gaddar küffarın ve günahkâr zalimlerin yolunda bildi. O ahvâlin keyfiyetini mücahit babasının hizmet eşiğine arz etti. Osman Bey Karacahisar vilayetine gitmeyeli uzun bir zaman olmuştu. O güvenmişler ve gönlü yaralıların hatırını sormak için Karacahisar'a hareket etti. O fetihten dolayı civanbaht evlâdına ihsanlarda bulunup onu tebrik etti. Orhan Bey'in yanında bulunan Çavdaröglü'nu huzuruna getirtti. Sonra Orhan Bey'i muhatap alarak şöyle dedi: Her ne kadar sitemkâr Türkler her şekilde kınanan bir günah işlemişse de, bu fitne ve fesada adım atan Çavdaröglü /62b/ idam cezasını hak etmişse de Hz. Ali'nin buyurduğu gibi **إذا اقدرت على عدوك فاجعل العفو شكرا للقدرة** hareket edip, lutuf ve şefkatle yaklaşarak Çavdaröglü'nu utandırmak senin civanmertliğine daha yakışır.

Beyit

Hak, af ve bağışlanma yolunun sırrını söz ve kelâmında temellendirmiştir.

Orhan Bey aynı babası gibi civanmert yaratılışlı idi ve iyi ahlâkıyla civanmertler arasında şöhret bulmuştu. O ehl-i İslâm günahkârlarıyla bu minval üzere **فاعرض عنهم** yoldaş oluyordu. Anlaşma ve ahit yoluyla Çavdaröglü'na eman verdi. Bir hayli ikramda bulunduktan sonra onu kendi vilayet ve makamına gönderdi. O da yaşadığı müddetçe hiçbir zaman Osmanlı'ya karşı muhalefet ve düşmanlıkta bulunmadı. Hak dili ve sözünün mantığıyla sürekli özür diliyordu.

Beyit

Eline bir dūřmanın geęerse sakın onu incitme. Zira bu keder yani onu incitmemenin verdięi utanęlık ona yeter. Hayattaki dūřmanınun senin gömleęine dolanması, onun kanının senin eteęine bulařmasından iyidir.

ALTINCI DESTAN

Osman Bey'in, Halefi Orhan Bey'i Mücahitlerin Ordu Komutanlığına Tayin Etmesini, O Zamanda Kendi Hâkimiyetindeki Vilayetleri Taksim Etmesini, Orhan Bey'in Gaza Niyetiyle Kocaeli Vilayetine Yönelmesini ve Oradaki Kaleleri Fethederek Sınırsız Malları Ganimet Olarak Almasını Beyan Eder

Akıllı Babaların Kutlu Evlâtlarının Varlığına Destek Vermelerinin Vasfı: Soylu evlâdın ortaya çıkmasının hikmetinin saadet soylu sülalenin zuhûr edeceğinden haberler vermesi keyfiyeti bu nûr-ı mübîn ve mânâ-yı metînin **و امددناکم** و **بنین** parlaklığıyla ehl-i hak ve yakînin gerçeği gören gözünün önünde belli olmuştur. Babanın sırt kuvvetinin güzel bahtlı halefinden iyi yardım ve desteğini ummasıyla ve verimli soyların temkin bulmasının akıllı köklerin birleşmesinden dolayı korunabilmesiyle beraber babaların cihanı gören ışığı ve din ve devlet gözünün nûru saadetli evlâtlarının can arttıran sîretini ve gönül açan güzelliğini seyretmekle mübarek olur ve çoğalır. Yüce soyun ve sülalenin amellerinden elde ettikleri güzel zikrin zahiresi ve helâl kazançlardan elde ettikleri ödüllerden oluşan hazinesi bahtiyar olan nesillerin silsilesinin devam etmesiyle kalıcı olur.

Beyit

Kılıç mülkü ve miras mülkü bu âlemde mübarek idi. Azalan ve çoğalan bir kimse istediği şeyi evlâtlarından bulur.

Kuşkusuz hakiki inâyetler ve ilahî kuvvetler gereğince hanedanlık devletinin yüce sancağının yükselmesi ve sülalenin saadet erkânının sübûta ermesi rabbanî takdiratın başlangıcında belli olur ve ezelf iradelerle takdîr edilmiştir. O ikbâl silsilesi iyi huylu evlâtların birbirini takip etmesiyle kalıcı olur. Bahtiyar saadet ağacının emel dalları temiz fitratlı damarların ve köklerin onu beslemesiyle saadet ve aydınlık bulur. Kuşkusuz akıllı olan babalar soylu evlâtlarının yetiştirilmesini kendi ömür ve devletlerinin bu dâr-ı fanide uzanması açısından lüzûmlu bilmişlerdir.

Beyit

Dünyadan muradını alan bir kimsenin evlâdı rahat ve huzurlu olur.

El-Kıssa: İftihar ve övünmenin doğuş yeri olan Osman Bey Gazi bahtiyar evlâdı Orhan Bey'in yaradılış ağacının kuvvetlendirilmesini ve kâbiliyet kaynağının terbiye edilmesini kendisine farz bilmişti. Babalık lutfunu onun serverlik mesnedinin devamı ve istikrarı için görevlendirmişti. O sadık halefte cevherinin paklığı ve fitratının doğruluğundan dolayı babasının emir ve yasaklarına bir an dahi itaatsizlik etmiyordu. Kendi himmetini bu hadîs-i sahîhe **رضا الرب فى رضا الوالد** vürud etmiş fazîleti korumakla görevlendirmişti. Cesurların savaş meydanında ve aslanların koşu sahasında aslan yavrusu gibi olup gerçektende babasını andırıyordu. Yaşının gençliğine ve ömrünün tazeliğine rağmen zamanın tecrübeli pirlерinin cümlesine de yöneliyordu.

Beyit

Eğer feleğe doğru bir an hışımlanırsa, dikkat et yayı kaşının arkasındadır. /63a/ Onun akçakavaktan olan okunun darbesini yiyen güneşin gözünden gündüz vakti siyah su gelir.

Orhan Bey yardım ve desteğin azlığına rağmen Çavdaroğlu ile mücadelede mertlikle ve ordu bozmayla hareket ettiğinden kendisini babasının nazarında itikat ve itimat makamına getirmişti. Meydan savaşçılarının tamamı terazisinin üstünlüğüyle onun deneyim ve mertliğini itiraf etmişlerdi. Osman Bey hak ettiğinden dolayı pek yakında cihangirlik mesnedinin miras yoluyla ona ulaşacağını ve devletin büyük kuşunun onun serverlik tacının yuvasında huzur bulacağını biliyordu. Osman Bey yaşlılığın beyaz şahininin makam ve haşmet tuzağında çok gidip geldiğinden dolayı aşağıya doğru uçmaya başladığını ve mertlik meydanı aslanının cismanî kuvvetinin şimdi zayıflığa dönüştüğünü hatırlamıştı. Taze av ikbâlli o büyük kuşun, azâmet yuvasının o şahininin dilek yuvasından uçarak kendisini gezintiye çıkarmasını ve fırsat talihinin o kartalını, emellerin av yerinde av için vazifelendirmeyi münasip görüyordu.

Beyit

Zaman sana yüz çeşit vaât vermiş. Şimdi o vaâtleri gerçekleştirme zamanıdır.

Şefkatli Babanın Bilge Oğluna Verdiği Nasihatlerin Vasfı: Gayet mübarek olan bu günün başlangıcında, devlet kazanma ve övünçlülüğünün münasip bir zamanında mücahitlerin o önderi ve babası halefini huzuruna çağırıldı. Müşfikâne nasihatler ve hüsrevâne maslahatlarla ona yaklaşır şöyle hitap etti: Her ne kadar mertlik nurları senin güzel yüzünün paklığında ve amellerinin alnında görünüyorsa da tabîat bu mânâyı, yani devlet nurunun görünüşünün ve hücum etme kaynağının artışını babanın muhabbet nurundan olduğu mânâsına yüklemektedir. Babanın ve askerlerinin yardımıyla onu bu yüce işe adım atmada yönlendirmektedir. Devletli olan her evlâdın aslî cevheri hâlis mihenk taşından gelir, cevher bilen sarrafların nazarıyla vakit öyle bir ayar bulur ki, bu civanmert, övünçlülüğünü göstermek için savaşlarda ve gazalarda mertlerin meydanına gelir ve kendi eliyle devletin sabahının kapılarını güneş gibi kendi yüzüne açar.

Beyit

Büyük olan bir makamın evlâdına faydası olmaz. Kendin için aslan gibi ordu kırıcı ol! Kendi huy ve mizacının evlâdı ol! Devleti talep et, soyunun koru. Allah'ın tebaâsını edebinle muhafaza et. Yapacağın şeyden utanmayasın diye talep ettiğin yönetme işini iyi yap. Hiçbir zaman Allah'ı yâd etmekten boş kalma.

Şimdi beşerî kuvvetin zayıflığından dolayı ve yaşlılığımın senin gençliğine katılmasından dolayı bu günden sonra cihangirlik vazifelerini üzerine almalısın, ülke fethetme ve orduyu besleme sorumluluğunu üstlenmelisin ve bu hanedanın bilinen ahdi olan cihad farızasına teşebbüste bulunarak mücahitlerin önderliği ve serverliğiyle savaş deneyiminde bulunmalısın ki henüz hayattayken ve hayatımın günleri yerinde sabit iken ve de ümitlilik gözü henüz kalıcı olmayan bu saltanat evinde iken yaşamın göz nurunun sana aydınlık olduğu seni birkaç gün savaş meydanını gençleri arasında göreyim, ikbâl sancağı eteğinin savaş meydanına yayıldığını görüp ondan sonra yaşam eteğini kesilme köşesine çekeyim.

Orhan Bey de babasının bekası için duayı arz ettikten ve serverlik mansıbının muradını almada himmet yardımını istedikten sonra hayır duaları etti. Osman Bey de niyaz ve hacet elini her işi halleden Allah'ın dergâhına doğru açtı. Civanbahtının oğluna yardım etmesi ve Allah'ın ona destek vermesi için dualar etti. Evvela meşhur askerlerle birlikte onu Akyazı ve Hocaili vilayetlerinin zaptı ve fethine yönlendirdi. Korku ve hışım gününün komutanları ve kadim sipehsalardan Ağca Hoca, Konur Alp, Abdurraman Gazi ve Köse Mihal'i devletinin dört erkânı ölçüsünde bilip oğlunun devlet terbiyesi için görevlendirdi. Kavim ve aşiret liderlerinin hepsini ve intikam meydanı savaşçılarının tamamını /63b/ Orhan Bey'in itaatine bıraktı. Savaş fenninde mahir olan bütün cengâverler Orhan'ın komutanlığını can u gönülden kabul ettiler. Bedenin zayıflığı ve yaşlılık zamanında civanbaht olan halefinin devletini yenilediği için Osman Bey'e hürmet ettiler.

Orhan Bey başlangıçta muzaffer orduya cesaret vermeye başladı. Muayyen savaşçıların hepsine in'âm ve ihsanlarda bulundu. Yeni yetişmiş gençleri dünyayı rüzgâr gibi gezen atlarla, savaş malzemeleri ve silahlarla hoşnut kıldı. İnâyet ve riâyet sancağını cömertlik ve bağış gökyüzüne doğru yükseltti. Orhan Bey kol kuvveti ve savaş deneyimi açısından kınından çıkmış kılıç gibi eşsiz ve benzersiz idi. Cihana nizam veren fikirler ve tedbirleri isabet ettirmede kılıç saçan güneş gibi parlak bir gönüle ve pak bir düşünceye sahipti. O gaza ve cihad seferinin başlangıcında akıllı pirlerin öğütlerinden ve akıl sahibi hekimlerin nasihatlerinden ما لم تغلب فاجلب و كن بخيلتك اوثق سنه بشدتك و يحذرك افرح منه بخدتك şöyle faydalanmalı diye aklına geldi; doğru düşünceli her savaşçının düşüncesi sağlam bir tedbire tutunmalıdır. Ondan sonra kin kılıcına iş buyurmalıdır ki kara vicdanlı kâfir gürûhu parlak gönüllülerin fikriyle yokluk ve fena badının karanlığına atılabilsin. Parlak vicdan kılıcını kının uykusundan uyandırmaya, o kan dökücü kılıcı düşmanların pis kanıyla kirletmeye, dilâverlerin elleri ve kollarıyla kâfirlerin pis kanını arıtmaya ne gerek var.

Şiir (Ar.)

Yaşamın anlamı onunla dünyaya geldi

Kuşkusuz bazı küffar kaleleri Kocaeli'ne yönelmede gidişe ve gelişe mani olan yol ortasındaki büyük taş gibiydi ve de yol kesen düşman askerlerinin sığındığı bir sığınak idi. Şüphesiz o kaleyi zapt etmek ve onun temellerini kökünden sökmek gerekiyordu. Bunun içinde daha fazla çaba ve teşebbüs gerekiyordu. O kaleler cümlesinden olup Karaceyş adını taşıyan bir kale yolun üzerinde ortaya çıktı. Orhan Bey görmüş geçirmiş tecrübeli pirlerin katılımıyla o kalenin fethini düşündü. Orhan Bey aklına getirdiği şu şeyleri söyledi: Ordumuzdaki askerleri üç gürûh hâline getirelim. Bunlardan bir gürûh benim sancağım altında savaş bayraklarını yükseltsin. Diğer gürûhu dağın başında pusuda bırakalım. En son gürûhu da hisarın içine sokmak için görevlendirelim.

Bu şekilde anlaşılıp hisar ahâlisiyle birkaç gün mücadele ettiler. Ertesi gün yenilmiş ve âciz bir şekilde savaştan çekilerek karargâhlarına geri çekildiler. Melûn küffar kendi sağlam surunda dışarıya çıkıp üstün gelme yoluyla mücahitlerin ardından toplanmaya başladı. Kalenin içindekilerden bir kısmı dışarı çıkar çıkmaz Karaceyş öncülüğünde pusuda bulunan askerler hisarın dışına doğru yüz çevirip kaleye dönüş yolunu kâfirlere kapattı. Bu şekilde *و حيل بينهم دين ما يشتهون* kâfirler için akıllıca bir hile hazırladılar. Kalenin bütün kâfirlerini ecelin yırtıcı kuşunun pençesine attılar. Hemen kalenin kapısına hücum edip kaleyi zapt ettiler. Paha biçilmez malları, eşsiz olan cariye ve gulâmları ele geçirdiler.

Beyit

Hem lutufla hem de şiddetle, mülk alan ve taç bağışlayan el ve kılıç ile düşman ele geçirildi ve de kale fethedildi. Onların askerleri sağlam kaleleri fethetti ve hadîse çıkararak askerlerin yolunu kapattı.

Orhan Bey o kaleyi fethettikten ve ganimetlerini ele geçirdikten sonra oranın yönetimin Karaceyş'e lâyük gördü. Onu, bazı savaşılarla birlikte o hududun muhafazasına tayin etti. Karaceyş te ömrünün sonuna kadar o kalede yaşadı. Bundan dolayı o kale Karaceyş adıyla şöhret bulmuştur. Gerçi şimdi orası viran olmuşsa da Karaceyş'in mezarı oradadır.

Oranın fethinden feragat bulan Orhan Bey Alp Sofu adıyla meşhur olan /64a/ kalenin fethine yöneldi. Orayı sülh yoluyla kâfirlerin elinden alıp ikta' olarak Konur Alp'e verdi. Oradaki dağ köprüden geçerek Akhisar'ın fethine yöneldi. O kaledeki askerlerin tamamını bağışlayıp onları mücahit askerlere dahil etti. İslâm ehlinden bazı itimat sahibi kimseleri de kalenin yönetimi için görevlendirdi. O kalenin vilayetlerini imar ettirdi ve orada zirai faaliyetlerde bulunup halkı hoş tuttu. Kalelerindeki bütün serdarları fetih müjdesi vermeleri için Kara Ali'nin yoldaşlığında babasının hizmet eşiğine gönderdi. Kara Ali'nin risalesine Kara Tegin kalesinin zaptına yönelmesi için babasından izin istediğini de yazdı. Bu fetih müjdesinin ulaşmasıyla birlikte Osman'ın haber bekleyen gözünün içindeki aydınlık artmaya başladı. Evlâdının cihangirliği konusunda kaygılı olan gönlü bir anda İslâm'ın fetih sancağı gibi açılmaya başladı.

Beyit

Elbise, bu evlâdın ölçülerine tam uydu. Bir başka erkek evlât istemeye gerek yoktur.

Osman Bey Kara Ali'ye teşrifatlar tahsis edip ona inamlar ihsan etti. Orhan Bey'in cihangirlik mesnedinde karar buluşunun övgülü menşurunu Kiramü'l Kâtibîn'in kalemiyle yazdı. Ülkeler, vilayetler ve kaleleri fethetme işini bahtiyar evlâdına bıraktı.

Buna dayanan Orhan Bey fetih sancağının evvela Kara Tegin kalesine doğru yükseltti. Oranın hâkimine şunu haber verdi: Eğer anlaşmayla kaleyi teslim eder ve bağlılık vazifelerini yerine getirirsen kanunumuz mûcibince memleketinin bütün zenginliğini ve varlığının tekrar sana bırakırız. Diğer hâkimler ve tekfurular gibi seni de “müllefe-i kulûb” zümresine dahil eder ve ehl-i zimmet ipine dizeriz. Fakat mağrur tekfur bu isteğe red cevabı verdi. İnat ederek fesat ortaya attı. Bundan dolayı Orhan Bey savaş aletlerini toplamaları ve kalenin fethi için lâzım gelen eşyaları tertip etmeleri için cengâverlerini görevlendirdi. Gazilerini kaleyi yağma etme hükmüyle hırslandıran Orhan Bey kalenin kapalı kapılarının açılması için onları görevlendirdi. Muayyen bir günde hisara hücum ettiler. İslâm'ın muzaffer askerleri bal arısı gibi

hücum ederek hisarın burçlarını kendi toplantı yerleri yaptılar. Her ne kadar çok hareketli olan bazı mücahitler savaş esnasında şehadet balını tattılsa daha vaâdiyle *تربصون بنا الا احدى الحسنين* şehadet şerbetini bu yolda zaferle ganimet bilip kafalarına diktiler.

Kuşkusuz din yardımı bulmuş böyle mücahitler yeryüzünün sağlam kalelerini ve de gökyüzünün muhkem hisarlarını kökünden sökmeye yüz çevirilirse elbette bu vak'anın *كانت ارتقا فننقناهما* gerçekleşme sûreti ayanın gören gözünün görünme mertebesine ulaşır. Eğer sağlam ve yüce dağları kökünden silkeleyip sökmeye göz koyarlarsa bu hakîkât mânâlı söz mücibince *الرجال تطلع الجبال* yüce yerlerin cevherlerini çukurluk yerde alt üst ederler.

Li müellifihi

Gökyüzünün tahammül edemediği o şeye yeryüzü nasıl tahammül etsin.

Kuşkusuz aynı gün muzaffer sancaklı İslâm askerleri o sağlamlıktaki kaleyi hükümleri altına aldılar. Onların büyük küçük bütün hâkimlerini ve tebaâsını esir ettiler. Mağlup olan tekfur de zincirleyerek civanmert olan hüsrevlerine ulaştırdılar. Onun ailesini ve yakınlarını, güzel yüzlü erkekler ve kızlarının tamamını gizlediler. Çünkü her kim o güzelliklere hayret gözüyle bakarsa artık akıl dizginlerini baygınlık ve delilik sahrasından geriye çekemiyordu.

Şiir (Ar.)

Eğer Yusuf'un zamanında olsa idi

Kadının parmağı değil erkeğin yüreği parçalanırdı

O kalenin tekfurunun bir kızı vardı ve güzellikte bir alâmet idi. Güzellerin huzurunda peri soylu bir timsaldi. Çin'in heykel yapılan heykeltraş hanelerinden bir heykel idi, ama insan şeklinde idi. Onun güzel boyu bir dağ servisini andırıyordu. Kâkülünün mis kokusunu kıskanan göbeğinin mis kokusu, utancından göbekte gizleniyordu.

Beyit

Letafet yolunda insanın içinden her ne geçerse onun güzelliğinin şeklini alıyordu. Onun yürüyüşünü gören her zahit hayrete düşerek sarhoş olur ve başını onun ayaklarının üzerine indirir.

Orhan Bey cennet bahçesinin o taze meyvesini ve tabîat bağının yeni olgunlaşmış meyvesini hediye olarak babasının eşiğine gönderdi. Her bir güzel soylu periyi güzellere âşık birine ihsan etti. Daha sonra Orhan Bey kâfir tekfurun huzuruna getirmelerini istedi. Gazilerin deri yüzen köpeklerinin de ganimetlenmesi ve oranın köpeklerinin bu doğru dille **طالبها كلاب** onun murdar ve kesif bedenine sahip olması için tekfurun bedenini parça parça ettiler. Bu kalede birçok cariye ve gulâm mücahitlerin eline geçti. Orhan Bey kalenin temellerini yeniden attı. Esirlerin hepsini ağır bir pahayla gazilerden satın aldı. Oradaki imâret işlerini arttırdı. Her bir esir aileyi imâret ve ziraat işine yönlendirdi. Mücahitlerin bir grubunu da Samsa Çavuş'un önderliğinde o memleketin ve hisarın muhafazası için görevlendirdi. Orhan Bey daha sonra mutlu ve muzaffer bir şekilde başka bir tarafa yöneldi. O huduttaki bir kaleyi Konur Alp'e diğerini de Karaceyş'e önceki ikta'larına ek olarak verdi. Daha sonra oraya yakın olan İznik tarafına yağma için gitmeyi, oranın ahâlisini küçüklü büyüklü esir etmeyi, oranın rengârenk meskenlerini, bağ ve bostanlarını ateş ve suyla harap etmeyi, oranın fetih vaâdinin yaklaşması ve ilahî inâyetin İznik şehir ve hisarının fethine bağlanması için o memleketin içine sürekli kargaşa atmayı kendi aralarında kararlaştırdılar. Orhan Bey'in kuvvetlenmesinin başlangıcı olan bu büyük fetihler 717 (1317–1318) senesinde vukûbuldu.

YEDİNCİ DESTAN

Orhan Bey'in Babası Zamanında Sakarya Suyu Kıyısındaki Vilayetlere Yaptığı İkinci Gazasını, Birçok Kale ve Beldenin Fethiyle Üstünlük Bulmasını, Germiyan Hâkimi Ali Şir'in Evlâtlarının Fitne ve Fesadını, Allah'ın Yardımıyla Onları Def İçin Zikredilen Gazadan Geri Dönmesini Beyan Eder

Li müellifihi

Saadet müjdecileri fetih müjdesini can âleminin hariminden iman ülkesine ulaştırmışlar.

İkbal nuru doğunca güneşin kandili bu yüce eyvanda aydınlandı.

Ruhun burnu fetih kokularından dolayı güzel kokular almaya başladı. Osman'ın devlet bağı gül gibi açıldı.

Şah Osman Gazi'nin gözünün nuru, pirlerin himmetini civanbahta yakınlaştırmıştır.

İslâm memleketlerinin fatihi ve fetih kilidi mücahit tabîatlı Ebu'l guzat Orhan Han'dır.

Ona bu menşur sayfalardan menkıbeler oku, onun ruhu için gönülden bir dua oku.

Hilâfet her zaman onun evlâdına nasip olsun, şeriatın yüce sancağı zamanın padişahının elinde osun.

İslâm milletinin sığınağı o şah Bayezid'in yüce cenabı cihan halkının sığınağı olmuştur.

Kadîm olan zâtların menkıbe ve haberlerinin sayfaları, sabık olan cenapların kutsal ruhlarının levhaları bir zaman sağlam dua ve güzel zikir ile başlıklandırılır ve bir zamanda medih ve övgü kokularıyla güzel kokulu hâle getirilir. İman kelâmının bedenindeki can cevherinin safhası, İslâmın hakîkât ve tevhid bilgisiyle, ruhların sevincinin amellerin bedenindeki nefsanî hevesler ve cismin kalıcı olmayan arzuları ile insanın itikat saflığına olan aynı yakınlığıyla can ve cananın emniyet ve iskânını

istememesinden dolayı selef olan o eşrafın salih amelleri ilahî rızayı hâsıl etmeye ve onların mübarek mânâlı emellerinin genişliği hayır işlerinin tamamlanmasına tahsis edilmiştir.

Beyit

Kılıcın kendisi şehadet lafzının ilk batlıdır.

Ruhanî yakınlığın en kâmilî ve cismanî ibadetlerin en fâzılı cihad farizasını yerine getirmektir. Mademki Allah yolunda muhlistir ve Allah'ın yüzü için hâlistir o zaman bu beğenilmiş hadîsin *رباط يوم فى سبيل الله خير من الف يوم فيما هواه* övgüsüne lââyık olmalıdır. /65a/ Çünkü cihadın mânâsı Allah yolunda kişinin canıyla oynamasıdır ve rıza yolunda hayatını yabancı ve dâvetsiz bir misafir olarak bilmesidir. Kuşkusuz can ve gönülle itaat bulan ve vücût organlarını silah gibi sağlamlaştıran bir itaat gönül hâlisliğine ve gizli akidesinin paklığına daha lââyık olacaktır.

Beyit

İş yapanlar böyle bir iş yapmışlar, senin işini dini beslemek olarak belirlemişler.

Gerçekten de Allah'a rıza gösterme ve cihad işinde Âl-i Osman'ın İslâm hâkimlerinin ve meliklerinin özellikle hilâfet makamı sultanların o başlangıcı Orhan Bey'in merdane olan içtihat ile ve cihangirlik fazîletlerine olan bağlılık ile büyük bir üstünlüğü ve de söylemeye dahi hacet olmayan meziyetleri vardı. Öyle ki, bu savaş ve gaza destanı bu iddia edilen şeyin şahididir.

Kış Mevsiminin, Dey¹⁸⁴ Ayının ve Ordu İçindeki Soğğun Şiddetinin Vafı:
El-Kıssa: Tabî kuvvetlerin cûş u hurûşunun söndüğü, sultanın askerlerini kar, yağmur ve soğuktan dolayı mağaralarda kapıları yüzlerine kapattıkları 718 (1317–1318) senesinin kış mevsiminde kış havasının hiddeti ve soğğun şiddetiyle savaş zamanı mücahitlerinin ateş saçan kılıcı nehirlerin akan suyu gibi kınında donmuş olup iş buyurmaktan geri kalmıştı. Parlak kılıçlarına gökyüzünden inen Hüma

¹⁸⁴ Eski İran takviminde 10.ay 21 Aralık 21 Ocak

kuşunun nem ve ıslaklığından korumak için onlara buzulun cilâsıyla cilâ veriyorlardı. Yol yordam görmüş tecrübeli gökyüzü kuzey burçlarının kış mevsiminde havanın soğukluğunun şiddetinden dolayı sincap tüyü ile doldurulmuş bir bulut yorganını onların eteklerinin ucuna kadar çekmişti. Zırh giyenler soğuğun ve nemin def edilmesi için buzdan keçeleri iki kat olan cübbelerinin üzerine giyinmişlerdi.

Şiir (Ar.)

Hiçbir zaman öyle soğuk olmamıştır ve böyle de kış gelmemiştir

Mutlu devletin genç şahı Ebu'l Gazi Orhan Han bu kış mevsiminde babasının sohbeti ve muhabbetiyle müftehirdi. Babasının meclislerine katılıyor, kâfir diyarına gaza ve cihad etmek için ondan izin istiyordu. Savaş meydanının tecrübeli pirleri Ağca Hoca, Aygud Alp ve Karaceyş'le savaş ve sefer hususunda istişare ediyordu. Sürekli o soğuk kış mevsiminde gaza ve cihadın sıcak arzusunu aklına getiriyordu. Ağca Hoca şu tedbiri uygun bularak şöyle dedi: Sakarya nehri kenarındaki sağlam kalmış kalelerin tamamı mücahitlerimizin iktidar elinin altına girsin. O kalelerin sağlayacağı yardım ve destekle Trabzon sahiline kadar olan bütün memleketleri İslâm için fethedelim. O kalelerin fetih nedenleri ortadadır. Karaceyş ve Konur Alp'in kale ve meskenlerinin o kalelere yakın olması bu gaza arzusunun en büyük başlangıcıdır. Çünkü bu kâfir kalelerinin muhâfızları Karaceyş ve Konur Alp'e yakın olmalarından dolayı geçim sağlama açısından darlıktadırlar ve gece gündüz savaş düşüncesine müptelâ olmuşlardır. Ağca Hoca'nın bu fikri herkese münasip görüldü. O esnada Orhan Bey o kalelere yapacağı gaza ve sefer için babasından izin istedi. Babasından izin aldıktan ve Allah dostlarının himmetinden yardım bulduktan sonra fethin zamanının izlerinden haberler veren, kâfirlerin devlet zamanını ve oradaki kale muhâfızlarının ömrünün, Dey ayında mağlup olmuş askerlerin ömrü gibi sona erdiğinden işaretler veren kutlu bir bahar mevsiminin başlangıcında Orhan Bey doğru niyetin yoldaşlığı ve şeriatın rehberliği ile o kalelerin fethine yöneldi. Beldelerin etrafından bir ses yükseltti. İlk olarak Akhisar canibinden işe başladılar. Külekihisarı'nı muzaffer askerlerin hâkimiyeti altına soktular. Kısa bir zamanda rabbanî yardım sayesinde o iki muteber kalede ele geçirildi. Kâfirlerin ecel vadesi yetti. Müşriklerin dininin yüzü duraklama zamanında belirdi. /65b/

Beyit

Onun eli ve kılıcı küfriün ayağını bağlar, heybeti ise düşmanın boynunu bağlar.

Gökyüzü gibi yüce olan kalelerin burçlarını İslâm'ın hüküm ve şariatlarının bayrak ve sancaklarıyla süslediler. Zafer buldukları o menzilden Kabucakhisarı kalesinin fethine yöneldiler. O hisarın etrafını kılıç ve mızrakların seddiyle çevrelediler. Her gün etraftaki hisarlardan fetih ve zaferin çehresinin karşısına ayna yüzlü dilâverleri getirdiler. İsyancı kâfirlerin ısrarları ve inatçı müşriklerin asiliği her ne kadar uzamışsa da savaşçı olan o gürûhun hiddeti ve hışmı cihad himmetlerinin artmasına neden oldu.

Bir gün ilahî takdîr mûcibince İslâm askerlerinin fedakârlıkları hâlinde savaş esnasında kâfir kalesinin hâkimine tehlikeli bir yara isabet etti. Bu can eriten yara neticede onu helâk basamağına çekti. Hatta savaşa devam ettiklerinden dolayı kale ahâlisinin birçoğunun vücutları yara almıştı. Onların canlı ten malının zahmetinden dolayı ruhsuz kalmıştı. Hâkimlerinin helâk olmasından sonra çaresiz kalelerini Orhan Bey'e teslim ettiler. Mücahitler, hisarın içini şirk pislğine bulaşmış olan kâfirlerin pis vücutlarından temizlediler. Keraste kalesini fethetmek arzusuyla oradan ayrıldılar. Gerçi bir zaman orayı muhasara ettiler ama talihsiz kâfirler kendi acziyet ve zavallılık yüzlerini mücahitlerin kılıçlarının aynasında sürekli muayene ediyorlardı. İslâm askerlerinin fetih ve zafer seslerini uzak ve yakın bütün dillerden işitiyorlardı. İster istemez kaleyi teslim etmeye razı oldular. Kanuni bir sözleşmeyle kendi zimmet akdi ve güvenliklerini sağladıktan sonra kalenin kapılarını açtılar. Bu hisarın da alınmasından sonra o civarda muzaffer askerlerle teçhiz edilmiş olan bir başka sağlam kale kalmamıştı. Bu kale ve ona bağlı olan bütün yerler gazilerin taht-ı tasarrufuna girdi. Orhan Bey o kalelerden her birini teker teker kendi gazilerine teslim etti. O kalenin bütün sütunları ve burçlarını iman nurunun aydınlığıyla nurlandırdılar. Orhan Bey memleketin bütün varlığını ve küffar hududunun muhafazasını Ağca Hoca'ya bırakmıştı. Mert cengâverleri de ona yardım için o hududa tayin etti. Abdurrahman Gazi'yi de Sakarya nehrinin batısından İstanbul

halicinin kenarı ve İzmegid şehrine kadar olan bütün kale ve beldeleri fethetmesi için görevlendirdi.

İslâm dininin yardım bulması ve muzaffer sancaklı tevhid ehlinin mülk dairesinin genişlemesi için çaba ve gayret sancaklarını yükselttiler. Kâfirlerle kanlı savaflara giren o komutanlar, o cihad atının savaşçıları her gün bir tarafta sağlam bir kaleyi kuşatıyorlardı. Belde ve meydanların zaptı için mertçe savaşıyorlardı. Gece gündüz atlarının eyerleri üzerinde meskûn oluyorlardı. Cihad atlarının sırtını zamanlı zamansız bir gezinti yeri olarak bilmişlerdi. Belki de ot demetleri ve yumuşak şeyler üzerinde yatarak uyku ve uyanıklık arasında rüyâ görüyorlardı. Dinlenme ve istirahat mekânlarında başa batan yastıklardan olan üç kanatlı okları yastık niyetine başlarının altına koyuyorlardı. Muhâfızların gürültüsünden ve öncülerin kavgalarından dolayı o menzilin gece uyanık kalan sâkinlerinin, o uyanık gönüllü aslanların gözleri seher vaktine kadar uyanık kalıyor ve gökyüzünün hisarında bir yıldız gibi asılı duruyordu. Baht kösünün çınlamalarından dolayı ay ve güneşin her iki kulağı da onların mertlik seslerinden gayrisini duymuyordu.

Beyit

Askerler ölüm sofrasını düşmanın önüne indirirse dâvet kösünün sesi yaşlı ve gencin kulağında çınlar.

Zamanın savaşçılarının öncüsü Âl-i Osman hanedanının yâr-ı garı olan Ağca Hoca vilayetlerin bazılarını sülh ve tedbir bazılarını da kılıç şiddetiyle ve el darbesiyle ele geçirmek için Sakarya nehrinin diğer tarafından Akova ve ona bağlı yerler doğru hücum etti.

Beyit

Eğer kul kulluk vazifesini yerine getirir ve bu yolda çaba harcarsa efendisi de onu aziz ve saygın kılar. /66a/

SEKİZİNCİ DESTAN

Osman Bey'in Orhan Bey'i Bursa Şehrinin Fethine Göndermesinin, Sebeplerini, Orhan Bey'in Adranos Tekfuru Mağlup Etmeye Yönelmesini, O Mağlup Tekfuru Helâk ve Memleketini Fethederek Yardım Bulmasını, Daha Sonra Onun Bursa'yı Kuşatmasını ve Tekfurla Barış Yaptıktan Sonra Zikredilen Memleketin Teslim Alınmasını Beyan Eder.

Li müellifihi

Nevruzda gökyüzü gül bahçesi gibi oldu, o gül bahçesinde en güzel gül kendisini göstermeye başladı. Gonca bağda nakışlı bir çadır açmış, gülün çiçeklerinden göğe bir şadırvan yükseltmiş.

Fethin Gizli Baharının Vasfı: Her saatinin vaât edilen kavuşmanın meydana geleceğinden haberler verdiği, her nefesinin çemende raks eden iştret ediciler arasında sabâ ve şimâl rüzgârı olduğu güzel nevruz mevsiminin başında, yılın mevsim ve günlerinin açıldığı bu mübarek vakitte bağın rengârenk meclisinde ve baharın nurlu ülkesinde kuşluk vakti ülkesinin şahı kutlu ve mübarek talihiyle salınarak yürüyordu. Kırmızı gül ise eman ülkesinin sultanı olarak ağaç dallarının renkli tahtında ve cihangirlik mesnedinde oturuyordu.

Beyit

Dağ zevkten inlemeye, bulut ise şevkten damlatmaya başlamış. Servi nazla raks ederken goncaysa mutlulukla gülmüş.

Günlerden bir gün zamanın şehinşahı gül ağacı gibi şekillenmiş fidanlardan, servi ve çınar vücutlu güzel gençlerden müteşekkil olan muzaffer askerleri görmek arzusuyla çemen ve çayırdan olan fezaya doğru yürüyordu. Bağ ve bahar ülkesinin gençlerini ve zafer yazan askerlerini seyretmek için iftihar otağını çemenzarın üstüne açmıştı.

Beyit

Bulutun gölgesi bostanın üstüne düşünce, onun yeşilliğine siper oldu.

O zamanlarda haşmet sahibi kimselerin huzurunda ordunun arsasını tertip için yeni yetişen çemenzarın kıvrak ve hareketli olan bütün piyadeleri yeşil renkli ve sivri uçlu oraklarını ova ve dağ meydanında ellerine almış *وحش لسليمن جنوده* onu yerin ve zamanın diline savurmuşlardı. Bülbüllerin çavuşları dağın ve ovanın alçak ve yüksek olan bütün fezasını bu mânânın *يؤذ يصدر الناس استاتا* sesi ile doldurmuşlardı. Rüzgâr gibi giden haberciler, menekşe sırlı öncülerden oluşan cihanı gezmiş süratli kimseler rengârenk baltalarını omuzlamış bağın gençleri huzurunda hizmet ayağı üzerinde dikilmişlerdi. Dağ servisinin ordusundan olan asil gençler koltuklarının altındaki uzun mızraklarla öncü saflarda namaz vaktindeki cemaat safı gibi olup kendi mızrakları gibi kıvançlılardı. Gonca zırh giyen zırhlılar altın işlemeli miğferleri kendi yüce başlarına takmışlar ve rüzgâr gibi giden atlarının sırtına binip süvari savaşçıların safları arasında gezmişlerdi.

Beyit

Verimli su, içinde miğfer ve zırh olmadığından dolayı kabarcıklı değildi. İnsan helâk etme kastıyla pusuya hücum et.

Âleme nizam veren bu meclis ve mahşerde âzade olan zambakların kelâm söyleme zamanında yeşil renkli çelik hançerlerini ağzın kılıfından, dilin kılıcını da beyan kınından çekmişlerdi. O hâl diliyle mertlerin meydanındaki savaş destanını anlatıyordu. Seher vaktinin çiğ tanelerinden yapılan çivilerin çakılmasıyla sağlamlaştırılmış açılmamış goncanın çelikten kubbesi üzerine çekilmiş olan güneş gibi yemyeşil ve yüz yapraklı olan gülün serdarını mutlu şahın ordusunun temaşağâhına getiriyordu.

Beyit

Bambu ağacının üzerinde çiğ tanesi gibi duran şey baldır.

Yağmur taneleri, kabarcıklı su, akkavak ve nar ağacı ilminin âlimi olan kibirli kimseler ve çınar ve çam ağacının sağlam ayaklı övünçlü kimseleri top ve tüfekte hareket eden gürûhları hazırlamış, sağ ve sol cenahın sabâ ve şimâl çavuşlarını savaştı gençlerin saflarının tertibi için görevlendirmişti. On dilli zambaklar ırmak kenarında ehl-i iman komutanlarını övmekten dolayı ıslak dilli olmuş, övgü okuyan bülbüller gülistan meydanında yeni yetişmiş olanların safını övmek için söylemeye çalıştığı bu mânâda لا يتغزون الا بسطان zorluk çekmişti.

Beyit

Âzade zambak ve fasih dilli çınar gökyüzüne doğru bin el açmıştı. /66b/ Hepsi de çemenzar kendi gençliğinin dallarından her zaman murat alsın diye gece gündüz dua ediyordu.

El-Kıssa: Mutlu şahların devletlerinin ömrünün gençliğine benzeyen, kudretli hüsrevlerin cihan bahtının alâmeti olan böyle bir bahar zamanında seher vaktindeki ağaç çiçekleri gibi olan yaşlılığın sabahının beyazlığının, bu çemenzarın yaşlı ağacını beden dallarından ve gül vücutlu dallarından doğduğu yani sağlam köklü ağaç, yüce zirveli dağ, din mücahitlerinin öncüsü, şerîat gelenekli sultanların başlangıcı, Rum ülkesindeki tevhid berraklığının kaynağı, o ülkedeki şeriatın tatlı yolu, gazaların tozkoparan yağmur bulutu ve kötü huylar vadisinde helâk olmak istemeyenlerin sığınağı Osman Bey Gazi'nin (Allah onun sırrını kutsasın.) o bahar mevsiminde bu mânânın çiçeklerini açarak hilâfet temelli نور الشيب نوری çemenzara güller saçtığı, çiçeklerinin yapraklarının hâl diliyle bu âyeti و اشتعل الراس شيبا zamanının vefasızlığını hatırlamak yolunda söylediği ama yaslanmış olduğu o ikbâl ağacının kök ve başından yumuşak ve güzel bir taze fidanın başını topraktan çıkardığı, Osman'ın yaşlı çiçeklerinin arasından güzel bir ağacın meyvesinin hilâfet ve cihangirlik saray bostanında yetişmeye başladığı mübarek bir zamanda sebzezarın mızrak ve kılıçlarının dillerinin sayısına denk olan İslâmın muzaffer askerleri, putlara tapın küfür beldelerinin fatihleri, cihad askerlerini Allah'ın verdiği nimete hırslandırmak ve o nimetle zafer yazan askerleri ümitlendirmek için Osmanlı hanedanının geçmiş hâllerinden rabbanî müjde geleneğiyle kanıtlar ve deliller ortaya

اذكروا اذكنتم قليلا ستضعفون فى الارض تخافون ان يتخطنكم الناس فاواكم و ايدكم بنصره و .
رزقكم من الطيبات لعلمكم تشكرون

Osman Bey her ne kadar koruma ve kollama gözünü İslâm dini ve ülke açma maslahatlarının endişesinden bir an dahi bile ayırmıyorsa da yaşlılığın ona üstün gelmesinden ve bu işlere girişmede zayıf olduğundan dolayı sefere gidip gelmekten ve belalara mukavemet etmekten âciz kalmıştı. Ayak bileklerinin ağrıdığı ve nıkris illetine müptelâ olduğu o dönemde genç halefinin devletine güvenerek gaza meydanlarından çekildiği zaman şu mânâyı söylüyordu:

Beyit

Ayağa kalkmak elimden gelmiyor, belki tekrar ayağa kalkınca onu elde etmiş olurum. Kavga ve dövüşte geçen kıymetli ömrüme ve de akın ve hücumda yok olan gençlik günlerime yazık oldu. Dizlerim o kadar zayıf ki ölümün kokusunun alabiliyorum. Zayıflığımdan dolayı burnumu dizimin üzerine koyayım. Ömrün binası sağlam olmazsa ne fayda, fazla gururlanma ne mülk yerinde kalır ne de makam.

Beşerî zayıflık ve yaşlılık engelleri Osman Bey'e galip geliyorsa da o itaat inzivasında gücünün yettiği kadar ibadeti takdim etmeyi talep ediyordu. Onun şerefli varisi, halefi ve genç devletin cûş u hurûşu Orhan Bey Gazi babasının yaşlılığının telafi ediyor, onun devletinin güçsüzlüğünü tedarik ediyordu. Dünyayı zapt etme geleneğinde babasının kaymakamlığını gereği gibi yerine getiriyordu. Büyük baba hayatının geri kalan günlerinde ve sebatsız birkaç günlük ömürde bahtiyar evlâdını iktidar rütbesinde ve istiklâl makamında görmek istiyor, müşfikâne ve hüsrevâne nasihatlerin rehberliğiyle zamanın kendisine fırsat vermemesinden dolayı gerçekleştirmediği bazı arzularının evlâdı Orhan'ın kuvveti ve mertlik eliyle gerçekleşmesini arzu ediyordu.

Beyit

Eğer makamının yerinde kalmasını istiyorsan evlâdına saadet ve tedbir öğret. Var olan tezgâha fazla yaslanma, zira bir gün olur ki elde nimet kalmaz.

Osman'ın mühim işleri cümlesinden en önemli işi Bursa şehrinin fethini tamamlamak idi. Zira yüce himmet yardımıyla onu gerçekleştirmek için on bir yıl boyunca çaba sarf etmişti. /67a/ Oranın zaptı için çeşitli düşünceler ortaya atmıştı. Önce de zikredildiği gibi Bursa şehrinin iki tarafına iki kale inşa ettirmiş, yeğeni Aktimur ve gulâmı Balabancık'ı o kalelerin yönetimine bırakmış ve arzu edilen işi gerçekleştirmeleri için görevlendirmişti. Bu sağlam adımlı savaşçıların ve Allah'ın sancağını taşıyan mücahitlerin hisara yönelik yaptıkları taarruzlarını sürekli uzatmalarından ve hisar halkıyla muharebelerini devam ettirmelerinden dolayı o diyarda ikâmet edenlerin işini çaresizliğe vadmışlardı. Aktimur ve Balabancık Bursa ahâlisiyle ilgili haberleri dilden dile dolaştırarak Osman Bey'in hizmet eşiğine vadmışlardı. Bu haberin içinde şöyle diyorlardı: Bursa ahâlisi, ayanı ve hâkimi kıtlık ve kuvvetsizlikten dolayı bu âcizlik müddeti boyunca kendi hayatlarından bıkmış usanmışlardır. Çaresizlik içinde olup mal ve mülklerinden ümitlerini kesmişlerdir. Oranın hâkimi ve tebaâsı İstanbul'a gitme iznini aldıkları takdirde muhalif olmayan halefle imanın doğruluğundan kaynaklanan bir anlaşma yaptıktan sonra şehri ve hisarı teslim etmek istiyor. Oranın hâkimi bu şeyler hususunda tamamen rahat gönüllü olduktan sonra kalenin kapısının açmak istiyor. Ama bu isteğin gerçekleşmesinde Osman Bey'in kendi nefesine yönelmesi zaruridir. Orhan Bey'i gönderse dahi bu iş kesinlik kazanacaktır.

Her ne kadar bu isteğin gerçekleştirilmesi için Osman Bey sürekli himmet kanadıyla uçuyorsa da nıkris illetinin kuşları onun bu girişiminin adımlarına ayak bağı oluyordu. Nitekim kendisi bu birkaç yıllık arzusunun Orhan Bey'e bıraktı. Hilâfet işaretli halefine doğru yol ile kılavuzluk edip ona şöyle dedi: Evvela Adranos tekfurun gazasına varman ve bu işlerin başlangıcında onun gazasını bütün isteklerin başlangıcı olarak bilmen gerekir. Zira Osman Bey'in amcası Aydoğdu Alp'i Adranos Dimenos tekfurunun babası şehit etmişti. Henüz şimdiye dek onun intikamı alınmamış ve katili cezalandırma fırsatı doğmamıştı. Üstelik Bursa kalesinin zapt edilmesinde o birçok engel ortaya çıkarmıştı. Şüphesiz o engeli yoldan kaldırmak ve onun kale ve memleketinin fethini Bursa'nın zaptına yakın bir başlangıç olarak bilmek en münasip düşünce idi.

Orhan Bey babasının emriyle bu dinî hizmete yöneldi. Osman Bey Köse Mihal, Turğud Alp, Şeyh Mahmud Gazi, Ahi Hasan oğlu Ahi Şemseddin ve Şeyh Edebali'nin kardeşlerinden oluşan meşhur ordu komutanlarını oğluna yoldaş tayin etti. Osman Bey'in de belirlediği kanun mûcibince evvela Adranos vilayetinin zaptına yöneldiler. O kaleyi kökünden sökmek için gerekli hazırlıkları yaptılar. Lânetli Adranos kinli olan mücahit askerleri iyice gözlemedikten sonra onlarla mücadele etmenin akıl ve mantıktan uzak olduğunu anladı. Kale ve vilayetini boşatarak yardımcılarını ve tâbileriyle birlikte gayet yüce olan muhkem bir dağlık bölgeye sığındı. İslâm askerleri Adranos kalesine varınca hisar ve memleketi korunaksız ve muhâfızsız gördüler. Faydalı ve ganimet dolu öyle bir memleket ve hisar savaş yorgunluğu olmaksızın ikbâl öncülerinin rehberliği sayesinde muzaffer mücahitler tarafından zapt edildi. Kâfir köyleri içinde tekfurun olayıyla ilgili bilgi sahiplerini ele geçirdiler. Adranos'un kaçtığı ve saklandığı yeri araştırdılar. Gerçi o dağlık bölgeye çıkmak yayalar ve atlılar için gayet zordu. Tekfurun yerleştiği yerin düzgün olmamasından dolayı o mahâlde zafer elde etmek yorucu ve sıkıntılı idi. Buna dâyanan Orhan Bey bütün orduyu piyade şeklinde tertip ettirdi. O sağlam dağın zirvesine doğru yürüyüp dağ keklığı gibi sevinç ve neşe gerdanını yükselttiler. Memleketin ahâlisi o muzaffer askerinin gökyüzü gibi olan o dağların kalesine tırmanışının ve hücumunu gözlemliyordu. Yükseklerde ve alçalarda şiddetle esen rüzgârın aslanı gibi /67b/ hareket den o mücahitleri engellemekten âciz kalmışlardı. Memleket ahâlisi kendi malı, ırzı ve kanını korumak için itaat ve bağlılıkla onları karşıladılar. Zimmet ve sahiplenme akdinin bağlanması ve de sözleşmenin yapılmasından sonra kendilerini ehl-i İslâmın riâyet ve himayesine soktular.

Beyit

Dünya elbette ya mutlu ya da mutsuz bir şekilde bitmektedir. Bencillik ve heves düşünlülüğüyle iz bırakmamak gerekir.

Buna dayanan Adranos kendi tâbilerinin yönelimini ve onların Orhan Bey'in tâbiyetine girmek istediklerini anladı. Adranos kalesinin kökünden sökölme zamanı gelmişti. Adranos inatçı yakınları ve evlâtlarının tamamıyla İslâm askerlerinden vahşi hayvanlar gibi ürkmüştü. O küffar cemaatinin arasına kaçarak zafer yazan

askerin helâk edici kılıcından kurtulabileceğini zannediyordu. Zamanın güzel olayları ve de meydana getirdiği afetlere bakın ki keskin kılıcın korkusundan kaçmak için gerçekleştirdiği koşu esnasında bela yolunun ortasındaki bir taş kükreyen doru atın ayağına takıldı. Atı ve silahıyla birlikte yüksek yamaçtan ovanın yüzüne düştü. O kırıntı ve de döküntü durmaksızın esfel-i safilîn'in en karanlık noktasına gitti. Bu şekilde savaşçıların kılıç saçan ellerinden kurtuldu; fakat cehennemın en alt katına ecel katırına binmiş bir şekilde gidiyordu.

Li müellifihi

Ehl-i hakkın düşmanı inleye inleye kendisini öldürdü. Ehl-i hakkın kötülüğünü isteyenlerin gündüzü gece, yeri ise dipsiz kuyudur.

Adranos'un tâbileri ansızın gelen böyle bir belayı görünce hayrete düşüp koşmaktan kendilerini alamadılar. Gaziler de ecel melekleri gibi onları takip ettiler. Evvela gaybî fethi alâmet olarak Adranos'un başını kesif bedeninden ayırdılar. Onun akrabası, yakınları ve bütün mallarını ganimet olarak ele geçirdiler. İlahi yardım sayesinde o memleket kavgasız bir şekilde ehl-i İslâm'a kaldı. Tekfurun, kalesini korumaya çalışması bir işe yaramadı. Adranos hisarının sütun ve temellerini onun talihsiz devleti gibi kökünden söküp attılar. Muhalif küffarın toplanmış olan eşyalarını dağıttılar. Etrafa dağılmış olan reâyâ ve âcizleri kendi desturları mûcibince eski meskenlerine yerleştirdiler. Hepsini de merhamet ve adaletle kalplerine sardılar. Onları ziraat ve imâret işlerine teşvik ettiler. Adalet ve şerîat eğiticisini onlar için görevlendirdiler.

Oranın fethinden sonra Orhan Bey ganimetlenmiş ve muzaffer bir şekilde askerleriyle birlikte Bursa'nın fethine yöneldi. Vaât edilmiş fethi bekleme mûcibince cennet gibi olan o menzile mesut bir talihle kondular. Pınarbaşı adıyla mârûf bir su kaynağının başında ikbâl çadırları açtılar. Orhan Bey ahit ettiği üzere muzaffer askerlerle kale ve şehrin etrafını çevirdi. Gerçi kale halkının bu zayıf durumu İslâm askerlerine mâlûm olmuştu. Kale ahâlisinin zavallılığı ve çaresizliği aşırı açlık ve çıkmaza girmişse de kale hâkimi ve âyanı, ahit binasını sağlamlaştırmak ve vaât edilen kurtuluş kanunu ile iman yolunu gerçeğe ulaştırmak için burç ve surların

etrafından güç gösterisinde bulunuyordu. Kesilmiş ve boğazlanmış hareketlere girişiyor, zayıflık ve çaresizliklerini yansıtmamaya çalışıyordu.

Beyit

Her zaman gama müptelâ olmuşlardır. Birinin eli kalbinin üzerinde, diğerininki ise dua için sürekli havadadır.

Orhan Bey zapt işini kolaylaştırmak ve hüsnütedbirle istenileni hâsıl etmek ve de barış ile dostluğu göstermek için önceden beri Bursa hâkimiyle dostluklarının sıcak olduğunu bildiği Köse Mihal'i hisarı içine gönderdi. Mihal söz binasını evvela in'âm ve ikram vaâtleri üzerine kurdu. Ama çeşni (Mihal) söz esnasında tehdit dolu ve acı olan kelâmlardan da haberler verdi. Ailesi, yakınları ve de ev barkının bu mânâ yoluyla *ممن امن رجلا على نفسه فقتله اعطى لواء العذر يوم القيمة* güvende olacağını vaât etti. Memleketin bütün sâkinlerini zimmet akdi altına alacaklarını söyledi. Onların var olan mal ve kazançlarını koruyacakları ve göç ettirmeksizin kendi yerlerinde bırakacakları yolunda vaâtler verdi. /68a/

O ülkenin büyük küçük bütün işleri ve tedbirleri o memleketin tedbir sahibi veziri olan Zaros'un elinde idi. Gerçekten de o akıl ve fikir açısından akran ve emsallerinden katbekat üstün idi. Hatta ilm-i nücûm ve kehanet ilimlerinden de hatırı sayılır derecede anlıyordu. Beledî konularda ve aklî işlerde kendisini akıl ve feraset sahibi olarak görüyordu.

Beyit

Onun anlayışı ve feraseti bir anda feleğin perdesi ve gizli çadırının başına ulaştı.

Haberlerin söylenmesi ve kelâmların uçması esnasında Köse Mihal İslâm ahâlisine riâyet ediyordu. Bütün himmet ve çabasını bu iki zât arasındaki barış yolunda sarf ediyordu. Bu iç ve dış sebeplerden ve de kale ahâlisinin zavallılığı ve hakirliğinden dolayı Bursa hâkimi halkın sülh yolundaki isteklerine muhalefette bulunamadı. Bu güven ve eman yolundan başka ele alınacak bir yol yoktu. Kuşkusuz Köse Mihal'in nasihatlerini dinleyip onun kendisinin iyiliği için çalıştığını anladı.

Ama bütün din ve milletlerde övülen şey olan civanmertlikle ahde vefa göstermesini, ailesinin ırzını ve namusunu korumasını, kendisini askerlerin taarruzundan korumayı namusu olarak bilmesini, has köle ve gulâmlarıyla; kıymetli eşya ve mallarıyla İstanbul boğazının kenarına kadar sağ salim bir şekilde gidebilmeyi, bütün tâbileriyle beraber bizzat onun eliyle gemiye bindirilmeyi ve gidiş esnasında kendi ırzı ve malına kast eden şerhilerin zararlarının durdurulmasını Orhan Bey'den talep etti.

Beyit

Vefa ve ahit yerine getirilirse iyi olur. Buna uymazsan seni gören herkes sana zulümkâr der.

Köse Mihal bu isteklerin tamamının Orhan Bey tarafından bir bir yerine getirileceğini taahhüt etti. Ahit ve sözleşmenin sağlamlaştırılması ve itimat sütunlarının sağlama alınmasının ardından tekfur mülkü teslim etmeye razı oldu. Deniz kenarına kadar kendisine yoldaşlık edecek o cemaatin hizmet hakkı için otuz bin kırmızı Mağrib filorisini Orhan Bey'e gönderdi. Orhan Bey din düşmanlarıyla yaptığı bu ahde vefayı *والموفون بعهدهم اذا عاهدوا* anladı. Tekfur ve adamlarının deniz kenarına kadar sağ salim götürülmeleri için sağlam adamlarını görevlendirdi. Hisarın içinden çıktıktan sonra tekfuru geminin yanına ulaştırdılar. Böylece şehrin kalesini barış yoluyla zapt ettiler.

Beyit

Kaçış yolunu eline alan düşmanın ayağı ecel ayağı gibi hızlı adım atar.

Kuşkusuz o diyar ahâlisinin gönlünde bir araya gelme ve toplanma arzusu vardı. Hisar ve şehrin zapt edilmesinden sonra meslek ve sanat erbâbının tamamı şehrin pazarını güvenilir bir hâle getirdiler. Merhamet ve adalet sesini o memleketin etrafında yankılandırıdılar. Öyle ki şehir ahâlisinden hiç kimsenin bir kırmızı fülüsü dahi yağma edilmedi. Hatta yaşlı bir kadının dolap ve çantasındaki bir tel ipi dahi hasara uğramadı. Tekfurun veziri mücahitlerin o memleketi yağma etmelerini engellemek, onların gönlün hoş tutmak ve mal kazanmayı bekleyenlerin tamah ve beklenti gözünü doyurmak için Bursa tekfurunun hizmet için gönderdiği otuz bin

fulorine ek olarak tekfur ve yakınlarının Bursa'da kalmış an hazine ve mallarından birçoğunu –ki tekfur hayvanlara yükleyip götürmede yardım bulamadığı için onları yerinde bırakmış ve sadece para ve cevherlerini gemiye götürebilmişti.- ve kendi mallarından da bir kısmını Orhan Bey'e verdi. Orhan Bey bu hediyelerin tamamını gaziler arasında adil bir şekilde paylaştırdı. Mertliği fazla olan cesur bir grubu da daha fazla inamla ödüllendirdi. Gaziler şehri yağmalasalar dahi bu kadar çok ganimet ve eşya alamayacaklarını iyi biliyorlardı. /68b/ Bu eşi görülmemiş nimetlerin adil bir şekilde kendilerine verileceğini beklemiyorlardı. Bursa'nın veziri Toros bu denli beğenilmiş bir hizmet yerine getirmişti. O beğenilmiş hizmet vesilesiyle kendisini Orhan Bey'e beğendirmişti. İslâm ile müşerref olmuştu. Akran ve emsallerinden din ve dünyadaki saadet mahâllini kapmıştı.

Beyit

*İslâm'dan önce din kabîlindendi, o kıssalardan önce gizliliği ve perdeyi görüyordu.
Eğer onun gönlü vefayla kaynamazsa kimse şahın diline kulak olamaz.*

Gerçekten de isabetli tedbirlerle ve övülecek vasıf ile iyiliklerin artmasıyla o memleketin bütün ahâlisi üstün oldu. Ehl-i İslâmın iyiliğini isteme ve onlarla muhabbette bulunma o vezirin kavî ve amel alnında belli olmuştu. Orhan Bey konuşmaları esnasında o vezirin akıllılık alâmetlerini görmüştü. Her hususta ondan din ve devlet işlerini üstlenmesini isteyerek onu övünçlülerin yoluna çekiyordu. Bir gün Orhan Bey akıllılar meclisinde o vezire şöyle sordu: Bursa mülkünün teslim edilmesindeki hükmî neden ve aslî sebep nedir? Mağlup tekfur memleketini koruma hususunda niçin ümitsizdi? Bu soruya cevap olarak vezir güzel sözlerle şöyle dedi: Bu mecburi teslimin ve çaresiz olan bu yürüyüşün iki nedeni vardır ki, basîret ehlinin anlayışı o sebeplerle hidayete ermiştir. Bazı iç sebeplerde vardır ki bunlardan dolayı devlet erbâbının mülkünün sonu yaklaşır ve nihayete erer.

Birinci Sebep: Bu mülkün sonu ermesindeki zâhirî sebep Osman Bey Gazi'nin doğru tedbiri idi ki, bu küffar ülkesi arasında iki sağlam kale inşa ettirmişti. O hâkimin, şehrin harap olmasına neden olan o kalelerin zararının bertaraf edilmesi, meskenlerinden uzak olan ahâlinin tekrar bir araya gelmesi, orada kalan kimselerin

açlık ve kıtlıktan kurtarılması ve de ahâlinin işinin ıslah edilmesi için o iki kaleyi kökten sökecek kadar akli ve mertliği yoktu. Hâkim tebaâsına karşı kesinlikle şefkatli değildi. Kuşatmanın o darlık ve sıkıntısında dahi ahâliye zulüm ediyordu. Kuşkusuz hâkim ile tebaâ arasındaki nifak iyice artmıştı. Mülkü teslim ederek ecel korkusundan kurtulan îtibar ve basîret ahâlisinin gönlüne bir renk ulaşmıştı.

Beyit

Şahın sebepleri tebaâdan gelir. Ondandır ki deniz ırmaktan su ister. Eğer bu sene su ulaşmazsa diğer sene açlıktan ölmek gerekir.

İkinci Sebep: Mülkümüzün hâkimi malın çokça toplanmasına seviniyordu. Akıbetini düşünmekten gafil idi. Nakit, para ve hazine toplama yolunda çok çaba harcıyordu. Mülkün ve ordunun işlerinin tertip edilmesinde eksiklik ve kusur gösteriyordu. Kazanç sahiplerinin sermaye ve mallarının tamamı bu geçim mülkünde bulunamayınca kadar tekfur işlerine bu şekilde devam etti. Savaşın uzamasında ve muhasara darlığında o hazinenin gerekliliği böyle harap bir mülkte ve serap ışıltısı gibi mahmur olan gözlerde şarap gibi olmuştu.

Beyit

Harap mülk ve mamur köşe akılsızların yolunun bir parçası değildi. Mülkün altındaki köşe mamur, o mülkün ağacının kökü ise rüzgârdan emindir.

Üçüncü Sebep: Mülk valisinin gönül cevheri nefsanî şehvetlerle kirlenmişti. Halkın işlerini dikkate almıyor, onun basîret gözü bu işler karşısında sürekli uyuyordu. Elbette o uykulu hâliyle o sapkınlık gecesinde devletin güneşi çabucak batacaktır. O gözünü açana kadar mülk arsası helâk havzasına düşecektir. Bursa hâkimi din ve devlet işlerinden gafil olup vaktini sürekli boşa harcıyordu. Şehvetperestliğinin devam etmesiyle beraber, her işte din ve mülkün müfsitlerinin fikir ve tedbirlerine uyuyordu. Fesat kimselerden olan sapkılarla fitne temelleri atıyor, zulüm görmüşlere asla merhamet elini uzatmıyordu.

Beyit

Kendi kökünü söküp de kötülüğün temelini atacak hiç kimse ortaya çıkmaz.

Dördüncü Sebep: Her zaman Allah'ın sünnet kanunuyla ahdedilmiştir ki, /69a/ feleğin dönüşü ile görülen bir yükseklik misali devirlerin birbirini takip etmesi ve gece ile gündüzün birbirini izlemesiyle bir devlet yüzünü çöküşe çevirir, bir diğer saadet sancağı yükseklerin zirvesinde kendisini gösterir. Bahtiyar doğuşlu mutluluk yıldızının yükseliş alâmeti zamanın dönüşünü izleyenlerin huzurunda azâmet sahibi kimselerin hâl ve amel alının usturlabıyla belli olmuştur. Mülk ve mal nimetinin sona erdiğini bildiren belirtiler ve makam ve mertebe bozukluğunun alâmetleri o minvale hilaf olan aynı desturla basîret sahiplerinin gönül aynasında kendisini göstermiştir. Osmanlı hanedanının devlet güneşinin bu ülke ve beldelerinin ufuklarında doğduğu bu birkaç yıl içerisinde onların cihangirlik kılıcı talihsiz olan zalim küffarın gözünde son derece iyi parladı. İkbâl parıltılarının onların ılımlı tabîatlarının noktasında doğduğu, lutuf ve iyilik parıltılarının onların ihsan bağışlayan avuçlarından doğup parlak vicdanların arsasına doğru yayıldığı idrâk ve anlayış gözüyle müşahede ediliyordu. Her ne kadar Hak teâlâ mülk ve mal nimetlerini onlar için fazlalaştırmışsa da onlarda bu nimetlere şükretmeyi adaleti yayarak yerine getiriyorlardı. Bu emirle *واحسن كما احسن الله اليك* ve hakiki olan nimet vericiye şükretmeyi izan olarak telakkî ediyorlardı. İhsan ve merhamet kapılarını açarak gönül mülkünü arsasını genişletiyorlardı. Dost ve düşman gürûhunun hepsi ve kâfir ile Müslümanların hâkim ve tebaâsından herkes kuşkusuz bunların saltanatlarını kabul etmeye mail idiler. Onların devletinin devamını ve de sağlamlığını arzu ediyorlardı.

Beyit

Himmet nazar edilen yerden gelir, tesir bırakması çare getirmez. Bu kadar himmet tozsuz nefestir. Bak gör ki iş zamanı sana ne yapar. Her kim bu evde bir zaman adil olursa yarınki evini de abad etmiş olur. Akıl gerdanı hünerden azad değildir. Adaletten daha iyi hüner de yoktur.

Kuşkusuz vezirin bu tarz hakimane sözleri Orhan Bey'in hoşuna gitmişti. Onun akıllılık ve hünerine itimat eden Orhan Bey o veziri kendi devletinin önemli nizam işlerinde görevlendirdi.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

Osman Bey Gazi'nin Bu Meczâî Devlet Bahçesinden Göç Etmesi Zamanındaki Ahvâlini, Zamanın Yönetimini Tefviz Etmesini ve Orhan Bey'e Mülkî ve Dinî Vasiyetlerde Bulunmak İçin Vasiyet ve Nasihat Meclisini Toplamasını Beyan Eder

Böyle hakîkât mazmunlu mefhum *كل نفس ذائقة الموت و الينا ترجعون* görüş kâbiliyetine sahip akıllıların nazarlarında şöyle tasvir ediliyor ki, her ne kadar insanın dört duvardan oluşmuş olan bedeninin bekası sütun ile direklerinin kalıcı olmamasına rağmen metanetli olsa da, şiddetli rüzgârın esintilerinin yarattığı sarsılmaya karşı muhafazada olsa da cismanî bir tekipten oluşan o bedenın asıl parçalarının çözülmesi ve dağılması kaçınılmazdır. Cürme bulaşmış olan o bedenın kısımlarını ruhanî cevherden ayrılması muhakkaktır. Çünkü her ne kadar bu tılsım kutsal ruhun hazinesini bedenlerin kalıbına nizamlı ve sağlam bir şekilde bağlamış ve güzel mizacın yumuşaklığının bağıyla cisim ve canı birbirine terkip ettirmişse de, gökyüzünün latif ve nuranî cevherini gök kubbeye yükselmeye meyli vardır. Karanlık olan kesif cürümlerin ve bedenlerin kesifliğinin esfel-i safilîn'e inme meyli vardır. Bu birbirinden nefret etme durumu ve bu iki cevherin zıtlığı kişiden ayrılamaz ve toplanmış şeylerin dağılmasına neden olur. Elbette ki bu iyileşmenin devamını hayal etmek imkânsız bir şeyin hayal edilmesi kabîlindedir. Birbirine bağlanmış olan böyle bir terkibin çözülmesi ecelin gelip çatmasına bağlıdır. Ezelî hikmet her zaman beşerîyetin âciz hâlinin ecelin cilâlî aynasında îtibar gözlerine görünmesini *كل شئ هالك الاوجهه* ve gaflet uykusunda uyuyanların göz kapaklarını akıbette çalacak olan davulun çınlamalarıyla uyanmasını istemektedir. *69b/ الناس نيام فاذا هاتوا انتبهوا*

Şiir(Ar.)

Allah'ın evine yürüyerek gider

Umreyi de aynı şekilde yapar

O gittikten sonra geriye

Viraneden başka bir şey kalmadı

El-Kıssa: Doğru olan takdîr mûcibince 721 (1321) senesinde Allah'ın bu hükmü ile *يا ايها النفس المطمئنة ارجعى الى ربك راضيا مرضية* Ebü'l Mücahidîn Osman Bey Gazi'nin cihangirlik ve saltanatının müddeti yirmi seneye varmış, onun mübarek yaşı ise yetmiş seksen arasına gelmişti. Bu zamanda bu haberin *يا ايها النفس المطمئنة ارجعى الى ربك راضيا مرضية* taşıyıcısı onun uyanık ve haberdar olan gönlüne ve kulağına bir çınlama duyurmuştu. Gayb müjdecisi vaât edilmiş olan ilahî kavuşma zamanının gelip çattığını bildiren uyku sûretini onun gören gözünün önünde âyan etti. Dergâhta hazır bulunması *اجيبوا داعى الله* gerektiğinin haberini alan Osman Bey sağlığının kuvvetli ve aklının başında olduğu bir hâlde itaat bargâhına göç için gerekli olan her şeyini hazırlamaya başladı. Ölüm alâmetlerinin ve ölümcül hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasından sonra âdilâne vasiyetlerini ve hüsrevâne öğütlerini bildirmek için övülmüş sıfatlı haleflerini, bilhassa henüz birkaç gün önce Bursa'nın zaptından geri dönen Orhan Bey'i ve itimat ettiği tâbilerinden Şeyh Edebalî'yi, Ahi Şemseddin'i, Ahi Hüseyin'i, Turğud Alp'i, Saltuk Alp'i, Mevlânâ Halil Candarlu'yu ve Karaoğlu'nu huzuruna getirtti.

Osman Bey hasta yatağındaiken huzurunda bulunanlara evvela şöyle dedi: Gaza ve cihad sünnetinin devam ettirilmesi, Peygamber dininin bütün çabalarla sağlamlaştırılması benim ilk vasiyetimdir. Evvela şerîat sancağını sabit kılın. Bundan sonra İslâm'a hizmet yolunu boş bırakmayın. Çünkü dünyanın yaşamasının lüzûmlu olduğu bu zamanda Hak teâlâ bu zayıf bendesini küfür beldelerinin fethi ve İslâm sünnetinin yayılması yolunda destekledi. Ümit ederim ki, *حكم الاصلان بسرى فى الفرع*, dilâverlik ve bu yoldaki çaba kanunları ebediyete dek bu hanedanda kalır, ümit gözünün beklediği ve gaza ve cihad yolunda olan ilahî vaâtlar gerçekleşir. Tevhid ve iman kelâmının bu beldelerin hududunda ortaya çıkması evlâtlarımızın zamanında neticeye ulaşır.

Beyit

Bugünden sonra mülk ve devletin bu karada olmasını arzu ederim.

Ahfadımdan, soyumdan ve şerîat soylu bu hanedanın tâbilerinden her kim bu doğru yoldan sapar, şerîat ve adalet yolunda yürümezse bu zümrenin yolunda olduğu

و من ذريتى قال الاينال عهدى الظالمين bilinir. İşte bundan dolayı ceza gününde peygamberin şefaatinde ve babanın mükâfatından mahrum kalacaktır.

Beyit

Babanın söylediği şeylere dikkat et! Çocuk getiren bu anadan vazgeç. Ey sade adam babana bir bak! Onun yolunu tut ve o ne yaptıysa sen de onu yap.

Ahâlinin geneline vasiyet ettikten sonra, gönül bağı olan evlâdı Orhan Bey'i özel olarak muhatap aldı. Şefkatle ona gizli bir şekilde hitap etti.

Beyit

Ey benim açılmış olan cevherimin madeni, benim ve soyumun dayanağı! Allah seni kendisine sığındırtsin ve seni kötü gözlerden korusun.

Şunu bil ki, sahipler ve bendelerden hiçbir yaratık كل شئ هالك feleğin dairesinin haricinde kalmamıştır ve kalmayacaktır da. Hayat ülkesindeki hiçbir tedbir sahibi akıllı ölüm afetinin darbesinden kurtulamamıştır ve kurtulamayacaktır da.

Beyit

Gerdan kırma feleğin huy ve tabiatı oldu. Kader ve yazgıdan başı geriye çekmek yaraşmaz.

Şimdi kader hâkiminin hükmü ve âlemin sığınağı dergâhın haberdar sultanının emriyle انا الله sözü uyanık ve haberdar kulağıma telkin edildi. Allah'a hamdolsun ki her zaman merhametli olan can ile gönül bu müjdeyle لا تقتطوا من رحمة الله ümitlenmiştir. Bu son demde ve de bu son nefeste dünyevî olan her şeyden ilgiyi kesmek bu manevî seferin hafifliği için lüzûmlüdür. Ama akıbeti düşünerek dinî işleri bir yere bağlamak en münasip olandır. Lâkin nebevî şefaatten ümitli olmak için İslâm şeriatının hizmetine girmeyi amaçlamışım. Kutsal harime giderken ruhun tecrit edilmesi ve nefis bağlarının kesilmesi zamanında dahi kendimi cihad yolunda bilip günahların affedilmesi için hak dininin sağlamaştırılmasında canımı ve gönlümü boş bırakmamışım. Kuşkusuz bu veda zamanında /70a/ saltanat ve imâret mesnedini ey

bahtiyar oğlum sana bırakıyorum. Babanın himmet nazarını İslâm'a hizmet etmen neticesinde bulacağın berhudarlığa tayin ediyorum. Seni Allah'a emanet ediyorum. Hakkın emanetlerini senin uhdene bırakıyorum. Kısa bir şekilde senin akıl kulağına birkaç vasiyet söyleyeceğim. Hesap ve ceza gününde bu ilahî emanetleri senden sorarım.

Beyit

Ey evlât! Eğer babanın bu vasiyet ve öğütlerine kulak verirsen kuşkusuz verimli olursun.

Birinci Vasiyet: Dinî ve dünyevî bütün olaylarda, maddî ve manevî bütün mevzularda senin ahvâl öncün ve amel rehberin her daim Muhammed Mustafa'nın şeriatı ve Ali'nin yolu olsun. Bu düzgün yoldan **فاستقم كما امرت** hiçbir zaman çıkıp da başka yola sapmayasın. Hz. Risâlet-penâhi'nin sünneti ve ilahî hükümleri olan emir ve yasaklarına uymada hiçbir zaman yanlışlığa meyillenmeyesin. Müphem ve meçhul olan her işte din öncülerinin rehberliğiyle ve imamların fetvalarıyla Allah'ın ve peygamberin buyruklarına göre hareket edesin ki, **فاستلوا اهل الذکران کنتم لاتعلمون** bu kısa vasiyet bütün saadetleri ve hayırları kapsar.

Beyit

Hak dini mert adamın tacıdır, namerdin tacına iktidar kuvveti yaraşmaz. Din işi rast gele bir iş değildir, mülk ve dinin garip bir pazarı vardır.

İkinci Vasiyet: İyilik ve bağışın devamı ve in'âm ve ihsanın yayılması hizmetçiler ve tebaânın cümlesinin üzerindedir. Alt ve üst tabakadan olanlardan her birinin rütbe ve makamları ölçüsünde hususlandırılması rahmet isteme ve koruma iyiliklerinin hissesiyle olur, ehl-i İslâmın bir şeyle hususlandırılması azâmetin artmasıyla olur. (Herkes liyâkatine göre görevlendirilir, ehl-i İslâm azâmetinin ölçüsüne binaen makam ve mertebelere getirilir.) Çünkü bu şeylerin merhamet ve ihsan melekeleriyle gerçekleşmesi saltanatın doğuş yerindeki yanağın güzel olmasına, ebedî saadetleri idrâk etmelerine ve de rahmanî tabîatlarla huy kazanmalarına neden olacaktır. Gerçekten cihangirlik mülkünün bedeninin ihsan ve

bağışı nefsanî ruhun ölçüsüyledir, uzuv kuvvetini bölen insanî ruhun yolundan gizlidir. Kuşkusuz serverlik mesnedine sahip olan beşerî fertlerin hepsi kendisini ilahî bağışların ortağı bilmeli, menfaat saçan ve feyiz ulaştıran bu yolda kendisini Allah dergâhının dostlarından saymalıdır. *الا ان رحمة الله قريب من المحسنين*

Şiir (Ar.)

Yüzü çok güzeldi

Eli ise dağıtmada boldu

Üçüncü Vasiyet: Hilâfet-i âzâmın emanetleri ilahî emanetlerdir. Şahlık ve saltanat emaneti mansıp ve mertebelerin en yüce emanetidir. Çünkü Allahu teâlâ insanoğluna güzel lutuflarla *خليفة* *انى جاعل فى الارض* iyiliğe karşı şükretmeyi buyurmuştur. Allah gök kitabının mevzularında bu serverlik makamının emanetini korudukları için bu âyet-i şerife mücibince *هو الذى جعلكم خلائف فى الارض* tüm beşerî olan nefisleri övmüştür. Şimdi ilahî emanetlerin hükmü gereğince bu rahmanî hilâfet sorumluluğunu üstlenmelisin. Emaneti lâıyıkıyla koruyasın. Adalet, ihsan ve riâyetten oluşan o emanetin sütunlarına kendi himmetinle sahip çıkmayı en gerekli şey bilesin. Âdemoğlu tebaâsına karşı hatta bütün canlılara karşı şefkat ve merhamet göstermede her zaman bu mânâ mücibince *التعظيم لامر الله و الشفقة على خلق الله* ihtimam ve gûnahtan el çekme ipine göz kulak olasın. Mücahitlerin, askerlerin, reâyânın ve tebaânın tamamını kendi evlât ve soyunun yolunda bilesin. Bu devlet hanedanında önceden beri hizmetleri bulunan, mihnet ve sıkıntı içinde hizmetinin kabulü için uzun zaman gayret ve çaba gösteren ensar ve muhacirin zümresine dahil olan o kimselerin haklarını bu mânâ gereğince *السابقون السابقون اولئك المقربون* veresin ve onlara karşı hürmetli ve saygılı olasın. Cürümlerine göz yummada ve affetmede, iyiliklere karşı merhamet ve mükâfatta bulunmada onların tarafını elden bırakmayasın. Onların evlât ve torunlarını kendi evlâtların yerinde bilesin. Memleketlerini terk edip gurbeti seçerek sair büyük beldelerden gelip bu hanedanının merhametini ummayı tercih eden zamanının evlâtlarına her türlü insanîlikle teselli vermeyi ve şefkate bulunmayı zorunluluk bilesin. Onların gariban gönüllerini /70b/ ve vatanlarından göç etmiş hatırlarını in'âm ve ihsanlarla okşayarak toparlayasın. Eski yeni bütün münafık ve inatçılıarı dünyevî işlerin hiçbir maksadı yolunda temiz ve seçkin dostlarla bir

tutmayasın. Can dostlarına iyilik ve lutuflarda bulunasın. Canının düşmanlarını gizli düşünceler yoluyla ferasetli gözünün önünden ve akıbeti gören nazarında geriye atmayasın.

Beyit

Eğer ikbâl sahibiysen diğer ikbâl sahiplerini tanı. Zira ikbali ikbâl korur. O hayır yapan kimse gizlilik ister, zira Allah iyi olan hayırda hoşnuttur. Nazarlardan uzak ve gizli olana ve bedeninin hisarı gökyüzü gibi olana hayırlarda bulun. Öyle yaşa ki gurur ve güçlülük zamanında askerinde senin gibi ihtiyaçsız olsun.

Osman Bey Gazi'nin bu birkaç müşfikâne nasihati ve pederane vasiyeti bütün iyilik ve güzellikleri kapsıyordu. O nasihatler cümle hayırların korunmasını içeriyordu ve hayırların kötülüklerden esirgenmesini müştemildi. Osman Bey o can çekişme hâlinde sözlerini bu şekilde özetledi. Mülkünün bütün erkânına ve evlâtlarına veda etti. Bir nefesten sonra bu mazmunla *انا الله وانا اليه راجعون* vasıflandı. Onun yüce mekânlı ruhunun sultanı, bedeninin dârü'l mülkünün varlığından ebedî olan vatana yerleşmeye meyillendi. Uhrevî olan şehirlere yerleşmeye niyetlendi. Kutsal ruh askerlerinin hepsi ve âdemoğlu memleketlerinin meleklerinin askerleri onun azâmet ve heybet mesnedini cennet tahtına yükselttiler. Onun canının kutsal eşikli kabrini sürekli görüşülen cennet bahçesine indirdiler. Hicrandan kararmış olan geride kalanları ve ebedî cennete ikâmet eden o ümitsizlik çölünün yitikleri ah ü figanlarını yüz dil ile arşa yükselttiler.

Şiir(Ar.)

Vücudumuzun organları onu zikretmekten bir an dahi geri durmaz.

Şerîat koyucunun sünnetleri mûcibince, emanetin teslim edilmesi kanununca pak ruhun ve temiz cevherin yerleşmiş olduğu onun cismanî bedenî ve insanî kalıbı, pak topraktan olan emin ovanın mahzenine gömüldü.

Şiir(Ar.)

Sevin ey dünya eğer o şimdi senin üzerinde ise

Çünkü sana en yakın aydan sonra odur

Biri Orhan Bey diğeri de Alâeddin Paşa olan sevinç meclisinin bu her iki mumuyla ve talihin pak olan bu iki kandiliyle aydınlandı. Osman Bey'in ebedî cennete göçmesinden sonra zamanın yönetimi babanın veliahdı ve halefi olan Orhan Bey'e bırakıldı. Devlet erkânının cihanı süsleyen fikirlerinin ittifakıyla, devlet alâmetli bu beyan gereğince *واجعل لى وزيراً من اهلى هرون احدى اشدد به ازرى و اشركه فى امرى* vezaret ve ordu komutanlığı babanın nasihatine ve de kayserli makamındaki bütün hizmetçilerin uygun görmesine dayanılarak Alâeddin Paşa'ya mahsus kılındı. Dinin sancağını sağlamlaştıran ve şeriatı kuvvetlendirenlerden halkın öncüsü Şeyh Edebali, meşhur bir âlim olan Mevlânâ Kara Halil Candarlu, Tursun Fakih ve Osman Bey'in imamı Mevlânâ Bahşi Fakih gibi yüce zâtlar Osman Bey'in tabutunu toprağa teslim ettiler. Birkaç vakitten sonra onu kendi vasiyeti mûcibince Bursa şehrindeki Gümüşlü Kümbet'e götürdüler. Çünkü o imâret önceden müşriklerin büyük mâbetlerinden idi. Osman'ın cihad çabası sayesinde Orhan Bey o ibadethaneyi İslâm camileri ve mescitleri gürûhuna dahil etmişti. Hâlis niyet ve sadık itikatte onların mabedini tevhid ve imanın karargâhı yaparak dine hizmet etmekle ceza ve hesap gününde salih amelinin bir yakınlaşmaya neden olabileceğini, beka mülkünde Allah'ın evinin penceresinden yapılan buluşmaları müşahede ederek cennet bahçesinin nazırı olacağını, bu müjdeli vaât gereğince *بشر المشايين فى ظلم الليالى الى* imkân âleminin odasından ve bedenlerin karanlık yapısında çıkıp hayır sahibi şehitler ve evliyalar yolunda nurlu âlemle Allah'ı görme saadetine nail olabileceğini ve doğruluk erbâbı zümresine dahil olabileceğini ümit ediyordu. *و ما ذلك على الله بعزيز* *Ve's-selam.*

Kitap bitti.

VI. KAYNAK DEĞERİ VE SONUÇ

Birçok batılı müsteşrikin faydalanılmamış bir hazine olarak addettiği *Heşt Bihişt* kendi döneminden sonra yeni bir ekol oluşturmuş, bundan sonra yazılan tarihlere örnek teşkil etmiştir. Kuşkusuz ki İdris'ten sonra yaşayan müverrihler bu anlamda onun bu eserini kaynak olarak eserlerini vücuda getirmişlerdir. Bu müverrihlerin bir kısmı (Hoca Sadeddin, Münecimbaşı, Âlî) kitaplarında *Heşt Bihişt*'ten faydalandıklarını açık açık dile getirirken, bazıları da bunu gerek görmemiş kaynak göstermeksizin ondan faydalanmıştır.

Eser gerçekten de içerdiği bazı orijinal bilgilerle Osmanlı Devletinin kuruluşta yükselmeye kadar olan dönemi için eşi bulunmaz bir kaynaktır. Özellikle mevcut olan kaynakların dışında başka kaynaklardan da istifade etmiş olması bu esere daha ayrı bir kıymet vermektedir. Bekli de tamamıyla mahvolmuş kaynakları kullanmış olması dolayısıyla ki, Osmanlı tarihinin başlangıcına ait bazı karanlık noktalar bu sayede aydınlanmıştır. Kuruluş devri için verdiği önemli bilgilerin dışında, eserin en değerli kısmı kuşkusuz ki müellifin yaşadığı döneme ait kısımlarıdır. Uzunçarşılı, *Heşt Bihişt*'i içeriği itibarıyla en kuvvetli bir tarih olarak değerlendirirken, eserin bilhassa Mukaddimesinin ve Osmanlı tarihine giriş kısmının çok kıymetli olduğunu söyler¹⁸⁵

Heşt Bihişt'in kaynaklık değerini arttıran en önemli şey ise, daha önceki tarihi kaynaklarda yer almayan bazı rivâyetlerin sadece onda yer almasıdır. Mesela Süleyman Şah rivâyeti diğer bütün tarihlerden tamamıyla farklıdır. Kitapta Çingiz kargaşasından dolayı Kayı Han kabilesinin Ahlat'a geldiği, burada Melik Eşref ve Balaban tarafından kabul gördüğü, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'a hücum etmesi nedeniyle Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'dan yardım istemesi ve sultanın ona yardım etmesi, Harput civarında yapılan harpte Celâleddin Harzemşah'ın mağlup edilmesi, Kayı Han kabilesinin reisi ve Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah'ın Melik

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, II, 604

Eşref'e yardım etmesinden dolayı büyük ihtirama mazhar olduğu, buna rağmen Süleyman Şah'ın Alaeddin'in memleketine göç etmeye niyetlendiği, fakat hareketinden evvel eceliyle öldüğü rivâyet edilmektedir. Yine bu rivâyete göre Süleyman Şah'ın dört oğlu (Sungur, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dündar) birlikte geçinmiyorlar. Yalnız Ertuğrul, oğlu Saruyati'yi Sultan Alâeddin'e gönderiyor. Alâeddin onu dostça kabul edip hediyelerle geri gönderiyor. Konya'ya giderken yolda İdris'in Mevlânâ Ayas'a dayanarak naklettiği¹⁸⁶ harp gerçekleşiyor¹⁸⁷.

Şu halde İdris'in rivâyetinde, Süleyman'ın göçmesinden ve Caber kalesi civarında ölmesinden bahsedilmemektedir.

Eskişehir civarında Bizanslılar ve Tatarlar'a karşı yapılan savaşta Ertuğrul'un Sultan Alaaddin'e yardım etmesi ve bunun karşılığında Söğüt ve Domaniç arazisinin onlara tımar olarak verilmesi rivâyeti¹⁸⁸, sadece *Heşt Bihişt*'te bulunmaktadır. Yine önceki kaynaklarda yer almayan bir fetih vak'ası olan Albos adasının Ayğud Alp'in oğlu Kara Ali tarafından fethi de ilk defa bu kitapta yer almaktadır¹⁸⁹.

Bu orijinal rivâyetlerin yanında *Heşt Bihişt*'te onun kaynak değerini arttıran bazı münferit rivâyetler de yer almaktadır. Osman'ın tahta çıkması keyfiyetinde İdris diğer tarihlerden farklı olarak şu bilgiyi vermektedir; Ertuğrul Osman'ı halef olarak tayin etmiş, Oğuz kabilesinin beyleri toplanmış ve Osman'ı halef olarak seçmişlerdir¹⁹⁰. Ayrıca burada ilk defa Osman'ın mensup olduğu aşiret, "Kabile-i Kayı Hanî" diye açıkça belirtilmiştir¹⁹¹.

Kendi döneminden önce yazılmış kitaplardaki bir takım rivâyetlerin kısa olarak tutulmasına karşın *Heşt Bihişt*'te bu rivâyetlere etraflıca yer verilmiştir. İdris Eskişehir ve İnönü'nün Osman'a tımar olarak verilmesini Karacahisar'ın zaptından sonra nakleder. Sultan Alâeddin'in Osman'a gönderdiği hediyeler Âşık Paşazâde ve

¹⁸⁶ Metin 25b vd

¹⁸⁷ Metin 24b vd.; Şükri, 35

¹⁸⁸ Metin 26a

¹⁸⁹ Metin 58a

¹⁹⁰ Metin 39b

¹⁹¹ M. T. Gökbilgin, "Osman I", İ.A. IX, 432; Metin 24b

Neşri'ye nispetle *Heşt Bihişt*'te daha etraflıca anlatılır¹⁹². İdris hükümdarlığın devir tesliminde ve Osman'ın vasiyetinin okunmasında Şeyh Edebali, Ahi Şemseddin, Ahi Hüseyin, Turgut, Saltuk, Çandarlı Kara Halil ve Karaoğlan'ın, Osman'ın defninde ise Şeyh Edebali, Kara Halil, Dursun ve Yahşi Fakih'in hazır bulduklarını söyler¹⁹³.

İdris kaynaklarının rivâyetini doğru bir şekilde tanzim etmek istemişse de, bazı yerlerde belki de dikkatsizlik yüzünden buna muvaffak olamamıştır. Mukaddimesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak 710 (1310–1311) senesini göstermektedir¹⁹⁴. Hâlbuki daha sonra Osman'ın tahta seçilme senesini 699 (1299–1300) olarak göstermektedir. Osman'ın memleketi, ümerasına 701 senesinde taksim ettiğini ve bu senenin Osman'ın saltanatının üçüncü senesi olduğunu da ilâve etmek suretiyle 699'u işaret etmiş oluyor¹⁹⁵.

Diğer bir karışıklığa değinecek olursak; Müellif Bursa'nın muhasara ve havale kulelerinin inşası tarihi olarak 714 (1314–1315)'ü söylüyor ve 11 sene sonra yani 725 (1324–1325)'te Osman'ın Orhan'a Bursa'yı zaptı için emir verdiğini ilâve ediyor¹⁹⁶. Şu halde Osman'ın 725'te hayatta olması lazım. Halbuki varak 69b'de yirmi senelik bir hükümetten sonra 721 (1321) senesinde öldüğü belirtiliyor.

Heşt Bihişt mevcut bazı karışıklıklarına rağmen daha önceki kaynaklarda zikredilmeyen ve yukarıda bahsettiğimiz orijinal rivâyetleri ile kendisinden sonraki dönemler için özgün bir kaynak olmuş, yazıldıktan sonra yaklaşık iki asır boyunca çeşitli müelliflerce en çok rağbet edilen ve içeriğindeki rivâyetlerin ihtisar yoluyla kopya edildiği başvuru niteliğinde bir ana kaynak olarak mevcut durumunu korumuştur.

¹⁹² Metin 47a

¹⁹³ Metin 70b

¹⁹⁴ Metin 8a

¹⁹⁵ Metin 55a

¹⁹⁶ Metin 61b

Sonuç itibariyle bu çalışmamız, İdris-i Bitlisî'nin bu büyük eserinin sadece bir parçasını ihtiva etmektedir. Osmanlı tarih yazıcılığında bir dönem başlatarak kendisinden sonraki tarihçileri de etkisi altına alan bu eserin, çalıştığımız ilk ketîbesi Selçuklu saltanatının son dönemlerine, Çingiz Hanlılar'ın İran'daki hâkimiyetlerine ve Anadolu'da yarattıkları kargaşaya, Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresi ve Osman Gazi'nin gerçekleştirdiği fetihlere teferruatlı bir şekilde değinerek, bu dönemlerin aydınlanmasında önemli ipuçları sağlamıştır. Kitabının tamamının çalışılması halinde daha yeni verilere ulaşılacağından kuşkumuz yoktur.

VII. BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLBAKİ SADÎ EFENDİ (1146), **Terceme-i Heşt Bihişt**, Süleymaniye Ktp.

Hamidiye, nr. 928

AHMED RİFAT (1299), **Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye**, İstanbul

ÂŞIK PAŞAZÂDE (1985), **AşıkPaşazâde Tarihi**, Haz. H. Nihal Atsız, Ankara

BABİNGER, Franz (1992), **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun

Üçok, Ankara

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA (1951 a), **Hediyetü'l-Arifîn fi Esmâi'l Müellifîn ve**

Asâri'l Musannifîn, İstanbul

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA (1972 b), **Îzâhü'l Meknûn fi'z Zeyli ala Keşfi'z**

Zunûn an Esâmii'l Kütüb Ve'l Funûn, Haz. Şerafeddin Yaltkaya- Rıfat Bilge,

İstanbul

BAYRAKTAR, Mehmet (1991), **Bitlisli İdris**, Ankara

BROCKELMANN, C. (1938), **Geschichte der Arabischen Litterature**

Supplement II, Leiden

BURSALI Mehmed Tahir (2000), **Osmanlı Müellifleri**, tıpkıbasım, Ankara

DANIŞMEND, İ.Hami (1948), **Îzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul

- DEMİROĞLU, Faiz (1952), “İdris-i Bitlisî”, **Tarih Hazinesi XII**, 578,579
- DİHHODA, Mirza Ali Ekber (1328), **Lugatnâme**, Tahran
- ERÜNSAL, İsmail (1981) , “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I, II. Bayezid Devrine Ait Bir İn’âmât Defteri”, **TED X–XI**, 314
- FERİDUN BEY(1274), **Münşeatü’s-Selâtin**, İstanbul
- FLEİSHCER, H. Cornell (1990), “Mawlana Hâkim-al-Din Edris Bin Hosam-al-Din Ali Bedlisi”, **Encyclopaedia Iranica IV**, 75
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ (1926a), **Menâkıb-ı Hünerverân**, İstanbul
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDİ (1997 b), **Kitâbü’t Târih-i Künhü’l-ahbâr**, Haz. Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa Çuhadar-İ.Hakkı Çuhadar, Kayseri
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1951 a), “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası”, **Türkiyat Mecmuası, IX**, 44
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1970 b), “Osman I”, **İA IX**, 432
- HAFİZ HÜSEYİN AYVANSARAYÎ, **Hadîkatü’l Cevâmi**, İstanbul (tarihsiz)
- HAMMER, Joseph Von (1983), **Osmanlı Tarihi**, Çev. Mehmed Atâ, İstanbul
- HİNZ, Walter (1948), **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. yy.da İran’ının Mili Bir**

Devlet Haline Yükselişi, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara

HOCA SADEDDİN EFENDİ (1289), **Tâcü't-tevârih**, İstanbul

HUART, Clement (1950), "Mawlana Hâkim-al-Din İdris-i Bitlisî", **İ.A V/2**, 936

IMAZAWA, Koji (2005), "İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihîşt'nin İki Tip Nüshası Üzerine Bir İnceleme", **Bulleten LXIX**, 863,864,865,869,870,891

İBN-İ Kemâl (1991), **Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter**, Haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Hakku'l Mübîn fi Şerhi Hakku'l Yakîn**, Süleymaniye Ktb.

Ayasofya, nr. 303

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Nuruosmaniye Ktp. nr.3209

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr.3539

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr.3540

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr.3541

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr.3542

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. nr.2197

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Heşt Bihîşt**, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. nr.2199

İDRİS-İ BİTLİSÎ, **Tercüme ve Tefsîr-i Hadîs-i Erba'în**, Süleymaniye Ktp.

Fatih, nr. 791

İNALCIK, Halil (1962), “The Rise of Ottoman Historiography”, **Historians of the Middle East**, (nşr. B. Lewis), 167

KANAR, Mehmet (2000), **Ferheng-i Kanar**, İstanbul

KARAHAN, Abdülkadir (1954), **İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, İstanbul

KARATAY, F. Edhem (1961), **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Katalogu**, İstanbul

KÂTİP ÇELEBİ (1366/1947), **Keşfü’z-Zünûn an-Esâmii’l Kütüp ve’l Fünûn**, I,II, İstanbul

KOCA HÜSEYİN (1961), **Bedâiyü’l Vekâyi II**, Nşr. A. S. Teveritinovoy, Moskova

MEHMED CEMALEDİN EFENDİ (2003), **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri – Âyine-i Zürefâ**, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul

MEHMED MECDÎ (1989), **Hadayikü’ş-Şakaik**, Haz. A. Özcan, İstanbul

MEHMED SÜREYYA (1308), **Sicill-i Osmanî**, III, İstanbul

MEHMED ŞÜKRÜ(1934), **Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Bitlisli İdris’in Heşt Bihişt Adlı Eserine Göre**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara

MENAGE, V.L (1960 a), “Bidlis-i İdris”, **The Encyclopaedia of İslam**, 1207,1208

MENAGE, V.L (1962 b), “The Beginings of Ottoman Historiography”, **Historians of the Middle East**, Haz. B. Lewis-P.M. Holt, 176

MENAGE, V.L (1978 c), “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı” , Çev. Salih Özbaran, **Tarih Enstitüsü Dergisi, XI**, 237,238

MEVLÂNÂ RUHÎ FAZIL ÇELEBÎ (1992), Ruhî Tarihi, **Belgeler, Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi, XVI**, Ankara

MUHAMMED HÜSEYİN bin HALEF et- TEBRİZİ (1997), **Tıbyân-ı Nafi der-Terceme-i Burhan-i Katı**, Çev. Mütercim Asım Efendi, Ankara

MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ (1982), **Menakıb-ı İbrahim Gülşenî**, Haz. Tahsin Yazıcı, Ankara

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, **Sahâifü’l-ahbâr fi Vekayii’l-A’sar**, İstanbul (tarihsiz)

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, **Sahâifü’l –ahbâr fi Vekayii’l-A’sar**, Çev. İsmail Erünsal, İstanbul

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN EFENDİ (1928), **Tuhfe-i Hattâtîn**, İstanbul

NEFÎSÎ, Said (1363), **Tarih-i Nazm u Nesr der-İran ve der-Zaban-ı Farsi**, İntişarât-ı Furuğî, Tahran

NEŞRÎ (1995), **Kitâb-ı Cihannümâ**, Haz. M.Altay Köymen-F.Reşid Unat, Ankara

NEV'İZÂDE ATAÎ (1989), **Hadaiku'l Hakaik fi Tekmiletü's-Şakaik**, Haz. A.

Özcan, İstanbul

ÖZCAN, Abdülkadir (1998 a), "Koca Hüseyin" **DİA, XVI**, İstanbul

ÖZCAN, Abdülkadir (1998 b), "Heşt Bihişt", **DİA, XVII**, İstanbul

ÖZCAN, Abdülkadir (2000 c), "İdris-i Bitlisî", **DİA, XXI**, İstanbul

ÖZDEMİR, Semiha (1966), **İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri**, yayınlanmamış

lisans tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul

STOREY, C.A (1970), **Persian Literature**, London

ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1316), **Kamusü'l-Alam**, İstanbul

ŞERAFEDDİN BİTLİSÎ (1960), **Şerefname**, Nşr. V.Veliaminof-Zernof, Petersboug

ŞÜKRULLAH (1925–1949), **Behcetü't-tevârih**, Çev. N.Atsız Çiftçioğlu, İstanbul

TAVAKKOLÎ, Hasan (1974), **İdris-i Bitlisî'nin Kanun-ı Şehinşahi'sinin Tenkidli**

Neşri ve Türkçeye Tercümesi, yayınlanmamış doktora tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler

Enstitüsü, İstanbul

TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1970 a), "Selimnâmeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi, I**,

203

TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1971 b), "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Belleten, XXXV**,

658

UNAT, Faik Reşid (1943 a), “Neşrî Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış”, **Bellekten VII**, 198,199

UNAT, Faik Reşit (1959 b), **Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Klavuzu**, Ankara

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı (1994), **Osmanlı Tarihi II**, Ankara

VIII. ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Malatya/Arapkir’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Arapkir’de tamamladıktan sonra, girmiş olduğu Malatya İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü 2004 yılında birincilikle bitirdi. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bölümünde yüksek lisansa başladı. Halen aynı üniversitede lisansüstü eğitimine devam etmektedir.